एतस्मिन् व्यवहारकौशलमिह व्युत्पत्तयः प्रश्रय-
प्रायेषु प्रसरं गुणेषु दधते वैदग्ध्यमस्मद्गिरः ।
अस्मिन् संवननप्रपंचमहिमा कीर्तेरुदारक्रम
त्रैलोक्याभयदानपीनमहिमा धर्मोऽप्यमुष्मिन् परम् ॥ १ ॥

मलधारिश्रीदेवप्रभसूरिः

ભાવનગર-ધી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈએ છાપ્યું.

હાડમારીઓ વેઠવામાં કામરતા નથી દર્શાવી. એ ખર્ચ અને હાડમારીનો ખ્યાલ સૌને સરખો નહીં આવી શકે. ભાઇ ડી. જે. પટેલના સ્વર્ગવાસ પછી જૈન સાહિત્યના પાત્રોની બરાબર કલ્પના કરી યથાસ્થિત રૂપમાં આલેખી શકે એવા ચિત્રકારોની અમને તો ભારે ખોટ આવી પડી છે. સ્વ. પટેલની પીંછીના અભાવે બીજી ઘણી પીંછીઓ અમે ચિત્રોની પાછળ અજમાવી જોઇ, પણ અમને એથી સંપૂર્ણ સંતોષ ન થયો, ઉલટું ખર્ચ તેમજ મહેનત વધતાં જ ગયા અને તે સર્વને પરિણામે કેવળ નિરાશા, એટલામાં સદભાગ્યે શ્રીયુત ગોરધનભાઈ પટેલ–ચિત્રકારની મદદ અણધાર્યા આવી મળી. પાંચ પાંચ, ૭ ૭ વાર તૈયાર કરાવેલા ચિત્રોથી અમને જે સંતોષ ન થયો તે ભાઇ ગોરધનભાઇએ અમને આપ્યો. આ પુસ્તકમાંના ચિત્રો માટે અમે તેમજ અમારો વાચકવર્ગ ભાઇ ગોરધનભાઇનો ઋણી રહેશે.

કળા અને સાહિત્યની કદર કરવામાં જૈન વિદ્વાનોએ તેમજ જૈન મુનિરાજોએ કદી શિથિલતા નથી દર્શાવી. ગુજરાતી સાહિત્યમાં જ્યારે સાવ ઓટ આવી ગઇ હતી, ત્યારે પણ જૈનમુનિઓ જ કાવ્યકળા અને રસ સાહિત્યનો ઉદ્ધાર કરી કચ્છ–કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતને રસભીનું રાખી શક્યા હતા. આજે પણ એના એજ મુનિરાજો છે, એની એજ સંસ્થાઓ છે. જો તેઓ સાહિત્યપ્રચાર–જ્ઞાનપ્રચારના ફરીથી ઉદ્યમ વન આદરે તો કચ્છ–કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતની વાડીમાં ફરીથી વસંતને ઉતારી શકે. તેઓમાં શક્તિ છે, અવકાશ છે અને સાધન પણ છે. વધુ તો દૂર રહ્યું, પણ લ્હાણામાં અથવા તો પ્રભાવનામાં વસ્ત્ર, વાસણ જેવી ઓછોપયોગની સાંસારિક વસ્તુઓને બદલે આવા ધર્મ ગ્રંથો ઘેર ઘેર ફેલાવવાનું તેઓ મન ઉપર લે તો પણ એ રીતે જૈન સાહિત્ય ઉપર મહદ્ ઉપકાર કરી શકે એમ મને લાગે છે.

प्रस्तावना.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રસંગો એ વિચારને અને સુબુદ્ધિના વિકાસને યથાયોગ્ય પોષણ આપે છે કે નહિ ! એ જોવું પણ આવશ્યક છે. આ રીતે બુદ્ધિને વાંચનથી કેળવવાની જરૂર છે. તે છતાં તે કેળવાએલી બુદ્ધિનો આ પ્રકારે ઉપયોગ કરવો, એ સમજવું પણ આવશ્યક છે. તેથી આવા સુબોધક પુસ્તકોના વાંચનથી વાચકે તેમાં આવતા સત્પુરૂષોના ચરિત્રમાંથી સાર લઇ પોતાના ચરિત્ર ઉપર તેનો પ્રકાશ પાડવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. ધર્મ, નીતિ, વિનય, વિવેક, ચાતુર્ય વિગેરે સારા ગુણોને મેળવવા અને અધર્મ, અનીતિ, અવિનય, અવિવેક અને મૂર્ખતા વિગેરે દુર્ગુણોને દૂર કરવા શીખવું જોઇએ. એવા શુભહેતુની ધારણાથીજ આ પાંડવચરિત્રને પ્રબોધ રૂપે મૂકેલું છે. ઉદાર ચરિત્ર પાંડવોના ચરિત્રમાંથી ઘણો પ્રબોધ લેવા યોગ્ય છે, એ દર્શાવી એ મહાન ગ્રંથને સર્વ રીતે વિસ્તાર કરેલો છે.

મનુષ્યજીવનના સૂક્ષ્મ અવલોકનમાંથી ધાર્મિક જાતિના અંતઃકરણો સુબોધને શોધે છે. અને તેનું નિરૂપણ કરે છે. આ અનાદિ અનંત જગતમાં મનુષ્ય એ વિશેષ લક્ષ્ય ખેંચે એવી વસ્તુ છે. અનેક પ્રકારની લાગણીઓથી માનવહૃદય ભરપૂર છે પળે પળે નવા નવા તરંગો અને નવી નવી વૃત્તિઓ તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેની અસર તેની ક્રિયાના પ્રવર્તન ઉપર થયા વિના રહેતી નથી. તેથી માનવ હૃદયમાં સારા સારા તરંગો અને સારી સારી વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય તેવા વાંચનની જરૂર છે, તે જરૂરીયાત આ પાંડવચરિત્રનો ગ્રંથ સર્વ રીતે પૂરી પાડે છે. આ ઉપયોગી ગ્રંથમાંથી જે આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે તે અપૂર્વ છે. તેની અંદર સંચિત કરેલો પ્રબોધ નિર્મળ અંતઃકરણોમાં અદ્ભુત આનંદનો પ્રવાહ રેડે છે અને પૂર્વના પવિત્ર ઉદાર ધર્મવીરોના ચરિત્રનું સ્મરણ કરાવી વાંચકોના હૃદયમાં ઉન્નત ભાવના જાગ્રત કરે છે. આ પાંડવચરિ-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

છઠ્ઠા પ્રકરણમાં રાજા શાંતનુને શીકારને પ્રસંગે તેના પુત્ર ગાંગેયનો સમાગમ થાય છે. અને ત્યાં પિતા પુત્રની વચ્ચે યુદ્ધ કરવાનો યોગ થઈ આવે છે. પુત્રનું પરાક્રમ જોઈ પ્રસન્ન થએલી ગંગાદેવીના હૃદયનો હર્ષ અને પતિભક્તિનું અહિં સારૂં દર્શન થાય છે. વીરવની ગંગાદેવીએ પોતાના પતિ અને પુત્ર વચ્ચેનુ યુદ્ધ અટકાવવાની જે હિંમત દર્શાવી છે, તે આ પ્રસંગમાં વીરરસનું સારૂં પોષણ કરે છે અને પ્રાચીન વીરાંગનાઓના ગૌરવને દર્શાવે છે. આ સિવાય ગાંગેયની માતૃભક્તિ અને માતાભક્તિપણું અપૂર્વ રૂપે બતાવવામાં આવેલું છે, જે આર્ય બાળકોને હૃદયથી ચિંતનીય છે.

સાતમા પ્રકરણમાં ગાંગેયની પિતૃભક્તિ [illegible] દર્શન કરાવે છે. આર્ય પુત્ર ગાંગેય પોતાના પિતાની મનઃકામના પૂર્ણ કરવાને નાવિકની પાસે જતા તે પ્રસંગે તે મહાનુભાવે જે વાર્તાલાપ કર્યો છે, તે સર્વ [illegible] ધર્મની પરાકાષ્ટા છે. [illegible] અને પિતૃભક્ત ગાંગેય આજન્મ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી જે સદ્વર્તન [illegible] તે અદ્વિતીય અને અલૌકિક છે. પોતાના [illegible] અને અધ્યાપક તરીકે ઉપકારી પિતાના મોટા ઋણમાંથી [illegible] થવાની [illegible] નારા કોઈ પણ આર્ય પુત્રને આ પ્રસંગ મનન કરવા જેવો છે.

આઠમા પ્રકરણમાં મહાનુભાવ શાંતનુએ [illegible] પોતાના આત્માના ઉદ્ગારો [illegible] કહેલા છે [illegible] મનુષ્યો અનેક વસ્તુઓને [illegible] છે અને [illegible] વસ્તુ પ્રાપ્ત થતા [illegible] સુખ હોય છે. પરંતુ તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થતા [illegible] મનુષ્યો [illegible] રાખતા નથી. આવા વિચારો [illegible] શાંતનુએ [illegible] સમારંભ [illegible]

સુખ, જ્ઞાન, વિદ્યા, કળા અથવા કોઇ પણ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે મેં મારા મનને ઘણીવાર અથડાવ્યું છે. હવે તે મનને તેમાંથી આકર્ષી પરમ તત્ત્વમાંહિ લઇ જવું જોઇએ." આવા વિરક્ત વિચાર દર્શાવી શાંતનુએ પોતાની પશ્ચિમ વયની સાર્થકતા કરવાનો તે પ્રસંગ વાચકોને સંવેગના રંગમાં મગ્ન કરે છે.

નવમા પ્રકરણમાં અંબા, અંબિકા અને અંબાલિકા—એ ત્રણ રાજકન્યાના હરણનો મુખ્ય પ્રસંગ લઈ તેમાં વિવિધ જ્ઞાનના બોધક પ્રસંગો દર્શાવ્યા છે. તે પછી—

દશમા પ્રકરણમાં વિષયી વિચિત્રવીર્યની નઠારી સ્થિતિનો પ્રસંગ ઘણો વૈરાગ્યપોષક છે. વિષયોના અતિ સેવનથી વિષયી આત્માની કેવી નઠારી સ્થિતિ થાય છે, તે ઉપર વિચિત્રવીર્યનું પૂર્ણ દૃષ્ટાંત આ સ્થળે મનન કરવા જેવું છે. વિચિત્રવીર્યની નઠારી સ્થિતિ જોઈ તેના વીરબંધુ ગાંગેયે જે વચનો ઉદ્ગાર્યાં છે, તે સર્વદા સ્મરણીય અને આદરણીય છે.

અગીયારમા પ્રકરણમાં પાંડુ અને કુંતીના પ્રસંગે જે ચમત્કારી મુદ્રિકાનો યોગ થઇ આવ્યો છે, તે ઉપર વિદ્યાધરપતિઓનુ રમણીય કથાનક છે. તે ચાલતા પ્રસંગને અદ્ભુત રસનું સારું ભાન કરાવે છે.

બારમા પ્રકરણમાં રાજા પાંડુ અને મહારાણી કુંતીનું પોતાના કુટુંબ પ્રત્યે જે પ્રવર્તન બતાવ્યું છે, તે દરેક આર્ય કુટુંબે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. 'સંપથી વર્તવામાં કેટલું સુખ છે અને કુસંપથી વર્તવામા કેટલું દુઃખ છે,' એ નૈતિક સૂત્રનો પ્રભાવ આ સ્થળે બોધનીય છે.

તેરમા પ્રકરણમાં કંસ અને તેની સ્ત્રી જીવયશાની અવાંતર કથા દર્શાવવામાં આવી છે. તે પ્રસંગે વસુદેવના સહવાસમા રહેલા કંસના સદ્વિચાર અને જરાસંધની દુરાચારી પુત્રી જીવયશાના સમાગમમા રહેલા

[illegible] ઉપર સત્સંગ અને કુસંગનું સ્વરૂપ આબેહૂબ દર્શાવવામાં આવ્યું છે. કેળવણી વગરની સ્ત્રી કેવી નઠારા વિચાર અને આચારવાળી થાય છે, તે ઉપર જીવયશાનું ચરિત્ર દૃષ્ટાંતરૂપ છે. તે ઉપરથી આર્યગૃહપતિ અને ગૃહિણીને ઘણો લેવા યોગ્ય શિક્ષણ મળે છે.

ચૌદમા પ્રકરણમાં કૃષ્ણના ચરિત્રનો આરંભ કરવામાં આવ્યો છે. કદિ માણસ કુસંગને લઈને દુરાચારમાં પડી જાય, પણ જો તે સારા સંગના પ્રભાવથી સદાચારનો સેવક બની જાય તો તેની પશ્ચિમ અવસ્થા સુખ તથા સત્કીર્તિની સંપાદક થાય છે. એ નીતિબોધ આ સ્થળે આપેલ છે.

પંદરમા પ્રકરણમાં પાંડવોની ઉત્પત્તિનો પ્રસંગ છે અને તે પછી સોળમા પ્રકરણમાં પાંડવો અને કૌરવોની વચ્ચેના વૈરબીજની સ્થાપના દર્શાવવામાં આવી છે. આ સ્થળે પાંડુના ચરિત્રમાં નીતિનો પ્રકાશ ઘણો ઉત્તમ પ્રકારે દર્શાવવામાં આવ્યો છે. ધૃતરાષ્ટ્રે રાજ્યલોભથી પોતાના પુત્ર કૌરવો અને પાંડવોની વચ્ચે ભેદબુદ્ધિ રાખી પણ સમદૃષ્ટિ પાંડુના હૃદયમાં એવી ભેદબુદ્ધિ પ્રગટ થઈ નહિ એ ધ્યાન આ સ્થળે ઘણુંજ મનન કરવા યોગ્ય છે અને પ્રમાણિક પુરૂષોને આનંદદાયક થઈ પડે તેવું છે.

સત્તરમા પ્રકરણમાં ગુરૂશાળાને પ્રસંગે વિદ્યાભ્યાસ કરવામાં કેવા સાધનો જોઈએ તેને માટે દશ સાધનોની જે ગણના કરવામાં આવી છે, તે અભ્યાસીઓને અને અભ્યાસમાં સહાયભૂત થનારા માબાપોએ મનન કરવા જેવી છે. ગુરૂ, પુસ્તક, નિવાસ, સહાય, અને ભોજન—એ પાંચ બાહ્યસાધન અને આરોગ્ય, બુદ્ધિ વિનય, ઉદ્યમ અને શાસ્ત્રપ્રીતિ—એ પાંચ અંતરંગ સાધન—એ દશ પ્રકારના સાધનોની ઉત્તમ પદ્ધતિ દર્શાવી એ પ્રસંગને રમણીય બનાવ્યો છે. મહાવીર અર્જુને પોતાના અભ્યાસમાં એ સાધનો કેવી રીતે મેળવ્યા હતા, તે વિષય વાંચનાર અભ્યાસીઓને ઘણોજ આનંદ આપે છે.

અઢારમા પ્રકરણમાં ગુરૂભક્તિનો મહિમા એટલો બધો ચિત્તાકર્ષક છે, કે જે વાંચવાથી વાચકનું હૃદય ભક્તિના પ્રવાહમાં તર્યા કરે છે. દ્રોણાચાર્યની મૃત્તિકાની પ્રતિમા સ્થાપી તેની સમક્ષ કિરાતપુત્ર એકલવ્યે કરેલા ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ, અને તે અભ્યાસમાં તેનું સાફલ્ય એ પ્રસંગ આસ્તિક ગુરૂ ભક્ત પુરૂષોને ઉમંગદાયક થઇ પડે છે. એ ઉપરથી ભાવનાનો મહિમા સિદ્ધ થાય છે, અરિહંત પ્રભુની પ્રતિમા સન્મુખ ઉત્તમ ભાવના ભાવનારા ભાવિક ભક્તો ઉત્તમ ફળ મેળવી શકે—એ વાતને સારી પુષ્ટિ મળે છે અને શુદ્ધ ભાવથી જે જે ક્રિયા કરવામાં આવે તે સફળ થયા વિના રહેતી નથી એ સાત્વિક સિદ્ધાંત પણ સિદ્ધ થાય છે.

ઓગણીશમા પ્રકરણમાં કુમારપરીક્ષાનો પ્રસંગ છે. તેમાં અર્જુન, કર્ણ અને દુર્યોધનના વીરત્વની પરીક્ષાની વાર્ત્તા વીરરસનો આવિર્ભાવ કરી પ્રાચીન પદ્ધતિનું ઉત્તમ દર્શન કરાવે છે. પ્રાચીન આર્યજનો પોતાના પુત્રોને વિદ્યા–કળાની ઉન્નતિ સંપાદન કરવાને કેવો પ્રયત્ન કરતા હતા એ વાતનું પણ પૂર્ણ નિરીક્ષણ આ પ્રસંગે થાય છે.

વીશમા પ્રકરણમાં રાધાવેધનો પ્રસંગ આવે છે. તેની અંદર અર્જુનની ધનુર્વિદ્યાની પ્રવીણતાની પરાકાષ્ટા દર્શાવી છે. મહાવીર અર્જુને રાધાવેધ કરી ભારતની વીર પ્રજાને ચકિત કરી નાખી હતી. તે વખતે પોતાના પ્રિય શિષ્યની ફત્તેહ જોઈ ગુરૂ દ્રોણાચાર્યના હૃદયમાં જે આનંદ ઉદ્‌ભવ્યો હતો, તે આનંદ પૂર્વના ગુરૂશિષ્યનો અપૂર્વ નમુનો છે. " सर्वत्र जयमन्विच्छेत् शिष्यात्पुत्रात्पराजयम् " આ મહાવાક્ય આ સ્થળે અક્ષરે અક્ષર સત્ય થાય છે.

એકવીશમા પ્રકરણમાં દ્રૌપદીના પૂર્વભવની વાર્ત્તાનો પ્રસંગ આવે છે, જે પ્રસ્તુત પ્રસંગને ઘણી સારી પુષ્ટિ આપે છે. " દ્રૌપદી પૂર્વજન્મમાં સુકુમાલિકા હતી. સુકુમાલિકા સાધ્વીઓના સહવાસમાં રહી ધર્મ

વનવાસની વિટંબણા, અભયદાન અને જીવિતદાન, દુર્યોધનનો બળાપો, ચેતવણી, વનવાસમાં વિજય, કર્મનું ફલ અને અપકાર પ્રત્યે ઉપકાર—એ સત્યાવીશથી, છત્રીશ પ્રકરણ સુધીના પ્રસંગો વિવિધ બોધને પ્રકાશ કરનારા અને હૃદયમાં રસને પૂરનારા છે. તેમાં ખાસ કરીને અપકારનો બદલો ઉપકાર કરવાનો મહાગુણ ધર્મવીર યુધિષ્ઠિરના ચરિત્રમાંથી પ્રકાશિત થવાનો પ્રસંગ અતિ સુબોધક અને નીતિપોષક છે. તેની સાથે વચમાં વચમાં અર્જુન અને ભીમસેનની ભ્રાતૃભક્તિનું પૂર્ણ દર્શન થાય છે. લઘુજન ગુરુજનનું કેવું માન રાખતા, એ પ્રાચીન પ્રવર્તનનો દેખાવ તે સ્થળે ઘણો હૃદયવેધક ચીતર્યો છે.

સાડત્રીશમા પ્રકરણમાં ધર્મારાધનના પ્રભાવનો ચમત્કારીક પ્રસંગ છે. પાંડવો જ્યારે દુર્યોધનના ઉપદ્રવોથી મુંઝાયા, ત્યારે તેમણે ધર્મનું શરણ લીધું હતું અને તેથી સૌધર્મ દેવલોકવાસી એક દેવતાએ આવી તેમનું રક્ષણ કર્યું હતુ, આ પ્રસંગ આર્હતધર્મના આસ્તિકોને મનોરંજક થઇ પડે તેવો છે. તે પછી આડત્રીશમા પ્રકરણમાં વિરાટરાજાના સાળા કીચકના દુષ્ટ ઇરાદાના દુષ્ટ ફળનો પ્રસંગ આવે છે શીલવતી દ્રૌપદીના શીલનું સંરક્ષણ અને કુશીલ કીચકને પ્રાપ્ત થયેલ કડુફળ ઉત્તમ પ્રકારના નૈતિક જીવનને દર્શાવે છે. પરસ્ત્રીને કુદૃષ્ટિથી અવલોકન કરનારા ઉન્મત્ત યુવાનોને આ પ્રસંગ ખરેખર શિક્ષણીય છે. ત્યારબાદ ઓગણચાળીશમા પ્રકરણમાં વિરાટપુરમાં રમતા પાંડવોનો પ્રકાશ જાહેર થાય છે. અને તે પછીના ચાળીશમા પ્રકરણમાં વિદુરના વૈરાગ્યનું સુબોધક વર્ણન આપવામાં આવેલું છે. આ અસાર સંસારના સ્વરૂપ ઉપર વિવેકી વિદુરે પોતાના જે વિરક્ત વિચારો દર્શાવ્યા છે, તે અટવીમાં ભમનારા જીવોને ખરેખર વિશ્રામભૂમિ છે દુરાગ્રહી દુર્યોધને જ્યારે વિદુરના વચનો માન્ય કર્યાં નહીં ત્યારે વિદુરના કોમળ હૃદયમાં ખરેખરો નિર્વેદ પ્રગટ થઇ આવ્યો હતો. તે વખતે તે મહાનુભાવે જે હૃદયના નિર્વેદમય ઉદ્ગાર

...સર કરેલા છે. તે યથાર્થ રીતે શાંતરસના પોષક છે. તે સાથે દુર્યોધનના ...આગ્રહ ઉપરથી વૃન્દાવાસી મનુષ્યો તે પ્રસંગે ઘણો બોધ મેળવી શકે ...મ છે.

એકતાળીશમા પ્રકરણથી કુરુક્ષેત્રના મહાયુદ્ધનો આરંભ થાય છે. ...પ્રસંગ વળ માનકો જે દેશાભિમાન અને ધર્માભિમાનમાં નિમગ્ન ...વ્યક્તિ દરેકજનને સારી રીતે મનન કરવા જેવો છે. એજ પ્રસંગ વીર...રસનો ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી વાચકોના હૃદય વીરરસમાં મગ્ન થઇ જાય છે. ...ભારતભૂમિ ઉપર આ મહાયુદ્ધના જેવો બીજો યુદ્ધ પ્રસંગ થયેલો નથી. ...ધર્મના મેટો ... એ મહાયુદ્ધમાં પોતાના પ્રાણ અર્પણ કર્યા. ...તા છેવટે પ્રતાપી પાંડવોનો વિજય થયો હતો. ... અને નીતિનુ ...થી પાંડવોને મળ્યુ અને પાપી દુર્યોધન આખરે તેના દુષ્કર્મનું ફળ ...પામ્યો હતો. નીતિ અને અનીતિનો ... આ સ્થળે ... ...ના યુદ્ધભૂમિમાં પ્રત્યક્ષ ... અને ... પ્રસંગ આવે છે ...આ સ્થળે કૃષ્ણે બનાવેલા પાંડવોના ... દર્શન આવે છે. ...અર્જુનના સારથિ થઇ ... યુદ્ધના વિકટ પ્રસંગે પાંડવોને જે હૃદયથી ...સહાય આપેલી એ સ્નેહ–... દિવ્ય પ્રભાવ ... ...માને ઉત્તમ શિક્ષણ લેવા ... પ્રસંગમાં ... સ્નેહ ...સંબંધ હતો, તે પણ રીતે ... છે.

પીસ્તાળીશમા પ્રકરણમા નીતિમાન યુધિષ્ઠિર વિજયવાન્ થઇ ...હસ્તિનાપુરના મહારાજા બને છે. ... યુધિષ્ઠિરના ... ...પ્રસંગ વાચકના હૃદયને અત્યંત આનંદ આપે તેવો છે ... ...અને પ્રમાણિકતાથી વર્તનારને પુણ્યનો પરિણામે ... થયા વિના ... ...નથી એ વાત યુધિષ્ઠિરના ચરિત્ર ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે ... ...યાત્રા. યુધિષ્ઠિરે અનેક આર્યપ્રજાઓના ... થયો હતો. ... ...ર્તન. પવિત્ર મનોવૃત્તિ અને સદાચારમાં પ્રવૃત્તિ ... ...

નહિ. તેની સત્પ્રવૃત્તિએ યુધિષ્ઠિરને મુખ્ય વિજય આપી ભારતવર્ષની રાજ્યાની ઉપર આરૂઢ કર્યો અને તેની ધર્મપ્રીતિને ચંદ્રિકાની જેમ દશે દિશામાં પ્રકાશિત કરી હતી. તે પછી છેતાળીસમા પ્રકરણમાં શાંતિ ભીષ્મના ચરિત્રનો છેલ્લો પ્રકાશ આવે છે. મહાત્મા ભીષ્મપિતામહના જીવન ઉપરથી ઘણું શિક્ષણ મેળવી શકાય છે. તે સર્વમાં તેનું યાવજ્જીવિત બ્રહ્મચર્ય પુરૂષજીવનની ઉત્તમતાની પરાકાષ્ઠા સૂચવે છે. મહાનુભાવ ભીષ્મપિતામહે પોતાના વીર જીવનને દીપાવી ધાર્મિક જીવનની ઉન્નતિ કેવી રીતે કરી છે, તે દરેક ભવિ મનુષ્યે મનન કરવા જેવી છે. આ લોક અને પરલોકના ભવને પણ ભય આપનાર ભીષ્મના જીવનની ભાવના ભાવવાથી ભવીઆત્માને તેના ભવિષ્યજીવનની ઉન્નતિનો માર્ગ સુગમતાથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેના જીવનમાંથી સત્ય, દૃઢતા, ટેક, સાહસ, હિંમત અને ધૈર્ય વિગેરે ઘણાં ઉત્તમ ગુણો દર્શન આપે છે. તે સાથે પાલણ પોષણના મહાન્ ઉપકારને માન આપવાનો ઉત્તમ ગુણ ભીષ્મના જીવનનું ઉચ્ચ શિખર છે. ભીષ્મને પાંડવો અતિપ્રિય હતા, તે છતાં પોતે જેનુ અન્ન ખાય છે, એવા દુર્યોધનની તેણે તન, મન અને ધનથી શુદ્ધ રીતે સહાય કરી હતી. એ તેની કૃતજ્ઞતાનો મહાન્ ગુણ તે સ્થળે સર્વને શિક્ષણીય છે.

તે પછી સુડતાળીશ અને અડતાલીશમા પ્રકરણમાં શ્રીનેમિ પ્રભુના નિર્મળ ચરિત્રનું વ્યાન આપેલુ છે, જેમાથી સતી રાજીમતિનું ચારિત્ર વાંચનારી બ્હેનોને બોધદાયક છે. મહાન્ રાજકુળમાં ઉછરેલી રાજિમતિ પોતાના નિર્ધારિત પતિ નેમિકુમારની સાથે વિવાહિત થવાની ઇચ્છા રાખી રહેલી, પણ કર્મયોગે એ લાભમાં અંતરાય આવ્યો, તોપણ એ સતીએ વિષય ભોગને માટે બીજા પતિની સાથે વિવાહિત થવા ઇચ્છા કરી નહિ અને માત્ર મન અને વચનથી વરેલા એ પતિને ભજી આ અસાર સંસારનો ત્યાગ કરવા તત્પર થઇ હતી અત્પરે ને મહાસતી

તેજ પ્રભુને હાથે દીક્ષિત થઇ વિશ્વોપકારિણી થઇ હતી અને તેણીએ પોતાના આત્માનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. આ તેણીનું જીવન આર્ય [illegible] સ્ત્રીઓને કેવું બોધનીય છે!

તે પછી ઓગણપચાસમા પ્રકરણમાં દ્રોપદી હરણ અને કૃષ્ણના કોપનો પ્રસંગ આવે છે. કોઇ પણ પોતાના આત્માભિમાનના સ્વભાવથી કે અજ્ઞાની ઉપહાસરૂપે પરીક્ષા કરવાથી કેવું પરિણામ આવે છે એ આ પ્રસંગે ખરેખર દર્શાવ્યું છે. પાંડવો કૃષ્ણના બળની પરીક્ષા કરવા જતાં કૃષ્ણના કોપના ભોગ થઇ પડ્યા હતા. તે ઉપરથી 'કોઇની ઉપહાસરૂપે પરીક્ષા કરવી નહીં' એ નીતિબોધ પ્રાપ્ત થાય છે અને એ બોધને પ્રકાશ કરનાર આ પ્રસંગ મનનપૂર્વક વિચારવા જેવો છે.

પચાસમા પ્રકરણમાં લવણ સમુદ્ર, દ્વારિકા નગરીનો નાશ અને કૃષ્ણ જેવા સમર્થ વાસુદેવનું જરાકુમાર [illegible] હાથે મરણ—એ અનાવ કર્મની અદ્ભુત શક્તિને પ્રદર્શિત કરે છે. અને તે ઉપરથી કર્મની શક્તિ [illegible] અભિમાન [illegible] એ પ્રબોધ પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે. લવણ સમુદ્ર દ્વારિકા નગરીનો દાહ અને સમર્થ [illegible] કૃષ્ણના જરાકુમારના [illegible] ઉત્થાનના પ્રભાવનું દર્શન આ પ્રસંગ સારી રીતે થાય છે અને [illegible] ઉત્તમ બોધ આપે છે.

છેવટના એકાવન અને [illegible] પ્રકરણમાં [illegible] ચમત્કાર [illegible] પ્રતિબોધ અને [illegible] આ [illegible] સ્ત્રી પાંડવોના [illegible] પ્રતિબોધને પ્રસાદ [illegible] મહાત્મા [illegible] પવિત્રપણામાં આવેલા પાંડવોના [illegible] ઉપર આવેલા [illegible] વિચાર [illegible] મનન કરવા [illegible] મહાત્મા [illegible] પાંડવોને [illegible]

બળભદ્રને અનુસરવું જોઇએ. રામ અને કૃષ્ણે સ્વીકારેલા માર્ગને અનુસરી તમે તમારૂં પશ્ચિમ જીવન સાર્થક કરો. તમે યુદ્ધ કરી શત્રુઓનો સંહાર કરી રાજ્ય મેળવ્યું અને રાજ્યના નિરૂપમ સુખનો ઉપભોગ કર્યો. હવે તમારે આ સંસારમાં ઉપભોગ કરવા યોગ્ય કોઇપણ વસ્તુ અવશેષ રહી નથી. કેવળ તમારે અદ્વૈત સુખ ભોગવવાનું રહેલું છે. માટે હવે ત્વરા કરો. વૃથા કાલક્ષેપ કરવો યોગ્ય નથી. કારણ કે, કાળનો વિશ્વાસ કરવો નહી. તે તમને અચાનક આવી આક્રાંત કરી લેશે. કૃષ્ણ જેવા સમર્થ પુરૂષને પણ તેણે અચાનક પકડ્યા હતા." આ ઉપદેશ વચનો સાંભળી પાંડવોના હૃદયમાં જે ભાવના પ્રગટ થઇ હતી, તે ભાવનાનું દર્શન તે સ્થળે સારી રીતે પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે. તે પછી પાંડવોના નિર્વાણનું વર્ણન વાચકોને શાંતરસના પ્રવાહમાં મગ્ન કરે છે. અને ત્યાં આ પ્રબોધક ગ્રંથ પરિપૂર્ણ થાય છે.

ભારતવર્ષના યુદ્ધવીર અને ધર્મવીર પ્રતાપી પાંડવોના ચરિત્રથી ગ્રંથિત થયેલો આ ગ્રંથ સર્વ જૈનપ્રજાને આદ્યંત વાંચવા યોગ્ય છે. ગ્રંથના વિવિધ પ્રસંગોમાંથી વ્યવહાર કુશલતા, વિનયાદિક ગુણ, ચાતુર્ય, ધર્મ અને નીતિના તત્વો મેળવી શકાય છે. ધર્મ તથા નીતિબોધથી ભરપૂર અને વીરરસનું તાદૃશ્ય ચિત્ર આપનારા આ ગ્રંથમાં પ્રાચીન અને અર્વાચીન વિચારોની તુલના કરી તેમનું હેયોપાદેય રૂપે સારી રીતે સમર્થન કર્યું છે. દરેક પ્રસંગને રસિક બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અને વાચકોના હૃદયપટ ઉપર સદ્‌ગુણના સંસ્કાર મુદ્રિત થઇ રહે તેવી યોજના કરવામાં આવી છે.

લી૦ પ્રકાશક.

(૧) એ રકમ-એકહજાર રૂપીયાનું જે વ્યાજ આવે તેમાંથી એક મારાં માતુશ્રી જેવલીબાઈનો તપસ્યા નિમિત્તે ૬૨ બેસતે વરસે અને બીજું મ્હારા પૂજ્ય પિતાશ્રીની સંવત્સરી નિમિત્તે જેઠ સુદ ૩ ને દિન કચ્છી જૈન બાળાશ્રમના વિદ્યાર્થીઓને મિષ્ટાન્ન ભોજન કરાવવું.

(૨) મારાં માતુશ્રી જેવલીબાઈની એક ઓઈલ પેઈન્ટીંગ છબી કચ્છી જૈન બાળાશ્રમમાં રાખવી અને તે છબી નીચે નીચેના ભાવના વાક્ય મુકવાઃ–

"ગં. સ્વ. બાઈ જેવલીબાઈ, તે શા હીરજી મુળજીની વિધવા." નવપદની ક્રિયા નિમિત્તે ઉજમણું ન કરતાં, ઉજમણા માટે કાઢેલી રકમ રૂ. ૧૦૦૦) આ બાળાશ્રમને તેમના પુત્ર મેઘજી હીરજી બુકસેલર તરફથી અર્પણ કરવામાં આવ્યા.

(૩) ઉપર કહેલી છબી અને તેની નીચેના શબ્દો બાળાશ્રમની હયાતી સુધી અખંડ રહે.

જો મ્હારી આ યોજના અને સરતો આપ સાહેબને તેમજ બાળાશ્રમના વ્યવસ્થાપકોને પસંદ હોય તો તે વિષે મને ખબર આપવા મહેરબાની કરશો અને રૂ. એક હજારની રકમ મારી પાસેથી મંગાવી લેશો.

આ પત્રની નોંધ આપની મીનીટબુકમાં થાય એમ હું ઈચ્છું છું.

સેવક,

પાયધુની
તા. ૭-૮-૧૯૨૨

મેઘજી હીરજી બુકસેલર
ના વંદે વીરમ્

વિષયાનુક્રમ.

હવે પછી બહાર પડનારા પુસ્તકોનું લીસ્ટ.

(૧) જૈન સતીમંડળ ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫-૬
(૨) શ્રી ચંદરાજાનું ચરિત્ર.
(૩) શ્રી જયાનંદ કેવલી ચરિત્ર.
(૪) શ્રી ચંદકેવલી ચારત્ર.
(૫) માંડવગઢના પેથડ કુમારનું ચરિત્ર.
(૬) સુશીલકૃત આદર્શ રામાયણ.
(૭) જૈનધર્મ પહેલી ચોપડી.
(૮) જૈન ધર્મ બીજી ચોપડી.
(૯) યોગ શાસ્ત્ર ભાષાંતર.
(૧૦) સતી શીયળવતી.
(૧૧) અદ્ભુત સુદ્રષ્ટાંતમાલા.
(૧૨) શ્રી નારચંદ્ર જ્યોતિષી ભાગ ૧-૨
(૧૩) ભદ્રબાહુ સંહિતા.
(૧૪) શ્રાદ્ધ વિધી ભાષાંતર.
(૧૫) શ્રી ભરતેશ્વર બાહુબલી વૃત્તિ.
(૧૬) શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.
(૧૭) મેઘમાલા.
(૧૮) શ્રાવક ફરજ નં૦ ૨

આ મહાન્ ગ્રંથો ઉંચામાં ઉંચા કાગલો ઉપર છાપવામાં આવશે. અને તેની શોભામા કોઇ પણ રીતની ખામી ન રહે તેવો પ્રયત્ન કરવામાં કચાશ રાખવામાં આવશે નહિં. આ તમામ ગ્રંથો રોયલ ૧૬ પેજી સાઇજમાં બહાર પડશે.

રહેવાનું સ્થલઃ—
શેઠ મેરજી ભીમાનો માલો
ચોથે દાદરે, દિવાનખાનામાં
માંડવી, કાયાબજાર—મુંબઇ.

લી૦ સેવક,
મેઘજી હીરજી બુકસેલર.

જૈન ધર્મનાં ઉત્તમોત્તમ ચુંટી કાઢેલાં પુસ્તકોનું સૂચિપત્ર.

(સિલકમાં નકલો ઘણીજ થોડી છે.)

નામ	કીંમત.
૧ જૈન તે હિંદુધર્મ કે બૌદ્ધધર્મ? ...	૧-૮-૦
૨ આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર ...	૧-૪-૦
૩ અધ્યાત્મ તત્વ વિચાર પ્રકાશ ...	૪-૦-૦
૪ ઉત્તમ કુમાર (નોવેલ) સચિત્ર ...	૩-૦-૦
૫ ઉપમિતિ ભવ પ્રપંચ કથા ભાષાંતર ...	૩-૮-૦
૬ કલ્પસૂત્ર ટીકાનું ભાષાંતર [illegible] ...	૦-૧૨-૦
૭ ગિરનાર માહાત્મ્ય ...	૧-૮-૦
૮ ચંદ્રકાન્તા [illegible] ...	૨-૮-૦
૯ જૈન રામાયણ સચિત્ર ...	૪-૦-૦
૧૦ જૈન મહાભારત સચિત્ર ...	૫-૦-૦
૧૧ જૈનધર્મ પ્ર. પો. ભા. ૧-૨-૩-૪ ...	૧-૪-૦
૧૨ જૈનધર્મ પ્ર. પો. ભા. ૧-૨-૩-૪ ના અર્થ ...	૦-૫-૦
૧૩ જૈન સિદ્ધાંત સાગર ...	૩-૦-૦
૧૪ જૈનશાસ્ત્ર ઉપયોગી નરનારીઓ સ ...	૦-૬-૦
૧૫ જૈન માર્ગ પ્રારંભ પોથી ભા. ૧-૨. ...	૦-૪-૦
૧૬ જૈન માર્ગ પ્રવેશિકા ભા. ૧-૨-૩ ...	૦-૧૨-૦
૧૭ જૈન માર્ગ પહેલી ચોપડી, બીજી ચોપડી. ...	૦-૪-૦
૧૮ જૈન સતિ આદર્શ જીવનમાળા સચિત્ર ...	૧-૮-૦

૧૯ જૈન લગ્ન વિધિ તથા જૈન ગીત સંગ્રહ	૦-૪-૦
૨૦ જૈન કથાસંગ્રહ	૧-૮-૦
૨૧ જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ	૧-૦-૦
૨૨ જૈન સ્તુતિ સંગ્રહ સચિત્ર	૦-૮-૦
૨૩ તપાગચ્છીય પંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર વિધિ સહિત	૨-૦-૦
૨૪ તત્ત્વ ચિંતામણિ	૧-૦-૦
૨૫ તીર્થાવલી પ્રવાસ	૧-૮-૦
૨૬ તીર્થંકર ચરિત્ર સચિત્ર	૨-૮-૦
૨૭ દેવસીરાઇ પ્રતિક્રમણ વિધિ સહિત...	૦-૧૦-૦
૨૮ દાનવીર રત્નપાલ સચિત્ર...	૨-૦-૦
૨૯ ધર્મ બિન્દુ (ભાષાંતર)	૨-૦-૦
૩૦ ધન્નાશાલીભદ્રનો રાસ	૧-૪-૦
૩૧ પ્રદ્યુમ્ન ચરિત્ર...	૨-૦-૦
૩૨ પારસમણિ યાને હૃદય તેજ	૨-૦-૦
૩૩ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ	૦-૮-૦
૩૪ પંચપ્રતિક્રમણ અર્થ સહિત	૨-૦-૦
૩૫ પ્રેમથી મુક્તિ	૦-૮-૦
૩૬ પતિવ્રતા સતિઓ આવૃત્તિ ત્રીજી સચિત્ર	૩-૦-૦
૩૭ શ્રી ભજન પદ દોહન	૦-૮-૦
૩૮ ભામાશાહ ચારિત્ર	૨-૦-૦
૩૯ ભાવના શતક પં. મુ. શ્રી રત્નચંદ્રજીકૃત	૧-૮-૦
૪૦ શ્રી મહાવીર જીવન વિસ્તાર સચિત્ર	૨-૦-૦
૪૧ મોક્ષમાલા (શ્રીમદ્રાજચંદ્રકૃત)	૦-૧૨-૦
૪૨ શ્રી મલયાસુંદરી ચરિત્ર(સચિત્ર)...	૨-૮-૦
૪૩ શ્રી મહાવીરભક્ત મણીભદ્ર તથા રત્નમાલા (સચિત્ર) ...	૧-૮-૦
૪૪ મૃત્યુના મ્હોંમાં અથવા અમૃતલાલ શેઠનું અઠવાડીયુ ...	૧-૦-૦

૬ રત્નસેન રત્નમંજરીનો રાસ ૦-૪-૦
[illegible] રાજ પ્રશ્ન ૧-૪-૦
૭ શાસન જૈન આત્મ વાટિકા ૦-૧૨-૦
૮ રાજકુમારી સુદર્શના અને સમળીવિહાર સચિત્ર ... ૩-૦-૦
૯ રસિક સુધારસ સ્તવન સંગ્રહ ૦-૧૦-૦
૧૦ વ્યાખ્યાન સંગ્રહ ૧-૮-૦
૫૧ વિવિધ પૂજા સંગ્રહ ભા ૧-૨-૦ ૮ ... ... ૦-૮-૦
૫૨ વર્ધમાન દેશના ભાષાંતર ૨-૮-૦
૫૩ વચનામૃત ૧-૮-૦
૫૪ શત્રુંજય માહાત્મ્ય (બે ભાગ) ભાષાંતર સહિત ૦-૮-૦
૫૫ શાસન દેવીનો પ્રવાસ અને ગૃહસ્થ ધર્મ નિરૂપણ .. ૧-૮-૦
૫૬ શુદ્ધોપયોગ (પંડિત શાસન કૃત) ૦-૪-૦
૫૭ સમાધિશતક અને સમતા શતક ૦-૮-૦
૫૮ શ્રીપાલ રાજાનો ચરિત્ર રાસ અર્થ સહિત ૨-૮-૦
૫૯ સજ્ઝાયમાલા ભા ૧-૨ ... દરેક ભાગના ૦-૦-૦
૬૦ સુરીશ્વર અને સમ્રાટ અકબર ૦-૧૦-૦
૬૧ સતિધર્મ પતિવ્રતા સતિ સમાજ ૦-૦-૦
૬૨ સરસ સચિત્ર સ્તવનાવળી . ૩-૦-૦
૬૩ સમરાદિત્ય કેવલી અને પુ. અભાર ચરિત્ર ... ૦-૦-૦
૬૪ હરિ વિક્રમ ચરિત્ર ૦-૬-૦
૬૫ શ્રાદ્ધ દરેક સચિત્ર ૧-૦-૦
૬૬ આચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરિ કૃત ગ્રંથ ગ્રંથ .. ૦-૦-૦
૬૭ આચાર્ય મુનિ શ્રુ આત્મ પ્રકાશ ૦-૧૦-૦
૬૮ " યોગ દીપક ૦-૦-૦
૬૯ " ધાતુ પ્રતિમા લેખ સંગ્રહ ૧-૦-૦

૭૦ " શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ભાગ. ૧ ... ... ૫—૦—૦
૭૧ " " ભા. ૨ વિભાગ ૧ લો ... ... ૩—૮—૦
૭૨ " " ભા ૨ વિભાગ ૨ જો ... ... ૩—૮—૦
૭૩ " " કર્મ પ્રકૃતિ ... ... ૩—૮—૦

રાયચંદ્ર જૈન શાસ્ત્રમાળાદ્વારા પ્રકાશિત ગ્રંથોની સૂચિ

૭૪ પુરૂષાર્થસિદ્ધ્યુપાય (ભાષા ટીકા) ... ... ૧—૦—૦
૭૫ પંચાસ્તિકાય સંસ્કૃત (ભાષા ટીકા)... ... ... ૨—૦—૦
૭૬ જ્ઞાનાર્ણવ (ભાષા ટીકા સહિત) ... . ૪—૦—૦
૭૭ સપ્તભંગીતરંગિણી (ભાષા ટીકા) .. .. ૧—૦—૦
૭૮ બૃહદ્દ્રવ્ય સંગ્રહ " ... . ૨—૦—૦
૭૯ દ્રવ્યાનુયોગતર્કણા " ... ... ૨—૦—૦
૮૦ સ્યાદ્વાદમંજરી " ... ... ૪—૦—૦
૮૧ ગોમટસાર (કર્મકાંડ) .. .. ૫—૮—૦
૮૨ લબ્ધિસાર ... ... ૧—૮—૦
૮૩ પરમાત્મપ્રકાશ (ભાષાટીકા સહિત)... ... .. ૩—૦—૦
૮૪ પ્રવચનસાર ભાષા ટીકા .. .. ૩—૦—૦
૮૫ સમયસાર ભાષા ટીકા ... .. ૪—૮—૦

૮૬ વિવેકવિલાસ યાને સ્ત્રી પુરૂષનો સાચો સલાહકાર—આ પુરૂષોમાં લાક્ષણિક ભેદો દર્શાવનાર શશક, મૃગ, વૃષભ અને અશ્વ એ ચાર પુરૂષોના તથા પદ્મિની, હસ્તિની ચિત્રિણી અને શંખિની એ ચાર સ્ત્રીઓના સુંદર બોધક અને સુચક આઠ ચિત્રો સાથે મુળકર્તા— શ્રી આચાર્ય શ્રી જીનદત્તસૂરિ મહારાજ.)

ગ્રંથની લોકપ્રિયતા—ટુંક મુદતમાંજ આ અતિ ઉપયોગી ગ્રંથની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિઓ હાથોહાથ ઉપડી ગઇ છે. અને એટલું જના ગ્રંથની

માંગણી ચાલુજ રહી છે, અમોએ લોક લાગણીને માન આપી આ વખતે ખાસ આવૃત્તિ તૈયાર કરાવી છે અને જમાનાને અનુકૂળ ચિત્રો સાથે એક બાળક પણ વાંચી અને વિચારી શકે એવી શૈલી પૂર્વક-સંવાદના રૂપમાં આ ચતુર્થ આવૃત્તિની યોજના કરી છે. ગ્રંથ ગ્રાહકોને બહાર પડી ચૂક્યો છે, અને અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે એકાદ પખવાડીઆમાં તેની સમગ્ર નકલો ખપી જવી જોઇએ.

ગ્રંથકર્તા અને અને દેશકાળ—શ્રીમાન્ આચાર્ય શ્રી જીનદત્તસૂરિ ગુજરાતના સાહિત્ય ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેમણે લગભગ તેરમા સૈકામાં—કે જે વખતે સાહિત્યનો અભ્યાસ પ્રાય: લુપ્ત અને શુષ્ક પ્રાય: થઈ ગયો હતો, તે વખતે કેવળ ઉપકાર કરવાની બુદ્ધિથી એકજ ગ્રંથમાં સકળ શાસ્ત્રના સારભૂત તત્વો, સિદ્ધાંતો અને વ્યવહારો સમજાવવા માટે વિવેક વિલાસની રચના કરી હતી. આચાર્ય શ્રી તત્વજ્ઞાનથી લઇ વાસ્તુ શાસ્ત્ર અને સામુદ્રિક શાસ્ત્ર આદિ લગભગ સઘળા વિષયોનું અદ્ભુત જ્ઞાન ધરાવતા હતા અને એ જ્ઞાનનો નિષ્કર્ષ આ ગ્રંથમાં તેમણે નીચોવી નાખ્યો છે.

વિષયોની વાનગી—પરમ પ્રવીણ આચાર્યશ્રીએ સંસારના [illegible] ધર્મનો કોઇપણ વિષય એવો નથી રહેવા પામ્યો કે જે ગ્રંથમાં પોતાના અસાધારણ બુદ્ધિ બળથી ન ચર્ચ્યો હોય ' શુકનશાસ્ત્ર, વૈદકશાસ્ત્ર, ઋતુચર્યા, રતિશાસ્ત્ર, જ્યોતિષ શાસ્ત્ર, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, દર્શનશાસ્ત્ર ધર્મશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર આદિ અનેકાનેક વિષયોનો આ ગ્રંથમાં અતિ નિપુણતા પૂર્વક સમન્વય થઇ જાય છે. દાખલા તરીકે એકજ વાનગી બસ થશે.

સ્ત્રી કેવી પરણવી'—કન્યાનાં લક્ષણો અને પરીક્ષા કેવી રીતે [illegible] ત્યાગ કરવો ' સ્ત્રીઓની પ્રસન્નતા શી રીતે પ્રાપ્ત કરવી ' સ્ત્રીની [illegible] રાખવાનું પ્રયોજન, નખ અને કેશ ઉપરથી નારી પરીક્ષા. સ્ત્રીઓને [illegible] ચુંબન કરવું, સ્ત્રીનો પ્રેમ ક્યારે ઘટે ? [illegible] ચિંતન સ્ત્રીના સતત્વ [illegible]

સમાન મન, કામાતુર લક્ષણ, કામપ્રિય સ્ત્રીઓ પાસે દુર્મેચ્છા કરવાનું પરિણામ, પતિ પરદેશ હોય ત્યારે કુલીન સ્ત્રીએ કેવી રીતે વર્તવું ? રજસ્વલા વખતની ફરજો, ગર્ભાધાન વિધિ, ઉદરમાં ગર્ભવૃદ્ધિના નિયમો, જન્મ સમયના નક્ષત્રોની અસર તેવીજ રીતે પુરૂષના લક્ષણો તથા કર્તવ્યો વિષે પણ એજ પ્રમાણે અનેક પ્રમાણો આપી વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

ગ્રંથની નવી શૈલી—આ ચતુર્થ આવૃત્તિ અમે સંવાદના રૂપમાં તૈયાર કરાવી છે. અને તેથી દરેક વાંચનાર જાણે કે આ મહારાજની પાસે બેસી પોતાના મનની ગુપ્ત શંકાઓનું સમાધાન કરતો હોય એવો ભાસ થયા કરે છે, વિવેક વિલાસ એ એક ગુર્જર સાહિત્યનું મ્હોટું ગૌરવ છે; સાહિત્ય ભંડારનું એક અણમોલું રત્ન છે. વ્યક્તિ માત્રનો સજ્જનમિત્ર છે. સ્ત્રી પુરૂષનો સલાહકાર છે. ગ્રંથની નકલો ખલાસ થવા આવી છે માટે વહેલો તેજ પહેલો, ચિત્રો અને બીજા આકર્ષણોના પ્રમાણમાં રૂ. ૨-૮-૦ ની કીમત કંઈ બીસાતમાં નથી.

ટીકીટ વગર જવાબ આપવામાં આવતો નથી.

અને યૌવનની સંધિમાં હતું. તેણીએ લઘુવયમાંજ સ્ત્રીકેળવણી સંપાદન કરી હતી. જે સખીઓ તેની સાથે રમતી હતી, તે પણ તેની સહાધ્યાયિની હતી. કેટલીએક દાસીઓ છતાં સદ્‌ગુણને લઈ તે રાજબાળાની સખીપદને યોગ્ય થઇ ગઈ હતી. સર્વમાં મનોરમા નામે એક દાસી તેણીની વિશેષ પ્રીતિપાત્ર સખી થઈ હતી. સુશીલ અને સદ્‌ગુણને લઈને મનોરમા એ રાજકુમારીની આપ્ત અને રહસ્ય સખી બની હતી. વિવિધ જાતની વાર્ત્તાઓ અને ક્રીડાઓ કરી પોતાના સમય પસાર કરતી હતી. તે સાથે તેઓ ધાર્મિક, સાંસારિક અને નૈતિક વિષયો ઉપર વિવેચનપૂર્વક સારી સારી ચર્ચાઓ કરતી, અને તેથી આત્માને અનુપમ આનંદ આપતી હતી.

આ સમયે એક બીજાએ પરસ્પર પુછવા માંડયું કે, આપણે કેવા વરને વરવું જોઇએ ? તેઓ માંહેથી કેટલીએકે વિદ્વાન, કોઇએ બળવાન, કોઇએ સ્વરૂપવાન, કોઈએ ઉદાર, કોઇએ ધાર્મિક અને કોઇએ સર્વગુણસંપન્ન એમ જુદા જુદા ગુણવાળા પતિને પસંદ કરવા માંડ્યા. છેવટે ચતુરમતિ મનોરમાએ રાજપુત્રીને પુછયું કે, ' સખી, તને કેવો પતિ પસંદ છે ? ' રાજબાળા મંદમંદ હસતી બોલી—"બ્હેન, મને સર્વગુણસંપન્ન પતિ પસંદ છે, પણ જે મારી આજ્ઞાને તાબે રહે તેવા પતિને વરવા મારી ઈચ્છા છે. " તે સાંભળી મનોરમા હસી પડી. અને તે હસતી હસતી બોલી—પ્રિય બ્હેન, એ વાત અસંભવિત છે. કારણકે, તું રાજકન્યા છે અને તને

મહેલના બીજા ભાગમાં ચાલી ગઈ અને રાજકુમારી એકાકિની ત્યાંજ ઉભી રહી.

પિતાને આવતાં સાંભળી રાજકુમારી સામી આવી અને વિનયથી પિતાને પ્રણામ કરી ઉભી રહી. વિનીત અને પ્રણત પુત્રીને જોઈ હૃદયમાં આનંદ પામતો પુત્રીવત્સલ મહારાજા રાજબાળાને ભેટી ઉત્સંગમાં લઇ એક સુશોભિત આસન ઉપર બેઠો. પવિત્ર પ્રેમને ધારણ કરનારો મહારાજા મંદહાસ્ય કરતો બોલ્યો—બેટા ! આજે તને કાંઈ પુછવાનું છે. જો કે, તારા જેવી કુલીન કન્યાને મારા એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં સ્વાભાવિક રીતે લજ્જા ઉત્પન્ન થાય તેવું છે, તથાપિ તારે મારા પ્રશ્નનો યોગ્ય ખુલાસો આપવો પડશે. કારણકે, તારા સ્ત્રીજીવનનો બધો આધાર એ ખુલાસા ઉપર છે. વળી નીતિશાસ્ત્ર લખે છે કે, " આહાર અને વ્યવહારમાં લજ્જા છોડે તે સુખી થાય છે. "

"પૂજ્ય અને ઉપકારી પિતાજી, આપના જેવા સંતાનશુભેચ્છક પિતા પોતાની સંતતિના શ્રેયને માટે સર્વદા તત્પર હોય, એમા કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પોતાની સંતતિનું કેવી રીતે શ્રેય થાય ? એ સદ્વિચાર આપના હૃદયમાં સદા સ્ફુર્યા કરે છે અને તેવીજ ધારણાથી આપનો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થયેલો હશે. હે પૂજ્ય પિતા, ખુશીથી પુછો, હું યથાશક્તિ તેનો ઉત્તર આપીશ. " રાજબાળાએ લજ્જા અને નમ્રતાથી જણાવ્યું. પુત્રીનાં આવાં વિનીત વચનો સાંભળી હૃદ

યમાં પ્રસન્ન થયેલા મહારાજાએ કહ્યું " વત્સે, તારૂં અનુપમ રૂપ અને સર્વોત્તમ જ્ઞાન જોઈને તારે માટે કેવો પતિ શોધવો ? તે વિષે મને વિચાર થઇ પડ્યો છે. છેવટે હું એવા નિર્ણય ઉપર આવ્યો છું કે, જેવા પતિને તું ઈચ્છતી હો, તેવા પતિની સાથે તારો વિવાહ કરવો માટે તારી જેવી ઈચ્છા હોય, તે પ્રદર્શિત કર "

પિતાના આ વચનોએ રાજકુમારીના હૃદયમાં વિશેષ લજ્જા ઉત્પન્ન કરી હતી. તથાપિ તે ચતુર કન્યા ક્ષણવાર વિચાર કરી બોલી—" પૂજ્ય પિતા, એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં એટલુંજ કહેવાનું છે કે, [illegible] પોતાની કન્યાઓના વિચારો કેવા હોય તે આપ સારી રીતે જાણો છો. યદિ પતિ સ્વરૂપવાન, નમ્ર, ધૈર્યવાન અને [illegible] વિદ્વાન હોય, તો તે પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીને ગુણવતી ગણી તેના વચનનું [illegible] [illegible] કરે અને [illegible] થાય. અને વિદુષી વનિતા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

પ્રિય વાચકવૃંદ, આ રાજપુત્રી અને શોક કોણ છે? તેની જિજ્ઞાસા તમારા હૃદયમાં ઉત્પન્ન થઈ હશે. વાચકની જિજ્ઞાસા પૂર્ણ કરવી એ લેખકનો મુખ્ય ધર્મ છે. જે રાજબાળા છે, તે ગંધર્વોની રાજધાની રત્નપુર નગરના રાજા જન્હુની પુત્રી છે. રાજા જન્હુ વિદ્યાધરોનો મહારાજા છે. તે રાજકુમારીનું નામ ગંગાકુમારી છે. ગંગા એ ખેચરના રાજ છે. તેણીની જ્ઞાન તથા ધર્મની કીર્તિ ગંગાનદીના જેવી ઉજ્વળ છે. તેણી બાલ્યવયથી સારી કેળવણી લઈ એક વિદુષી રાજકન્યા થઈ છે. જેવી તે કેળવણી પામેલી છે, તેવી તે ધર્મને પણ પામેલી છે. ગંગાકુમારી પોતાની સમાનવયની સખીઓ સાથે વિવિધ પ્રકારના વાર્તાવિનોદ કરતી હતી,

ઉત્તમ જ મહારાજા આવ્યો, તે તેણીનો પિતા જન્હુ રાજા હતો. જન્હુ રાજાને ગંગા એકની એક પુત્રી હતી. તેણે પોતાની પુત્રીને નાનપણથી સારી કેળવણી આપી એક વિદુષી બાળા બનાવી હતી. ગંગાકુમારીની યૌવનવય જોઈ તેણીના પતિને માટે ચિન્તાતુર રહેતો જન્હુ રાજા પોતાની પુત્રીની પતિ વિષેની ચર્ચા કરવાને માટે ત્યાં આવ્યો હતો. પ્રિય વાચક, [illegible]

અને પ્રાપ્ત કરી પોતાના આવકસંસારને શોભાવતી હતી. ખાસ કરીને કન્યાનો સંબંધ ઘણા દીર્ઘ વિચારથી કરવામાં આવતો હતો. ધાર્મિક અને સાંસારિક કેળવણી પામેલી કન્યા પોતાની ઇચ્છાનુસાર પતિને પ્રાપ્ત કરી સર્વ પ્રકારનાં સાંસારિક સુખ સંપાદન કરતી હતી. ગંધર્વપતિ જન્હુ રાજાની જેમ દરેક દૈનજનક પોતાની પુત્રીની સંમતિ લઈ સ્વયંવર આચરતો અને તેજ પોતાનો ખરો પિતૃધર્મ સમજતો હતો.

પ્રિય વાંચનાર, આ ઉત્તમ પ્રકારની પ્રાચીન પદ્ધતીનો વિચાર કરી તારી મનોવૃત્તિને તેવી સુધારણા તરફ લઈ જજે અને વર્તમાનકાળે જે વિવાહ સંબંધનો હાનિકારક રિવાજ પ્રચલિત છે તેને ધિક્કારજે. પોતાના લાડકવાયા સંતાનને લાકડે માંકડું જોડ્યાની જેમ અનુચિત સંબંધમાં જોડી કલેશના મહાકષ્ટને આપનારાં માબાપો કેવા અધમ છે ? તેનો વિચાર કરી તે તરફ અનાદર બતાવજે.

પ્રકરણ ૨ જું.

શિકારી શાંતનુ.

એક ઘાટું જંગલ વિવિધ જાતના વૃક્ષોથી સુશોભિત છે. નવપલ્લવિત વૃક્ષોની શ્રેણી પોતાની શીતળ છાયાથી પૃથ્વીને શીતળ કરી રહી છે. શીત, મંદ અને સુગંધી પવન

તે વનમાં વિચરનારાં પ્રાણીઓને અતિ આનંદ આપે છે. વિવિધ પ્રકારનાં પક્ષીઓ તેમાં વિવિધ સ્વરનું સંગીત કરી રહ્યાં છે. વચ્ચે વચ્ચે આવેલા નાનામોટા પર્વતોમાંથી કુદરતી ઝરણાની નાની નાની સરિતાઓ વહ્યા કરે છે.

આવા રમણીય વનમાં એક તેજસ્વી પુરૂષ ઘોડેસ્વાર થઈ ફરતો હતો. તે તારૂણ્યના તેજથી ચકચકિત હતો. તેના મુખચંદ્ર ઉપર રમણીય રાજતેજ ઝળકી રહ્યું હતું. તેના હાથમાં ધનુષ્ય અને પૃષ્ટ ઉપર બાણોથી ભરપૂર ભાથુ આવેલું હતું. એક તરફ રત્નજડિત મ્યાનવાળું તીક્ષ્ણ ખડ્ગ લટકતું હતું. તે એક હાથે લગામને ખેંચી પોતાના અતિ ચપળ અશ્વને નિયમમાં રાખવા પ્રયત્ન કરતો હતો, તથાપિ તે ચપળ અશ્વ તેની યંત્રણાને આધીન થતો ન હતો, આવા ચપળ અશ્વ ઉપર તે ચિંતાથી રહ્યો હતો, તથાપિ તે મૃગયાના મહાવ્યસનમાં મગ્ન હતો. 'કોઈ પણ શિકારી પ્રાણી પ્રાપ્ત થાય' એવી અપવિત્ર ધારણાથી તે વનની આસપાસના પ્રદેશમાં પોતાની ક્રૂર દૃષ્ટિ ફેરવતો હતો. શિકારના સંતાપ કારી કુકર્મથી પ્રેરાએલો અને મહા પાપકર્મમા પરમાનદ માનનારો, એ શિકારી રાજા અશ્વની ગતિને આધીન થઇ આગળ ચાલ્યો, ત્યા એક હરિણનું જોડુ વિનોદથી નૃત્ય કરતું તેના જોવામા આવ્યુ. તે પ્રાણહર રાજાને જોતાજ હરિણી ચકિત થઇ ત્યાંથી નાસવા લાગી. પોતાની પ્રિયાને નાસતી જોઈ તેનો પતિ હરિણ પણ તેની પાછળ નાઠો. હરિણનું શરીર કાંઈક શિથિલ હતું, તેથી તે ઉતાવળો દોડી

શકશે નહિ, તોપણ પોતાના પ્રિય પ્રભુની દયા કરવાને તે દરિ દ્રીની પાઠશા ફરતો ફરતો માગવા લાગ્યો. [illegible] ફિરણ કે વખતે [illegible] આવેલા કેટ[illegible] આગળમાં [illegible] આવ્યાં. પાટણ લાગેલા સિપાઈ રાજાએ તેઓને જોયા નહિ. [illegible] તેણે અતિ પ્રયત્ન કરી પોતાનો અર્થ [illegible] [illegible] થઈ નિયમમાં આવેલા [illegible] [illegible] [illegible] કરી અને પાછે [illegible] તે [illegible] કરવી.

[illegible]

[illegible]

ખાઈના અગાધ જળમાં પોતાનું સૌંદર્ય જોતો હોયની ! તેવો દેખાય છે. તે હસ્તિરાજાના વંશમાં લક્ષાવધિ રાજાઓ ઉત્પન્ન થયા પછી ઇંદ્રના અવતાર જેવો અનંતવીર્ય નામે રાજા થયો હતો. તેને કૃતવર્ય નામે પુત્ર થયો અને તેનો પુત્ર સુભૂમ થયો. સુભૂમ પોતાના ઉગ્રપુણ્યના પ્રભાવથી ચક્રવર્તી થયો, અને તેણે જમદગ્નિના પુત્ર પરશુરામની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. તે પછી કેટલાએક મહાવીર નરપતિઓ એ કુળમાં થયા હતા. તે પછી અનુક્રમે આ રાજા થયો હતો. શાંતનુ શાંતવૃત્તિવાળો, તેજસ્વી અને પ્રતાપી હતો. જ્યારથી હસ્તિનાપુરના મયૂરાસન ઉપર એ આરૂઢ થયો, ત્યારથી ભારતવર્ષની આર્યપ્રજા સર્વ રીતે સુખી હતી. તેણે અન્યાયના અંકુરોનું મૂળમાંથી છેદન કરી ન્યાયરૂપ કલ્પવૃક્ષનું સારૂં પોષણ કર્યું હતું. તેના ન્યાયી રાજ્યમાં સર્વ પ્રજા સ્વધર્મમાં વર્ત્તનારી, ચતુર અને સારાસારને જાણનારી હતી. તે સાથે તે ધર્મ, અર્થ અને કામને નિરાબાધપણે પાળનારી હતી.

રાજા શાંતનુ પવિત્ર, વિવેકી અને નીતિમાન્ હતો, તે છતા તેને મૃગયા રમવાનું દુર્વ્યસન લાગુ પડયું હતું. રાજા શાતનુ સર્વગુણસપન્ન છતા શિકારી હોવાથી તેની ધાર્મિક પ્રજા તેને જોઈએ તેવુ માન આપતી નહતી. મૃગયાના મલીન વ્યસનથી તેના બીજા ઉજ્વળ ગુણો આચ્છાદિત થઈ ગયા હતા. મનુષ્ય ગમે તેવો ગુણી હોય, શાંત અને વિવેકી હોય, તથાપિ જો તેનામા કોઈ પણ દુર્વ્યસને પ્રવેશ કર્યો તો તે નિર્ગુણી થઈ જાય છે. સદ્‌ગુણરૂપી શીતળ છાયામાં બેઠેલા

કરવાની ધારણા રાખતી હતી. પ્રિય વાચક બ્હેનો, આ ઉપદેશ પ્રસંગનો તમારા હૃદયમાં વિચાર કરજો. પૂર્વકાળે આ આર્યદેશ ઉપર કેવી સ્ત્રીઓ વસતી હતી તે વિષે મનન કરી તમારી વર્ત્તમાનકાળની સ્થિતિનો વિમર્ષ કરજો. અને તમારી પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિની તુલના કરજો. પ્રાચીન આર્ય રમણીમાં જે જ્ઞાન, હિંમત અને સંદ્ગુણો હતા, અને તેથી કરીને તેઓ જે ઉચ્ચ સ્થિતિ ભોગવતી હતી, તે જ્યારે મનન કરી વિચારશો, ત્યારે તમારાં શરીર રોમાંચિત થઇ જશે અને તમારા પવિત્ર હૃદયમાં પૂર્વની શુદ્ધ ભાવના જાગ્રત થઈ આવશે. પૂર્વે ગંગાકુમારીની જેમ દરેક આર્યબાળા પોતાના મનમાં દૃઢ રહેતી અને પોતે ધારેલી ધારણા સફળ કરવાને સ્વાત્માર્પણ કરતી હતી. વીરબાળા ગંગાસુંદરીએ પોતાનો નિયમ દૃઢતાથી પાળ્યો હતો. 'જો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે યોગ્ય પતિ મળે તોજ વિવાહિત થવું, નહિં તો યાવજ્જીવ કુમારીવ્રત ધારણ કરીવનના આશ્રમમાં વાસ કરવો.' આવી મહા પ્રતિજ્ઞા લેનારી અને તે પ્રમાણે વર્ત્તનારી આર્ય બાળાને હજારો ધન્યવાદ ઘટે છે. આવી હિંમતવાળી આર્ય નારીના ગુણનું સ્મરણ કરી તે પ્રમાણે વર્ત્તવાને આર્ય શ્રાવિકાઓએ સદા તત્પર રહેવુ જોઇએ. વાચનારી બ્હેનો, તમે તમારી પૂર્વની હિંમત ધારણ કરજો. 'દીકરી ને ગાય દોરે ત્યાં જાય' એ નિર્માલ્ય કહેવતને અનુસરી ચાલશો નહિં. તમારા સ્વાર્થી માબાપો કદિ તમારો વિક્રય કરવાને

ગર્ભના પ્રભાવથી તેનું સ્વરૂપ વિશેષ તેજોમય દેખાવા લાગ્યું. તેજસ્વી સૂર્યના કરતાં પણ તેની કાંતિ અધિક દેદીપ્યમાન દેખાતી હતી. ગર્ભના અપૂર્વ તેજથી તેણીને સુમેરૂ પર્વત એક નાના દડા જેવો અને સમુદ્ર ગાયના પગલા જેવો ભાસવા લાગ્યો. એક દિવસે રાજા શાંતનુ ધર્માસન ઉપરથી વાસગૃહમાં આવતો હતો, ત્યાં એક દાસીએ દોડતાં આવી વધામણી આપી કે "મહારાજા, મહારાણી ગંગાદેવીએ એક તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો છે." આ વધામણી સાંભળતાં શાંતનુ સાનંદહૃદય થઇ ગયો. તેણે તરત આજ્ઞા કરી પુત્રનો જન્મોત્સવ કરાવ્યો. હસ્તિનાપુરની રાજ્યભક્ત પ્રજાએ રાજકુમારના જન્મોત્સવમાં ભાગ લઈ હૃદયનો અતિ ઉમંગ દર્શાવ્યો. મહારાજાએ અંતઃપુરમાં આવી પુત્રના મુખનું દર્શન કર્યું. પોતાના ઉગ્રતેજથી બીજા સ્વરૂપવાન્ જનોને ચિત્રવત્ કરાવનારા તેજસ્વી પુત્રને જોઈ તે હૃદયમાં અતિ પ્રસન્ન થયો. અનુક્રમે આશૌચ નિવૃત્ત થયા પછી શાતનુએ પોતાની પ્રિયા ગંગાદેવીના નામથી પુત્રનું નામ ગાંગેય પાડયું. પછી ગાંગેયકુમાર શુકલપક્ષના ચંદ્રની જેમ અનુક્રમે ગંગાદેવીના સ્તનનું પાન કરતો વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો.

દુર્વ્યસન એ માનવજીવનને મલિન કરનાર વજ્રલેપ છે. જ્યાંસુધી પાપકર્મનો ઉદય હોય, ત્યાંસુધી વજ્રલેપ રૂપ દુર્વ્યસન કદિ પણ નષ્ટ થતું નથી. માનવઆત્મા અનેક રીતે દુર્વ્યસનનાં મહાકષ્ટો ભોગવે છે, તથાપિ તેનો ત્યાગ કરી

માન્ય કરશો નહિ, તો આપના વચનનો ભંગ થશે અને મારા હૃદયમાં ખેદ થશે. હવે જે આપને યોગ્ય લાગે તે કરો."

મહારાણી ગંગાના આ વચન સાંભળી સત્ય પ્રતિજ્ઞ મહારાજા હૃદયમાં જરા પશ્ચાત્તાપ કરી બોલ્યો—"ભદ્રે! તારા વચનો યથાર્થ છે વળી હું સારી રીતે સમજું છું કે, મૃગયા એ દુર્વ્યસન છે અને એમાં અપરિમિત પાપ છે, તથાપિ શું કરૂં! એ દુર્વ્યસન મારાથી મુકી શકાતું નથી. પ્રિયે! તારી સાથેની પૂર્વની પ્રતિજ્ઞા મને સારી રીતે યાદ છે. તથાપિ આ દુર્વ્યસન મારી તે પ્રતિજ્ઞાને ઉલ્લંઘન કરાવે છે."

આ પ્રમાણે કહી પોતાની પૂર્વ પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી રાજા શાંતનુ મૃગયા રમવાને નીકળી પડ્યો. પ્રતિજ્ઞા ભંગથી પોતાનું અપમાન થવાથી ગંગાદેવીને [illegible] માઠું લાગ્યું તેણીના હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપ અને [illegible] થયો. તરત તે રાજમહેલમાંથી પોતાના [illegible] લઈને પોતાના પિતાના રત્નપુર નગરમાં [illegible] અને [illegible] કરી પોતાના પુત્રનું પાલન પોષણ કરવા [illegible]

શિકારી શાંતનુ મૃગયા [illegible] તરફ પોતાની પ્રિય [illegible] [illegible] [illegible] શાંતનુ [illegible] ગંગાદેવીને પુછ્યું [illegible] મૃગયા રમવા ગયા પછી [illegible]

કરી પોતાના પિતાના નગર તરફ જવું કહ્યું. "આ ખબર સાંભળતાંજ શાંતનુના હૃદયમાં વિશેષ શોક થઈ આવ્યો. તેને પ્રિયા અને પુત્રનો વિરહ દુઃસહ થઈ પડ્યો. જેમ સમુદ્રને વિષે તરંગ ઉપર તરંગો આવ્યા જાય, તેમ તેના હૃદયમાં પ્રિયા અને પુત્રના સ્મરણરૂપ વિવિધ પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉઠવા લાગ્યા. તે વિરહાતુર થઈ ચિંતવવા લાગ્યો- "અરે! મારી સાધ્વી પ્રાણપ્રિયા અને વ્હાલો પુત્ર ક્યાં ગયાં? તેમના સુખનું આનંદકારક દર્શન મને ક્યારે થશે? એ મનહરણી મૂર્તિઓ હવે મારા જોવામાં ક્યારે આવશે? તેમનો વિરહ મારાથી શી રીતે સહન થશે? અહા! પતિવ્રતાઓમાં મુખ્ય ગણાતી એવી એ સ્ત્રીનું વચન મેં વ્યસનને વશ થઈ માન્ય કર્યું નહિ! એટલુંજ નહિં પણ મેં મારા વચનનો ભંગ કરી મારા રાજ્યજીવનને દૂષિત કર્યું તેથીજ મારે આ પશ્ચાત્તાપના સાગરમાં ડુબવું પડ્યું." આ પ્રમાણે શિકારી શાંતનુ શોકમગ્ન થઈ કેટલાએક સમય સુધી પોતાના શૂન્ય રાજભુવનમાં રહ્યો હતો.

સ્મશાન વૈરાગ્યની જેમ તે રાજાને કેટલાક દિવસ સુધી મૃગયા તરફ અભાવ રહ્યો, પણ પછી તે પાછો તે દુર્વ્યસનમાં મગ્ન થયો હતો. પ્રિયા અને પુત્રના વિરહશોકનું વિસ્મરણ કરી તે પાછો મૃગયાના દુર્વ્યસનને સેવવા લાગ્યો. મનુષ્ય જ્યારે વ્યસનને વશ થઈ જાય છે, ત્યારે તે સર્વ પ્રકારના સુખ દુઃખને ભુલી જાય છે.

માન્ય કરશો નહિં, તો આપના વચનનો ભંગ થશે અને મારા હૃદયમાં ખેદ થશે. હવે જે આપને યોગ્ય લાગે તે કરો."

મહારાણી ગંગાનાં આ વચન સાંભળી સત્ય પ્રતિજ્ઞ મહારાજા હૃદયમાં જરા પશ્ચાત્તાપ કરી બોલ્યો—"ભદ્રે! તારાં વચનો યથાર્થ છે. વળી હું સારી રીતે સમજુ છું કે, મૃગયા એ દુર્વ્યસન છે અને એમા અપરિમિત પાપ છે; તથાપિ શું કરૂં ! એ દુર્વ્યસન મારાથી મુકી શકાતુ નથી. પ્રિયે! તારી સાથેની પૂર્વની પ્રતિજ્ઞા મને સારી રીતે યાદ છે, તથાપિ આ દુર્વ્યસન મારી તે પ્રતિજ્ઞાને ઉલ્લંઘન કરાવે છે."

આ પ્રમાણે કહી પોતાની પૂર્વ પ્રતિજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરી રાજા શાંતનુ મૃગયા રમવાને નીકળી પડ્યો. પ્રતિજ્ઞા ભંગથી પોતાનુ અપમાન થવાથી ગંગાદેવીને ઘણું માઠું લાગ્યુ. તેણીના હૃદયમા પશ્ચાત્તાપ અને ખેદ પ્રગટ થયો. તરત તે ગંગારાણી પોતાના બાળપુત્ર ગાંગેયને લઇને પોતાના પિતાના રત્નપુર નગરમા ચાલી આવી અને પિતાના ઘરે પોતાના પુત્રનું પાલન પોષણ કરવા લાગી.

શિકારી શાંતનુ મૃગયા રમી ઘરમાં આવ્યો. [illegible] ત્યાં પોતાની પ્રિય રાણી ગંગાદેવી તથા રાજકુમાર [illegible] જોવામાં ન આવ્યા. રાણી તથા રાજપુત્રથી શૂન્ય એવું રાજભુવન જોઇ શાંતનુ દિલગીર થઇ ગયો. તેણે પોતાના [illegible] બોલાવીને પુછ્યું ત્યારે તેમણે કહ્યું, [illegible] સૂચક રીતિ થતા હકીકત [illegible]

થઈ પોતાના પિતાના નગર રત્નપુર તરફ જતાં રહ્યાં." આ ખબર સાંભળતાંજ શાંતનુના હૃદયમાં વિશેષ શોક થઈ આવ્યો. તેને પ્રિયા અને પુત્રનો વિરહ દુઃસહ થઈ પડ્યો. જેમ સમુદ્રને વિષે તરંગ ઉપર તરંગો આવ્યા જાય, તેમ તેના હૃદયમાં પ્રિયા અને પુત્રના સ્મરણરૂપ વિવિધ પ્રકારના સંકલ્પ-વિકલ્પ ઉઠવા લાગ્યા. તે વિરહાતુર થઈ ચિંતવવા લાગ્યો– "અરે ! મારી સાધ્વી પ્રાણપ્રિયા અને વ્હાલો પુત્ર ગાંગેય ક્યાં ગયાં ? તેમના મુખનું આનંદકારક દર્શન મને ક્યારે થશે ? એ મનહરણી મૂર્ત્તિઓ હવે મારા જોવામાં ક્યારે આવશે ? તેમનો વિરહ મારાથી શી રીતે સહન થશે ? અહા ! પતિવ્રતાઓમાં મુખ્ય ગણાતી એવી એ ગંગાનું વચન મેં વ્યસનને વશ થઈ માન્ય કર્યું નહિ ? એટલુંજ નહિ પણ મેં મારા વચનનો ભંગ કરી મારા રાજજીવનને દૂષિત કર્યું. તેથીજ મારે આ [illegible] પડયું." આ પ્રમાણે શિકારી શાંતનુ [illegible] સમય સુધી પોતાના [illegible] રહ્યા હતા.

સમયાન્તરે વસન્તની [illegible] સુધી મૃગયા તરફ અભાવ રહ્યો, [illegible] મગ્ન થયો હતો. પ્રિયા અને પુત્રના વિરહે [illegible] કરી તે પાછો મૃગયાના દુર્વ્યસનને સેવવા [illegible] જ્યારે વ્યસનને વશ થઇ જાય છે [illegible] સુખ દુઃખને ભૂલી જાય છે

તેથી અતિ વ્યાકુળ થઈને આગમાં પડવા લાગ્યા. પશુઓના બંધની સાથે રાજા શાંતનુને પણ કર્મના ઘોર બંધ થવા લાગ્યા. મૃગલા મોટી મોટી છલંગો મારી કુદતા કુદતા નાસવા માંડ્યા, જવાનો માર્ગ મળે નહિં એટલે ફાંસામાં અટકી પડવા લાગ્યા. સસલા પોતાના પ્રાણના રક્ષણને અર્થે દોડતા દોડતા સંતાવાની જગ્યા શોધતા ફરે, પણ આખર નાઇલાજ થઈને તે ફાંસામાં સપડાઈ જવા લાગ્યા. તે સિવાય વનહસ્તિઓ, મહિષો અને સિંહોની સ્થિતિ પણ તેવી દયાજનક થઈ પડી. તથાપિ નિર્દય શાંતનુ તે પાપર્દ્ધિમાં પરાધીન બની પોતાની પ્રિયાને અને પુત્રને ભુલી ગયો. અહા! દુર્વ્યસનની કેવી પ્રબળતા છે!

પ્રિય વાચનારે! તમારે આ પ્રસંગમાંથી ઉત્તમ બોધ લેવાનો છે. દુર્વ્યસન માનવહૃદયને કેવું ક્રૂર બનાવે છે? તેમ, આસક્ત થયેલો મનુષ્ય પોતાના પ્રેમ-સ્થાનને તથા કર્તવ્યને તદ્દન ભુલી જાય છે. તેથી, તમારે કદિ પણ દુર્વ્યસનમાં આસક્ત ન થવું, એજ આ પ્રસંગનો બોધ છે.

પ્રિય વાચનારી બહેનો! આ ઉપરથી તમારે પણ ઘણું જ શિક્ષણ લેવાનું છે. પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય કે પોતાનું અપમાન થાય તેવે સ્થાને સહનશીલતા પોતાની ટેક રાખવી જોઈએ. કદિ પતિ દુર્વ્યસની હોય તો તેને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો એ ઉત્તમ સ્ત્રીનો ધર્મ છે. તેમ કરતાં કદિ તે પતિ સુધરે નહીં, તો બીજી હિંમત ભરેલી રીતે તેને સુધારવાના ઉપાયો લેવા જોઈએ. જાન્હવી પતિના [illegible]

સુધારક સ્ત્રીએ કરવી જોઈએ અને સ્ત્રી જીવનની સુધારણા પતિએ કરવી જોઈએ. પવિત્ર ગંગાદેવી એ મહાવ્રતને અનુસરી હતી. પોતાના પતિ શાંતનુ શિકારના દુર્વ્યસન થી મુક્ત થાય, તેવા હેતુથી એ બાળા પુત્રને લઈ દૂર રહી હતી. પોતાના તથા પુત્રના વિયોગથી પતિનું હૃદય સુધરશે, એવી ધારણાથીજ તેણીએ એ ઉપાય કર્યો હતો. આવું અસાધારણ સાહસ ધરનારી પૂર્વની આર્ય સ્ત્રીઓને હજારવાર ધન્યવાદ ઘટે છે. પોતે પતિથી વિયુક્ત થઈ હતી, તથાપિ એ પતિ ઉપર તેણીના અસાધારણ પ્રેમ હતો. કારણકે, " પતિ દુર્ગુણી કે દુર્વ્યસની હોય તો પણ સ્ત્રીએ તેની તરફ પોતાનો પવિત્ર પ્રેમ રાખવો જોઈએ. " આ મહાસૂત્ર ગંગાદેવી સારી રીતે શીખી હતી અને બીજી સ્ત્રીઓને તે શિક્ષણને અનુસરવાને સારી રીતે ઉપદેશતી હતી.

[illegible] અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને દુઃખ આપવા [illegible] રહેનારી તેની ઉપર વિરક્ત થઈ [illegible] રીતે તેને પજવે છે તે [illegible] અનુચિત અને અધમ સમજવી. તેવી સ્ત્રીને [illegible] તેમ ન થવું જોઈએ. દરેક [illegible] ગંગાદેવીના સુશિક્ષણને અનુસરવું જોઈએ. પતિને કેવી રીતે [illegible] ' એ મહાસૂત્ર [illegible] દેવીએ સિદ્ધ કર્યું, તેમ દરેક નારીએ સિદ્ધ કરવું જોઈએ [illegible] છે

પ્રકરણ ૫ મું.

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

કુટુંબોના હૃદય આકર્ષ્યા હતા. બાળકથી તે વૃદ્ધ સુધી તમામ લોકો તેણીની સાથે સ્નેહથી વર્ત્તતા હતા. કેટલાએક મુગ્ધ નાવિકો સત્યવતીને એક માનવી દેવી તરીકે માનતા અને તેણીનું દર્શન કરી પોતાને કૃતાર્થ થયેલા સમજતા હતા. જ્યારે સત્યવતી યમુનાને તીરે ફરવા નીકળે, ત્યારે લોકોનાં ટોળેટોળાં મળી તેને ઉત્કંઠાથી અવલોકતા અને હૃદયમાં પ્રસન્ન થતા હતા.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

પિતા અને પુત્ર વચ્ચે યુદ્ધ.

રાજા શાન્તનુ શિકારના રસમાં મગ્ન થઇ તે જંગલમા ફરતો હતો તેણે નાખેલા પાસાથી વનપશુઓ ભયભિત થઇ ગયા હતા રાજાએ ક્ષણવારમા બધા વનને ખળભળાવી નાખ્યું. તે વખતે મદનાચળથી મથન કરેલા સમુદ્રના જેવો આભાસ થઇ રહ્યો આ વખતે વનના એક પ્રદેશમાથી 'રાજન, આ કામ કરવું તને યોગ્ય નથી.' આવો ધ્વનિ પ્રગટ થયો તેના પ્રતિધ્વનિથી અરણ્યનો પ્રદેશ જાણે ઉડયો પોતાને અટકાવનારો આવો માનવધ્વનિ સાભળી રાજા ચકિત થઇ ગયો. અને તે ચારે તરફ જોવા લાગ્યો, તેવામા એક તરફ કામદેવના જેવો એક સુંદર કુમાર તેના જોવામા આવ્યો

[illegible]

[illegible]

થી હિંસા થાય ? જો તમે તેમાં હિંસા માનતા હો તો તમે મૂર્ખ છો, એમ મારે કહેવું જોઈએ. હે બાળક ! કોઈ ધૂર્તે ' શિકાર કરવામાં પાપ છે ' એમ સમજાવી તને ભમાવ્યો લાગે છે. તેથી તું આ પ્રમાણે બોલે છે. હવે તું છાનોમાનો બેસી રહી મારી શિકાર કરવાની ચતુરાઈ તો જો ? જે ખરેખરા ક્ષત્રિઓ હોય તેમને શિકારરૂપ ખેલ અતિ પ્રિય હોય છે અને તેઓને શિકારનો સ્વાદ પરમાનંદ ઉત્પન્ન કરે છે."

રાજા શાન્તનુના આવા અનુચિત વચનો સાંભળી તે તરૂણ પુરૂષના હૃદયમાં તેની તરફ તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થયો અને તે આક્ષેપ કરી બોલ્યો—" રાજા ! તમને ધનુર્ધરનું મિથ્યાભિમાન છે એ તમારે જંગમપદાર્થ ઉપર નિશાન મારવું હોય તો આ સ્થાન મુકી બીજે સ્થળે જઈ [illegible] આ પવિત્ર સ્થાનમાં એવું ઘોર કૃત્ય નહીં થાય. બિચારા અનાથ પ્રાણિઓને ક્રુરતાથી [illegible] તેઓને મારવા [illegible] કૃત્ય કહેવાય એ [illegible] મનુષ્યપણું કહેવાય નહીં. [illegible] રક્ષણ કરવાની [illegible] કરવું જોઈએ.' [illegible] વચનો સાંભળી, [illegible] રાજાએ [illegible] તૈયાર થયો, [illegible] તે તરૂણ [illegible] નિર્દય ' તને [illegible] છે [illegible] પણ વિક્રલ છે. તું [illegible] ત્યાંથી [illegible]

સન છે. એમનું હૃદય વ્યસનને આધીન થઇ ગયું છે. તારો જન્મ થયા પછી એ રાજા મારી આગળ લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરી મૃગયા રમવા તૈયાર થયા હતા. મેં તેમને ઘણી યુક્તિથી સમજાવ્યા. તે છતાં તેમણે વ્યસનાધીન થઇ મારું વચન માન્ય કર્યું નહીં અને તે મૃગયા રમવાને ચાલ્યા ગયા તેથી મને ઘણી [illegible] ચડી તે દિવસથી તેની સાથે રૂસીને આ મારા પિતાને ઘેર આવી રહી છું. નીતિશાસ્ત્રમાં લખ્યું છે કે "જે પતિ સ્ત્રીનું કહ્યું કરે નહીં તો, સ્ત્રીએ પોતાના પિતાને ઘેર જઈ રહેવું."

માતાના આ વચન [illegible] કુમાર [illegible] બોલ્યો—"માતુશ્રી [illegible] કર્મ કરે, તે કુળમાં [illegible] પિતા કહેવાય. [illegible] થયું સમજાવ્યા. [illegible] કરું છું, તેવ [illegible] થયો. તે પિતા [illegible] હોય કે પછી [illegible] કદિ રહેનાર નથી.

આ પ્રમાણે કહી રાજકુમાર રૂદન કરતો માતાના ચરણમાં પડયો. પુત્રની માતૃભક્તિ જોઈ ગંગાદેવી પણ સાશ્રુવદના થઈ ગઈ. તેણીએ પુત્રને બેઠો કરી તેનાં અશ્રુ લુછયાં.

પવિત્ર ગંગા ગદગદ કંઠે બોલી—વ્હાલા પુત્ર ! તારા જેવા પરાક્રમી અને ધૈર્યધર પુત્રને આ પ્રમાણે સ્નેહાધીન રહેવું યોગ્ય ન કહેવાય. મારા જેવી ક્ષત્રિયાણીના ઉદરમાંથી ઉત્પન્ન થઈ આવો કાયર કેમ થાય છે ? અમે સ્ત્રીજાતિ પણ પોતાનું મન વાળવાને સમર્થ થઈએ છીએ, તો તું પુરૂષ છતાં પોતાનું મન કેમ વાળી શકતો નથી ? તારા જેવા માતૃભક્ત અને આજ્ઞાપાળક પુત્રને મારા વચનનું ઉલ્લંઘન કરવું જોઈએ નહીં. ભાઈ ! હિંમત રાખ, તારે આ તારા વૃદ્ધ પિતાની સામું જોઈ જેમ તેમને સુખ થાય તેમ કરવું જોઈએ. મારી મનોવૃત્તિ હવે ધર્મ તરફ આકર્ષાઈ છે. તેમાં તું અંતરાય શા માટે કરે છે ? તારા પિતાની સાથે જઈને તેમને રાજકાર્યમાં સહાયતા કર. તારા જેવો સુજ્ઞ પુત્ર જો વૃદ્ધ પિતાની સહાયતા નહી કરે તો બીજો કોણ કરશે ? વત્સ તું મારી આજ્ઞાને અનુસરી તારા પિતાની સાથે જા તારા પિતાનો પ્યાર તારી ઉપર એટલો બધો થશે કે જેથી તને મારૂં સ્મરણ કદી પણ થશે નહીં.

આ પ્રમાણે માતાના યુક્તિપૂર્વક વચનોથી ગંગાકુમાર ગાંગેયના હૃદયમાં બોધ ઉત્પન્ન થયો; તથાપિ માતૃસ્નેહને લઈને તે કાંઈ પણ બોલી શકયો નહીં. ક્ષણવાર સ્તબ્ધ થઈ ગયો; પરંતુ તે બુદ્ધિમાન પુત્રે દીર્ઘ વિચાર કરી માતાની

કા હતો, તથાપિ તે પોતાની પ્રિયાનું શુદ્ધ પ્રવર્ત્તન જોઈ એ દુર્વ્યસનથી મુક્ત થયો હતો. એ પણ આર્યપુરૂષોને ધડો લેવા યોગ્ય છે. પૂર્વ આર્યપ્રજાની આ ઉત્તમ પ્રવૃત્તિનું આપણે અનુકરણ કરવાનું છે. વર્ત્તમાનકાળે આપણી પ્રવૃત્તિ તદ્દન વિપરીત બની ગઈ છે. પત્નીમાં પતિભક્તિ નથી. પતિમાં સ્ત્રી તરફ પવિત્ર પ્રેમ નથી. પુત્ર માતૃભક્તિથી રહિત છે અને પૂર્વના સાહસ, હિંમત, વિનય, વિવેક અને ધૈર્ય વગેરે સદ્ગુણો હાલ કવચિતજ જોવામાં આવે છે. એજ પૂર્ણ અપશોસની વાત છે અને આપણી અવનતિનું કારણ પણ તેજ છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

ભીષ્મની પિતૃભક્તિ.

યમુનાનદી પોતાના કૃષ્ણ તરંગોથી નૃત્ય કરી રહી છે. તીર ઉપર આવેલા વૃક્ષો પોતાના પુષ્પોપહારથી એ પવિત્ર નદિના જળની પૂજા કરે છે વૃક્ષોએ અર્પણ કરેલા પુષ્પોપહાર લઈ યમુના પોતાના પતિ સમુદ્રને ભેટવા જાય છે. તેણીના સુંદર તટ ઉપર અનેક નૌકાઓ પડેલી છે. નિર્મળ હૃદયના નાવિકો પોતપોતાની નાવિકાને લઈ યમુનાની સપાટીપર સહેલ કરવાને નીકળી પડ્યા હતા. કોઈ યાત્રાળુઓ આ પારથી પેલીપાર જવાને નાવારોહણ કરતા હતા. ચડાવેલા સઢવાળા

મે ફરો નાગ યમુનાના પ્રવાહ ઉપર ગાજતા હતા. તે જાણે જ નમ પદ્મમાન મેઘ, તેના તે શ્રેણિબંધ દેખાતા હતા.

આ વખતે એક યુવાન આ એક નાની નાવિકામાં [illegible] યમુનાનદીના નીર ઉપર ફરવા નીકળી હતી. તેણીના [illegible] દેખાતી હતી

તેના વિકારી હૃદયને વીંધી નાંખ્યું. તે બાદ નર વિહ્વળ થઇ તે અનુપમ અંગના ઉપર આસક્ત થઈ ગયો. તેની મનોવૃત્તિ એ રમણીને સંપાદન કરવામાં આતુર બની ગઈ.

વાંચનાર ! આ પ્રસંગ તમારા જાણવામાં છે, તથાપિ નવલ કથાની પદ્ધતીને લઈને તેને અંતર્પટમાં રાખ્યો છે, તેથી તમારી આગળ તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાની જરૂર છે. જે સુંદરી યમુનાને કાંઠે નાવમાં બેસી ફરવા નીકળી છે, તે સત્યવતી છે. સત્યવતીનો વૃત્તાન્ત તમારા જાણવામાં છે. તે રત્નપુરના રાજા રત્નાંગદની પુત્રી છે તે રાજપુત્રી છતાં એક ખલાસીને ઘેર ઉછરી છે. જે તેજસ્વી પુરૂષ તે સ્થળે આવી ચડ્યો છે. તે હસ્તિનાપુરનો રાજા શાંતનુ છે રાજા શાંતનુ પોતાના પુત્ર ગાંગેયને લઈ રાજધાનીમાં આવ્યો હતો અને ગંગાદેવી વિરક્ત થઈ પિતૃગૃહમાં રહી હતી. તે પછી શાંતનુ પોતાના પુત્ર ગાંગેયને યુવરાજ પદ આપી, અને રાજ્યની લગામ તેને સોંપી પોતે પર્યટન કરવા નીકળ્યો છે. પર્યટન કરતાં કરતાં શાંતનુ આ વખતે યમુનાને કાંઠે આવી ચડ્યો છે. અહીં નાવિકપુત્રી સત્યવતીને જોવામાં આવતાં તે મોહિનીના મોહમાં મગ્ન થઈ ગયો. છે. સત્યવતીના સૌંદર્યે તેના હૃદયને આકર્ષી લીધું છે

રાજા શાંતનુ મોહિત થઈ સત્યવતીની પાસે આવ્યો. વિનયપૂર્વક સત્યવતીને કહ્યું "સુંદરી ! તું કોની પુત્રી છે? અને તારું નામ શું છે ? એ મને કૃપા કરીને કહે તો હું તારો [illegible]

રાજાની આવી માંગણી સાંભળી સત્યવતીએ નમ્રતાથી કહ્યું—" ભદ્ર! આ યમુના કિનારે રહેનાર એક માછીના સરદારની હું કન્યા છું. મારું નામ સત્યવતી છે. માતપિતા જો મને આજ્ઞા આપે તો હું તમને આ હોડીમાં બેસારી પેલેપાર પહોંચાડું. કેમકે હું પિતાની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરતી નથી."

સત્યવતીનાં આ વચનો સાભળી રાજા શાંતનુ તેણીના પિતાની પાસે ગયો. નાવિકે રાજાને જોઇ તેનો ઘણો સત્કાર કર્યો. અને તે વિનયથી બોલ્યો—" મહારાજા! આપના દર્શનથી મને મહાન્ લાભ થયો છે આપ મારે ઘેર આવ્યા, એ મારાં અહોભાગ્ય છે. આપના આ દાસને કાંઇ સેવા કરવાની આજ્ઞા કરો." નાવિકની આવી નમ્રતા જોઇ સ્મરવશ થયેલા શાંતનુએ લજ્જા છોડી તેને જણાવ્યું—" જો તમે મારી કાંઇ પણ સેવા કરવાને ઇચ્છતા હો તો તમારી પુત્રી સત્યવતીને પરણવાની હું ઇચ્છા રાખુ છુ મારી ઇચ્છા તમારે પૂર્ણ કરવી જોઈએ. "

નાવિકે હૃદયમા પ્રસન્ન થઇને જણાવ્યુ, " મહારાજા! આપના જેવા પૃથ્વીપતિ યાચકની યાચના ભ ગ કરવાને કોણ સમર્થ છે? હુ આપ મહારાજાની યાચના માન્ય કરવાને ખુશી છું; પર તુ તે વાત મારા હાથમા નથી મારી પુત્રીએ સ્વય વર વરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, તેથી તેણીની પર મારી સત્તા નથી. વળી આપને એ કન્યા આપવામા બીજી પણ અડચણ છે. આપના પુત્ર ગાગેયની વીરકીર્તિ આખા જગત્મા વિ

ખ્યાત થઈ છે. એવા પરાક્રમી પુત્રને મુકીને મારી પુત્રીને જે પુત્ર થાય તેને તમારાથી રાજ્ય અપાય નહીં, એ કારણથી હું મારી પુત્રીને દુઃખી કરવા ચાહતો નથી. તેમ વળી રાજાના અંતઃપુરમાં રહેવું, એ બંદીખાનાની માફક છે. કદિ ત્યાં દુઃખ ભોગવવું પડે તો ભોગવાય, પણ તેણીના ઉદરથી પુત્રની ઉત્પત્તિ થઇ છતાં તે પુત્ર જો રાજ્ય ભોગવવાને યોગ્ય ન થાય તો, તે મંદ ભાગ્યવતી સ્ત્રીને પુત્રની પ્રાપ્તિથી તથા રાજાને પરણાવવાથી ફળ શું ? આપને ગાંગેય જેવો પરાક્રમી પુત્ર છે, તેથી મારી પુત્રીના પુત્રને રાજ્યપદની પ્રાપ્તિ તો થાયજ નહીં. આવી અનેક અડચણોને લઈને આપને પુત્રી આપવી એ વિચારવા જેવુ છે. માટે આપ કૃપા કરી કોઇ બીજી કન્યાનો શોધ કરો. આપ મહારાજાને ગમે તેટલી કન્યાઓ મળી શકશે. આપના જેવા પૃથ્વીપતિને કોઈ ના કેહનાર નથી. આપે મારા જેવા ગરીબ ઉપર આ પ્રસંગે ક્ષમા કરવી જોઇએ "

નાવિકના આવા વચનો સાંભળી જેમ ધનુર્ધરને પોતાનું નિશાન ચુકવાથી ખેદ થાય. તેમ રાજા શાંતનુને મનમા ખેદ થયો અને પોતાની યાચના નિષ્ફળ થઈ, તેથી તે અતિ દુઃખી થયો ત્યાથી શાંતનુરાજાએ તે વખતે પોતાના મનમા વિચાર કર્યો કે, " આ નાવિકે જે વાત કહી, તે સત્ય છે એની પુત્રીનો પુત્ર ગાદીનશીન ન થાય તો પછી મને પરણાવવાનું ફળ શું ? તેમ વળી આકાશને પ્રકાશ કરવાને સૂર્ય વિના બીજો કોઈ સમર્થ નથી. તેમ મારૂં રાજ્ય સંભાળવામા

ગાંગેય વિના બીજો કોઈ સમર્થ નથી. ગાંગેય જેવો પરાક્રમી અને કળાનિધિ કુમારને મુકી મારાથી બીજાને રાજ્ય કેમ અપાય ? તેમ વળી મારૂં હૃદય આ રમણી ઉપર આસક્ત થયું છે. એ કન્યારત્નને મેળવવાની મારી પ્રબળ ઇચ્છા છે. હવે મારે શું કરવું ? હું તો ઉભય સંકટમાં પડયો." આ પ્રમાણે વિચાર કરી શિકાર નહીં મળવાથી નિરાશ થયેલા શિકારીની જેમ શાંતનુરાજા નિરાશ થઈ પોતાના નગર તરફ પાછો વળ્યો. શાંતનુ પોતાની રાજધાનીમાં આવ્યો, પણ તે સુંદર નાવિકકન્યા મેળવવાને અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ કરતો અહર્નિશ ચિંતાતુર અને વિહ્વળ મને પોતાના રાજમહેલમાં રહેવા લાગ્યો. શાંતનુ હમેશાં તે રમણીનાજ વિચાર કરતો અને [illegible]

[illegible]

વ્યવહારને લઇને મારે તેમ કરવું પડયું છે. તે સાંભળો. વીરપુત્ર ! આ સંસારમાં એક ઉપર બીજી સ્ત્રી કરવી એ વ્યવહારમાં દુઃખ વ્હોરી લીધા જેવું છે. કારણકે, શોકયોને પોતપોતામાં બનાવ હોતો નથી, એ દુનિયાનો સાધારણ નિયમ છે. શોકય ઉપર પુત્રીને આપવાથી તે પુત્રી દુઃખી થાય છે. તેમાં વળી જેને પ્રથમ એક સ્ત્રી પુત્રવતી હોય તેને પુનઃ પુત્રી આપવી તે કામ દીકરીને કુવામાં નાંખવા જેવું થાય છે. રાજપુત્ર ! તમારા પિતાનો સંસાર પણ તેવો છે. તમે એમની પ્રથમની સ્ત્રીનાં પુત્ર છો; માટે તમારાથી મારી પુત્રીને જો હરેક પ્રકારની પીડા થાય તો તેનાથી સહન થાય નહિં. જે વનમાં સિંહ જાગ્રત હોય તે વનમાં હરિણો નિર્ભયપણે રહી શકે નહિં. તેમ તમે રાજ્ય ઉપર હો ત્યાંસુધી મારી પુત્રી કે તેની પ્રજાને કોઇ પ્રકારે સુખ થવાનો સંભવ નથી. રાજપુત્ર ! તમે એવા સમર્થ છો કે, જો કોઇ દરિદ્રી ઉપર કૃપા કરો તો તે ક્ષણમાં ધનાઢ્ય થઇ જાય અને જો કોઇ ધનાઢ્ય ઉપર કોપ કરો તો તે પળમાં દરિદ્રી થઇ જાય, એવી રીતે સર્વ પ્રકારનું હિત તથા અહિત કરવાનું જેમ તમારા હાથમાં છે, તેમ મારી પુત્રીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલી પ્રજા તે ભલેને સારી હોય, તોપણ તેનું સારૂં કે નરસું કરવું એ તમારાજ હાથમાં છે. તેથી એ મારી પુત્રી તથા તેની પ્રજા યાવજ્જીવ પરાધીન રહે. પરાધીન રહેવાથી તે કદિ પણ સુખી થાય નહિ. હે સદ્ગુણી રાજપુત્ર ! જેમ મોટી નદી સમુદ્ર વિના બીજા કોઈને મળી શકે નહિ, તેમ તમારી રા

રાજ્યલક્ષ્મી તમારા શિવાય બીજાને મળી શકવાનો સંભવજ નથી. જેમ ચંદ્ર આકાશને મુકી બીજે જાય નહિં, તેમ રાજ્યલક્ષ્મી તમને મુકીને બીજાના હાથમાં જનાર નથી. તમારા નીતિપણાને લીધે પ્રજાની જેટલી તમારીપર પ્રીતિ છે, તેટલી બીજા કોઈના ઉપર પણ થનાર નથી. એ બધાં કારણોનો વિચાર કરતાં મારી પુત્રીની સંતતિને રાજ્યલક્ષ્મી કોઈ કાળે પણ પ્રાપ્ત થાય નહિં, ત્યારે પુત્રી શા સારૂ આપવી? વળી હે રાજકુમાર! મને મારી પુત્રી ઉપર એટલો બધો પ્યાર છે કે—"એણીને આખા જન્મ સુધી દુઃખમાં નાંખુ, તો તેથી મને મરણ તુલ્ય દુઃખ થાય અને તે મારા હૃદયમાં શલ્યની જેમ ખટક્યા કરે."

નાવિકનાં આવાં વચન સાંભળી ગાંગેય શુદ્ધ હૃદયથી બોલ્યો– "ભાગ્યવાન નાવિકરાજ! તમે જે વિચાર જણાવો છો, તે બધા ભુલ ભરેલા છે. આવા તુચ્છ વિચાર હૃદયમાં ન લાવવા જોઈએ. તમારે અમારા કુળની સામે જોવું જોઈએ. બીજા કુળની પદ્ધતી ઉપરથી અમારા કુળ વિષે વિચાર કરવો યોગ્ય નથી. જેમ હંસની તથા કાગડાની બરાબરી થાય નહિં, તેમ અમારા કુરૂવંશીઓની તથા બીજા રાજવંશીઓની બરાબરી થાય નહિં. અમારા કુરૂવંશમાં કોઇ સ્ત્રીએ પોતાની શોકયને દુઃખ દીધું એવું આજ સુધીમાં મારા સાંભળવામાં આવ્યું નથી, તેમ બીજા કોઇના પણ સાંભળવામાં આવ્યું નહિં હોય. મારા પિતાની સાથે તમારી પુત્રી સત્ય-

ચરીનું કામ કરવાથી તે માટે મારી માન્યુથી બંધાયુંને કેટ
જુએ, કેમ મારે માતનું મેળવ મારી મા ન બંધાવી માટે
મહેર કરીને, અધિક જ બધ ગર્વ કે તેડીના કેરણી એ
જયમ ચિત્તનું કર્યો છે, પણ તેમ પણી જેનું વળિ જેના બંધા
ન કે માટે નવરોમ ન રાખે કરીને એ માત પિતાની મેળિ
માનવરી ઉપર અધિક થઈ. તેને માટે માત માન્યુથી
ન થાય જ ન પણ અધિક માતની મેળવે. જેનું કે માતાના
ન રાખે કરવા કે તેને ન રાખ અધિક હોય છે. માટે માત
પિતા મારે જ ન રાખ મેળવવા પણ મેં વખત તેના ઉપરથી
કેઈ પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય તો માટે નમેં નવિ ઉત્તાન્ત આપ
જીવને અને તે બાપને પણ મારે ધન્ય આવશે તેથી
જે વખતે તેવ તુ માત નોકરી આવેમ જેવા આપવા
મ કે જેવા કામ કેવ મહાભાગ્યશાળીને પ્રાપ્ત થાય
કહ અધિક નમેં માત પક્ષની વિના રાખવે નહિં.
અધિકાર પુત્ર ધનું નું છે, તમારો પુત્રી અત્યન્તપ્રીતિ
પિતાની માટે હતન વખત થયા પછી તે હિત નું
માત્ર કરવા પણ અધિક માનનાર છું, એટલું જ નહીં
મારી માતા કરવા તેમને જ્યારે ખુશી કરશે. માત પિત
માતાનું મીઠું શ્રી કરવાનો અભિપ્રાય એવો છે કે, કે
કે શરૂ વિના પણ હેરાન નથી, તેમ જે પુત્ર વિના માટે
સંસાર કેરવાનો નથી માટે તે માટે બીજો પુત્ર થાય તો

માટે મહાપાપ આચરે છે. હસ્તિનાપુરના જેવું વિશાળ રાજ્ય પ્રાપ્ત થયા છતાં પિતાના સુખની ખાતર તેનો અનાદર કરો છો, એથી તમે આર્ય કુલીન પુરૂષોમાં મુખ્ય ગણાવા લાયક છો. રાજપુત્ર ! તમે જે વાત કહી, તે બધી સત્ય છે અને તમારી વાત ઉપર મને પૂર્ણ પ્રતીતિ આવે છે. તોપણ મારા મનમાં એક બીજી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે. કદિ તમે પોતે ઉદારતાથી રાજ્યલક્ષ્મી છોડવા ઉભા થયા છો, પણ તેવી રીતે તમારી સંતતિ વર્તે એ વાત સંભવની નથી. કારણ કે, તમે પોતે જેવા અભિમાની છો, તેવીજ તમારી પ્રજા થવાનો સંભવ છે. કારણ કે, પ્રાયે કરીને પુત્ર પિતાના જેવોજ થાય છે. તો એવો તમારે શૂરવીર પુત્ર ઉત્પન્ન થવાથી તે પોતાની મરજી પ્રમાણે નહિ તેમ કરી શકે. સિંહનો પુત્ર સિંહના જેવો પરાક્રમી હોય છે. એવા સિંહના બાળ જેવા તમારા કુમારની આગળ મારી પુત્રીના પુત્રનું શું ચાલી શકે ? જો કે હું સારી રીતે જાણું છું કે, તમારી સંતતિ તમારા જેવી સદ્ગુણી હોવી જોઇએ, તેથી તેમાંથી અપ્રીતિ થવાની નથી, તથાપિ કાળનો પ્રભાવ વિચિત્ર છે. કોઈ વખતે સારા માણસની બુદ્ધિ પણ ફેરફાર પડી જાય છે અને તેથી અર્થનો અનર્થ થઈ જાય છે. તો કદિ કોઈ વખતે તમારા પુત્રને રાજ્યહરણ કરવાની ઇચ્છા થાય તો તે દુઃખદાયક થઈ પડે. તેની સામે મારા અલ્પ બુદ્ધિ બાળકનું શું જોર ચાલે ! આવા આવા અનેક વિચારો કરવાથી તમારા પિતાને પુત્રી આપવાની ઉત્કંઠા

તત્પર રહું છું, તે પરોપકાર નથી, પણ હું મારો સ્વાભાવિક ધર્મ સમજું છું. "

ગાંગેયની આવી ગૌરવતાવાળી ભારે પ્રતિજ્ઞા સાંભળી આકાશમાં રહેલા દેવતાઓએ તેની પર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને મુખમાંથી ધન્ય ધન્ય એવી વાણી ઉચ્ચારી. ગાંગેયની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા અને અપૂર્વ પિતૃભક્તિ જોઇ પ્રસન્ન થયેલા દેવતાઓ ઉંચેસ્વરે બોલ્યા—"ધર્મવીર ગંગાતનય ! તમને ધન્ય છે અને તમારા પિતા શાંતનુને પણ ધન્ય છે, કે જેના ઘરમાં તમારા જેવા અમૂલ્ય પુત્રરત્નની ઉત્પત્તિ થઇ છે. ગૃહસ્થાવાસમાં આવાં દુષ્કર વ્રતો ગ્રહણ કરનાર તમારા જેવો કોઈ પુરૂષ આજ દિન સુધીમાં થયો ન હતો. તમે પિતાની ભક્તિને લઇ આવું ભીષ્મ—ભયંકર વ્રત ગ્રહણ કર્યું માટે આજથી લોકમાં ભીષ્મ એવા નામથી તમારી પ્રખ્યાતિ થશે. જેમ સર્વ ગુણોનુ મૂળ પરાક્રમ છે. તેમ સર્વ વ્રતોનું મૂળ બ્રહ્મચર્ય વ્રત છે. અહિંસા બ્રહ્મચર્ય અને પિતૃભક્તિ—આ ત્રણ અમૂલ્ય ગુણો તમારામાં છે, માટે તમને પૂર્ણ ધન્ય વાદ ઘટે છે. હે ગંગાપુત્ર ભીષ્મ ! 'એ તમારાં વ્રત સફળ થાઓ અને કદિ પણ એ વ્રતનો ભંગ ન થાઓ' એવો અમારો તમને આશીર્વાદ છે. "

આ પ્રમાણે કહી દેવતાઓ સ્વર્ગમાં ચાલ્યા ગયા. અને તે જોઇ નાવિક હૃદયમાં સાનદાશ્ચર્ય થઇ ગયો. તે વખતે નાવિકે પોતાની પુત્રી સત્યવતીને બોલાવી ઉત્સંગમાં બેસારી

લની આજ્ઞાને અનુસરે છે. વડિલની આજ્ઞા વગર કાંઇપણ કાર્ય સ્વતંત્ર થઇને કરવું નહી. એ મહાસૂત્ર આર્ય અબળાઓને સર્વદા સ્મરણીય છે. દરેક આર્ય બ્હેનોએ અને માતાઓએ એ વાત લક્ષમાં રાખવાની છે.

રાજા શાંતનુ સત્યવતીને જોઈ તેમાં મોહિત થયો હતો. પોતે એક સર્વ સત્તાધારી રાજા હતો. તેની આજ્ઞા યમુના નદીના બધાસ્થળ ઉપર ચાલતી હતી. તેની પાસે નાવિક એક ગરીબ અને સાધારણ માણસ હતો. જો કદિ રાજા શાંતનુ પોતાની સત્તાના બળથી નાવિક પાસેથી સત્યવતીને બળાત્કારે લેવા ધારે તો લઈ શકે તેમ હતું, તથાપિ નાવિકે તેની યાચનાનો ન્યાયની યુકિતથી અનાદર કર્યો, તોપણ નીતિમાન્ શાંતનુએ પોતાની સત્તાનો દુરૂપયોગ કર્યો નહિ. એ કેવી પવિત્ર ન્યાયવૃત્તિ ? રાજાએ સત્યવતી તરફની પોતાની ઉત્કંઠા દબાવી રાખી, પણ તે મહાનુભાવ અનીતિના માર્ગે ચાલ્યો નહિં. આર્ય સત્તાધીશોની નીતિ પૂર્વ કાળે કેવી હતી ? આવા સત્તાધીશો પૂર્વે આર્યભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા. વર્તમાનકાળે વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરનારા સત્તાધીશોએ આ વાત લક્ષમાં રાખવાની છે જે સાધારણ સત્તાધારી શેઠ પોતાના આશ્રિતો તરફ અનીતિ કરવા ઉભા થાય છે, તેમને આ પ્રસંગ ઉપરથી સારો બોધ લેવાનો છે.

સત્યવતીનો પિતા એક ખલાસી છે, છતાં તે રાજા શાંતનુને જણાવે છે કે, "મહારાજ ! આપની યાચના માન્ય કર

કરી સુખી રહે, એ મહાકાર્ય કરવાને ધર્મવીર ગાંગેયે યાવજ્જીવિત બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી જે સત્પુત્રતા દર્શાવી છે, તે અલૌકિક છે. આર્ય સત્પુત્રોમાં કેવી પિતૃભક્તિ હતી ? તેને માટે ગાંગેયનું ઉદાહરણ અદ્વિતીય છે. આ ઉપરથી દરેક આર્યપુત્રે પિતૃભક્તિના દિવ્યપાઠ શીખવાના છે. પોતાના ઉત્પાદક, પાલક અને અધ્યાપક ઉપકારી પિતાના મોટા ઋણમાંથી પુત્ર કદિપણ મુક્ત થતો નથી. તેથી દરેક આર્યપુત્રે ગાંગેયનું અનુકરણ કરવાનું છે. ગાંગેયના હૃદયમાં જે પિતૃભક્તિ હતી, તેવી પિતૃભક્તિ દરેક કુલીન પુત્રોના હૃદયમાં હોવી જોઇએ. પિતૃભક્તિથી અંકિત એવા સત્પુરૂષોનું જીવનજ ચરિતાર્થ છે. તે શિવાયનું જીવન તે માનવજીવન નથી પણ પશુજીવન છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

શાંતનુનો સંસારત્યાગ.

સત્યવતી હસ્તિનાપુરના રાજ્યની મહારાણી બની હતી. રાજા શાંતનુ તેણીના ઉપર અતિ પ્યાર ધારણ કરતો હતો. પવિત્ર ગાંગેય સત્યવતીને પોતાની માતાથી પણ અધિક માનતો હતો. સત્યવતી પણ તેને પોતાના ઔરસ પુત્રવત્ માનતી હતી. રાજા શાંતનુ હમેશાં પોતાના પુત્ર ગાંગેયે કરેલા

સુશોભિત દેખાવા લાગી. અનુક્રમે તે બંને ભાઈઓ ઉછરી મોટા થયા. જેમ જેમ તેઓ વયમાં વધતા ગયા, તેમ તેમ તેઓ ગુણુમાં પણ વધતા ગયા. એ સદ્ગુણી રાજકુમારો પોતાના જ્યેષ્ટ બંધુ ગાંગેયને એક વડિલ તરીકે ગણુતા અને તેમની આજ્ઞા ઉઠાવતા હતા. આવા સદ્ગુણી બંધુઓ તરફ ગાંગેયને સ્વપ્નમાં પણ ' તે સાવકોભાઈ છે ' એવો ભાસ થતો ન હતો. તે તેમની ઉપર સહોદર બંધુના જેવી પ્રીતિ રાખતો હતો. પુત્રવત્સલ રાજા પોતાના પુત્રોને ઉત્સંગમાં બેસાડી હમેશાં વિનોદ કરાવતો અને જ્ઞાનગોષ્ટીમાં જોડતો હતો. જેવી રીતે તેમનામાં ઉત્તમ કેળવણીનાં બીજ રોપાય તેવી રીતે તેમના કુમળા મનમા સારો સારો શિક્ષણીય બોધ આપતો હતો. એમ કરતાં તેઓ શિક્ષણુની યોગ્યતાને પામ્યા હતા. અને તેમનો પરસ્પર ભ્રાતૃસ્નેહ જોઈ રાજા શાંતનુને હૃદયમાં પૂર્ણ સંતોષ પ્રાપ્ત થયો હતો.

એક વખતે વિવેકી શાંતનુના જાણુવામાં આવ્યું કે, " હવે આ શરીરનું આયુષ્ય અલ્પ છે. અલ્પ સમયમાં આ જીવનનો અંત આવવો છે. " આથી તેણે વિચાર કર્યો કે, " મેં આ સંસારના અગણિત ઉત્તમ વૈભવ ભોગવ્યા છે. આ આત્મા શિકારની પાપર્દ્ધિનો ભોક્તા પણ ચિરકાલ થયો છે. વિષયરૂપ વિષવૃક્ષના ફળ મેળવવાને આ આત્માએ અતિ પ્રયત્ન કર્યો છે. હવે પશ્ચિમ વયમાં એ આત્માના ઉદ્ધારનો માર્ગ મારે ગ્રહણ કરવો જોઇએ. મનુષ્યો અનેક વસ્તુઓને

ઇચ્છે છે, અને પૂર્વ સુકૃતથી તે સર્વ તેમને મળવાનો પૂર્ણ સંભવ હોય છે, પરંતુ તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા પર્યંત મનુષ્યો પોતાની ઇચ્છાને સ્થિર રાખતા નથી. રાખે છે તો તેનો વેગ જોઇએ તેવો પ્રબળ હોતો નથી અને કવચિત્ વેગ પ્રબળ હોય છે, તો ધારેલું ફળ પ્રાપ્ત થશે કે કેમ ? એ સંશયને વારંવાર સેવ્યા કરવાથી તે પ્રબળવેગ દિવસમા એ કટોવાર ખંડિત થયા કરે છે. મેં એવી રીતે ઘણીવાર ઇચ્છાઓ કરી અને પૂર્વ સુકૃતના બળથી તે ઇચ્છાઓ પૂર્ણ પણ કરી છે આરોગ્ય, ધન, વ્યવહારસુખ, જ્ઞાન, વિદ્યા, કળા અથવા કોઇપણ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે મેં મારા મનને ઘણીવાર અથડાવ્યું છે. હવે તે મનને તેમાંથી આકર્ષી પરમ તત્વમાંહે લઇ જવું જોઇએ હવે આર્હતધર્મના પરમતત્વ માં જોઇએ તેટલું અપૂર્વ દ્રવ્ય રહેલું છે, તે પ્રાપ્ત કરવા માટે મારે પ્રબળ ઇચ્છા, શ્રદ્ધા અને એકતા ધારણ કરવી જોઇએ અને આધ્યાત્મિક સાધનો મેળવવાનો મહાન પ્રયત્ન કરી આ જીવનને ઉંચી સ્થિતિમા મુકવું જોઇએ એજ મારૂ ... કર્ત્તવ્ય છે. " આવો વિચાર કરી રાજા શાંતનુ ધર્મધ્યાનમા રત થઇ રહ્યો. જેવું પોતાનું પૂર્વજીવન વ્યવહાર માર્ગમા આસક્ત હતુ, તેવું ધર્મમાર્ગમાં આસક્ત કર્યુ તે મહાનુ ભાવે પોતાની મનોવૃત્તિ વશ કરી તેને પરમાત્માના દિવ્ય પ્રકાશમા જોડી દીધી અને સર્વ પ્રકારની આલોકની વાસનાઓમાંથી મુક્ત થઇ તે શુભ ધ્યાનમાં તત્પર રહ્યા તેજ સ્થિતિ માં શાંતનુનો આત્મા પરલોકવાસી થઇ ગયો. પવિત્ર પિતૃ

એ ત્રણ રાજકન્યાઓ મંડપમાં દાખલ થયા પછી તેમની સખીઓ તે પ્રત્યેક રાજવંશીના કુળ, ગુણ, વિગેરેનો ઇતિહાસ કહેવા લાગી. પેલો વીર નર જે એક તરફ ઉભો હતો, તે બધું મુંગે મોઢે સાંભળતો હતો અને પોતાની ધારણા સફળ કરવાને લાગ જોતો હતો.

વાંચનાર ! આ પ્રકરણના આરંભથી અચંબામાં પડ્યા હશે; તેથી આ સ્થળે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું જોઈએ. જેની પાસે પવિત્ર ભાગીરથી નદી વહે છે, એવી કાશીપુરીના રાજાને અંબા, અંબિકા અને અંબાલિકા નામે ત્રણ કન્યાઓ છે. તે સુજ્ઞ રાજાએ પોતાની પુત્રીઓને યોગ્ય વર મળે તેવા હેતુથી એક સ્વયંવર મંડપ રચેલો છે. તે મંડપમાં દેશદેશના નરપતિઓ આવી હાજર થયેલા છે. કાશીપતિએ બધા રાજાઓને સ્વયંવરમાં આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું, પણ હસ્તિનાપુરના રાજા વિચિત્રવીર્યને આમંત્રણ આપ્યું ન હતું. જે પુરૂષ એક તરફ ઉભો ઉભો રાજાઓની ચેષ્ટા જોઈ હસતો હતો, તે આપણો વીરનર ગાંગેય છે. પોતાના પ્રિય બંધુ વિચિત્રવીર્યને સ્વયંવરનું આમંત્રણ આપ્યું નથી, એ વાત દૂતના મુખથી સાંભળી પરાક્રમી ગાંગેય કાશીરાજની ત્રણે કન્યાનું હરણ કરવાને તે સ્વયંવર મંડપમાં આવ્યો હતો. રાજકન્યાઓ સ્વયંવર મંડપમાં દાખલ થઈ અને તેમની સખીઓએ રાજાઓના વંશ ગુણનું વર્ણન કરવા માંડ્યું, તે વખતે મહાવીર ભીષ્મ તે કન્યાઓને હરવાનો લાગ જોતો ઉભો હતો.

લઈ નાશી જવું એ શૂર પુરૂષનું લક્ષણ નથી, પરંતુ પોતાનું સામર્થ્ય બતાવી મેદાનમાં બધાની આંખોમાં રજ નાંખી લઈ જવું એજ ક્ષત્રિયનું કામ છે." આમ વિચારી હાથમાં ધનુષ્ય લઈ પરાક્રમી ભીષ્મે સ્વયંવરના બધા રાજાઓને ગર્જના કરી કહ્યું—" હે પરાક્રમી રાજાઓ ! તમારી સમક્ષ હું આ ત્રણ રાજકન્યાઓનું હરણ કરૂં છું, એ કૃત્ય તમારાથી સહન થઈ શકવાનું નથી, એમ હું સમજું છું. આ વખતે જો તમારામાં શક્તિ હોય તો આયુધ લઈને મારી સાથે યુદ્ધ કરો. હું સર્વનો અનાદર કરી—સર્વને માથે પગ દઈને ચાલ્યો જાઉં છું. તેનો અટકાવ કર્યા વગર કાયરની પેઠે બેસી રહેવું તે શૂર પુરૂષને ઉચિત નથી. માટે તમારા માંહે કોઈ ખરો શૂરવીર પુરૂષ હોય તેણે મારી સામે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થવું. હું આ કન્યાઓને કાંઈ ચોરીથી લઈ જતો નથી, પણ મારા બળવીર્યથી લઈ જાઉં છું " ભીષ્મના આવાં ક્ષોભક ઉત્પન્ન કરનારા વચનો સાંભળી ત્યાં બેઠેલા સર્વ રાજાઓ સહન કરી શકયા નહીં. તેઓ સમુદ્રની પેઠે ગર્જના કરી ઉભા થયા. તેમની ગર્જનાથી પૃથ્વી અને ગગન ગાજી ઉઠ્યાં, તે ભયંકર શબ્દોથી સર્વ દિશાઓ વ્યાપ્ત થઈ ગઈ. તેઓ અનુક્રમે ભીષ્મની સામે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા. તેમને એકી સાથે ધસી આવતા જોઇ ભીષ્મ ધનુષ્ય બાણ લઈ સામો આવ્યો. ભીષ્મનો ભયંકર રોષ જોઈ કેટલાએક તો ત્યાંથી નાસવા લાગ્યા; પણ ભીડ ઘણી હતી. તેથી તેમનાથી નાશી શકાયું નહીં. તે ગરદીમાં રહેલા રાજાઓના કંઠમાં રહેલા

અમૂલ્ય મોતીઓના હારો યોદ્ધાઓના અંગના સ્પર્શથી કે-ચરાઈ જઈ ચૂરે થઈ પૃથ્વીપર પડ્યાં; તેથી રણભૂમિ શો-ભવા લાગી. જાણે ભીષ્મના ઉજ્વલ વીર તેજરૂપ ચંદનથી તે લિપ્ત થઈ હોય તેમ દેખાવા લાગી. મોટી ભીડમાં ઘસાતા રાજાઓના આભુષણથી ઉત્પન્ન થતા અગ્નિવડે તેમના વસ્ત્રો બળવા લાગ્યાં. અતિ પ્રતાપી ભીષ્મના તેજમાં સર્વ રાજાઓ અંજાઈ જઈ ભયભીત થઈ કંપવા લાગ્યા; તેથી તેમના મુગ-ટ પૃથ્વીપર પડી ગયા. કેટલાએક બેભાન અવસ્થામાં આવી પડ્યા, કોઈ યુદ્ધ કરવાની આકાંક્ષાથી આયુધ સજ્જ કરી ઉભા રહ્યા, કોઈ પરાક્રમના અભિમાનથી પોતાના અંગપર બખ્તર પહેરવા લાગ્યા, અને કોઇનાં શરીર રોમાંચિત થઈ ગયા.

પછી ભીષ્મના અદ્ભુત પરાક્રમથી ભય પામતા રાજાઓ કાશીરાજાને સાથે લઈ ભીષ્મની પાસે આવ્યા, અને તેને કહેવા લાગ્યા—" હે ક્ષત્રિયકુળભૂષણ ગાંગેય ! તારા જેવા નીતિમાન્ પુરૂષને આવો અન્યાય કરવો યોગ્ય નથી. આ સ્વ-યંવરમાંથી અઘટિત રીતે રાજકન્યાઓનું હરણ કરતાં તને મનમાં કેમ ભય લાગતો નથી ? શું તારા મનમાં એમ છે કે બીજો કોઇ શુરવીર ક્ષત્રિય આ પૃથ્વી ઉપર નથી ! તેં કરેલું અપકૃત્ય પાપરૂપ છે, તેમ છતાં જો એ પાપકર્મ તું કરીશ તો આ અમારા ધનુષ્ય તારા ગુરૂરૂપ થઈને તીક્ષ્ણબાણવડે તને પ્રાયશ્ચિત આપ્યા વિના રહેશે નહીં. "

રાજાઓનાં આવાં વચન સાંભળી ભીષ્મે અતિ ગંભીરતાથી કહ્યું, રાજાઓ ! તમે જે કહ્યું, તે સર્વ સત્ય છે. અને એવો ન્યાય છે, પરંતુ કન્યા તથા પૃથ્વી એ વસ્તુ સર્વને સાધારણ છે. જેનામાં અધિક પરાક્રમ હોય તે લઈ જાય છે. તેમ છતાં તમે પરાક્રમ વિના આ કન્યાઓને મફત લેવા ધારો છો, માટે તમને ધિક્કાર છે. જેમ દરિદ્રી દ્રવ્ય વિના રત્નને લેવા ધારે, તેમ આ તમારૂં નિંદવા યોગ્ય પ્રવર્ત્તન છે. આવા પ્રવર્ત્તનથી તમે પોતે મશ્કરીના પાત્ર થયા છો. વળી પરાક્રમરૂપી ધન અર્પ્યા વિના આ કન્યારૂપી રત્ન લઈ જવા માગો છો, માટે તમે ચોરની પેઠે અપરાધી છો, એવા અપરાધીઓને મારે દંડ આપવો જોઇએ.

ભીષ્મના આવા વચનો સાભળી તે રાજાઓ ક્રોધાતુર થઈ ભીષ્મ ઉપર ધસી આવ્યા તે વખતે પરાક્રમી ભીષ્મે બાહુબળે તે રાજાઓનાં ધ્વજાઓ તોડી નાખી. તેથી વિશેષ ક્રોધ કરી રાજાઓએ ભીષ્મના રથને ઘેરી લઈ તેનીપર તીક્ષ્ણ બાણોનો માર ચલાવા માંડયા ભીષ્મનો પરાભવ જરા પણ થયો નહીં ઉલટુ તેમના બાણોની ભીષ્મના રથ ઉપર છત્રી થઈ ગઈ, અને તેની છાયા થઈ પછી સિંહ જેમ હરિણને ગણકારે નહીં, તેમ ભીષ્મ તે મધઃઓને તુચ્છ ગણવા લાગ્યો. સર્વ રાજાઓ અહંકાર લાવી એવા ઉદ્ધત થયા કે, તેમના તરફથી હજારો બાણોની વૃષ્ટિ ભીષ્મના રથ ઉપર થવા માંડી અને તેનો ભયંકર દેખાવ થઇ રહ્યો. આ વખતે રથમાં

આ વખતે કોઈ એક પ્રવાસી પુરૂષ તેમના માર્ગમાં એક સુંદર ચિત્રપટ લઈ ઉભો હતો. તેને જોતાંજ તે બંને વીરપુરૂષો કુતુહલથી તેની પાસે આવ્યા. પ્રવાસીના હાથમાં રહેલું સુંદર ચિત્રપટ જોઈ તેમને વધારે આશ્ચર્ય થયું. તે ચિત્રપટમાં એક સુંદર બાળાનું મનોહર ચિત્ર ચિતરેલું હતું. ચતુર ચિત્રકારે તે ચતુરાના ચિત્રમાં પોતાનું અદ્ભુત ચાતુર્ય દર્શાવ્યું હતું. તે ચિત્રને જોતાંજ વૃદ્ધ પુરૂષના કરતાં તે તરૂણ પુરૂષને વધારે આશ્ચર્ય થયું, અને તે સાથે તેના હૃદયમા વિકારનો પ્રથમ પ્રવેશ પણ થઈ ગયો.

પ્રિય વાચનાર! આ બંને પુરૂષોને ઓળખવાની તારા હૃદયમા પ્રબળ ઇચ્છા પ્રગટ થઇ હશે. સાંભળ, તેઓ કોણ છે? તે બંને પુરૂષોમા જે વૃદ્ધ છે, તે ચાલતી વાર્ત્તાનો નાયક ભીષ્મ અને તેની સાથે જે તરૂણ પુરૂષ છે, તે વિચિત્રવીર્યની બીજી સ્ત્રી અંબાલિકાનો પુત્ર પાંડુ છે. કાશીરાજાની ત્રણે પુત્રીઓને પરણ્યા પછી રાજા વિચિત્રવીર્ય તેમના શ્રૃંગારમા અતિ આસક્ત થઇ ગયો હતો. તે એટલોબધો આસક્ત થઈ ગયો કે જેમ રાહુ સૂર્ય તથા ચંદ્રનો ગ્રાસ કરે છે, તેમ વિચિત્રવીર્યના શરીરમા ઉત્પન્ન થયેલા કામદેવે ધર્મ તથા અર્થનો ગ્રાસ કર્યો હતો. કામિનીઓની કામક્રીડામા તલ્લીન થયેલો વિચિત્રવીર્ય રાજકાજ સર્વ ભુલી ગયો હતો. "વિચારવાન પુરૂષે કામનું સેવન અતિશય ન કરવું જોઇએ" એ નીતિ જાણતા છતા કામી વિચિત્રવીર્ય તેનું વારંવાર સેવન કરતો હતો. અતિશય કામ

કરવાથી રાજા વિચિત્રવીર્ય નિર્બળ થઈ ગયો, અને તેની સર્વ શક્તિ ક્ષીણ થઈ ગઈ. વિચિત્રવીર્યની આવી સ્થિતિ જોઈ તેના શુભેચ્છક બંધુ ભીષ્મે તેને ઘણો બોધ આપ્યો હતો. તેણે પોતાના લઘુબંધુને કામાસક્ત જોઈ મહાનુભાવ ગાંગેયે કહ્યું કે 'ભાઈ આવી રીતે કામદેવને વશ થવું તારે યોગ્ય નથી જેમ મણિમાં કીટ ઉત્પન્ન થઈ તે મણિને દૂષિત કરી નાંખે છે, તેમ આ વિષયાસક્તિ તારી સ્વચ્છતાને દૂષિત કરી નાંખે છે બંધુ! વિચાર કર જ્યારે અનંગ—અશરીરિ કામદેવે તને જીતી લીધો તો પછી મહાન અંગવાળા બળવાન પુરૂષોને તું કેમ જીતી શકીશ? મદનના પુષ્પમય બાણ તારાથી સહન ન થયા, તો પછી તારા મહાન શત્રુઓના લોહમય બાણ તું કેમ સહન કરી શકીશ? જ્યારે બંગસ્મરની અબળાઓએ જ્યારે તારો આવો પરાભવ કર્યો, તો પછી જ્યારે અતિ બળવાન શત્રુઓ આવી તારી સામે આવી ઉભા રહેશે ત્યારે તું શું કરી શકીશ?'

મહાબાહુ ભીષ્મ આ પ્રમાણે પોતાના બંધુ વિચિત્રવિર્યને બોધ આપતા હતા, તે વખતે તેની માતા સત્યવતી ત્યાં આવી. તેણી પણ પોતાના પુત્રને અતિ દુર્બળ જોઈ બોલી—"વત્સ! પ્રથમ તારી સ્ત્રીઓના મુખચંદ્ર જોઈ હું અતિ આનંદ પામતી હતી કે તેમનાથી સંતતિ થશે તો હું જોઈશ, પણ જ્યારે તને અતિ કામથી ક્ષીણ થયેલા જોઉં છું, ત્યારે હું તેની ચિંતાથીજ ક્ષીણ થતી જાઉં છું. કારણકે, જનનીઓ

નો એવો સ્વભાવ હોય છે કે પોતાના પુત્રને આનંદિત જોઈ પોતે આનંદમાં રહે છે અને પુત્રને દુઃખી જોઈ પોતે દુઃખી રહે છે. હે પુત્ર! બીજી બધી ક્ષત્રિયાણીઓ કરતાં હું મને વિશેષ ધન્ય સમજું છું કે, તારા જેવો મારે વીરપુત્ર થયો છે, તેથી ખરેખર હું વીરપ્રસૂ માતા ગણાઉં છું, પણ મારા એ અભિમાનનું તેં છેદન કર્યું છે. હે ભાઈ! તારૂં પ્રથમનું બળ તથા સાહસ જોઈ જેવો મને આનંદ થતો તેવું હાલ તારૂં વ્યસન જોઈ મને દુઃખ થાય છે. આપણા કુરૂવંશમાં તારા જેવો કોઈ પુરૂષ થયો નથી. તે તારૂં ગૌરવ તું શા માટે હીન કરે છે? હવે મારે તને એટલુંજ કહેવાનું કે, જેથી હું તથા આ તારો મોટો ભાઈ ભીષ્મ આનંદ પામીએ એવું આચરણ કર."

પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ ભીષ્મ તથા માતા સત્યવતીનાં આવા ઉપદેશથી વિચિત્રવીર્ય શરમાઈ ગયો અને તેના અંતઃકરણમાં તે ઉપદેશે સારી અસર કરી. તે દિવસથી તે ધર્મ, અર્થ અને કામ—એ ત્રણ પુરૂષાર્થ ઉપર સમાનવૃત્તિ રાખી વર્ત્તવા લાગ્યો હતો. સદાચારમાં વર્ત્તતા એવા વિચિત્રવીર્યની ત્રણે સ્ત્રીઓ અનુક્રમે સગર્ભા થઈ હતી. પ્રથમ અંબિકાએ એક પુત્રનો જન્મ આપ્યો. સત્યવતીએ તથા ભીષ્મે તેનું નામ ધૃતરાષ્ટ્ર પાડ્યું હતું. પૂર્વ કર્મના સંચિતથી તે પુત્ર જન્માંધ થયો હતો. તે પછી કેટલેક દિવસે બીજી સ્ત્રી અંબાલિકાને પુત્ર થયો હતો. તેને જન્મથી પાંડુ નામનો રોગ હોવાથી તેનું

નામ પાંડુ પાડવામાં આવ્યું. ત્રીજી સ્ત્રી અંબાને એક પુત્ર થયો 'તે વિદ્વાન્ અને સદ્ગુણી થશે' એવું ધારી ભીષ્મપિતાએ તેનું નામ વિદુર પાડ્યું હતું. વિચિત્રવીર્યને ઘેર જ્યારે આ ત્રણે પુત્રોનો જન્મ થયો, ત્યારે તેના રાજ્યમાંથી કૃપણતા, ચોરી, વ્યભિચાર વગેરે નિંદ્ય કૃત્યોનો નાશ થઈ ગયો હતો, તેમજ અતિવૃષ્ટિ અનાવૃષ્ટિ વિગેરે ઉત્પાત પણ નિર્મૂળ થઈ ગયા હતા.

ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ અને વિદુર—એ ત્રણ પુત્રો થયા પછી વિચિત્રવીર્ય પુનઃ વિષયાસક્ત થયો હતો. તેની મનોવૃત્તિ વિષય તરફ પ્રબળતાથી પ્રવર્ત્તી હતી. વિષયની લાલસા જે તેનામાં માતા સત્યવતી તથા જ્યેષ્ઠ બંધુ ભીષ્મના ઉપદેશથી થોડો કાળ ગુપ્ત રહેલી હતી, તે પાછી જાગ્રત થઈ હતી અને તેથી તે પાછો વિષયોનો પૂર્ણ રાગી બન્યો હતો. એક તરફ તેની રાજકીય જાહોજલાલી વૃદ્ધિ પામતી હતી, ત્યારે બીજી તરફ તેની વૃત્તિ વિષય તરફ અતિશય વૃદ્ધિ પામી હતી. આ વિષયવૃદ્ધિથી તેના વિષયી વપુમાં ક્ષય રોગની ઉત્પત્તિ થઈ આવી અને તેથી તે શરીરમાં તદ્દન ક્ષીણ થઈ ગયો હતો. તેનીપર ખાસી, શ્વાસ તથા બીજો પણ ક્ષય રોગનો પરિવાર અમલ ચલાવવા લાગ્યો. અને થોડા દિવસમાં એ પરિણામ આવ્યું કે, વિચિત્રવીર્ય ક્ષયરોગથી મૃત્યુને વશ થઈ ગયો. કામાસક્તિનું કડવું ફળ તેણે ચાખ્યું અને વિષયાંધકારમાં તેનો પ્રલય થઈ ગયો. જેમ સૂર્યના અસ્ત થવ."

સર્વ સ્થળે અંધકાર થઈ જાય, તેમ વિચિત્રવીર્યના મરણથી સર્વ દિશાઓ નિસ્તેજ દેખાવા લાગી. આ વખતે સત્યવતીએ જે વિલાપ અને જે શોક પ્રદર્શિત કર્યો હતો, તે અવર્ણનીય હતો. અંબા, અંબાલિકા અને અંબિકા—એ ત્રણ સ્ત્રીઓએ પણ ભારે આક્રંદ કર્યું હતું

વિચિત્રવીર્યના મરણ પછી તેના ત્રણ પુત્રોની વ્યવસ્થા તેમના કાકા ભીષ્મ ઉપર આવી પડી મહાવીર ભીષ્મે તે નાના બાળકોને કેળવણી આપી સુશિક્ષિત બનાવ્યા અને યુદ્ધકળાની સારી તાલીમ આપી હતી. ભીષ્મના પરાક્રમથી હસ્તિનાપુરના રાજ્ય ઉપર કોઈ શત્રુ રાજા આવી શકયો નહીં. ભીષ્મે તે ત્રણે પુત્રોને સમગ્ર વિદ્યામાં કુશળ કર્યા, પણ તેમાં પાંડુકુમાર ઘણો ચાલાક નીકળ્યો અને સર્વ પ્રકારના ઉત્તમ ગુણોનો તે પાત્ર બન્યો. ધૃતરાષ્ટ્ર સર્વ ભાઈઓમા મોટો હતો, તથાપિ તે પોતાના મધ્યમ ભાઈ પાંડુને વધારે માન આપતો હતો.

જ્યારે તે ત્રણે ભાઈઓ લાયક થયા, ત્યારે વીર ભીષ્મે પોતાના ભત્રીજા ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું કે, ' આ ત્રણે ભાઈઓમાં તું મોટો છે, માટે આ હસ્તિનાપુરની રાજ્યગાદી ઉપર આરૂઢ થા. ' કાકાના આ વચન સાભળી ધૃતરાષ્ટ્રે કહ્યું હતું કે, " પૂજ્ય કાકા ! હું અંધ હોવાથી રાજ્ય કરવાને લાયક નથી, માટે આ પાંડુને રાજ્યાસન ઉપર બેસારો. જેમ દિવસ સૂર્યથી શોભા પામે છે, તેમ આપણી રાજ્યલક્ષ્મી આ પાંડુથી શોભા પામશે. પાંડુ રાજ્ય કરવાને સમર્થ છે. "

ધૃતરાષ્ટ્રનાં આવાં વચનો સાંભળી તેના અતિ આગ્રહથી દીર્ઘવિચારી ભીષ્મે પાંડુને રાજ્યાસનપર બેસાર્યો અને હસ્તિનાપુરના વિશાળ રાજ્યમાં તેની આજ્ઞા પ્રવર્તાવી. પાંડુ રાજ્યકાર્યમાં નિપુણ થયો હતો, તેથી તેની સત્કીર્તિ ત્રણે લોકમાં વ્યાપિ ગઈ. પાંડુનો રાજ્યકારભાર ભીષ્મ તથા ધૃતરાષ્ટ્ર ચલાવતા હતા, તેથી પાંડુને કોઇ જાતનો શ્રમ પડતો નહોતો. તેણે કેટલાકએક અધર્મી રાજાઓને વશ કર્યા હતા. કેટલાએક દિવસ પછી ગાંધાર દેશના રાજા સુબલનો પુત્ર શકુનિ પોતાની આઠ બ્હેનોને તેડી હસ્તિનાપુરમા આવ્યો હતો. અને તેણે રતિના જેવી તે સુંદરીઓને ભીષ્મને પ્રાર્થના કરી ધૃતરાષ્ટ્રની સાથે પરણાવી હતી. તે લગ્નમહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી હસ્તિનાપુરમા થયો હતો.

ધૃતરાષ્ટ્ર વિવાહિત થયા પછી ભીષ્મને વિચાર થયો કે, "હવે કોઈ પણ યોગ્ય કન્યા મળે તો પાડુનો વિવાહ કરવો." હસ્તિનાપુરની મહારાણી થવાને લાયક કોઇ ઉત્તમ રાજકન્યાની શોધ કરવાને ભીષ્મની પ્રવૃત્તિ હતી. એવામા તે પોતાના ભત્રીજા પાંડુ કુમારને લઈ હસ્તિનાપુરમા ફરવા નીકળ્યો અને ત્યા અચાનક આ ચિત્રપટ્ટવાળો પ્રવાસી તેના જોવામાં આવ્યો છે.

ચિત્રમાં ચિતરેલી અનુપમ દિવ્ય સુંદરીને જોઈ ભીષ્મે વિચાર કર્યો કે, " આ કોઇ દિવ્ય સુંદરી પાંડુને લાયક છે

આ અનુપમ અંગના જો પ્રાપ્ત થાય તો બહુ સારી વાત બને " આવા વિચારથી ભીષ્મે તે પ્રવાસીને પુછયું, " ભદ્ર, આ કમલવદની કઈ સુંદરબાળાનું ચિત્ર છે ? રૂપથી સર્વ દિવ્ય કન્યાઓને જીતનાર અને લાવણ્યથી દેદીપ્યમાન આ બાળા કોની પુત્રી છે ? અને આ ચિત્ર લઈ તું શામાટે ફરે છે ? " ભીષ્મનાં આવાં વચન સાંભળી તે પ્રવાસી મંદહાસ્ય કરી બોલ્યો–" આયુષ્મન્, યમુના નદીના તટ ઉપર મથુરા નામની નગરી છે. તેમાં યદુ નામે એક મહાપરાક્રમી રાજા થઈ ગયો છે. તેના વંશજો હાલ તે નગરીમાં રાજ્ય કરે છે. યદુરાજાને શૂર નામે પુત્ર થયો હતો. તે પણ ઘણોજ વીર્યવાન્ રાજા હતો. તેને શૌરિ અને સુવીર નામે બે પુત્રો થયા હતા. તે પુત્રો સર્વ રીતે ગુણવાન્ અને લાયક થયા એટલે શુર રાજા શૌરિને રાજ્યપદ અને સુવીરને યુવરાજપદ આપી દીક્ષા લઈ વનમા તપશ્ચર્યા કરવા ગયો હતો. એક વખતે શૌરિ પોતાના નાનાભાઈ સુવીરને મથુરાનું રાજ્ય આપી કુશાવર્ત દેશમા ફરવા નીકળ્યો. ત્યાં તે દેશ ઉત્તમ જાણી તેણે તેમા શૌર્યપુર નામે એક ઉત્તમ નગર વસાવ્યું અને તેમા પોતે વાસ કરીને રહ્યો હતો. થોડા વખતમા તેની ન્યાયવૃત્તિથી એ રાજ્ય ઘણુ આબાદ થયું અને તેની અંદર વસનારી પ્રજાઓ ઘણી સમૃદ્ધિવાન્ થઈ હતી. શૌરિને તે રાજ્યમા ઘણા પુત્રો થયા હતા. તેમા અંધકવૃષ્ણિ મુખ્ય હતો. રાજા શૌરિએ કુશાવર્ત દેશના રાજ્ય ઉપર

[illegible] થઇ પછી. પિતાની મનોરમ પ્રમાણે કરી વિવાહ નિ[illegible] કરી [illegible] આપી તે પિતાને ઠુકાણે માનવા લાગ્યો.

[illegible] ઉપર આવિ પેઠી તે [illegible]ની પુંઠ [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] આવિ [illegible] પામી ગયો હતો. તે [illegible] [illegible]નું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવિની [illegible] હતું યદ્યપિ તે [illegible] [illegible] હતું પણ [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] હતી, તે આપે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહિ.

[illegible]

અનિયમપણે સેવેલો વિષયાગ્નિ માનવશરીરરૂપ શુષ્ક વૃક્ષને દહન કરી નાંખે છે. વિષયરૂપ અગ્નિકુંડમાં હોમાએલો માનવ આત્મા દગ્ધ થઇ દુર્ગતિના ખાડામાં આવી પડે છે. તેથી એ વિષરૂપ વિષયોમાંથી દૂર રહેવું જોઇએ.

બીજો બોધ કુંતીના માતાપિતાના પ્રવર્ત્તન ઉપરથી લેવાનો છે. માતાપિતાએ પોતાની પુત્રી કુંતીને માટે યોગ્ય વર શોધવાની અને તેણીને શીક્ષિત કરી આપવાની કેવી કાળજી રાખી હતી. પોતાની પુત્રીને સર્વ ગુણ સંપન્ન કર્યા પછી કોઇ યોગ્ય વરને આપવા માટે કેવો પ્રયત્ન કર્યો હતો ? એ આર્ય માતાપિતાએ [illegible] લક્ષમાં રાખવાનું છે. [illegible] કોઇ સદગુણી અને વિદ્વાન [illegible] કુલીન છે. પૂર્વે આર્ય દેશમાં એ ઉત્તમ રીતિ પ્રવર્ત્તતી હતી. તેથી આર્ય જીવન પ્રકાશ [illegible] અને [illegible] સંપૂર્ણ સુખ [illegible] ભાગ્યશાળી બનતી હતી.

પ્રકરણ ૧૧ મું

ચમત્કારી મુદ્રિકા.

[illegible]

તેની આસપાસ [illegible]

[illegible]

હતી. બીજી સ્વરૂપવાન હતી પણ તેનાથી ન્યૂન હતી. તથાપિ પેલી રમણીના લાવણ્યની પ્રભા તેનાપર પડતી, તેથી તે વિશેષ સુશોભિત દેખાતી હતી. તેઓ બંને પોતપોતાની ઈચ્છાઓ પ્રદર્શિત કરતી હતી. તેઓમાં જે અતિ સુંદર રમણી હતી તેણીએ ચિંતાતુર વદને બીજીને કહ્યું, "સખી, મારા મનોરથ સિદ્ધ થવામાં મને મોટી શંકા ઉત્પન્ન થઈ છે. હવે હું નિરાશ થઇ મારા જીવનનો અંત લાવવા ઇચ્છું છુ." પ્રિય રાજકુમારી! એવું સાહસ કરવું આપને યોગ્ય નથી, આપ વિદ્વાન્ થઈ આત્મહત્યા કરવા તૈયાર થાઓ, એ સર્વ રીતે અઘટિત છે." સખીએ ચિંતાતુરવદને ઉત્તર આપ્યો.

"જે પિતા મને યોગ્ય વરને આપવા ખંતીલા છે, તથાપિ મારા હિતની ખાતર તેમણે પોતાના વિચાર ફેરવ્યા એ મને યોગ્ય લાગ્યું નહિં. પિતા તન, મન ધનથી મારૂં હિત ઈચ્છે છે, પણ તેથી મારૂં અહિત થવાનું છે. એ વાતથી સુજ્ઞ પિતા તદ્દન અજ્ઞાત છે. હવે મારે શું કરવું અને કેવો ઉપાય લેવો ?" રાજકુમારીએ શોકાશ્રુ લાવીને કહ્યું.

"પ્રિય સખી, એવું શું બન્યું છે ?" તેણીએ ઈંતેજારીથી જણાવ્યું.

રાજકુમારી બોલી—સખી, ગઇકાલે હસ્તિનાપુરના મહારાજા પાંડુના ગુણો સાંભળી, હુ તે પવિત્ર રાજાપર મોહિત થઇ ગઈ છું અને એ ધર્મવીર મહારાજાની પત્ની થવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે.

સખી—એ મહાત્માના ગુણો તેં શી રીતે સાંભળ્યા ?

રાજકુમારી—જે પુરૂષ મારૂં ચિત્રપટ લઈ વિદેશમાં ગયો હતો, તે હસ્તિનાપુરમાં જઈ ચડ્યો. ત્યાં તે રાજ્યના અધિપતિ પાંડુરાજ પોતાના વડીલ કાકા ભીષ્મની સાથે તેને અચાનક મળી ગયા. મારી સુંદર પ્રતિમા જોઈ પાંડુરાજાએ મને વરવાની ઈચ્છા કરી અને તે વાત તેના કાકા ભીષ્મને યોગ્ય લાગવાથી કોરક નામનો એક પુરૂષ પોતાના તરફથી મારા પિતાની પાસે મારો સંબંધ કરવાને માટે મોકલ્યો. તેણે સભા વચ્ચે પિતાજીને વાર્તા જાહેર કરી. પણ મારા દુર્ભાગ્યે પિતાજીને તે વાત ગમી નહીં તેમણે કોરકને કહ્યું કે "આવતી કાલે તમને જવાબ મળશે." સખી, જે કર્મ પ્રતિકૂળ હોય તો ધારેલું કાર્ય નષ્ટ થઈ જાય છે અને કર્મ અનુકૂળ હોય તો ધારેલુ [illegible] થાય છે બીજે દિવસે પિતાશ્રી નિત્યને સમયે સભામાં આવી હાજર થયા તે વખતે તેમણે મારા [illegible] પેલા [illegible] બોલાવીને કહ્યું કે. "પાંડુરાજ [illegible] છે [illegible] તેને મારી પુત્રી આપવાના નથી. આ વાત તે [illegible] જણાવવી." પિતાની આજ્ઞાથી [illegible] તે વાત કહી [illegible] કોરક નિરાશ થઈ હસ્તિનાપુર [illegible] [illegible] મને [illegible] દિવસ [illegible] [illegible]

છે, તેમ મનના સંતાપથી આ મારૂં શરીર નિસ્તેજ થઈ ગયું છે. તે કોરકે જ્યારથી પાંડુ રાજાના ગુણોનું વર્ણન મારી સમક્ષ કહી બતાવ્યું છે, ત્યારથી તેમના પ્રેમપાશમાં પડી છું. કોરકે મને કહ્યું હતું કે, પાંડુ રાજા ચંદ્રના જેવા શિતળ છે, પણ મને તો એથી ઉલટું લાગે છે. જો પાંડુ રાજા ચંદ્રના જેવા શીતળ હોય તો તે મારા હૃદયમાં અગ્નિના કરતાં પણ વધારે તાપ કેમ કરે છે ? વળી મારો કાંઈ પણ અપરાધ ન છતાં ક્રૂર કામદેવ પોતાના બાણે કરી મને અત્યંત પીડા કરે છે અને પાંડુ રાજાએ પોતાના સૌંદર્યથી તેનો તિરસ્કાર કર્યો છે, તે છતાં તેને લગાર પણ કલેશ કરતો નથી. જો કામદેવે પાંડુ રાજાને પોતાના બાણોએ કરીને વીંધ્યા હોય તો તેમને આટલા દિવસ સુધી મારૂં સ્મરણ કેમ ન થાય ? ને જો સ્મરણ થતું હોય તો તેઓ અહિં આવ્યા વિના કેમ રહે ? હવે હું નિરાશ થઈ [illegible] મરણ વિના મારે બીજો કોઈ આશ્રય નથી.

રાજકુમારી કુંતીનાં આ વચન સાંભળી તેણીની સખીએ તેણીના હૃદયનું [illegible] કહ્યું. " પ્રિય સખી, આટલો અધીરો [illegible] નથી. જે વસ્તુ પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય ન હોય [illegible] પ્રાપ્ત થાય છે, માટે શોક કરવો છોડી દે [illegible] ઉપાય શોધી કાઢીશ કે, તારો પતિ પાંડુ [illegible] આવી ઉભો રહેશે. " આટલું કહી તે ચતુર [illegible] સખીને રીત

સ્વરૂપનું વર્ણન કર્યું હતું, તેવુંજ આ સ્વરૂપ દેખાય છે, પણ આ મારો તર્ક વ્યર્થ છે શું જગતમાં એક આકૃતિના જેવી બીજી આકૃતિ થતી નથી ? વળી કહ્યું છે કે જેનું મન જેમ આસક્ત થયું હોય, તે તેવુંજ દેખે છે. મને પણ તેમજ થયું કયા પાડુ' અને [illegible] આ [illegible]' આવી રીતે અચાનક મન [illegible] થયું ? તથાપિ મને

[illegible]ની ભૂમિકા.

[illegible] આવ્યું, [illegible] ?

આ પ્રમાણે [illegible]

[illegible]

[illegible]

મારા યાદવપતિ મહારાજાની સંમતિ મેળવ્યા વિના મેં આ તમારો વિવાહસંબંધ જોડ્યો છે. તેથી હવે જેમ આ રાજકુમારીનો મનોરથ પૂર્ણ થાય તેવો તમારે યત્ન કરવો."

આટલું કહી કાંઈ કાર્યનો મિષ કરી તેમને એકાંત સ્થળનો લાભ આપવાને તે સખી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

એકાંત રહેલી અંગનાને જોઈ અનંગે પોતાનું ધનુષ્ય તૈયાર કર્યું. તેઓ બંને શૃંગારના મહાસાગરમાં મગ્ન થઈ ગયા. કમનીય કાંતા કુંતીએ મંદહાસ્ય કરી પ્રશ્ન કર્યો, "સ્વામિનાથ, આ નગરમાં મારા પિતાના રાજમેહેલની અંદર આપનો પ્રવેશ શી રીતે થયો ? અને મારા હૃદયનો પ્રેમ આપના જાણવામાં શી રીતે આવ્યો ? મારા ભાગ્યના ઉદયની પ્રેરણા શી રીતે થઈ ?" કુંતીના આ પ્રશ્નોના પાંડુએ પ્રેમથી ઉત્તર આપ્યો. "પ્રિયા, ચિત્રપટ ઉપર તારી પ્રતિમા જોઈ હું તારીપર વિશેષ રાગી બની ગયો હતો. તારા પવિત્ર પ્રેમનું પ્રતિબિંબ ત્યારથીજ મારા હૃદયદર્પણમાં પડ્યું હતું. મારા હૃદયના વિચાર ઈંગિત ઉપરથી જાણી મારા વડિલ કાકા ભીષ્મે કોરકને તારા પિતાની પાસે મોકલ્યો હતો. દૈવયોગે તારા પિતાએ મને રોગી ઠરાવી કોરકને નિરાશ કરી પાછો મોકલ્યો. મેં કોરકને એકાંતે બોલાવીને પુછ્યું, ત્યારે કોરકે તારા શુદ્ધ પ્રેમનું સ્વરૂપ મારી આગળ જણાવ્યું, તે ઉપરથી મારા હૃદયમાં તારી તરફ વિશેષ રાગોદય ઉત્પન્ન થયો અને મારા શરીરને કામદેવ વિશેષ પીડા આપવા લાગ્યો. કામદેવ-

એક વખતે હું પૃથ્વીમાં પર્યટન કરવાને નીકળ્યો. ફરતાં ં આ બાગની સમીપે આવી પહોંચ્યો. એટલામાં મને ાંધરોનો રાજા જાણી મારા કેટલાએક દુશ્મનો કોણ જાણે થી અહિં મારી પાછળ આવી પહોંચ્યા. મને એકલો તેમણે મને બળાત્કારે પકડી લીધો અને આ ઝાડની ે ખીલાથી જડી દીધો તેથી મારી આવી દુર્દશા થઈ ે. તમે મારા પ્રાણદાતા થઇ મને મુક્ત કર્યો છે. જો કે ારો બદલો મારાથી વાળી શકાય તેમ નથી, તે છતાં હું પનો તાબેદાર છું. જે ઇચ્છતા હો તે આજ્ઞા કરો. તે કાર્ય ાને હું તત્પર છું. "

તે વિદ્યાધરપતિના આવ. વચન સાભળી મેં તેને કહ્યું, ભદ્ર ! પરોપકાર કરવો એ દરેક ઉત્તમ મનુષ્યનો ધર્મ છે. મે તમારા રાજ્યમાં જઈ તમારી પ્રજાનું સારી રીતે પાલન પણ કરશો, તેનાથી વધારે સારૂં મને શું છે. કે જે હું ારી પાસે માગું ? "

મારાં આવાં વચન સાભળી. તે વિદ્યાધર ખુશી થઇ કહ્યો—"મહાનુભાવ ! તમારી ઉત્તમ વૃત્તિ જોઇ હું હૃદયમા અતિશય પ્રસન્ન થયો છું, તથાપિ તમારૂં કાંઇ પણ કાર્ય કરવાની મારા હૃદયમા ઉત્કંઠા થાય છે, તે તમે દૂર કરો. ણી તમારી મુખમુદ્રા ઉપરથી દેખાય છે કે, તમે ચિંતાતુર ો. સો જો કૃપા કરી તમે તમારી ચિંતા મારી આગળ પ્રગટ

પાંડુના મુખથી આ બધી વાર્તા સાંભળી કુંતી આનંદાશ્ચર્ય થઇ ગઇ. તેણીએ તે ચમત્કારી મુદ્રિકા જોવાને પાંડુના હાથને ગ્રહણ કર્યો અને તેનું સૂક્ષ્મ રીતે અવલોકન કરી પોતાના પતિનો સમાગમ કરાવનાર તે મુદ્રિકાનો તેણીએ હૃદયથી ઉપકાર માન્યો.

—※—

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ગર્ભગોપન.

કુંતીની માતા સુભદ્રા ઉત્તમ પ્રકારની માતા હતી. માતા તરીકેના જેવા ગુણો જોઇએ તે બધા ગુણો તેનામાં પ્રાપ્ત થયા હતા. તેણીએ સારી ખંત ધરી પોતાની પુત્રી કુંતીને કેળવણી આપી હતી. તે સાથે તે ભવિષ્યમાં એક ઉત્તમ પ્રકારની ગૃહિણી બને એવી તાલિમ આપવામાં તત્પર રહેતી હતી. “ કુંતી કોઇ યોગ્ય પતિને પ્રાપ્ત થાય અને તે ભવિષ્યમાં પૂર્ણ સુખી થાય ” એજ ધારણા સુભદ્રાના સુંદર હૃદયમાં હતી. તેણી કુંતીને માટે નવનવા મનોરથ ધારણ કરતી અને તે કેવી રીતે સફળ થાય ? તેના સંકલ્પ-વિકલ્પ કર્યા કરતી હતી.

એક વખતે સુભદ્રા પોતાની પુત્રી કુંતીને શોકાતુર જોઇ હૃદયમાં વિચાર કરવા લાગી કે, “ કુંતી જે હમેશા પ્રસન્નમુખી

પ્રિય વાંચનાર ! આ પ્રસંગનો બોધ પણ મનન કરવા જેવો છે. પાંડુ અને તેની મહારાણી કુંતી પોતાના કુટુંબ તરફ જેવી રીતે વર્ત્યા છે, તેવી રીતે વર્તવાનું શિક્ષણ દરેક કુટુંબે ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આજકાલ ભાઈઓમાં અને તેમની સ્ત્રીઓમાં જે કુટુંબ કલેશ જોવામાં આવે છે, તેથી કેટલી હાનિ થાય છે; તેનો વિચાર આ પ્રસંગે કરવાનો છે. એક પિતાના પુત્રો વિવાહિત થયા પછી પોતપોતાની સ્ત્રીને આધીન થઈ કુસંપનાં બીજ આરોપે છે, એ નઠારામાં નઠારૂં કુપ્રવર્ત્તન છે. સહોદર બંધુઓનો સ્નેહ ઘાટો હોવો જોઇએ, તેમની સ્ત્રીઓએ સદા સંપથી વર્ત્તવું જોઇએ, જો તેઓમાં કુસંપ રૂપી મહાન્ અગ્નિ પ્રગટ થયો તો તેઓ બધાનો સાથેજ વિનાશ થઇ જવાનો. કુસંપરૂપી વિષવૃક્ષ જ્યા આરોપિત થયું, ત્યાં તેના વિષમય ફળોની એટલી બધી ખરાબ અસર થાય છે કે, તેથી સર્વને મોટી હાનિ થાય છે, અને તેનો સ્વાદ લેનારૂં સર્વ કુટુંબ દુઃસ્થિતિમા આવી પડે છે. સુજ્ઞ રાજા પાંડુ અને વિદુષી મહારાણી કુંતી કુસંપના નઠારા સ્વરૂપને જાણતા હતા, તેથી તેઓ પોતાના રાજકુટુંબમાં સારી રીતે સંપથી વર્ત્તતા હતા

વર્ત્તમાનકાળે કેટલાએક ઉચ્છૃંખલ યુવાનો પોતે સ્વતંત્ર થવાને પોતાના વડિલોનો અનાદર કરે છે અને પોતાના પૂજ્ય વડિલની આજ્ઞા તથા મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરવા ઉભા થાય છે, તેઓને છેવટે અતિ પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવે

છે. મુગ્ધ મહારાજા પાંડુ એ વાતને સારી રીતે જાણતો હતો, તેથી તે પોતાના વડીલ કાકા ભીષ્મની આજ્ઞા પ્રમાણે સદા વર્ત્તતો અને તેમની દરેક આજ્ઞાને માનતો હતો. તેની વડિલ ભીષ્મ તરફ એટલી બધી પૂજ્ય અને માનબુદ્ધિ હતી કે, તે તેમને પોતાના પૂજ્ય પિતા સમાન ગણતો અને તેમણે આપેલા શિક્ષણથી તેમને પૂજ્ય ગુરૂ તરીકે માની સર્વદા તેમની સેવા કરતો, એટલુંજ નહીં પણ સદા તેમના મહાન્ ઉપકારનું સ્મરણ કરી તેમનો અતિશય આભાર માનતો હતો. આવી ઉત્તમ રીત સર્વને ધારણ કરવા યોગ્ય છે અને તે પ્રમાણે પ્રવર્ત્તન કરવા સદા તત્પર રહેવાનું છે. સંપ, વડિલની આજ્ઞાનું પાલન અને બીજાના ઉપકારનું સ્મરણ એ ત્રણ બાબતનો ઉત્તમ બોધ આ પ્રકરણમાંથી પ્રાપ્ત કરવાનો છે, અને તે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય માનવજીવનની સંપૂર્ણ સાર્થકતા થવાની છે.

પ્રિય વાચકવૃંદ ! જો તમે આ ઉત્તમ પ્રકરણનો સાર ગ્રહણ કરશો અને તે પ્રમાણે વર્ત્તવા હૃદયમાં નિશ્ચય કરશો, તો તમે તમારા જીવનમાં ધાર્મિક અને સાંસારિક બંને પ્રકારની ઉન્નતિ સંપાદન કરવાને ભાગ્યશાળી થશો. એ ઉત્તમ પ્રવર્ત્તન તમને તમારી સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિનું ઉંચું શિખર બનાવશે અને છેવટે સદ્ગતિના અધિકારી બનાવી આ દુઃખમય સંસારના મહા માર્ગમાંથી મુક્ત થવાનો ઉત્તમ ઉપાય પ્રાપ્ત કરાવશે.

હતું. એક વખતે કોઇ નિમિત્તિએ આવી તેમને કહ્યું કે-"રાજેંદ્ર ! શોક કરો નહીં. તમારા ભાઇ વસુદેવ હજુ જીવતા છે." નિમિત્તિઆના આ વચન સાંભળતાંજ સમુદ્રવિજય આનંદપૂર્ણ થઇ ગયા, અને તેમના હૃદયનો શોક જરા શમી ગયો. તેવામાં અરિષ્ટપુરના રાજા રૂધિર તરફથી તેની પુત્રી રોહિણીના સ્વયંવરનું આમંત્રણ આવ્યું. રાજા સમુદ્રવિજય પોતાના ભાઇઓ સહિત તે સ્વયંવરનો ઉત્સવ જોવાને અરિષ્ટપુરમાં આવ્યો. તે કન્યાની પ્રાપ્તિને માટે નહીં, પણ પોતાના ભાઇ વસુદેવના વિયોગથી થયેલા દુઃખને નિવારણ કરવા માટે આવ્યો હતો. તે પ્રસંગે જરાસંધ વગેરે મોટા મોટા રાજાઓ આવ્યા હતા. જ્યારે સ્વયંવરનો સમય થયો એટલે રાજાઓ ઉત્તમ પોશાક પહેરી પોતપોતાને યોગ્ય એવા આસનો ઉપર આવીને બેઠા. રાજા સમુદ્રવિજય પણ તે કૌતુક જોવાને એક આસન ઉપર આવીને બેઠા. સર્વ રાજસમાજ આવી રહ્યા પછી રાજકન્યા રોહિણી પોતાની દાસીઓના પરિવાર સાથે મંડપમાં દાખલ થઇ. તે રાજબાળા પોતાના કટાક્ષથી સર્વ રાજમંડળને અવલોકવા લાગી. રાજકુમારી રોહિણીના મુખચંદ્રને જોઇ સર્વ રાજાઓના વદનરૂપી કુમુદ પ્રફુલ્લિત થવા લાગ્યા, અને તેને વરવાની ઉમેદ આશાઓ બાંધવા લાગ્યા. અનુક્રમે સર્વ રાજાઓના ગુણ, રૂપ, કુળ તથા રાજ્યસમૃદ્ધિ વગેરેનું વૃત્તાંત રોહિણીને તેની સખી સંભળાવવા લાગી. બધું સાંભળ્યા પછી અને અનુક્રમે સર્વ રાજાઓના મુખ જોયા પછી મૃગાક્ષી રોહિણીએ

કંસ વસુદેવના સારા સંગમાં રહ્યો, ત્યાંસુધી તે સારી મતિવાળો
રહ્યો અને જ્યારે તે જરાસંધના તથા તેની પુત્રી જીવયશાના
સમાગમમાં આવ્યો, ત્યારે તેનામાં કુબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ હતી
અને તેથી તે ક્રૂર તથા હિંસક બની ગયો હતો. તે કુસંગને
લઈને તેણે પોતાના છ ભાણેજોનો ઘાત કર્યો હતો. આ ઘોર
પાપથી તે મથુરાની સર્વ પ્રજામાં અકારો થઈ પડયો હતો
તેણે પોતાના જીવનને નિંદનીય બનાવ્યું હતું. વળી જે
જે મનુષ્ય મહા પાપનો કરનાર થાય છે, તે મનુષ્ય પોતાના
પાપકર્મના બળથી મૃત્યુની પાસે આવે છે. જેમ અતિ ઉગ્ર
પુણ્ય કરવાથી તેના શુભ ફળ આ લોકમા સદ્ય મળે છે, તેવી
રીતે અતિ ઉગ્ર પાપ કરવાથી તેના કડુફળ પણ આ લોકમા
સદ્ય મળે છે. એવીજ રીતે પાપી કંસના પ્રસંગમા પણ બન
વાનું છે. એ મહાપાપી પણ હવે કાળનો ગ્રાસ થવાને અધિ
કારી બન્યો છે.

કંસની સ્ત્રી જીવયશા કે જે કેળવણી વિનાની અને દુર્વ્ય
સનને સેવનારી સ્ત્રી હોવાથી તે કંસના સંસારને મલીન કર
નારી થઈ પડી હતી. તેવી અજ્ઞાન અને દુર્વ્યસની સ્ત્રીના સે
વનથી પુરૂષનું જીવન ગલિત થઈ જાય છે. કંસને જે બાલહત્યા
કરવાની કુબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ હતી, તે પણ તે નઠારી સ્ત્રીના
પ્રસંગથીજ થઈ હતી. તે ઉપરથી દરેક સુજ્ઞ મનુષ્યે ઘણો
બોધ લેવાનો છે. સ્ત્રીજાતિને સન્માર્ગે દોરવાનો પ્રયત્ન
કરવો જોઈએ. બાલ્યવયથીજ તેણીની સંભાળ રાખવી જોઈ

બન્ને સ્ત્રી પુરૂષ પોતાના હૃદયને પ્રશ્ન કરતા હતા. આ વખતે એક પુરૂષે "દ્વાર ઉઘાડો" એવો ધ્વનિ કર્યો. તે ધ્વનિ સાંભળતાંજ સ્ત્રી પુરૂષ ચમકી ગયાં. "આવા રાત્રિને સમયે કોણ આવ્યું હશે ?" એમ તેઓ વિચારમાં પડ્યા. પુરૂષે ઉતાવળથી બેઠા થઈ પોતાના ગૃહનું દ્વાર ઉઘાડયું, તેવામાં જેના બન્ને હાથમાં એક નાનું તેજસ્વી બાળક છે એવા એક પુરૂષને નેમણે જોયો. તેને જોતાંજ તે પુરૂષે તેને ઓળખી લીધો. તેણે આનંદના આવેશમાં કહ્યું, "મિત્ર ! તમે અત્યારે ક્યાંથી ? આ બાળક કોનું છે અને તેને અહિં કેમ લાવ્યા છો ?" તેના પ્રશ્ન ઉપરથી તે પુરૂષે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત તેને કહી સંભળાવ્યો.

પ્રિય વાચકવૃંદ ! આ પ્રસંગ તમારા સમજવામાં આવ્યો નહીં હોય. તેથી તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાની જરૂર છે. યમુના નદીને કાંઠે આવેલું ગામ તે ગોકુળ છે. તે મથુરાનગરીથી વાણકોશ ઉપર આવેલું છે. જે સ્ત્રી પુરૂષ હતા, તે નંદ તથા તેની સ્ત્રી યશોદા છે. નંદ ગોકુળનો રાજા છે અને યશોદા તેની રાણી છે. તે નંદ વસુદેવનો પરમ મિત્ર છે. આ વખતે જે પુરૂષ હાથમાં બાળક લઈને તેની પાસે આવ્યો છે, તે વસુદેવ પોતાની સ્ત્રી દેવકીનો સાતમો ગર્ભ જે કૃષ્ણ તેને લઈ નંદને ઘેર આવ્યો છે. જ્યારે કંસે દેવકીના છ ગર્ભ મારી નાંખ્યા તેથી આ સાતમા ગર્ભનું રક્ષણ કરવા વસુદેવને અર્ધરાત્રે ગોકુળમાં આવવું પડયું છે. આ સાતમો ગર્ભ કૃ-

'યશોદાએ એક દિવ્ય કન્યાને જન્મ આપ્યો.' વસુદેવ તે કન્યાને લઈ પોતાનો પુત્ર યશોદાને આપી સત્વર પોતાને ઘેર આવ્યો. અને તે પુત્રી દેવકીને સોંપી તે બાળિકા ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગી. તેણીના રૂદનનો શબ્દ સાંભળી કંસના રક્ષપાળો જાગ્રત થઈ ગયા અને તે પુત્રીને કંસની પાસે તેડી ગયા. તે [illegible] બાલિકાને જોઈ કંસે વિચાર કર્યો કે, " મારાથી [illegible] થઈ નાશી જાય છે—એવું મારૂં અનુક[illegible] છે તેથી [illegible] કરવાની છે? મૂર્ખ મુનિએ [illegible] તેમના વચન ઉપર [illegible] આ સમયનું [illegible] તે બાલિકાનું નાક [illegible]

દેવકી પણ મથુરાથી ગોકુળમાં આવતી અને કૃષ્ણને પોતાના સ્તનનું સ્નેહથી પાન કરાવતી અને અતિ હર્ષથી લાડ લડાવીને બોલાવતી હતી.

એક દિવસે પૂતના અને શકુનિ નામે બે વિદ્યાધરીઓ પૂર્વનું વેર સ્મરણ કરી કૃષ્ણને મારવા ગોકુળમાં આવી અને ઘણા પ્રકારે તેને મારવાનો યત્ન કર્યો, પણ તેમાં તેઓ નિષ્ફળ થઇ અને અંતે દૈવયોગે તેઓ બંને મરણને શરણ થઇ ગઇ. જે નિર્દોષ સાધુજનને મારવાના યત્ન કરે છે, તેઓ પોતેજ નાશ પામી જાય છે. કૃષ્ણ અનુક્રમે કિશોરવયમાં આવ્યો, ત્યારે તે ગોપાંગનાઓના ઘરમાં જઇ દૂધ તથા દહીંના ગોરસ ચોરી ચોરીને ખાવા લાગ્યો. એમ કરતાં ખાતાં બચે અને લાગ આવે તો તે ઢોળી નાંખતો હતો. તે આવા અનેક ઉપદ્રવો કરતો તોપણ ઉષ્ણતાને હરનારા સૂર્યની જેમ તે કોઇને અપ્રિય લાગતો નહિં. એમ કરતાં જ્યારે કૃષ્ણ સાત આઠ વર્ષનો થયો, ત્યારે જેમ ચંપાના પુષ્પની ખુશબો દશે દિશાઓને સુગંધિ આપે તેમ તેની કીર્તીની ખુશબો ચારે તરફ પ્રસરી ગઇ. તેના કંઠનો અવાજ પણ મધુર હોવાથી જ્યારે તે ગાયન ગાતો ત્યારે તેની પર બધા મોહિત થઇ જતા અને તેની તરફ અપાર પ્રેમ ધારણ કરતા હતા. કૃષ્ણની આવી અદ્ભુત લીલા સાંભળી વસુદેવના મનમા શંકા ઉત્પન્ન થઇ કે "રખેને કંસ એનો ઘાત કરે" તેથી તેનું તેનુ રક્ષણ કરવાને પોતાના મોટા દીકરા બળભદ્રને ત્યા મોકલાવી દીધો. કૃષ્ણને ખબર ન હતી કે બળદેવ મારો ભાઇ છે, તોપણ પૂર્વભવના સંબંધથી

મહાદેવીએ એ સ્વપ્નાંની વાત પોતાના પ્રાણનાથ સમુદ્રવિજય રાજાને કહી. એવામાં જ્યોતિઃશાસ્ત્રને જાણનાર **ક્રોષ્ટુકી** નામે મહા વિદ્વાન ત્યાં આવી ચડ્યો અને તેની સાથે ચારણ-શ્રમણ પણ ત્યાં આવ્યા. રાજા સમુદ્રવિજયે સ્વપ્નનું વૃત્તાંત તેઓને કહી સંભળાવ્યું, તે ઉપરથી તેઓ બોલ્યા—"રાજન્! **તમારા મહારાણી શિવાદેવી તીર્થંકરની માતા થશે;** એવું આ સ્વપ્ના ઉપરથી જણાય છે. તમારો પુત્ર લોકોત્તર પરાક્રમી અને ત્રણ ભુવનનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ થશે." તેમનાં આવાં વચન સાંભળી રાજા સમુદ્રવિજય તથા શિવાદેવીને અતિશય હર્ષ ઉત્પન્ન થયો. પછી તેમણે તેઓને અતિ સત્કાર કરી વિદાય કર્યા હતા. ગર્ભના પ્રભાવથી શિવાદેવીનું સૌંદર્ય અતિશય વિશેષ પ્રકાશવા લાગ્યું. રાજા સમુદ્રવિજયનો પ્રતિદિન ઉત્કર્ષ થવા લાગ્યો અને તેની કીર્તિ દશે દિશામાં પ્રસરી ગઈ. અનુક્રમે ગર્ભનો સમય પૂરો થવાથી શ્રાવણ માસની શુક્લ પંચમીને દિવસે ચિત્રા નક્ષત્રનો ચંદ્ર થતાં અને સર્વ શુભ ગ્રહો સ્થાને ઉચ્ચ શિવાદેવીએ એક તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. [illegible] આવી તેમનો સ્નાત્રોત્સવ કર્યો. દેવતાઓએ રત્નોની વૃષ્ટિ કરી. તે પુત્રના પ્રભાવથી કોઈ પ્રાણીઓને સ્વપ્નમાં પણ દુઃખનો અનુભવ થયેલો નહિ. તે પ્રાણીઓ પણ યથાર્થ સુખને વેદવા લાગ્યા. રાજા સમુદ્રવિજયે કેદીઓને બંધનમુક્ત કર્યા અને ગરીબ પ્રાણીઓને પણ દ્રવ્ય વગેરે આપ્યું. આખું શૌર્યપુર નગર ધન ધાન્યથી પરિપૂર્ણ થઈ ગયું. તે

પુત્રના જન્મ વખતે સર્વ અરિષ્ટોનો નાશ થયો હતો. તેથી (રાજકુમારના) પિતા સમુદ્રવિજયે તે પુત્રનું નામ અરિષ્ટનેમિ પાડ્યું અને ઘણા દિવસ સુધી શૌર્યપુરમાં તેનો ઉત્સવ ચાલ્યો. પુત્રના જન્મદિવસથી દેવતાઓ નાના પ્રકારથી તેની સેવા કરવા લાગ્યા. [illegible] તેમનું પાલન કરવા લાગ્યા અને ધાત્રીઓ [illegible] અરિષ્ટનેમીને ઉછેરવા લાગી. આ મહોત્સવ [illegible] આવ્યો હતો, તેથી પૂર્વે

મને જે ઘોડો છે, એ બંનેને પુષ્ટ કથા મત્ત કરીને મથુરાનગરીની બાહેર છોડી મુકો. સિંહ જેમ હરિણોને લીલામાત્રમાં મારી નાંખે, તેમ જે તે બંનેને લીલામાત્રમાં મારી નાંખે તે તમારો ઘાતક શત્રુ સમજવો. બીજા લોકો જેનો સ્પર્શ પણ કરી શકે નહીં એવું તમારૂં જે સારંગ નામનું ધનુષ્ય છે, તેને જે ચડાવી શકે તે તમારો પ્રાણહારક શત્રુ સમજવો. એ કૃત્ય કરવાથી તે લોકોમાં સારંગપાણિ એવા નામથી પ્રખ્યાત થશે. તમારી સભામાં ચાણુર નામનો મોટો મલ્લ છે. તે ઘણો પરાક્રમી છતાં તેને જે મારી નાંખે તે તમારો નાશકારક શત્રુ સમજવો. વળી તમારી પાસે પદ્મોત્તર તથા ચંપક નામના જે બે મદોન્મત્ત હસ્તિઓ છે, તેઓના જે પ્રાણ લેશે તે તમારો કટ્ટો શત્રુ સમજવો. યમુના નદીને વિષે કાલિય નામનો એક મહાસર્પ રહે છે, તેનું જે દમન કરશે તે તમારા પ્રાણવાયુનો નાશ કરશે." જોષીના આવા વચનો સાભળી કંસ કંપાયમાન થઇ ગયો અને તેના હૃદયમાં મૃત્યુનો મહાભય ઉત્પન્ન થઇ આવ્યો. પછી તરતજ તેણે પોતાના મંત્રીઓને બોલાવીને કહ્યું કે "અરિષ્ટ, બળદ, કેશી ઘોડો, અને પદ્મોત્તર તથા ચંપક હાથી એ બધાને સારો ખોરાક આપી પુષ્ટ કરો કે, બીજા કોઇનાથી તેનો પરાભવ થઇ શકે નહીં. અને તેઓ પોતાની સામે આવેલાને છતી લીએ." કંસની આવી આજ્ઞા થતાં તેના મંત્રીઓએ તે પ્રમાણે બધી યોજના કરીને કંસને તેના ખબર આપ્યા.

ગોકુળમાં અહર્નિશ આનંદોત્સવ થઇ રહ્યો છે. શરદ-

અસુરદૈત્ય ત્યાં પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. તે વખતે દેવોલોકોએ જય જય શબ્દોથી તે [illegible] કૃષ્ણ કેટલી [illegible] કરી [illegible] ઊભા રહ્યા [illegible] કૃષ્ણની [illegible] કૃષ્ણે [illegible] પોતાના હાથ [illegible] ઉંચે [illegible] વખતે [illegible] કૃષ્ણની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા [illegible] આનંદ પામ્યા.

[illegible]

સંગે મંડપમાં આવશે. તે વખતે મંડપના દ્વાર આગળ પરાક્રમી યોદ્ધાઓને હાથમાં શસ્ત્રો આપી પહેરો ભરવા ઉભા રાખવા. જ્યારે તમારો શત્રુ મંડપમાં આવે કે તરત તેને પકડી ઠાર મારી નાંખવો."

મંત્રી બૃહસ્પતિએ બતાવેલો આ ઉપાય સાંભળી કંસ હૃદયમાં ઘણો ખુશી થયો અને તેણે તે યોજના કરવાને મંત્રીને આજ્ઞા કરી. પછી મંત્રીએ તે પ્રમાણે સર્વ ગોઠવણ કરવા માંડી. સ્વયંવરના મંડપની સુંદર રચના કરી દેશદેશના રાજાઓને તેડા મોકલાવી બોલાવ્યા. આ વૃત્તાંત સાંભળી બળદેવનો મોટો ભાઈ અનાદૃષ્ટિ શૌર્યપુરમાંથી મથુરા તરફ જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં ગોકુળ આવ્યું, ત્યાં પોતાના ભાઈના પ્રેમથી એક રાત્રિ ત્યાં રહ્યો. બીજે દિવસે સવાર થતાંજ બળદેવની આજ્ઞાથી કૃષ્ણને સાથે લઈ તે મથુરા તરફ જવા નીકળ્યો. કૃષ્ણ અને અનાદૃષ્ટિ થોડા વખતમાં મથુરામાં આવી પહોંચ્યા. અને લાગલાજ મુક્તાફળોથી સુશોભિત તથા અનેક પુષ્પોથી વ્યાપ્ત એવા ધનુર્મંડપની પાસે આવ્યા. ત્યાં સર્વ દેશના રાજાઓ પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ઉંચા સિંહાસન ઉપર બીરાજેલા જોવામાં આવ્યા. મધ્યભાગે વિધિથી પૂજેલા ધનુષ્યની પછવાડે પાસે દિવ્યરૂપને ધારણ કરનારી સત્યભામા બેઠેલી જોવામાં આવી. જ્યારે કૃષ્ણ મંડપમાં દાખલ થયો ત્યારે સત્યભામા તેના સુંદર સ્વરૂપને કટાક્ષથી નીરખવા લાગી. તેને નીરખ-

તાંજ સત્યભામા મોહિત થઈ ગઈ અને હૃદયથી તેને ચાહવા લાગી. રાજા કંસની આજ્ઞા થતાંજ કલિંગ, અંગ, કાશ્મીર અને કીર વગેરે દેશોના રાજાઓ ધનુષ્યની પાસે આવ્યા અને તેને ચઢાવવા લાગ્યા તોપણ કાંઈ વળ્યું નહીં. ધનુષ્યને ચઢાવવું તો એક તરફ રહ્યું, પણ તેઓ ધનુષ્યને ડગાવી પણ શક્યા નહીં તેથી શરમાઈને પાછા પોતપોતાને આસને જઈ બેસવા લાગ્યા. એમ સર્વ રાજાઓ અનુક્રમે એક પછી એક પોતપોતાનું બળ અજમાવી ચુક્યા, પણ કોઈનાથી કાંઈ થયું નહીં. પછી અનાદૃષ્ટિ 'શું પૃથ્વીમાં કોઈ ક્ષત્રિય નથી ?' એમ કહી હાસ્ય કરતો ઉઠી ધનુષ્ય ચઢાવવા ગયો. તેણે બળથી ધનુષ્યને થોડું ઉંચું કર્યું, પણ વધારે બળ કરતા પોતે નીચે પડી ગયો અને તેની છાતી ઉપર ધનુષ્ય પડી ગયું તે વખતે તેનો મુગટ ભાગી ગયો મોતીઓના હાર તુટી ગયા અને વસ્ત્રો અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયા તે જોઇ બધા રાજાઓએ અને સત્યભામાની સખીઓએ હાસ્ય કર્યું પછી તે માંડમાંડ ધનુષ્ય નીચેથી છુટી લજ્જિત થઈ પોતાને આસને જઈ બેઠો ત્યારે સર્વના મનમાં થયું કે, કોઈ ધનુષ્યને ચડાવનાર નથીજ આ વખતે પરાક્રમી કૃષ્ણ ઉભા થયો. અને તે ધનુષ્યની પાસે આવ્યો. જેમ પૃથ્વી ઉપરથી પુષ્પ ઉપાડી લે તેમ કૃષ્ણે લીલામાત્રમાં ધનુષ્ય ઉપાડી ચડાવ્યું અને તેના કટકા કરી નાખ્યા કૃષ્ણનું આ પરાક્રમ જોઇ સર્વ રાજાઓ મનમાં વિસ્મય પામી ગયા અને પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, 'આવા નાની વયના બાળકમા આટલું બધું બળ ક્યાથી હશે ? ' તે જોઈ બધા ક્ષત્રિય

તો સિંહની પેઠે હાળે મારતો અને અનાદષ્ટિને આગળ કરતો કૃષ્ણ કંસના સૈન્યનો તિરસ્કાર કરી બાહેર નીકળી ગયો. "એ પાપી શત્રુ નાશી જાય છે, તેને પકડો પકડો" એમ બોલી કંસના સુભટો કૃષ્ણની સામે આવ્યા. તેમાંના કોઈને લાત, કોઈને મુષ્ટિ અને કોઈને કાંઈ મારતો અનાદષ્ટિની સાથે કૃષ્ણ મંડપની બાહેર આવ્યો. તેને અનાદષ્ટિએ પોતાના રથમાં બેસારી ગોકુળમાં પહોંચતો કર્યો. અને પોતે શૌર્યપુરમાં ગયો. આ ખબર સાંભળી કંસ ગભરાયો અને પોતાનું મૃત્યુ પાસે આવ્યું એમ જાણી અતિ ચિંતા કરવા લાગ્યો. તેની પ્રકૃતિમા ફેરફાર થઇ ગયો. તે વિપત્તિને પાસે આવતી જોવા લાગ્યો. તેનું ચિત્ત ઠેકાણે રહ્યું નહીં. રાજ્યની વ્યવસ્થા બરાબર કરે નહિં.

આ વખતે શત્રુના મહાભયમા મગ્ન થયેલા કંસે કૃષ્ણને મારવાનો સંકેત કરી મલ્લયુદ્ધના અખાડા કરવાનો સમારંભ કર્યો. તે સમયે તેણે મોટા આડંબરથી બધા રાજાઓને આમંત્રણ મોકલાવ્યા. કંસના આમંત્રણને માન આપવાને રાજાઓ તે અખાડામા હાજર થયા. આ બધું જોઈ વસુદેવે બલભદ્રને જાણ કરી કે, કંસ કૃષ્ણને મારવાના અનેક ઉપાયો કર્યા કરે છે. તમાંનો આ મલ્લયુદ્ધ કરવાને ઉપાય કર્યો છે; માટે તમારે સાવચેત રહેવું તે શિવાય સાથ સમુદ્રવિજય, બીજા સર્વ ભાઈઓ તથા સ્નેહીઓને વસુદેવે કહી રાખ્યુ કે, સર્વેએ મળીને કૃષ્ણની રક્ષા કરવી જોઈએ.

? તમે ઉદાસ કેમ દેખાઓ છો ?" ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું, મોટા ભાઈ! તમે મારી માતાને દાસી કહી બોલાવી તે મારાથી કેમ ખમાય ? માતાનો તિરસ્કાર જોઈને કયા પુત્રને શોક ન થાય ? એવું સાંભળી રોહિણીપુત્ર બળદેવ કૃષ્ણના મુખ ઉપર હાથ ફેરવી અને તેને છાતી સાથે દાબી બોલ્યા—" ભાઈ ! યશોદા તારી ખરી માતા નથી, તેમ નંદ પણ તારો પિતા નથી. તારી ખરી માતા તો દેવકી છે જે કોઈ સમયે તને સ્તનપાન કરાવવા આવે છે અને જેને દેવતાઓ પણ માન આપે છે એવો વસુદેવ તારો ખરો પિતા છે અને મહાત્ સમુદ્રવિજય તારા પિતાના વડા ભાઈ છે ત્યારે કૃષ્ણે આશ્ચર્યથી પુછ્યું. "શું તમે મારા સગા ભાઈ થાઓ ?" બળભદ્રે કહ્યું, "તારો ઓરમાન ભાઈ છું આપણું અંતર કહું છું સર્વ ભાગ્યવાન યાદવો આપણા ભાઈઓ છે વળી તને જોઈને સિદ્ધ જોશીઓએ કહેલું છે કે, 'કૃષ્ણ ભરતાર્ધનો પતિ થશે.' એ વાતનો વિચાર કરતાં તારા જેવા ઉત્તમ પુરુષનો જન્મ આ ગોકુળમાં થાય ? જેમ મરુસ્થળમાં આમ્રના વૃક્ષની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેમ પુણ્યવાન પુરુષની ઉત્પત્તિ નીચ સ્થાનમાં થતી નથી તારા ખરા માતપિતાએ જ તારો ત્યાગ કરેલો છે. તે તારા હિતને માટે કરેલો છે એ હકીકત સર્વ યાદવો જાણે છે."

બળદેવના મુખમાંથી આ વૃત્તાંત સાંભળી કૃષ્ણને અતિ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. તેણે ઇંતેજારીથી પુછ્યું. મોટા ભાઈ ! મારે માથે એવું શું ભય હતું, કે મને મારા પિતાએ ગોકુ

ક્રોધી પેશએલો કંસ ઉંચે સ્વરે પોતાના યોદ્ધાઓ પ્રત્યે બોલ્યો—" સુભટો! શું જુઓ છો ? આ ચાણુરને મારનારને પકડો. એ દુષ્ટને જીવતો છોડશો નહીં. જે કોઈ બીજો એની મદદ કરનારો હોય, તેને પણ પકડો. બીહીશો નહિ. જેમ ચોરને શિક્ષા કરાય છે, તેમ ચોરની સહાયતા કરનારને પણ શિક્ષા કરવી જોઈએ. " કંસનાં આવાં વચનો સાભળી કૃષ્ણે કહ્યું, " અરે દુષ્ટ! તું ફોકટ શું બકે છે ? તારા દુષ્ટ કર્મોનું ફળ તને હમણાંજ આ સભામાં મળશે. અરે અધમ! તેં મારા તરતજન્મેલા ભાઈઓને શિલા ઉપર પછાડી માર્યા હતા, એ વાત શું તું ભુલી ગયો ? તે ઘોર કૃત્યનું ફળ તને આજેજ મળવાનું છે. " આ પ્રમાણે કહી કૃષ્ણે કંસને લાત મારી તેનો મુગટ નીચે નાંખી દીધો. અને કેશ પકડી તેને સિંહાસન ઉપરથી નીચે પાડી દીધો. તે વખતે કંસ જમીન ઉપર પડી પસીનાથી ભીંજાઈ ગયો. તેના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા ચાલવા લાગી અને શરીર થરથર કંપી ચાલ્યું. આ સમયે ' મારો મારો ' એમ પોકાર કરતા કંસના શસ્ત્રધારી સુભટો ઊભા થયા અને તેમણે કૃષ્ણને ઘેરી લીધો, એટલામાં મુષ્ટિકને મારી બળદેવ આવી તે યોદ્ધાઓનો સંહાર કરવા લાગ્યો. કૃષ્ણે તો મૃતપ્રાય થયેલા કંસની છાતીમાં લાત મારી તેને યમપુરીમાં પહોંચાડી દીધો. કૃષ્ણના ભયથી કંસે જરાસંઘનું સૈન્ય પોતાની પાસે રાખ્યું હતું. તે કૃષ્ણની ઉપર મારવાને તુટી પડયું. તે જોઈને સમુદ્રવિજયનું સૈન્ય જરાસંઘના સૈન્ય ઉપર તુટી પડયું.

ગોપાંગનાઓમાં આસક્ત થઈ પોતાના જીવનને કલંકિત કર્યું ન હોત તો તેનું સર્વજીવન દિવ્ય જીવનની સમાન થાત. તથાપિ અમુક વય પછીની તેની અવસ્થા નીતિમય બની હતી. પરાક્રમ તથા નીતિના બળથી તે ભારતવર્ષ ઉપર પ્રખ્યાત થઈ ગયો છે. ગોપીઓની ક્રીડામાં તે આસક્ત થયો હતો, તથાપિ તેની નીતિની નિર્મળતા અખંડિત રહી હતી. યૌવનવય પછી તેની મનોવૃત્તિ બદલાઈ ગઈ હતી. ભવિષ્યમાં થનારા ભરતાર્દ્ધના આધિપત્યને લઈને તેનામાં ઉંચી મહત્તા આરૂઢ થઈ હતી. કૃષ્ણ પરોપકારી અને કૃતજ્ઞ હતો. તેણે સર્વજનને પીડા કરનાર કંસને મારી પોતાના કુટુંબને સુખી કર્યું હતુ ઉગ્રસેનને કારાગૃહ પંજરમાંથી મુક્ત કરી તેણે પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવી આપી હતી. તે શિવાય જે જે લોકોએ પોતાને તથા પોતાના કુટુંબને વિપત્તિના વખતમાં સહાય કરેલી તે બધાનો પ્રત્યુપકાર કૃષ્ણે સારી રીતે કર્યો હતો. કૃષ્ણના ચરિત્ર ઉપરથી દરેક મનુષ્યે કૃતજ્ઞતાનો મહાબોધ લેવાનો છે. અને તેના જેવું નીતિબળ પણ સંપાદન કરવાનું છે. કંસની અવનતિનુ કારણ જેમ તેનો દુરાચાર હતો, તેમ કૃષ્ણની ઉન્નતિનુ કારણ તેનો સદાચાર હતો. કદિ માણસ કુસંગને લઈને યૌવનવયના મદથી દુરાચારમાં પડી જાય, પણ જો કોઈ સંગના પ્રભાવથી તે સદાચારનો સેવક બને તો તે પછીની અવસ્થામા સુખ તથા સત્કીર્ત્તિ સંપાદન કરે છે. અને એ શિક્ષણ કૃષ્ણના ચરિત્ર ઉપરથી સારી રીતે મેળવી શકાય છે. આજકાલ ઘણાં લોકો સદાચા-

આ પ્રમાણે બંને દંપતી વિચાર કરતા શોકાતુર થતા હતા, એટલામાં તો તેના અનુચરોને હર્ષથી દોડતા આવતા જોઈ રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો. તેઓએ ભીમને અક્ષય શરીરે રાજાની પાસે મુક્યો. રાજાએ પુત્રને સ્નેહથી તેડી કુંતીને આપ્યો. પુત્રને સુરક્ષિત જોઈ કુંતી આનંદ પામી. અને અક્ષત રહેલા પુત્રને ઉત્સંગમાં લઈ ચુંબન કરવા લાગી. અનુચરોએ સાનંદાશ્ચર્ય થઈ કહ્યું, "મહારાજા! આપના કુમાર પર્વતના શિખર ઉપરથી ગગડતાં નીચે પડયા તોપણ તેના અંગને લગારે પણ ઈજા થઈ નથી. એટલુંજ નહીં;પણ બીજું એક અદ્ભુત થયું છે તે તમને જોવામાં આવશે. હવે કૃપા કરી જે સ્થળે આ બાળક પડ્યો હતો, તે ઠેકાણે પધારી જુવો." એવું સાંભળતા રાજા તથા કુંતી અતિત્વરાથી જ્યાં ભીમ પડયો હતો ત્યાં આવ્યા. ત્યાં જુવે છે તો જે જે શિલાની ઉપર ભીમ પડયો હતો, તે તે ચૂર્ણ થઇ ગયેલી દીઠામાં આવી. તેમ છતાં ભીમ સુરક્ષિત અને આનંદપૂર્વક ખેલતો દેખાયો. તે જોઈ બંને દંપતી સાનંદાશ્ચર્ય થઈ ગયા. ભીમના અંગના પ્રહારથી કેટલીએક શિલાઓ ચૂર્ણ થઈ ગયેલી, એમ પાકી ખાત્રી થવાથી પાંડુ અને કુંતી પ્રમોદ સહિત આનંદયુક્ત થઇ ગયા. પોતાના માબાપને જોઇ હાથ ઉંચા કરી ભીમ નાચવા અને કુદવા લાગ્યો. કોમળ હૃદયા કુંતી કુમારને તેડી ચુંબન લઇ છાતી સાથે દાબવા લાગી. પછી પ્રેમપૂર્વક સ્તનપાન કરાવ્યું. બંને પતિ પત્ની ઘણા રાજી થયા. કુંતીએ

નું કરી સમુદ્રપરિવેષ્ટિત પૃથ્વીને વિષે થતા સર્વ ઉપદ્રવોનો નાશ કરવાનો દોહદ ઉત્પન્ન થયો. પ્રાણાંત કરનાર યમને પણ શિક્ષા કરવાની ઉમેદ ને ધારણ કરવા લાગી. એવા અનેક મનોરથોને કરતી કુંતીએ નવ માસ પૂર્ણ થયા પછી એક તેજસ્વી પુત્રનો જન્મ આપ્યો. તે સમયે ગગનગિરા પ્રગટ થઈ કે, " આ પુત્ર જગેશ પ્રભુની ભક્તિ કરનાર, મહાન્ ધનુર્ધર, મહાવીર, નીતિમાન્ અને આનંદી થશે. અને અનુક્રમે ચારિત્ર લઈને મોક્ષ પામશે. " તે સમયે દેવતાઓએ આકાશમાં દુંદુભિનાદ કર્યા દિવ્ય અપ્સરાઓએ અંગમાં ઉમંગ ધરી નૃત્ય કર્યું અને કિંનરોએ મુક્ત કંઠે મનોહર ગાયન ગાયાં પુત્રજન્મથી હર્ષ પામેલા પંડુરાજાએ હસ્તિનાપુરમાં પુત્ર જન્મનો મહોત્સવ કર્યો એ બાળકના ગુણો સહુઆર્જુનના જેવા હોવાથી તેનું નામ અર્જુન પાડ્યું. સ્વપ્નમાં ઇંદ્રનું દર્શન થવાથી કુંતીના ગર્ભ રહેલો તેથી ઇંદ્રપુત્ર પણ કહેવા લાગ્યા બાળક અર્જુન મોટો તેજસ્વી, સાહસિક અને ચપળ હતો તેનું લલાટ વિશાળ અને આઠમીના ચંદ્રની જેમ ચળકતું હતું. તેની મુખમુદ્રા ઉપર સદા મંદહાસ્ય સ્ફુરી રહ્યું હતું. નેત્ર, નાસિકા અને કંઠ ઘણા નમણા હતા. બાળ અર્જુન અનુક્રમે બળ અને બુદ્ધિમાં ચઢીઆતો થતો હતો

પાંડુને મદ્ર (મધ્યદેશ) દેશના રાજાની માદ્રી નામે એક બીજી રાણી હતી તે સગર્ભા થઈ હતી. પૂર્ણ સમય થતા તે સ્ત્રીએ યુગલ પુત્રોને જન્મ આપ્યો તે સમયે આકાશ વાણી

થઈ કે, " એ બંને પુત્રો સાત્વિક, શૂરવીર, સિદ્ધ અને ગુરૂ પ્રિય થશે. " પાંડુએ તે પુત્રોમાંના એકનું નામ નકુળ અને બીજાનું નામ સહદેવ પાડ્યું. કુંતીના ત્રણ પુત્રો અને માદ્રીના બે પુત્રો મળી પાંડુને પાંચ પુત્રો થયા. એ પાંચે પુત્રો પાંચ પાંડવના નામથી જગત્‌માં વિખ્યાત થયા. પાંચે પાંડવોની સત્કીર્તિ આ વયથીજ આખા જગત્‌માં પ્રસરી ગઈ. આથી તેઓ જગત્‌માં પ્રભાવિક પાંડવો કહેવાયા.

રાજા અને કુંતી પોતાના પાંચે પુત્રોને જોઈ હૃદયમાં આનંદ પામતા અને તેમને મનગમતા લાડ લડાવતા હતા. હસ્તિનાપુરની પ્રજામાં મનોહર બાલ્યપણે વિરાજીત થઈ વિચરતા એ પાંચે પાંડવોને જોઈ, નગરજન પ્રમોદથી પૂર્ણ થતી હતી અને તે પાંચે પાંડવોના ઓવારણાં લેતી હતી. રાજા પાંડુએ તેમને બાલ્યવયથી સુશિક્ષણ આપવાની યોજના કરી હતી. જ્યાંસુધી તેમની વય નાની હતી, ત્યાંસુધીમાં તેમની માતા કુંતીએ તેમને નમ્રતાના ગુણો શીખવાડ્યા હતા. બધા ભાઈઓ સંપથી વર્તતા અને પોતાના મોટા ભાઈ યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાને માન આપતા હતા. તેઓને બાલ્યવયથી ઉત્તમ શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. પ્રતિદિન પ્રભાતે વહેલા ઉઠી તેઓ માતાપિતાને વંદન કરતા અને પછી ગુરૂ પાસે જઈ અભ્યાસ કરતા હતા. વડિલની આજ્ઞા માનવી, દરેકને માન આપવું, અસત્ય બોલવું નહીં, છળ-કપટ રાખવું નહીં, સર્વનો વિનય કરવો, વિવેક રાખવો અને બીજાને

ઉપકાર કરવા તત્પર થવું, એ ઉત્તમ ગુણો પાંડવોને બાલ્યવયથીજ શીખવાડવામાં આવ્યા હતા. આવા ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરતા અને વિદ્યા મેળવવામાં આનંદી થતા એ પાંડવોને જોઈ રાજા પાંડુ અને મહારાણી કુંતી હૃદયમાં પ્રસન્ન થતા હતા અને પોતાના આત્માને ધન્ય માનતા હતા.

પ્રિય વાંચનાર! આ પ્રસંગ ઉપરથી દરેક ગૃહસ્થને કેટલો બોધ લેવાનો છે ? તેનો વિચાર કરજો. જેમ રાજા પાંડુ અને કુંતીએ પોતાના પુત્રોને બાલ્યવયથીજ સુશિક્ષિત બનાવ્યા હતા, તેવી રીતે દરેક ગૃહસ્થે પોતાની બાળપ્રજાને સુશિક્ષિત બનાવવી જોઈએ. માતાના ઉત્સંગમાંથી બાળક જે ગુણો મેળવે છે, તેવા ગુણો મોટી પાઠશાળાઓમાંથી પણ મેળવી શકાતા નથી. બાલ્યવયમાં જે શિક્ષણ હૃદયપર આરૂઢ થાય છે, તે શિક્ષણ યાવજ્જીવિત ટકી રહે છે અને ઉત્તરોત્તર બીજા ગુણોને વધારે છે. આ ઉત્તમ પદ્ધતી જાણનારા પાંડુ અને કુંતીએ પોતાના પાંચે પુત્રોને બાલ્યવયથીજ કેટલું એક શિક્ષણ આપી સુશિક્ષિત બનાવ્યા હતા. આજકાલ કેટલાએક કુટુંબોમાં તેથી વિપરીત પ્રવર્ત્તન ચાલે છે. અજ્ઞાન માબાપો પોતાની બાળપ્રજાને સુધારવા બેદરકાર રહે છે. કેટલાએક બાળકોને તથા બાળિકાઓને લાડથી મોઢે ચડાવી દુર્ગુણી બનાવે છે. કેટલાએક બાળકો તોફાની, મસ્તીખોર, આળસુ, બહુબોલા, અમર્યાદી, ઉચ્છૃંખલ, જુઠાબોલા, ચોર અને લફંગા બને છે, તેનું કારણ માત્ર તેના માબાપોની તે

ગોળાને લઇને હું શું કરૂં ? તેને તો બાહેર ફેંકી દઉં" આ પ્રમાણે વિચારી ગાંધારી તે ગોળાને બાહેર ફેંકવા તૈયાર થઇ, ત્યાં તેણીની વૃદ્ધ દાસી આવી ચડી. તેણીએ કર જોડી ગાંધારીને કહ્યું, "સ્વામિની ! આવું કામ કરવું તમને યોગ્ય નથી. આ રત્નના જેવો ગર્ભ એના કર્મને લીધેજ તમારા ઉદરથી અધુરે દિવસે પડી ગયો છે તેમા કોઇનો હાથ નથી. સર્વ પ્રકારની હાનિ તથા લાભ કર્મવડે કરીનેજ થાય છે તેથી તેને ફેંકી દેવો યોગ્ય નથી." દાસીના આવા વચન સાંભળી ગાંધારીના હૃદયમા કુંતી તરફ માત્સર્ય ભાવ ઉત્પન્ન થઇ આવ્યો. મલિનહૃદયા ગાંધારી દાસી પ્રત્યે બોલી—"દાસી ! હું આ રાજ્યના રાજાની પત્ની થઇ નહીં, તેથી હું ઘણું દુઃખ પામી, પણ મેં મારા મનમાં આશા રાખી હતી કે, મને પ્રથમ પુત્રરત્ન પ્રાપ્ત થશે તો તે પુત્ર રાજ્યસ્થાને હોવાથી હું રાજમાતા થઇશ. એટલામાં માત્ર દુર્ભાગ્યે કુંતીને યુધિષ્ઠિર પુત્ર થયો અને વળી બીજો પુત્ર તત્કાલ થવાનો સમય પાસે આવ્યો છે એ સંભારતાં મને ઘણુંજ દુઃખ થાય છે એ મહાખેદથી પેટ કુટતાં આ ગર્ભ અધુરો પડી ગયો. આ મારા કૃત્યનું ફળ મને મળ્યું છે જેવું કામ કર્યા હોય તેવી બુદ્ધિ થાય એ વાતનો મને યથાર્થ અનુભવ થયો છે હવે મારે શું કરવું ? તે કહે."

વૃદ્ધ અને શાણી દાસી શાંત સ્વરે બોલી—"બા સાહેબ ! મારાથી વધારે કહેવાય તે ક્ષમા કરજો, પણ હું આપની પાસે સાચેસાચું કહેવા ઇચ્છા રાખું છું. બહિ !

ને બંદી તેને એક સુવર્ણના પાત્રમાં મુકીને એક બાજુએ જ-
ળવી રાખ્યો. પછી જેમ મેઘના ઉદયથી [illegible] વૃદ્ધિ થાય
તેમ તે બાળ દિન દિન પ્રત્યે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. જે દિવસે
ગાંધારીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો [illegible] દિવસ [illegible]
પછી કુંતીએ ભીમને જન્મ આપ્યો હતો [illegible] એક
જ દિવસે [illegible]
[illegible]

દુર્યોધન, દુઃશાસન, દુઃસહ, દુઃશલ, [illegible]
[illegible]

ખતે ધૃતરાષ્ટ્રે સર્વની સમક્ષ દૈવજ્ઞોને પુછયું, " હે નિમિત્તજ્ઞ વિદ્વાનો! પૂર્વે આકાશવાણી થઈ છે. તે પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર તો પૃથ્વીપતિ થશે, એ વાત નિઃસંદેહ છે. પરન્તુ એના પછી મારો પુત્ર દુર્યોધન રાજ્યપદ પામશે કે નહીં? તે કૃપા કરી મને જણાવો. આ પ્રશ્ન થતાંજ પૃથ્વી કંપાયમાન થવા લાગી, આકાશથી તારાઓ ખરવા લાગ્યા, નિર્ઘાત શબ્દો પ્રગટ થવા લાગ્યા શીયાળો અશુભ શબ્દો કહાડવા લાગ્યા અને સૂર્યમંડળ વાદળથી [illegible] આવા અપશુકનો થતા જોઈ તે વિદ્વાન નિમિત્તિયાઓ તે વાત [illegible] સમક્ષ [illegible] નહીં. પછી તેમણે શાની રીતે વિદુરને [illegible] 'વિદુરજી' આ પ્રશ્ન વખતે થએલા અશુભ દેખાવો [illegible] જણાય છે કે, ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્ર દુર્યોધન મોટો રાજા [illegible] અને [illegible] જાઓને વશ કરી લેશે. [illegible] થશે અને બીજા નરેંદ્રાઓનો [illegible] આ વચન પછી વિદુરજીએ કહ્યું [illegible] આ જોષીઓ કહે છે કે, તમારો પુત્ર રાજા થશે. એમ [illegible] નથી, પૃથ્વીના સમગ્ર રાજાઓને જીતી મહાન સાર્વભૌમ [illegible] પામશે. પરન્તુ આપણા કુળનો તથા બીજા ઘણા [illegible] વિધ્વંસ કરનારો થશે " વિદુરના આવાં કઠણ [illegible] સાંભળી પોતાના કુળની કુશળતા ઇચ્છનારા ધૃતરાષ્ટ્ર [illegible] પુછયું, દેવજ્ઞ પુરૂષો! એ અરિષ્ટની શાન્તિ કેમ થાય ' અને અમારૂં કુળ સુરક્ષિત શાથી રહે? તેનો ઉપાય મને કહો. ત

બજાવો. ધૃતરાષ્ટ્રના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર જોષીઓએ છાનીરીતે વિદુરને કહ્યો. એટલે વિદુરે સ્પષ્ટતાથી કહ્યું, બંધુ ધૃતરાષ્ટ્ર ! જો તમે પોતાના કુળની કુશળતા ચાહતા હો તો એ પુત્રનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. કુળનું નિકંદન કરનારો પુત્ર શા કામનો ? તે તો વૈરી કહેવાય. જે કુંડળો પહેરવાથી કાનને પીડા થાય તે કુંડળોને તરત કાઢી નાંખવા જોઇએ. નીતિશાસ્ત્રમાં લખે છે કે, "એકનો ત્યાગ કરવાથી જો આખા કુળની રક્ષા થતી હોય તો તેને ત્યજવો જોઇએ. કુળનો ત્યાગ કર્યાથી જો આખા ગામની રક્ષા થતી હોય તો તે કુળને મુકી દેવું જોઇએ. એક ગામનો ત્યાગ કરવાથી આખા દેશનું રક્ષણ થતું હોય તો તે ગામનો સ્વીકાર કરવો ન જોઇએ અને સર્વનો ત્યાગ કરવાથી જો પોતાનું રક્ષણ થતું હોય તો તેમ અવશ્ય કરવું જોઇએ." આવા નીતિશાસ્ત્રને અનુસરી આપણા કુળની રક્ષા કરવા સારૂ એક દુર્યોધનનો ત્યાગ કરવામાં કાંઈ દોષ નથી.

વિદુરનાં આવાં વચનો સાંભળી પુત્રપ્રેમી ધૃતરાષ્ટ્ર મૌન ધારણ કરી રહ્યો. એ વાત તેને રૂચિકર ન લાગી. તે વખતે સમબુદ્ધિ પાંડુરાજા બોલ્યો—" વિદુર ! એ વધારે પડતી વાત છે. જો પુત્રથી કુળનો ક્ષય થતો હોય તો પછી કુળની વૃદ્ધિ કરનાર કોને કહેવો ? સૂર્યનો ઉદય થવાથી જો આકાશમાં અંધકાર રહેતું હોય તો આકાશને પ્રકાશ કરનાર બીજા કોને કહેવો ? એ પુત્ર દુર્યોધન ઘણી માનતાઓથી ઉત્પન્ન થયો છે, માટે પુણ્યવાનજ હોવો જોઇએ. જોકે તેનો

કાળના પ્રભાવથી ધૃતરાષ્ટ્રના સો પુત્રો અને પાંડુના પાંચ પુત્રો અનુક્રમે મોટા થયા. તારૂણ્ય વયના આરંભમાંજ તેઓ એવા બળવાન થયા કે, તેઓ ત્રણ લોકનું તોલન કરવાને પણ સમર્થ થઇ શકે. તે એકસોને પાંચે ભાઈઓ હસ્તિનાપુરની બજારમાં, ઉદ્યાનમાં અને બીજા રમણીય પ્રદેશોમાં યથેચ્છ રીતે વિચરતા હતા. તેઓને તેમના શિક્ષકોએ સારા સુશિક્ષિત બનાવ્યા હતા. નિત્ય પ્રાતઃકાળે વેહેલા ઉઠીને તેઓ અનુક્રમે ભીષ્મ, ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ, વિદુર, સત્યવતી, અંબિકા, અંબાલિકા, અંબા, ગાંધારી અને કુંતીને વંદન કરતા અને તેથી તેઓ સર્વને વ્હાલા લાગતા હતા. સર્વના વૃદ્ધ વડિલ ભીષ્મ બધા પુત્રોને સમદૃષ્ટિથી જોતા હતા. દુર્યોધન અને તેના નવાણું ભાઈઓ પાંડવોની સાથે સરખી રીતે શિક્ષિત થયા હતા, તથાપિ પાંડવોના જેવી તેમની મનોવૃત્તિ ન હતી. પાંડવોના હૃદયમાં જે ભાવના હતી, તેવી ભાવના દુર્યોધન અને તેના બંધુઓમાં ન હતી. પાંચે પાંડવો બાળપણથીજ જિનભક્ત હતા તેઓ શુદ્ધભાવથી અર્હંતની પ્રતિમાની આરાધના કરતા હતા. અને રાત્રિ દિવસ પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કર્યા કરતા હતા. સો કૌરવોના હૃદયમાં પાંડવોની બુદ્ધિની છાયા પણ ન હતી તેમજ તેમના જેવી ધર્મ પ્રીતિ ન હતી.

પાંડવો અને કૌરવો રમત ગમતમાં સાથે ભાગ લેતા

હતા. પ્રત્યેક વીર પોતપોતાનું બલ અજમાવવાને વિવિધ પ્રકારના ખેલ ખેલતા હતા. કોઈવાર હોડ બકીને સાથે દોડતા, કોઈવાર ગંગાના કીનારાપર કુદકા મારતા, કોઈવાર જલમાં પેશીને ક્રીડા કરતા, કોઈવાર યમુના નદીના તટ ઉપર ઉભા રહી ભુસકા મારતા, કોઈવાર કુસ્તી કરતા અને કોઈવાર રેતીમાં વિવિધ જાતની કસરતો કરતા હતા. આ બધી રમતોમાં ભીમ સર્વોપરી થતો અને દરેક રમતમા તે બીજા સર્વને મહાત કરતો હતો. તથાપિ તે સર્વ ભાઈઓની ઉપર યુધિષ્ઠિર સમાન પ્રેમ રાખતો હતો. તેમા પણ દુર્યોધન ઉપર તેની વિશેષ પ્રીતિ હતી. યદ્યપિ ભીમની બધા ભાઈઓ ઉપર પ્રીતિ તો હતી, તો પણ એની ક્રીડા એવી હતી કે, દુઃશાસન વગેરેને ઇજા થયા વિના રહેતી નહીં. અને તેથી તેઓ ભીમની તરફ અનાદરવાળી દ્રષ્ટિએ જોતા હતા. ભયંકર પરાક્રમી ભીમ રમતા રમતા કૌરવોને લીલામાત્રમાં બગલમા ઘાલીને ચાપતો, તેથી તેઓ શ્વાસનો રોધ થવાથી મૃતતુલ્ય થઈ જતા. કોઈ સમયે તેઓની સાથે એવી તો ટક્કર લેતો કે તેમના માથા પણ ફુટી જતા હતા. કોઈ વખત ભીમ પગની કેટમા લઈ એવી રીતે દોડતો કે જેથી કૌરવોના નાક તથા લલાટમાંથી રૂધિરની ધારા ચાલતી હતી. કોઈવાર કૌરવો ફળ લેવાને વૃક્ષ ઉપર ચડ્યા હોય, તે વખતે ભીમ તે વૃક્ષને કંખેડી દેતો હતો અને તેથી તેઓ પાકેલા ફળોની જેમ જમીન ઉપર પડતા અને તેથી પીડાતા હતા. આવી રીતે અનેક પ્રકારે ભીમ તેમને દુઃખ આપતો, તથાપિ તેના હૃદયમ

ધનના શરીર ઉપર એવા મુષ્ટિ પ્રહાર કરવા માંડયાં કે જેથી દુર્યોધન અતિ બળહીન થઈ ગયો. અને ગ્લાનિ પામી પોતાના ભાઈઓને મળ્યો, ત્યારે ભીમ પણ પોતાના ભાઈઓની પાસે ગયો. ભીમના અંગ ઉપર ચોંટેલી રજ યુધિષ્ઠિર પોતાના દુપટ્ટાથી ખંખેરવા લાગ્યો, અર્જુન શરીર દાબવા લાગ્યો અને નકુળ તથા સહદેવ પોતાના દુપટ્ટાથી પવન કરવા લાગ્યા. ચારે પાંડવોને પોતાના બંધુ ભીમનું આમ આશ્વાસન કરતાં જોઇ દુર્યોધન હૃદયમાં દગ્ધ થઈ ગયો અને એકાંતમાં જઇ પોતાના મલિન હૃદયમાં આ પ્રમાણે દુષ્ટ વિચાર કરવા લાગ્યો—"અહા! કેવો સ્વાર્થ છે! આ જગત્‌માં જે પરાક્રમી પુરૂષ હોય છે, તે પોતાનું અર્ધરાજ્ય હરણ કરનારને પણ જોઈ શકતો નથી. તો આ જે સમગ્ર રાજ્યને હરણ કરનાર યુધિષ્ઠિર તેની ઉપર મારો પ્રેમ ક્યાંથી રહે! માટે જેમ રોગની ઉત્પત્તિ થતાંજ લોકો તેને ઔષધથી નિર્મૂળ કરે છે, તેમ કોઈ પણ યુક્તિથી યુધિષ્ઠિરને નિર્મૂળ કરવો જોઈએ. પણ જેમ પરાક્રમી તથા નીતિમાન્ રાજાનો પરાભવ થવો અશક્ય છે. તેમ જ્યાંસુધી ભીમ અને અર્જુન યુધિષ્ઠિરની પાસે છે, ત્યાંસુધી કોઈ પ્રકારે હું તેનો પરાભવ કરવાને સમર્થ થવાનો નથી. એ બને વીર યુધિષ્ઠિરની બે ભુજાઓ જેવા છે. તેઓનો પ્રથમ નાશ કરવો જોઇએ. એ બંનેમાં પણ ભીમ ઘણો પરાક્રમી છે, માટે એને તો વહેલોજ યમપુરીમા પહોંચતો કરવો જોઇએ. ભીમનો નાશ થવાથી સ્તંભ વગરના ઘરની જેમ યુધિષ્ઠિરનું મહત્ત્વ રહી શકવાનું નથી."

આ પ્રમાણે દુર્યોધન એકાંતે અનેક દુષ્ટ વિચારો પોતાના મનમાં કરવા લાગ્યો. પછી સંકેત કરી ભીમને મારવાનો લાગ જોવા લાગ્યો.

એક વખતે બધા ભાઈઓ ગંગાના તીર ઉપર રમવા ગયા. પરાક્રમી ભીમ તેઓમા ક્રીડા અને ભોજનમા સર્વોપરી થતો હતો. ક્રીડા કરતા કરતા ભીમ શ્રમિત થઇ ગંગાના શીતળ પવનની લ્હેરમા સુઈ ગયો તેને ગાઢ નિદ્રા આવી ગઇ. તે વખતે કુવિચારી દુર્યોધને ભીમને નિદ્રાધીન જોઈ વેલાઓથી બાંધી જળમા ફેંકી દીધો. તેવાજ તે જાગ્રત થઇ ગયો અને કાચા સૂત્રના તંતુની જેમ વેલાના બંધનો તોડી ગંગા જળમા સ્નાન કરી મદોન્મત્ત હાથીની પેઠે બાહેર આવ્યો. અને આમ કોણે કર્યું તેની ખબર પડી નહિ તેથી ચુપ રહ્યો. વળી ફરીવાર કોઈ પ્રસંગે તેવાજ ન્યાયમા, ભીમ નિદ્રાધીન થયો, ત્યારે દુષ્ટ દુર્યોધને તેના અંગ ઉપર ઝેરી સર્પો નાખ્યા સર્પોએ ક્રોધાવેશથી ભીમના અંગ ઉપર દંશ માર્યા, પણ તે વજ્રદેહી વીરની ત્વચા વીંધાઈ નહિ પછી જ્યારે જાગ્રત થયો, ત્યારે તે બધા ક્રૂર સર્પોનો તિરસ્કાર કરી પોતાના અંગ ઉપરથી ઘસડીને તેણે દૂર ફેંકી દીધા.

વળી કોઈ પ્રસંગે ભોળા હૃદયના ભીમના ભોજન દુર્યોધને અતિ ઉગ્ર વિષ નાંખી દીધું. પણ ભીમને તે ઉલટું જ થયું. પુષ્ટિકારક રસાયણની જેમ તે વિષભોજન ભીમના શરીરને વિશેષ પુષ્ટિ મળી.

તો તેઓ સંતાનને બાલ્યવયથીજ સુધારવા ઉત્સાહી રહે છે. પણ જો તેઓ પોતેજ સદ્‌ગુણોના પાત્ર પૂર્ણ રીતે બન્યા ન હોય અને તેમનામાં માનસિકરુપા દોષ રહેલા હોય તો તેઓ સંતતિની સુધારણા તરફ ઉપેક્ષા રાખનારા થાય છે અને તેથી તેમની સંતતિ દોષપાત્ર બનતી જાય છે.

આ પ્રકરણના નાયક દુર્યોધનના પ્રસંગમા તેમ બન્યું હતું. જ્યારે દુર્યોધન યોગ્યવયનો થયો એટલે તેના પિતા ધૃતરાષ્ટ્રના હૃદયમા રાજ્યલોભનો વિકાર ઉત્પન્ન થયો અને તેથી તેણે સભા વચ્ચે જોશીઓને બોલાવીને પુછ્યું હતુ જે વાત વિદુરે ખુલ્લી રીતે જણાવી. એટલે ધૃતરાષ્ટ્રનો રાજ્ય લોભ વૃદ્ધિ પામ્યો અને તેના એ કુવિચારની છાયા દુર્યોધનના હૃદયમા પડી, જેથી પાંડવો તરફ [illegible] ની લાગણી થવા લાગી.

દુર્યોધન જ્યારે ગર્ભમા [illegible] ની માતા ગાંધારીના હૃદયમા વિપરીત [illegible] ફુર્યા [illegible] મારો પહેલો પુત્ર થયો તે રાજ્યનો અધિકારી થશે, આવા કુવિચારથી ગાંધારીનુ હૃદય ભરાયુ હતુ અને પરિણામે તે મલિન વિચારની છાયા ગર્ભગત દુર્યોધન ઉપર જાણે પડી હોય, તેમ દુર્યોધનના વિચારો પણ [illegible] થયા હતા.

ગાંધારી અને ધૃતરાષ્ટ્રના કુવિચારો જેમ દુર્યોધનને વારસામાં મળ્યા અને તેથી આખરે તે પોતાના ભાઈ પાં

ઉપર દ્વેષ કરનારો થયો અને દ્વેષબુદ્ધિથી તેણે ભીમને મારવાનાં અનેક ઉપાયો કર્યા હતા. આ ઉપરથી દરેક માબાપોએ ઘણું શિક્ષણ લેવાનું છે. જો માબાપ પોતાની સંતતિ તરફ ઉપેક્ષા રાખી પોતાના વિકારી વિચારો હૃદયમાં પ્રગટ કરે અથવા જાહેર કરે તો તે વિચારોના પ્રતિબિંબ સંતાનોમાં પડે છે અને તેથી સંતાનો નઠારા થાય છે અને આખરે તેનું નઠારૂં પરિણામ આવે છે. બીજું કોઇ પણ કુલીન પુત્રે દુર્યોધનની જેમ પોતાના ભાઈઓ તરફ નઠારી વૃત્તિ રાખવી ન જોઇએ. કુટુંબ તથા કુટુંબિઓ તરફ શુદ્ધ પ્રેમ રાખી વર્ત્તવું એ કુલીન અને સદ્ગુણી પુત્રોનો ધર્મ છે. એક પિતાના અને એકજ લોહીના બંધુઓ સંપથી વર્ત્તે તો કુટુંબ સારી સ્થિતિમાં આવે છે અને તેમનો સર્વ સ્થળે વિજય થાય છે. આ દુઃખમય સંસારમાં ભાઈઓમાં સંપ એજ સુખ છે અને એ સુખથી સંસાર અસાર છતા સારવાળો ગણાય છે. સંપ અને ઉદારતાથી વર્ત્તનારા મનુષ્યો આલોક તથા પરલોકને સુખે સાધી શકે છે. કારણ કે, સંપ રાખવાથી કલેશ થતો નથી અને જ્યારે સંપનો અભાવ હોય, ત્યારે હૃદયમાં આર્ત્ત તથા રૌદ્ર ધ્યાન ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી તે નઠારી ગતિના પાત્ર બને છે. સુખ અને નિવૃત્તિ એ ધર્મ કરણીમાં ઉપયોગી છે અને તે સદા સંપની અંદર રહેલ છે. તેથી દરેક કુટુંબિઓએ સંપ રાખી વર્ત્તવું જોઇએ અને દુર્યોધનની જેમ કુસંપ કરવાની ઈચ્છા ન કરવી જોઈએ. આ પ્રસંગમાં જેવુ દુર્યોધનનું નઠારૂં પ્રવર્ત્તન ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. તેવું ભીમનું પ્રવર્ત્તન આદ

કુટુંબોમાં કુસંપ, પક્ષપાત ને ઈર્ષ્યાનો અયોગ જોવામાં આવે છે. વિવાહિત થયેલા ઘણા પુરૂષો પોતાના વડિલનું માન રાખતા નથી, એટલુંજ નહિ પણ તેમની તરફ તિરસ્કારની દૃષ્ટિએ જુવે છે. વડિલોપાર્જિત મીલકતમાં વાંધા ઉઠાવી અથવા અજ્ઞાન સ્ત્રીઓનો પક્ષ કરી અનેક સહોદર બંધુઓ સામસામા લડે છે. અને વખતે તેમાંથી પરસ્પર એક બીજાની હત્યા પણ બની જાય છે. કેટલાક તો કુસંપથી વૈર વધારી અનેક જાતના વાંધા ઉઠાવી ન્યાયાસન આગળ જાય છે અને ત્યાં હજારો રૂપીઆનો વ્યય કરી પોતે ખુવાર થાય છે અને બીજાને ખુવાર કરે છે. પૂર્વકાળે આવી નઠારી પ્રવૃત્તિ ન હતી. ઘણા કુટુંબના નાયકો પાંડુની જેમ સમદૃષ્ટિ રાખનારા અને સંપથી વર્ત્તનારા હતા તેથી ઉદયની અભિલાષા રાખનારા ગૃહસ્થોએ તન, મન અને ધનથી પાંડુના ચરિત્રને વાંચી તે પ્રમાણે વર્ત્તવાનો પ્રયત્ન કરવો, કે જેથી વર્ત્તમાનકાળનો સંસાર પ્રાચીન સંસારના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકશે.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ગુરૂલાભ.

હસ્તિનાપુરની બાહેરના વિશાળ મેદાનમાં કોઈ વૃદ્ધ પુરૂષ બીજા તરૂણ પુરૂષને સાથે લઈ ચાલ્યો આવતો હતો.

તે વૃદ્ધ-પુરૂષે કેટલીએક સળીઓ હાથમાં લઇ તેને મંત્રી 'આ સળીઓ તમારો દડો લાવી આપશે ' એમ કહી તેમાંથી એક સળી કુવામાં નાંખી. તે સળીએ બાણની પેઠે તે દડો વીંધી લીધો. પછી બીજી સળી કુવામાં નાંખી, તે પ્રથમની સળીને જઇને ચોંટી. એ રીતે કેટલીએક સળીઓ નાંખી તે વૃધ્ધે દડાને બાહિર કાઢ્યો. તેનું આ અદ્ભુત કૃત્ય જોઇ સર્વ રાજપુત્રો વિસ્મિત થઇ ગયા. તેમણે તે વૃદ્ધને હાથ જોડીને કહ્યું, " મહાનુભાવ! અમે ધનુર્વિદ્યાના અનેક આચાર્યો જોયા છે; પરંતુ આપના જેવા કોઇ અમારા જોવામાં આવ્યા નથી. આપની અદ્ભુત કૃતિ જોઇને અમે સર્વ સંતુષ્ટ થયા છીએ. હે ધનુર્વિદ્યાવિશારદ મહાશય! અમે આપના દાસ છીએ. કાંઇ પણ ઇચ્છા હોય તો કૃપા કરી આજ્ઞા કરો. આપની આજ્ઞા પાળવાને અમે તત્પર છીએ. " તે વૃદ્ધ પ્રસન્ન થઇ બોલ્યો– " વત્સો ! તમે કુરૂવંશના બાળક છો. તેથી તમારામાં આવો વિનય હોય તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. તમારી વિદ્યાઉપર પ્રીતિ જોઇ હું તમને હૃદયથી આશીષ આપું છું કે, તમે તમારા કુરૂવંશના આભૂષણરૂપ થાઓ. તમારા અંતઃકરણમાં સદા સદ્બુદ્ધિ રહો. અમે તમને તમારા લક્ષણ ઉપરથી ઓળખી લીધા છે. કુરૂવંશના બાળકો કેવા જોઇએ ? એ બધા લક્ષણો તમારામાં સ્વતઃ પ્રાપ્ત થયા છે. ઘણા દૂરથી ચાલ્યા આવતા એવા અમોને તમારા વિનયના દર્શનથી શાંતિ મળી છે; પરંતુ તમારા ધનુર્વેદના આચાર્ય કોણ છે. તેના દર્શન કરવાની મને ઘણી ઇચ્છા થઇ છે. કારણ કે, તેઓ મારા સંબંધી થાય છે.

વાને તે તરૂણને કહ્યું, ' વત્સ ! આ કૃપાચાર્ય છે. તેઓ હસ્તિનાપુરમાં સારી પ્રતિષ્ઠા પામ્યા છે. વિદુરની સલાહથી અને ભીષ્મની સંમતિથી પાંડુના પાંચ પુત્રો અને ધૃતરાષ્ટ્રના સો પુત્રો આ આચાર્યના આશ્રય નીચે અભ્યાસ કરવાને રહેલા છે. આ બધા રાજપુત્રોના તે શિક્ષાગુરૂ થયેલા છે. વળી આ કૃપાચાર્ય સર્વ વિદ્યાઓમાં કુશળ અને મહા ધનુર્ધારી છે. સ્વર્ગવાસી શાંતનુ રાજાનો તેનીપર ભારે પ્રેમ હતો.

તે વૃદ્ધે કૃપાચાર્યની ઓળખાણ કરાવી એથી તે તરૂણ પહેલો ખુશી થયો અને તેણે કૃપાચાર્યને પુછયું, " મહાનુભાવ ! આ રાજકુમારોએ આપની પાસેથી શો શો અભ્યાસ કર્યો છે અને આ સર્વમાં વિશેષ બુદ્ધિમાન કોણ છે " ?

તરૂણના મુખથી આ પ્રશ્ન સાંભળી કૃપાચાર્ય બોલ્યા- ભદ્ર ! આ રાજકુમારોને તેમના વડિલોએ મને સર્વ પ્રકારની સત્તા આપી સ્વાધીન કર્યા છે તેઓને પ્રથમ વ્યાકરણ, શબ્દશાસ્ત્ર, ન્યાય અને અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરાવી પછી હું ધનુર્વેદનુ અધ્યયન કરાવું છું. આ રાજપુત્રોની સાથે બીજા પણ કેટલાએક દેશના રાજપુત્રો મારી પાસે ધનુર્વિદ્યા શીખે છે આ બધામા કૌરવો અને પાંડવો અગ્રેસર છે તે સર્વમા અર્જુન પહેલે નંબરે છે તે પછી એક સામાન્ય ગૃહસ્થનો છોકરો બીજે નંબરે છે. તેનું નામ કર્ણ છે. તે આ તમારી સામે ઉભો છે.

તે તરૂણ પુરૂષે પ્રશ્ન કર્યો—" તમારી પાઠશાળામાં રા-

કોઈ નીકળશે નહીં. તું એકલોજ ધનુર્ધારીઓમાં શિરોમણિ કહેવાઇશ." ગુરુનાં આવાં વચનો સાંભળી અર્જુન તેમને 'તથાસ્તુ' કહી નમસ્કાર કરતો.

અર્જુન ઉપર આવી ગુરુની અત્યંત કૃપા અને તેનું અપરિમિત ચાતુર્ય જોઈ દુષ્ટ દુર્યોધન હૃદયમાં અતિશય દગ્ધ થતો હતો. અને તે સદ્ગુણી પાંડવોની સાથે માત્સર્યથી વર્ત્તતો હતો. તેમાં વળી કર્ણ અને દુર્યોધનને મિત્રાઈ થઈ એટલે અર્જુનની સાથે દ્વેષ થવામા કાંઈ ખામી રહી નહીં. તથાપિ અર્જુન શુદ્ધભાવથી તેમની સાથે વર્ત્તતો હતો. દુર્યોધન અને કર્ણને ગુરુભાઈ જાણી તેઓની તરફ વિશેષ પ્રેમ દર્શાવતો હતો.

પ્રિય વાચનાર ! આ ગુરુલાભના પ્રકરણમાંથી તમારે કેટલોએક બોધ લેવાનો છે પ્રથમ તો દરેક વિદ્યાભ્યાસીએ ગુરુભક્તિના પવિત્ર પાઠ શીખવાના છે. એ પવિત્ર પાઠ આ પ્રકરણ ઉપરથી પ્રાપ્ત કરી શકાય તેમ છે તે સાથે દરેક માબાપોએ પોતાના પુત્રોને વિદ્યાગુરુની પાસે મોકલવા જોઇએ. તેમને ગુરુભક્તિ પૂર્વક સારૂં જ્ઞાન અપાવવું જોઇએ—એ પણ આ પ્રસંગ ઉપરથી બોધનીય છે. સુશિક્ષિત વિદુર અને ભીષ્મ કેળવણીના માહાત્મ્યને પૂર્ણ રીતે સમજનારા હતા, તેથી તેમણે પોતાના પુત્રોને વિદ્યાદાન મેળવવાને કૃપાચાર્ય તથા દ્રોણાચાર્યને સોપ્યા હતા. રાજવૈભવ ભોગવનારા રાજપુત્રો પોતાના રાજકુળનું અભિમાન છોડી દઇ કૃપાચાર્ય અને દ્રોણાચાર્ય જેવા સામાન્ય બ્રાહ્મણોની પાસે વિદ્યા શીખતા અને વિદ્યા મે-

આ પ્રકરણમાં વિદ્યાવ્યાપાર કરવામાં જે દશ સાધનો ગણાવ્યાં છે, તે ઉપર દરેક ગૃહસ્થે વિચાર કરવાનો છે. જો પોતાની સંતતિને સુશિક્ષિત બનાવવી હોય તો તેને માટે ગૃહપતિએ એ દશ સાધન પૂરા પાડવા જોઈએ. તેમાં જે પાંચ પ્રકારના બાહ્ય સાધનો છે, તે અભ્યાસીના વ્હાલીને પૂરા પાડવાના છે, અને જે પાંચ પ્રકારના અંતરંગ સાધનો છે, તેનો યોગ અભ્યાસીએ પોતાને કરવાનો છે. પૂર્વકાળે એ દશ સાધનોને માટે માબાપો ઘણી કાળજી રાખતા અને તેથી તેમની પ્રજા વિદ્યા તથા કલા મેળવવાને પૂર્ણ ભાગ્યશાળી થતી હતી. આજકાલ ગુરૂ, પુસ્તક, નિવાસ, સહાય અને ભોજન—એ પાંચ બાહ્યના સાધનો પુરા પાડવાને અનેક પુણ્યવાન્ આત્માઓ પ્રગટ થયા છે, અને થાય છે, પણ આરોગ્ય, બુદ્ધિ, વિનય, ઉદ્યમ અને શાસ્ત્રાનુરાગ એ પાંચ અંતરંગ સાધનોની ઘણી ખામી છે. બુદ્ધિ હોય ત્યાં વિનય અને ઉદ્યમનો અભાવ જોવામાં આવે છે. અને વિનય, ઉદ્યમ અને શાસ્ત્રાનુરાગ હોય ત્યાં બુદ્ધિનો અભાવ હોય છે. સર્વ પ્રકારનો યોગ કવચિત્જ જોવામાં આવે છે. જો એ પાંચ અંતરંગ સાધનોથી સંપન્ન હોય તો તે અર્જુનની જેમ વિદ્યા અને તેનું સાફલ્ય ઉભય સંપાદન કરી શકે છે. તેથી દરેક અભ્યાસીએ એ પાંચ અંતરંગ સાધનો મેળવવાને સદા ઉજમાળ થવાનું છે અને આ ઉત્તમ પ્રકરણમાંથી એજ સુબોધક શિક્ષણ લેવાની જરૂર છે. આશા રાખવામાં આવે છે કે, દરેક વાચકો એ બોધ ગ્રહણ કરવાને સદા તત્પર રહેશે અને બીજાને ગ્રહણ કરાવવા તથા અનુમોદવા ઉત્સાહ ધરશે.

તારાથી અધિક પરાક્રમી કોઈ મારો શિષ્ય નથી." દ્રોણાચાર્યે ચકિત થઈને કહ્યું. "જો આપ મારી સાથે વનમાં ચાલો તો હું આપને પ્રત્યક્ષ બતાવું" અર્જુને ખેદ સહિત જણાવ્યું. પછી દ્રોણાચાર્યે 'ચાલો આપણે જઈએ' એમ કહ્યું અને તેઓ બંને તૈયાર થઈ તે વનમાં ગયા. પેલો એકલવ્ય પોતાની ચાલાકીથી વિવિધ પ્રકારે નીશાનબાજી રમતો હતો. એક વૃક્ષની ઓથે રહી તેમણે છુપી રીતે તેનું ચાપચાતુર્ય જોયું. તે જોઈ દ્રોણાચાર્ય હૃદયમાં અતિ આશ્ચર્ય પામી ગયા. પછી બંને પ્રગટ થઈ તે બાણાવળી કોળીની પાસે ગયા. દ્રોણાચાર્યને પ્રત્યક્ષ જોઈ તે એકલવ્ય તેમના ચરણમાં પડ્યો. દ્રોણાચાર્યે તેને બેઠો કરી આલિંગન આપી પાસે બેસાડીને પુછ્યું. "વત્સ ! આવી અદ્ભુત ધનુર્વિદ્યા તું કોની પાસે શીખ્યો છે? તારી ધનુર્વિદ્યાની કળા જોઈ હું અતિશય આનંદિત થયો છું" એકલવ્યે પ્રસન્નવદને જણાવ્યું–"હે મહાનુભાવ ! તમે પોતેજ મારા ગુરૂ છો મહાધનુર્ધર જગદ્ગુરૂ દ્રોણાચાર્યનો હું શિષ્ય છું મારૂં આ ધનુર્વિદ્યાનું કૌશલ્ય આપનીજ પ્રસાદી છે." એકલવ્યનાં આવાં વચન સાંભળી દ્રોણાચાર્ય આશ્ચર્યથી બોલ્યા "અરે કિરાત ! આમ કેમ અસત્ય ભાષણ કરવામાં કાંઈ લાભ નથી મેં તને કોઈ સમયે પણ વિદ્યાભ્યાસ કરાવ્યો નથી. તેમ છતાં તું મારૂં નામ કેમ લીયે છે"! એકલવ્ય ઉત્સાહથી બોલ્યો–ગુરૂ મહારાજ ! આપને મારી વાત આશ્ચર્યકારી લાગે છે. એ ખરૂં છે મારૂં વૃત્તાંત સાંભળો એક દિવસે મેં આપની પાસે આવી અતિ વિનયથી

આપે મારી પાસેથી ગુરૂદક્ષિણા માગી લીધી. એકલવની આવી ગુરૂભક્તિ જોઈ તે સમયે દેવતાઓએ આકાશમાંથી તેનીપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી, ત્યારે દ્રોણાચાર્ય અતિ વિસ્મય પામી તેને પ્રેમથી આલિંગન આપી બોલ્યા— "હે વત્સ ! તારી અનુપમ ગુરૂભક્તિ જોઈ હું તારી ઉપર અતિ પ્રસન્ન થયો છુ " માટે તને વરદાન આપું છું કે, "તારે અંગુઠો નથી તોપણ તારે હાથે નિશાન કદિપણ વ્યર્થ જવાનુ નથી. તુ માત્ર આંગળીઓથી ધનુષ્ય એ. [illegible] સમય [illegible] " આવુ વરદાન આપી ગુરૂ દ્રોણાચાર્ય અર્જુનને સાથે લઈ ત્યાંથી પાછા ફર્યા.

[illegible] અર્જુને દ્રોણાચાર્યને પ્રશ્ન કર્યો. "ગુ [illegible] ની આપની ઉપર આવી ભક્તિ અને [illegible] થયો, તેનુ શુ કારણ ? " [illegible] અર્જુન ! મેં તને પ્રથમથીજ વચન [illegible] કે [illegible] વિના બીજા કોઈને મારી નમમ વિદ્યા [illegible] નથી, માટેજ મેં તેને ભણાવવાની ના કહી. તોકે [illegible] તેણે મારી આજ્ઞા પ્રમાણે [illegible] તેની ઉપેક્ષા કરવાનુ કારણ [illegible] શિષ્યોમાં શસ્ત્ર તથા અસ્ત્ર [illegible] અધિક કોઈ નહી. ગુરૂના આ [illegible] અર્જુનને [illegible] લાગ્યા. તેણે પોતાના મનમાં [illegible] ગુરૂ [illegible] ની પ્રીતિ મારી ઉપર વધી છે.

આ ગુરુનો મારી પર એટલો ઉપકાર થયો છે કે, તેમને હું મારા પ્રાણ અર્પણ કરૂં તોપણ હું તેમનો અનૃણી થઇ શકું નહીં. ગુરુની આવી પ્રસન્નતા મેળવનાર મારા આત્માને ધન્ય છે."

અર્જુનની આ મનોભાવના દ્રોણાચાર્યે જાણી લીધી. અને તેથી તેઓ તેની પર વધારે પ્રેમ બતાવવા લાગ્યા. ગુરૂ અને શિષ્ય બંને પરસ્પર અભેદરૂપે વર્ત્તતા હતા. ગુરૂનો અર્જુન ઉપર જેવો વાત્સલ્યરસ હતો, તેવો અર્જુનનો દ્રોણાચાર્ય ઉપર ભક્તિરસ હતો. વાત્સલ્ય અને ભક્તિ બંને રસના પ્રવાહ એક બીજા ઉપર વહન થતા હતા. અને તેથી તેઓ બંને પરસ્પર પોતાના કર્ત્તવ્યમાં પરિપૂર્ણ રહેતા હતા

પ્રિય વાચનાર! આ ગુરૂભક્તિના પ્રકરણમાંથી તમારે ઘણું શીખવાનું છે. દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને વસ્તુમાં ભાવ વસ્તુ કેવી પ્રબલ અને હૃદયવેધક છે? એ વાત એકલવના પવિત્ર ચરિત્ર ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. ભાવ વસ્તુથી ગુરૂની ભક્તિ કરનાર એકલવના કાર્યની સિદ્ધિ કેવી ચમત્કાર ભરેલી થઈ હતી? ભક્તિભાવના પ્રભાવ એકલવના વૃત્તાંતમાં પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. પૂર્વે આર્યપ્રજામાં આવી અદ્ભુત ગુરૂ ભક્તિ હતી. ગુરૂભક્ત અર્જુન પણ તેવી ગુરૂભક્તિ ધારણ કરનારો ધર્મવીર હતો. એવો ગુરૂભક્ત અર્જુન પૃથ્વી પર ધનુર્વિદ્યામાં અનુપમ અને અદ્વિતીય થયો હતો.

પૂર્વે અર્જુન અને એકલવ જેવા ગુરૂભક્ત શિષ્યો હતા,

પ્રભાવ અને મહિમા ઇંદ્રિઓથી અગોચર છે. ભાવના સિદ્ધિનો મહાપ્રયોગ પૂર્વકાળે આર્યપ્રજામાં પ્રવર્ત્તતો હતો. અને તેથી આર્યપ્રજા કાયિક, વાચિક અને માનસિક બળ પ્રાપ્ત કરી જ્ઞાન, ધર્મ અને નીતિની ઉન્નતિ સંપાદન કરતી હતી. વર્ત્તમાનકાળે જે ઉન્નતિનો અભાવ છે, તેનું કારણ ભાવની શુદ્ધિ નથી તેજ છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું

કુમાર પરીક્ષા.

વિવિધ પ્રકારની કારીગરીથી રમણીય અને જાતજાતના ચિત્રોથી વિચિત્ર એવો એક વિશાળ મંડપ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો તેની અંદર રાજકીય વસ્તુઓ ગોઠવેલી હતી. સુવર્ણમય સિંહાસનો શ્રેણીબંધ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા મધ્ય ભાગે એક વિશાળ ચોગાન રાખ્યું હતું મંડપની આસપાસ જાતજાતના નિશાનો ચોઢવી રાખ્યા હતા. એક તરફ વિવિધ પ્રકારના હથીઆરો અને એક તરફ કસરત કરવાના સાધનો મુકવામાં આવ્યા હતા મંડપની આજુબાજુ નાના તંબુઓ અને વાવટાઓ ઉભા કરેલા હતા. મજબુત દોરના બંધથી અને સાકળોથી જુદીજુદી ભૂમિની મર્યાદા કરેલી હતી.

દુર્યોધન ગદાયુદ્ધમાં પ્રવીણ બન્યા હતા. મહાવીર અર્જુન શસ્ત્ર અને અસ્ત્ર બન્ને વિદ્યાનો પારગામી થયો હતો. તે ઉપરાંત રાધાવેધની સૂક્ષ્મકળા દ્રોણાચાર્યે એક અર્જુનનેજ શીખવી હતી, કારણ તે કળા શીખવાને અર્જુન સિવાય કોઈ બીજો રાજકુમાર અધિકારી દેખાયો ન હતો.

રાધાવેધની કળાનો અધિકારી કોણ છે ? તે જાણવાને દ્રોણાચાર્યે અર્જુનની ખરેખરી કસોટી કરી હતી. એક વખતે દ્રોણાચાર્ય સર્વ રાજકુમારોને વનમાં લઈ ગયા હતા. કોઇ અનુચરના હાથે એક તાડના ઝાડ ઉપર એક મોરપીંછ રખાવી દ્રોણાચાર્ય બધા શિષ્યોને સાથે લઇ તે વૃક્ષ સમીપ ગયા હતા. પછી દ્રોણાચાર્યે સર્વ રાજપુત્રોને આજ્ઞા કરી કે, ' આ ઝાડની ટોચ ઉપર રહેલ મોરપીંછને વીંધો ' ગુરૂની આજ્ઞા થતાંજ બધા શિષ્યો એક પછી એક તેને વીંધવાનો ઉદ્યોગ કરવા લાગ્યા, પરંતુ કોઈ પૂર્ણ રીતે એ પીંછને વીંધી શક્યું નહીં. અને તે ઝાડ ઉપર જોવા લાગ્યા તે જોઈ ગુરૂએ કહ્યું. " રાજપુત્રો, તમે ઉપર શું જુઓ છો ? " રાજપુત્રો બોલ્યા–" ઉપર મોરપીંછને જોઇએ છીએ અને નીચે આપને તથા બીજા આ બાંધવોને જોઇએ છીએ " તેમનું આ વચન સાંભળી દ્રોણાચાર્યે વિચાર કર્યો કે, " આ રાજપુત્રોમાં રાધાવેધની કળા જાણવાને કોઇ પણ અધિકારી નથી, " પછી ગુરૂએ અર્જુનને પુછ્યું. " વત્સ અર્જુન ! આ મોરપીંછમાં તું શું જોઈ રહ્યો છે ? અર્જુને ઉત્તર આપ્યો–" ગુરૂજી ! હું મોરપીંછને તથા તેની મધ્યના ચિન્હને જોઈ રહ્યો છું. "

કમ જોવાને પોતપોતાની બેઠકો ઉપર આવી બેઠી. બધું યથાર્થ રીતે સજ્જ થયા પછી દ્રોણાચાર્ય અને કૃપાચાર્ય પોતાના શિષ્યોને સાથે લઈ સભામાં પધાર્યા. અને પોતપોતાના આસનો ઉપર બેઠા.

સભાસ્થાન સંપૂર્ણ ભરાયા પછી દ્રોણાચાર્ય મેઘના જેવા ગંભીર સ્વરથી બોલ્યા—" હે રાજકુમારો ! આજે તમારી પરીક્ષાનો માંગલિક દિવસ છે. તમોએ આજસુધીમાં જે જે કળાઓ અને અસ્ત્રશસ્ત્રમાં પ્રવીણતા મેળવી છે તે બતાવવાને આજ તમે તત્પર થાઓ અને બધા પ્રેક્ષકોને આનંદ આપો. " ગુરૂ દ્રોણાચાર્યની આજ્ઞા થતાંજ સર્વ રાજપુત્રો તૈયાર થઈ ગયા કોઈ મદોન્મત્ત હાથી ઉપર બેશી ધનુર્વિદ્યાની કુશળતા બતાવવા લાગ્યા કોઈ ભાથામાંથી બાણ કાઢી સભાજનો ચકિત થાય તેવી રીતે નિશાનો ઉડાડવા લાગ્યા કોઈ ત્વરાથી આકાશમાં ઉપરા ઉપરી બાણવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા. કોઈ સાથમાં બેશી એવું યુદ્ધ ચાતુર્ય બતાવવા લાગ્યા કે જે જોઈ સર્વ સજ્જનો આશ્ચર્ય પામી ગયા. કોઈ વીરકુમાર મહાયુદ્ધમાં પોતાનું પાંડિત્ય દર્શાવવા લાગ્યો. કોઈ અશ્વક્રમમાં કુશળતા દેખાડવા લાગ્યો. અને કોઈ અસિ ફેરવવામાં નિપુણતા પ્રસિદ્ધ કરવા લાગ્યો. આવી રીતે જેને જેટલી વિદ્યા આવડતી હતી, તેણે તેટલી પ્રસિદ્ધ કરી બતાવી આ પ્રમાણે કુમારોનું પરાક્રમ જોઈ બધા લોકો તેમને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા

બીજા સર્વ કુમારોની પરિક્ષા થઇ રહ્યા પછી દ્રોણાચાર્યે તેની કળાકુશળતા બતાવવાને આજ્ઞા કરી એટલે યુધિષ્ઠિર પરીક્ષા આપવાને બેઠો થયો. તે વખતે લોકો તેની તરફ દૃષ્ટિ કરી કહેવા લાગ્યા—" જુઓ આ આપણા મહારાજા પાંડુનો જ્યેષ્ટ પુત્ર છે. એણે પોતાના વિનયગુણથી ત્રણ ભુવનને વશ કર્યું છે. તે બધા પરાક્રમીઓમાં આભૂષણરૂપ છે. એની ન્યાય કરવાની રીતિ અપૂર્વ છે. તે સાથે સત્યવાદિ અને પવિત્ર છે " આ પ્રમાણે લોકોના મુખથી જ્યેષ્ટ પુત્રની સ્તુતિ સાંભળી પાંડુરાજા હૃદયમાં ખુશી થયો. પછી યુધિષ્ઠિરે રથમાં બેસી એવું પરાક્રમ કર્યું કે, જે જોઈને સર્વ સભાસદો સાનંદાશ્ચર્ય થઇ ગયા. આ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિરે પરીક્ષા આપ્યા પછી દુર્યોધન અને ભીમ ગદાયુદ્ધની પરીક્ષા આપવાને તૈયાર થયા. તેમણે તે કળામાં પોતાનું અતુલ પાંડિત્ય બતાવવા માડયું. ગદાયુદ્ધમા ભ્રમણ કરતા તેઓ ચંદ્ર સૂર્યની પેઠે દેખાવા લાગ્યા. તે બંને વીરોનું યુદ્ધ જોઈને આકાશનાં દેવતાઓ પણ આશ્ચર્ય પામી ગયા, તો રાજાઓ અને બીજા પ્રેક્ષકો આશ્ચર્ય પામે તેમા શું કહેવું ? તે વખતે કેટલાએક દુર્યોધનની, અને કેટલાએક ભીમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તેમાં ભીમની પ્રશંસા કરનારો મોટો ભાગ થયો. આથી ઈર્ષ્યાળુ દુર્યોધનને ઘણો ખેદ થયો. તેણે ક્રોધાવેશમા આવી ભીમની ઉપર ગદાનો પ્રહાર કર્યો. બધા લોકો વિચારમા પડયાં પણ ભીમે તેની કાંઇ પણ પરવા ન કરી અને પોતે દુર્યોધન ઉપર ગદાપ્રહાર એવો કર્યો કે, જાણે તેથી દુર્યોધનના પ્રાણ પલાયન થઈ જાય.

બતાવી પરીક્ષા પ્રસાર કરી, ત્યાં તરતજ કર્ણવીરે બેઠો થયો. તેણે સિંહના જેવી ગર્જના કરી. તેની ભયંકર ગર્જનાથી બધો મંડપ ગાજી ઉઠયો. તે વીરે પણ પોતાનું એવું વીર્ય દર્શાવ્યું કે જે જોઇને બધા પ્રેક્ષકો ચકિત થઇ ગયા. તે પછી આકાશાદિ પંચમહાભૂત જેમ દ્રોણાચાર્યને આવરણ કરીને રહે, તેમ પાંચ પાંડવો દ્રોણાચાર્યને આવરણ કરીને રહ્યા. અને જેમ તારાગણ ચંદ્રને આવરણ કરે તેમ અશ્વત્થામા તથા નવાણું કૌરવો દુર્યોધનને આવરણ કરીને રહ્યા. આ વખતે વિકરાળ મુખાકૃતિને ધારણ કરતો, કર્ણ યુદ્ધની સામગ્રી સાથે લઇ સભા સમક્ષ કૃપાચાર્ય તથા દ્રોણાચાર્યને નમસ્કાર કરી અતિ ગર્વથી બોલ્યો-"સર્વ સભાજનો, કોઈએ એમ ન સમજવું કે, જગતમાં એક અર્જુનજ મહાપરાક્રમી છે. હવે તમારે મારૂં પરાક્રમ પણ જોઇ લેવું." આ પ્રમાણે કહી પ્રથમ અર્જુને જે જે કળાઓ બતાવી હતી, તે બધી યથાર્થ તેના જેવીજ અથવા તેનાથી કાંઇ અધિક તેણે બતાવી. તે જોઇ દુર્યોધન અતિ હર્ષ પામી તેને દૃઢ આલિંગન આપી બોલ્યો-"વીર કર્ણ, આ જગતમાં તું એકજ વીર છે. તું એકજ ધનુર્વિદ્યાનો પારગામી છે. શત્રુઓના ગર્વને હરનારા હે વીર, તું મારો અતિ પ્રિય મિત્ર છે આ જગતમાં મારે તારાથી બીજું કાંઇ અધિક નથી. મારૂં રાજ્ય, મારા પ્રાણ, તથા આ સર્વ કુરૂ કુળની બધી સંપત્તિ એ સર્વ તારૂંજ છે. પોતાના મિત્ર દુર્યોધનના આવા વચન સાંભળી કર્ણે કહ્યું, "પ્રિયસખા, તમારી મારી તરફ ઉત્તમ પ્રીતિ જોઇ હું ખુશી

ગયો. પછી દ્રોણાચાર્યની આજ્ઞા લઇ હાથમાં ધનુષ્ય બાણ સજ્જ કરી અર્જુન કર્ણની સામે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઇ ગયો. અને બંનેની વચ્ચે યુદ્ધનો આરંભ થઇ ચુક્યો. આ સમયે તે બંને મહાવીરોનું યુદ્ધ જોવાને આકાશમાં દેવતાઓના વિમાનોની શ્રેણીઓ હારબંધ જામી ગઈ. કોઇ અર્જુનની અને કોઇ કર્ણની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. આ બંને વીરોનું યુદ્ધ જોઇ કુંતી મહાચિંતાતુર થઇ ગઈ. આ વખતે કૃપાચાર્યે કર્ણને કહ્યું, " હે કર્ણ, જેમ મેરૂપર્વતમાંથી કલ્પવૃક્ષની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેમ પાંડુરાજાથી અર્જુનનો જન્મ થયો છે. જેમ છીપમાંથી મોતી નીપજે છે, તેમ કુંતીના ઉદરથી અર્જુનની ઉત્પત્તિ થઇ છે એથી આ અર્જુન જગત્પ્રસિદ્ધ કુળવાન વીર છે. પણ તું તેના જેવો કુલવાન નથી. તું કયા માતાપિતાથી ઉત્પન્ન થયો છે ? તે કહે. તારા જેવા અજ્ઞાત કુળવીરની સાથે અર્જુનનું યુદ્ધ હોય નહીં. આ સર્વ સાંભળતા તારૂં કુળ પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી અર્જુનની સાથે તારૂં યુદ્ધ થઇ શકશે."

કૃપાચાર્યના આવા વચનો સાંભળી દુર્યોધન આક્ષેપથી કહ્યું , " કૃપાચાર્યજી. કોઇ માણસ પ્રખ્યાત કુળથી કે માતાપિતાથી મ્હોટાઇ પામતો નથી મ્હોટાઇ તો ગુણથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. લોકોને કમળની ઉત્પત્તિ કાદવથી થાય છે. તથાપિ તે સુગંધ શોભા વગેરેના ગુણોથી તે લોકોને પ્રિય થાય છે તેવી રીતે કોઇ પુરૂષ નીચ કુળમાં ઉત્પન્ન થયો હોય, છતાં જો તે પરાક્રમી થાય તો તેને મ્હોટો સમજવો. કુલીન

અને હાથમાં લગામ લે. અંગદેશનું રાજ્ય કરવાને તારામાં શક્તિ નથી. શિયાળ વનનો અધિરાજ થાયજ નહીં. તેથી તું અર્જુનની સાથે યુદ્ધ કરવાને લાયક નથી. આ વખતે કર્ણનો પિતા વિશ્વકર્મા સારથિ બોલી ઉઠ્યો. " સભ્ય ગૃહસ્થો, આ કર્ણને માટે જે તમને કુલીનતાની શંકા છે, તે ખોટી છે. આ વીરપુત્ર મારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો નથી; પણ તે દૈવયોગે અચાનક મારા હાથમાં આવી ગયો છે. મેં માત્ર પુત્રવત્ તેનું પાલનપોષણ કરેલું છે. એક વખતે હું પ્રાતઃકાળે ગંગામાં સ્નાન કરવા ગયો હતો. ત્યાં ગંગાના પૂરમાં વેગથી વહેતી એક પેટી મારા જોવામા આવી. તે લઈ હું ઘેર ગયો. જોવામાં તે ઉઘાડીને મેં જોયું, ત્યાં તેની અંદર અતિ તેજસ્વી બાળક દેખાયો. તેણે પોતાના કાનમા સુંદર કુંડલો પહેર્યા હતા. તે બાળકને લઈ મેં મારી સંતાનરહિત સ્ત્રીને આપ્યો અને કહ્યું કે, " તુ સંતાન વગરની છે, માટે આ બાળકને પુત્રવત્ ગણી તેનું પાલન-પોષણ કર. " તેજ વખતે મારી સ્ત્રીએ મને જણાવ્યું કે, તને એક પરાક્રમી પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. ' મારી સ્ત્રીના મુખથી આ વચનો સાભળી હું ઘણો ખુશી થયો હતો. આ બાળક પેટીમાં પોતાના કાન નીચે હાથ મુકીને સૂતો હતો, તેથી શુભ દિવસે તેનું કર્ણ એવુ નામ પાડેલું છે. તેની પ્રાપ્તિ વખતે સ્વપ્નમાં સૂર્યનું દર્શન થવાથી એને લોકો સૂર્યપુત્ર પણ કહે છે. બાળપણથીજ એના લક્ષણો અસાધારણ દેખાતા હતા. તે જોઈ હું તર્ક કરતો કે ' આ બાળકનો જન્મ કોઈ મોટા કુળમાં થયેલો

અને હાથમાં લગામ લે. અંગદેશનું રાજ્ય કરવાને તારામાં શક્તિ નથી. શિયાળ વનનો અધિરાજ થાયજ નહીં. તેથી તું અર્જુનની સાથે યુદ્ધ કરવાને લાયક નથી. આ વખતે કર્ણનો પિતા વિશ્વકર્મા સારથિ બોલી ઉઠ્યો. "સભ્ય ગૃહસ્થો, આ કર્ણને માટે જે તમને કુલીનતાની શંકા છે, તે ખોટી છે. આ વીરપુત્ર મારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો નથી; પણ તે દૈવયોગે અચાનક મારા હાથમાં આવી ગયો છે. મેં માત્ર પુત્રવત્ તેનું પાલનપોષણ કરેલું છે. એક વખતે હું પ્રાતઃકાળે ગંગામાં સ્નાન કરવા ગયો હતો. ત્યાં ગંગાના પૂરમાં વેગથી વહેતી એક પેટી મારા જોવામાં આવી. તે લઈ હું ઘેર ગયો. જવામાં તે ઉઘાડીને મેં જોયું, ત્યા તેની અંદર અતિ તેજસ્વી બાળક દેખાયો. તેણે પોતાના કાનમા સુંદર કુંડલો પહેર્યાં હતા. તે બાળકને લઈ મેં મારી સંતાનરહિત સ્રીને આપ્યો અને કહ્યું કે, "તુ સંતાન વગરની છે, માટે આ બાળકને પુત્રવત્ ગણી તેનું પાલન-પોષણ કર." તેજ વખતે મારી સ્રીએ મને જણાવ્યુ કે, તને એક પરાક્રમી પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે. ' મારી સ્રીના મુખથી આ વચનો સાંભળી હુ ઘણો ખુશી થયો હતો. આ બાળક પેટીમા પોતાના કાન નીચે હાથ મુકીને સૂતો હતો, તેથી શુભ દિવસે તેનુ કર્ણ એવુ નામ પાડેલું છે. તેની પ્રાપ્તિ વખતે સ્વપ્નમા સૂર્યનું દર્શન થવાથી એને લોકો સૂર્યપુત્ર પણ કહે છે. બાળપણથીજ એના લક્ષણો અસાધારણ દેખાતા હતા. તે જોઈ હું તર્ક કરતો કે ' આ બાળકનો જન્મ કોઈ મોટા કુળમાં થયેલો

હોવો જોઇએ, અને અત્યારે તેના પરાક્રમથી એ વાત સા
પણ મનાય છે. તે ઉપરથી ' આ સારથિના કુળમાં ઉત્
થયેલો છે. ' એવું માની એનો તિરસ્કાર કરવો યોગ્ય નથી

સારથિ વિશ્વકર્માના આ વચનો સાંભળી બધા સભ
સદો આશ્ચર્ય પામી ગયા. અને પરસ્પર વિચાર કર
લાગ્યા. આ વખતે મહાનુભાવા કુંતી પોતાના હૃદય
આનંદસહિત વિચાર કરવાલાગી–" અહા ! કર્મની ગતિ કે
વિચિત્ર છે. મારા જન્મને ધન્ય છે કે, મેં મારા પુત્રને સુવ
વયનો જીવતો જોયો. પેટીમાં નાંખતી વખતે મેંજ એને કુંડ
પેહેરાવ્યા હતા. હું મહાભાગ્યવતી છું કે, મારે અર્જુન ત
કર્ણના જેવા પરાક્રમી પુત્રો છે. હવે આ શુભ વાર્ત્તા મા
પાંડવોને કહેવી જોઇએ. પણ કોઇ પ્રસંગે જણાવીશ. " એ
પ્રમાણે કુંતી હૃદયમાં વિચાર કરતી અનુપમ આનંદ અનુ
ભવવા લાગી. મહાવીર કર્ણ પોતે સારથિના કુળનો નથ
પણ કાંઇ ઉત્તમ કુળનો છે, એવું ધારી અર્જુનની સાથે
યુદ્ધ કરવામાં વિશેષ ઉત્સાહિત થયો. તેજ વખતે દુર્યોધ
બોલી ઉઠ્યો–" કર્ણ ઉત્તમ જાતિનો છે, એ વાત સિદ્ધ થ
છે. તે છતાં કદિ તે ગમે તે જાતનો હોય, પણ મેં એને અંગ
દેશનો રાજ્યાભિષેક કરેલો છે. કદિ આ વાત જેને રૂચત
ન હોય તેણે હાથમાં ધનુષ્ય બાણ લઇ તૈયાર થઇ જવું.
દુર્યોધનના આ વચનો સાંભળી પાચે પાડવો ક્રોધાતુર થ
ગયા. તેમની મુખમુદ્રા ઉપર વીર્યનો ઉલ્લાસ દેખાવા લાગ્યો

આ વખતે ડાહ્યા પાંડુ રાજાએ, દ્રોણાચાર્યને કહ્યું, " મહાનુભાવ, આ મંડપની રચના કરવાનો હેતુ માત્ર કુમારોની પરીક્ષા લેવાનો છે. આ પ્રસંગે વૈર બુદ્ધિથી પરસ્પર યુદ્ધ થવું ન જોઈએ. માટે આપ કૃપા કરી આ કલહને શાંત કરો. કારણકે, આ સર્વે કુમારોના આપ ગુરૂ છો. "

પાંડુના કહેવાથી દ્રોણાચાર્યે બે હાથ ઉંચા કરીને કહ્યું–" કોઈ પણ મારા શિષ્યોએ યુદ્ધ કરવું નહીં " ગુરૂના આ વચનો સાંભળતાંજ તે કૌરવો અને પાંડવો શાંત થઈ ગયા. અને તે પછી પરીક્ષા સમાપ્ત કરવામાં આવી. રાજા પાંડુએ આજ્ઞા કરી સભા વિસર્જન કરી વિસર્જન થયા પછી પ્રતાપી પાંડુ રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર, કૃપાચાર્ય, દ્રોણાચાર્ય અને ભીષ્મને સાથે લઈ પોતાના દરબારમાં આવ્યો. લોકો પણ કોઈ અર્જુનની, કોઈ કર્ણની અને કોઈ દુર્યોધનની પ્રશંસા કરતા કરતા પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા

રાજમેહેલમા આવ્યા પછી કુમારોની પરીક્ષાથી પ્રસન્ન થયેલા પાંડુએ દ્રોણાચાર્યને હૃદયથી અભિનંદન આપ્યું અને તેમનો મોટો આભાર માન્યો હતો

પ્રિય વાચકવૃંદ, આ કુમારપરીક્ષાના વિષય ઉપરથી તારે ઘણું જોવાનું અને ઘણું મેળવવાનું છે. પૂર્વકાળે અભ્યાસ કરેલી વિદ્યાની પરીક્ષા કેવા ઉત્તમ પ્રકારે થતી હતી? રાજકુળના બાળકોની પણ પરીક્ષા લેવામાં આવતી હતી.

બનાવવી જોઇએ. પૂર્વકાળે ભારતવર્ષની જે જાહોજહાલી પૃથ્વીની સપાટી ઉપર વિખ્યાત હતી, તેનું કારણ તે વખતે વિદ્યાકળાની ઉન્નતિ હતી. ભારતીપ્રજાનું કળાકૌશલ્ય સર્વ અંતર દેશોમાં પ્રશંસનિય થયું હતું અને તેને લઇને ભારતિ પ્રજા સર્વ સ્થળે પૂજાતી હતી. વર્ત્તમાનકાળે તે વાત તદન ભુલી જવામા આવી છે. ભારતવર્ષનું કળાકૌશલ્ય અધમ સ્થિતિએ પહોચ્યું છે. વિદેશીય વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખનારી વર્ત્તમાનકાળની આર્યપ્રજા પ્રમાદના મહાસાગરમાં મગ્ન થઈ પડી છે. વિશેષ અપશોષની વાત એ છે કે, **ભારતની શસ્ત્રઅસ્ત્રની** મહાવિદ્યા તો તદ્દન વિલુપ્તજ થઈ છે. ધનુર્વેદની વાર્ત્તાને તો કોઇ જાણતુંજ નથી. માત્ર તેનું નામ સ્મરણ રહેલું છે. એ મહાવિદ્યા ભારતમાંથી તદ્દન અસ્ત થઇ ગઈ છે. અર્જુન, કર્ણ અને દુર્યોધનના વીરત્વની વાત્તાૉ માત્ર પુસ્તકોમાજ રહી છે. એ મહાવીરોનાં ચરિત્રો કેવા ચમત્કારી છે ? અને તેઓ પોતાના પરાક્રમથી આ જગત્ ઉપર કેવી નામના રાખી ગયા છે ? એ વિચાર આર્ય ક્ષત્રિઓના દરેક યુવકે કરવાનો છે, શાસનદેવતા તેવા સમય પુનઃ કયારે પ્રાપ્ત કરાવશે ?

માણસ છતાં ગુણરહિત હોય તો તે શા કામનો ? તે અનુપયોગી છે. માટે આ કર્ણ મહા શૂરવીર અને પરાક્રમી છે, તેથી અર્જુનની સાથે યુદ્ધ કરવાને યોગ્ય છે. તેમ છતાં કદિ તમે એમ કહેશો કે, કર્ણ રાજા નથી કે રાજપુત્ર નથી, તેથી તે અર્જુનની સામે યુદ્ધ કરવાને યોગ્ય નથી. તો હું આજે તેને અંગદેશના રાજ્યનો અભિષેક કરૂં છું." આટલું કહી દુર્યોધને તેજ વખતે તેને રાજ્યાભિષેક કર્યો તીર્થોદક મંગાવી પુરોહિતને બોલાવી રાજ્યાભિષેકનો સર્વ વિધિ સંપાદન કરવામાં આવ્યો. દુર્યોધનનું આ કૃત્ય જોઇ કર્ણ હૃદયમાં પ્રસન્ન થઇ ગયો. અને તે આનંદપૂર્વક બોલ્યો–"મિત્ર દુર્યોધન, તમે મારીપર ભારે ઉપકાર કર્યો. આ તમારા ઋણમાંથી હું કયારે મુક્ત થઇશ ? તમારા માટે હું મારા પ્રાણ અર્પણ કરું, તથાપિ તમારો અનૃણી થઇ શકું તેમ નથી" દુર્યોધને કર્ણને આલિંગન આપી કહ્યું, "પ્રિય મિત્ર, એના બદલામાં હું એટલુંજ માગી લઉં છું કે, જ્યાસુધી આપણે જીવીએ ત્યાસુધી કોઇએ મિત્રાઇ તોડવી નહીં." કર્ણે તે વાતને પૂર્ણ અનુમોદન આપ્યું.

પછી રાજ્યાભિષેક થયેલો કર્ણ અર્જુનની સામે યુદ્ધ કરવાને સજ્જ થઇ ગયો. આ વખતે કર્ણનો પિતા વિશ્વકર્મા અત્યંત હર્ષ પામી કર્ણને આલિંગન આપવા આવ્યો. તે દેખાવ જોઇ સર્વ સભ્યજનોને નિશ્ચય થયો કે, 'કર્ણ સારથિનો પુત્ર છે' એ વાત સાચી છે. તે સમયે ભીમે ગર્જના કરી કર્ણને કહ્યું, "અરે સારથિપુત્ર, આ ધનુષ્ય છોડી દે

પ્રકરણ ૨૦ મું.

રાધાવેધ.

એક ભવ્ય મંડપની આજુબાજુ હજારો લોકો એકઠા થયા હતા. એ મંડપ ઘણો વિસ્તીર્ણ હતો. તેની અંદર વિવિધ પ્રકારની સુંદર રચના રચવામાં આવી હતી. મંડપની અંદર સુવર્ણ તથા રત્નજડિત સુંદર આસનો શ્રેણીબંધ ગોઠવવામાં આવ્યા હતા. હરેક આસન નીચે રત્નજડિત પાદપીઠ મુકવામાં આવ્યા હતા. ચારે બાજુ વિવિધ પ્રકારનાં મંગળમય તોરણો બાંધેલા હતા. રત્ન તથા માણિક્યના સ્તંભોની શ્રેણી ઉપર મોટા મોટા રત્નમય આરીસાઓ અને મનોરંજક ચિત્રો બાંધેલા હતા. મંડપની જમીન નીલમણીના જેવી પ્રકાશતી હતી. કેટલાએક નીલમણીના સ્તંભોની ઉપર રાખેલા દેવાંગનાઓના ઉત્તમ ચિત્રો પ્રેક્ષકોના હૃદયને આકર્ષતા હતા. મંડપની મધ્યભાગે " એક સુવર્ણનો મોટો સ્તંભ ઉભો કરવામાં આવ્યો હતો. તે પૃથ્વીના મધ્ય ભાગે આવેલા મેરૂ પર્વતના જેવો દેખાતો હતો. તેની વામ અને દક્ષિણ બાજુ ચારચાર ચક્રો ફરી ગયાં હતાં. તે સુવર્ણ સ્તંભ ઉપર અગ્ર ભાગે રત્નમય પુતળી અધોમુખ કરી જાણે તે મંડપની રચનાને નિરખતી હોય, તેમ દેખાતી હતી. સ્તંભની નીચે દેવતાઓને

સ્થાપિત કરવાને જે સ્થાન રાખવું હતું, તેની પાસે એક મનુષ્ય મુકવામાં આવ્યું હતું,

આ મનોહર મંડપ જોવાને હજારો લોકો ઉલટભેર આવતા હતા. તેની રમણીય રચના જોઇ સર્વે ચકિત થઇ જતા. અને 'આ વિશ્વકર્માની કૃતિ છે' એમ માનતા હતા. શણગારમાં તો એ સુંદર મંડપની અંદર મોટા મોટા રાજાઓ, અને રાજકુમારો સુંદર વેષ ધારણ કરી આવવા લાગ્યા. રત્નજડિત મુગટો, કુંડળો અને વસ્ત્રઆભરણોની કાંતિથી મંડપની ચારે તરફ પ્રકાશ થઇ રહ્યો. એ પ્રકાશના પ્રભાવથી મંડપની શોભામાં વિશેષ વધારો થઇ ગયો હતો. પરાક્રમથી પ્રકાશમાન એવા એ વીર પુરૂષોથી એ ભવ્ય મંડપ ચિકાર ભરાઇ રહ્યો હતો.

આ વખતે એક વીર પુરૂષ શોકાતુર થઈ ઉભો હતો. તે પોતાના મનમાં વિચાર કરતો હતો "અરે મેં મોટું સાહસ કર્યું. મેં કરેલી પ્રતિજ્ઞા મને જ વિઘ્નરૂપ થઇ ગઇ. આવા યોગ્ય પાત્રો મારા મનની ઇચ્છા શી રીતે પૂરી કરશે? અને જ્યાંસુધી મારી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ ન થાય, ત્યાંસુધી મારાથી કાંઇપણ બની શકે નહીં" આ પ્રમાણે તે ચિંતા કરતો હતો, તેવામાં એક સુંદર બાળા હજારો દાસીઓના સાથે એ મંડપમાં દાખલ થઇ. એ સુંદરીનું અદ્ભુત રૂપ હતું. તેણીએ પોતાના સુવર્ણવર્ણી શરીર ઉપર ચંદનનો લેપ કર્યો હતો. સ્વભાવથી નમ્ર એવા તેણીના કંઠને તાણુ-

નું સ્થાન છે. આ પ્રસંગે તેણે ભારતના સર્વ નૃપતિઓને નોતર્યા છે. તેમાં ખાસ કરીને હસ્તિનાપુરપતિ પાંડુ રાજાની પાસે એક દૂત મોકલ્યો હતો. અને તેને પાંચ પાંડવો તથા રાજકુમારોની સાથે આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું આ ઉપરથી પ્રતાપિ પાંડુરાજા મોટા રસાલા સાથે હસ્તિનાપુરથી આવેલ હતો. ભીષ્મ, ધૃતરાષ્ટ્ર વિગેરે પુરૂષો અને કુંતી તથા માદ્રી વગેરે રાણીઓને પાંડુરાજાએ પોતાની સાથે લીધાં હતાં. ધૃતરાષ્ટ્રે પણ પોતાના સો પુત્રોને અને સ્ત્રીઓને સાથે લીધી હતી. પાંડુની આ મોટી સ્વારી ગર્જના કરતા હાથી, ઘોડા, અને યોદ્ધાઓની સાથે ચાલતી જ્યારે કાંપિલ્યપુરની નજીક આવી ત્યારે દ્રુપદ રાજાએ ઘણી ધામધુમથી તેનું સામૈયું કર્યું હતુ. રસ્તામાં પણ જ્યાં જ્યાં એ સ્વારી આવતી, ત્યાં ત્યાં ખંડીઆ રાજાઓ તેના સારે સત્કાર કરતા હતા. અને ઉત્તમ પ્રકારની ભેટો અર્પણ કરતા હતા જ્યારે પાંડુરાજા દ્રુપદ રાજાની રાજધાની કાંપિલ્યપુરની નજીક આવ્યો એટલે તેણે મોટા ઉત્સાહથી તેનું સામૈયુ કરી પોતે સામો ગયો હતો, અને બંને રાજાઓ પણ પ્રેમથી ભેટ્યા હતા

આજે રાધાવેધના સ્વયંવરનો દિવસ હતો અનેક દેશના રાજાઓ આવી એ મહામંડપમા હાજર થયા હતા. જ્યારે પાંડુરાજા પોતાના પાંચ પાંડવોને લઇ તે મંડપમા આવ્યો, તે વખતે દિવ્ય પોશાકમાં દબદબા સાથે આવેલા પાંચે પાંડવોને જોઈ રાજા દ્રુપદને પોતે કરેલા રાધાવેધના પણને માટે

નું સ્થાન છે. આ પ્રસંગે તેણે ભારતના સર્વ નૃપતિઓને નોતર્યા છે. તેમાં ખાસ કરીને હસ્તિનાપુરપતિ પાંડુ રાજાની પાસે એક દૂત મોકલ્યો હતો. અને તેને પાંચે પાંડવો તથા રાજકુમારોની સાથે આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું હતું. આ ઉપરથી પ્રતાપિ પાંડુરાજા મોટા રસાલા સાથે હસ્તિનાપુરથી આવ્યો હતો. ભીષ્મ, ધૃતરાષ્ટ્ર વિગેરે વૃધ્ધો અને કુંતી તથા માદ્રી વગેરે રાણીઓને પાંડુરાજાએ પોતાની સાથે લીધાં હતાં. ધૃતરાષ્ટ્રે પણ પોતાના સો પુત્રોને અને સ્ત્રીઓને સાથે લીધી હતી. પાંડુની આ મોટી સ્વારી ગર્જના કરતા હાથી, ઘોડા, અને યોદ્ધાઓની સાથે ચાલતી જ્યારે કાંપિલ્યપુરની નજીક આવી ત્યારે દ્રુપદ રાજાએ ઘણી ધામધુમથી તેનું સામૈયું કર્યું હતું. રસ્તામા પણ જ્યાજ્યા એ સ્વારી આવતી, ત્યા રહેલા ખંડીઆ રાજાઓ તેનો ભારે સત્કાર કરતા હતા. અને ઉત્તમ પ્રકારની ભેટો અર્પણ કરતા હતા. જ્યારે પાંડુરાજા દ્રુપદ રાજાની રાજધાની કાંપિલ્યપુરની નજીક આવ્યો એટલે તેણે મોટા ઉત્સાહથી તેનું સામૈયું કરી પોતે સામો ગયો હતો, અને બંને રાજાઓ ઘણા પ્રેમથી ભેટ્યા હતા.

આજે રાધાવેધના સ્વયંવરનો દિવસ હતો અનેક દેશના રાજાઓ આવી એ મહામંડપમા હાજર થયા હતા. જ્યારે પાંડુરાજા પોતાના પાંચ પાંડવોને લઇ તે મંડપમાં આવ્યો, તે વખતે દિવ્ય પોશાકમા દબદબા સાથે આવેલા પાંચે પાંડવોને જોઇ રાજા દ્રુપદને પોતે કરેલા રાધાવેધના પણને માટે

નીચે ઉતરી ગજેંદ્રના જેવી રમણીય ગતિથી ચાલતી એ ચતુરાને જોઈ સર્વ રાજાઓ મદનાતુર થઈ ગયા. અને તે સ્રીરત્નની પ્રાપ્તિ કરવા માટે દિવ્ય ધનુષ્ય ઉઠાવવા લાગ્યા. જે જે રાજા તે દિવ્યધનુષ્ય ઉઠાવવા આવતો, તેને પ્રતિહારિણી તેના કુળ-વંશના ચરિત્ર ઉપરથી ઓળખાવતી હતી. પ્રથમ હસ્તિશીર્ષનગરનો રાજા દમદંત ધનુષ્ય ઉઠાવવા ઉઠયો. તે સમયે છીંક થવાથી તે પાછો જઈ પોતાના આસન ઉપર બેઠો. તેને પ્રતિહારિણીએ હસતા હસતા ઓળખાવ્યો. તે પછી મથુરાપુરીનો રાજા ધનુષ્ય લેવા આવ્યો. તેની તો બધાએ હાસ્યથી અવજ્ઞા કરી એટલે તે પોતાના મંચક ઉપર જઈને બેઠો. તે પછી વિરાટદેશનો રાજા ઉઠયો. પણ તે તો સ્તબ્ધ બનીને ચાલ્યો ગયો. ત્યારબાદ નંદીપુરનો રાજા શલ્ય ગર્જના કરતો આવ્યો. પણ તે તો દિવ્ય ધનુષ્યના દૂરથી દર્શન કરી ચાલ્યો ગયો. આ વખતે જરાસંધનો પુત્ર સહદેવ ઉભો થયો. તે ધનુષ્યની પાસે આવી ક્ષણવાર વિચાર કરી પાછો હઠી ગયો. તે પછી ચેદીદેશનો રાજા શિશુપાળ દોડતો દોડતો આવ્યો, પણ તેનો ઉદ્યોગ નિષ્ફળ થવાથી તે પાછો ચાલ્યો ગયો. આ વખતે ગર્વી દુર્યોધને પ્રેરણા કરી એટલે તેનો મિત્ર કર્ણ ધનુષ્ય ચડાવવાની અભિલાષા કરતો ધનુષ્યની પાસે આવ્યો. કર્ણને જોતાજ રાજપુત્રી દ્રૌપદી શ્યામમુખા થઈ ગઇ, તેણીએ હૃદયમાં ચિંતવ્યું કે, "આ કર્ણ સારથિનો પુત્ર છે. અને તેમ છતા તે ધનુર્ધારીઓમાં અગ્રેસર સંભળાય છે. જો કદિ તે રાધાવેધ કરશે, તો મારે શું કરવું ? તેવા નીચ કુળના પુરૂષનો સાથે મારો વિવાહ થાય તે યોગ્ય નથી." આવું વિચારી તેણીએ હૃદયમાં કુળદેવતાની

છે. પ્રિય સખી, જો; એ મહાવીર અર્જુન આ વખતે રાધાવેધ કરવાને તૈયાર પણ થયો છે. મને ખાત્રી છે કે એ જરૂર રાધાવેધ કરશે. પતિહારિણીના આ વચન દ્રૌપદીને કર્ણામૃતરૂપ થઇ પડ્યા. તે રાજબાળા હૃદયમાં અતિશય આનંદ પામી ગઇ. એટલામાં તો વીરઅર્જુન બદ્ધપરિકર થઇ રાધાવેધ કરવા ધનુષ્યની પાસે આવ્યો. અર્જુનને તૈયાર થયેલો જોઇ કોઇ આનંદપૂર્વક જોઇ રહ્યા, કોઇ વિસ્મય પામ્યા, કોઇ ક્રોધયુક્ત થયા અને કોઇ ઉદાસી થઇ રહ્યા. વીરરસ મૂર્ત્તિ અર્જુને ધનુષ્યની પ્રાર્થના કરી, પ્રદક્ષિણા દઇ અને જ્યેષ્ટ બંધુની આજ્ઞા લઇ ધનુષ્ય ઉઠાવ્યું આ વખતે પરાક્રમી ભીમ જાણે ચોકી કરતો હોય તેમ હાથમા ગદા લઇ અર્જુનની આસપાસ ફરવા લાગ્યો. કુંતી પુત્રને સજ્જ થયેલો જોઇ હૃદયમા આનંદ પામવા લાગી અને ઇર્ષ્યાળુ ગાધારી હૃદયમા પરિતાપ ધારવા લાગી. ધનંજયનું સુંદર સ્વરૂપ જોઇ દ્રૌપદી મોહિત થઇ પોતાની મનઃકામના પૂર્ણ કરવા હૃદયમાં કુળદેવીની પ્રાર્થના કરવા લાગી એવામા અર્જુને તે દિવ્ય ધનુષ્યને ધારણ કર્યું પાડુ, ધૃતરાષ્ટ્ર, અને ભીષ્મ વગેરેની દૃષ્ટિ ઉત્સુક થઇ અર્જુન ઉપર પડી. બીજા સર્વ સભ્યો પણ વિજયની આશા રાખી અર્જુન તરફ એકી નજરે જોવા લાગ્યા. આકાશમા વૈમાનિક દેવતાઓ અને દેવીઓ પણ અર્જુન તરફ પોતાની દિવ્યદૃષ્ટિ પ્રસારવા લાગ્યા. ત્યા આવેલી વિમાનોની શ્રેણી જાણે પુષ્પવાડી ખીલી હોય, તેમ

ળાના પ્રભાવથી પાંચે પાંડવોના ગળામાં એકેક માળા આરોપિત દેખાઇ. દ્રૌપદી સંભ્રાંત થઇ ગઇ. તે વખતે આકાશમાં અદૃશ્ય વાણી પ્રગટ થઇ કે " હે રાજકન્યા, તેં ઘણું સારૂં કર્યું. એ વાતમાં કોઇ શંકા કરશે નહીં. તું પાંચ પુરૂષોની પત્ની થયા છતાં શુદ્ધ પતિવ્રતા કહેવાઇશ."

રાજા દ્રુપદ શંકિત થયો. તેણે મનમાં વિચાર્યું કે, " એક પુત્રી પાંચ પાંડવોને કેમ અપાય ? એમ કરવાથી જગતમાં હું ઉપહાસ્યનો પાત્ર થઇશ."

રાજા દ્રુપદ તો ચિંતાજ કરતો રહ્યો અને સર્વ સભ્ય જનોએ અર્જુનના વીરત્વની પ્રશંસા કરવા માંડી પ્રતિપક્ષીઓની મુખમુદ્રા ઉપર શ્યામતા પ્રસરી ગઇ. દુષ્ટમતિ દુર્યોધન ખિન્નવદન થઇ ગયો. તટસ્થ પુરૂષોના મુખથી અર્જુનની સ્તુતિના શબ્દો પ્રગટ થવા માંડ્યા. દ્રોણાચાર્ય પોતાના પ્રિય શિષ્યની ફતેહ જોઇ હૃદયમાં અત્યંત આનંદ પામ્યા. પોતાનો શ્રમ સફળ થયેલો જાણી, ગુરૂ દ્રોણાચાર્ય જીવનની સાર્થકતા માનવા લાગ્યા. રાધાવેધની મહાવિદ્યાનો પ્રભાવ સર્વ સ્થળે પ્રસરી ગયો.

ન્યાના સર્વ ઉત્તમ લક્ષણો પ્રગટ થયા. એજ નગરના જિનદત્ત નામના નગરશેઠની ભદ્રા નામની સ્ત્રીના ઉદરથી સાગર નામે એક પુત્ર થયો હતો. જ્યારે તે યુવાન થયો ત્યારે તેનામાં બત્રીસ લક્ષણો પ્રગટ થયા હતા.

એક વખતે જિનદત્ત શેઠે શુકમાલિકાને દીઠી. તેણીનું અદ્ભુત સૌંદર્ય જોઈ તે ચકિત થઈ ગયો. તેણે પોતાના મનમા નિશ્ચય કર્યો કે, ' મારા પુત્ર સાગરને લાયક આજ કન્યા છે. ' આવો નિશ્ચય કરી તેણે લાગવગથી તે કન્યાનું તેના પિતા સાગરદત્ત પાસે માગું કર્યું તે વખતે સાગરદત્તે જણાવ્યું એ કન્યા મને ઘણી પ્યારી છે, એના વિના મારાથી એક ક્ષણ પણ રહી શકાય તેમ નથી તેથી જો સાગર મારો ઘરજમાઈ થઈ રહે તો એની સાથે હું એ મારી પુત્રીને પરણાવું." નગરશેઠ જિનદત્તે તે વિષે પોતાના પુત્રની સંમતિ લીધી, પુત્ર કંઈ બોલ્યો નહીં પણ તેના મનનો આશય જિનદત્તના જાણવામાં આવ્યો. પછી તેણે સાગરદત્તની પાસે તે વાત કરી. એ પ્રમાણે ઠરાવ થયા પછી શુભ દિવસે સાગર અને શુકમાલિકા બંનેનો વિવાહ થયો, રાત્રે વધુવર સાગરદત્તના ઘરમા પલંગપર સૂતાં. પરંતુ પૂર્વકર્મના અનુસારે શુકમાલિકાના અંગનો સ્પર્શ સાગરને અંગારા જેવો લાગ્યો. કેટલોએક વખત ગયા પછી શુકમાલિકા નિદ્રાધીન થઈ ગઈ. ત્યારે સાગર શય્યામાંથી ઉઠી પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો. જેવામા શુકમાલિકા જાગ્રત થઈ જુવે છે તો શય્યામા પોતાનો સ્વામી

ન્યાના સર્વ ઉત્તમ લક્ષણો પ્રગટ થયા. એજ નગરના જિનદત્ત નામના નગરશેઠની ભદ્રા નામની સ્ત્રીના ઉદરથી સાગર નામે એક પુત્ર થયો હતો. જ્યારે તે યુવાન થયો ત્યારે તેનામાં બત્રીસ લક્ષણો પ્રગટ થયા હતા.

એક વખતે જિનદત્ત શેઠે સુકમાલિકાને દીઠી. તેણીનું અદ્ભુત સૌંદર્ય જોઈ તે ચકિત થઈ ગયો. તેણે પોતાના મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, ' મારા પુત્ર સાગરને લાયક આજ કન્યા છે. ' આવો નિશ્ચય કરી તેણે લાગવગથી તે કન્યાનું તેના પિતા સાગરદત્ત પાસે માગું કર્યું. તે વખતે સાગરદત્તે જણાવ્યું એ કન્યા મને ઘણી પ્યારી છે, એના વિના મારાથી એક ક્ષણ પણ રહી શકાય તેમ નથી તેથી જો સાગર મારો ઘરજમાઈ થઈ રહે તો એની સાથે હું એ મારી પુત્રીને પરણાવું." નગરશેઠ જિનદત્તે તે વિષે પોતાના પુત્રની સંમતિ લીધી, પુત્ર કંઈ બોલ્યો નહીં પણ તેના મનનો આશય જિનદત્તના જાણવામાં આવ્યો. પછી તેણે સાગરદત્તની પાસે તે વાત કરી. એ પ્રમાણે ઠરાવ થયા પછી શુભ દિવસે સાગર અને સુકમાલિકા બંનેનો વિવાહ થયો, રાત્રે વધુવર સાગરદત્તના ઘરમાં પલંગપર સૂતા. પરંતુ પૂર્વકર્મને અનુસારે સુકમાલિકાના અંગનો સ્પર્શ સાગરને અંગારા જેવા લાગ્યો. કેટલોએક વખત ગયા પછી સુકમાલિકા નિદ્રાધીન થઈ ગઈ. ત્યારે સાગર શય્યામાંથી ઉઠી પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો. જેવામાં સુકમાલિકા જાગ્રત થઈ જુવે છે તો શય્યામાં પોતાનો સ્વામી

સંપત્તિનો માલેક પણ તુંજ છે,' આ પ્રમાણે કહી પ્રસન્ન થયેલા તે પુરૂષની સાથે શુકમાલિકાને પરણાવી. પછી તેને ઘેરજમાઇ કરીને રાખ્યો. રાત્રે જ્યારે વરવધૂ અંતઃપુરમાં સુવાને ગયા, ત્યારે સાગરની જેમ તે પુરૂષને શુકમાલિકાના અંગનો સંગ અંગારના જેવો લાગ્યો. તેવોજ તે પોતાનો પ્રથમનો વેષ પહેરી ત્યાંથી નાશી ગયો, તે વખતે શુકમાલિકા પૂર્વની પેઠે રોવા લાગી. આ વખતે તેણીના પિતાએ આવી કહ્યું, "પુત્રી, વારંવાર આમ થયા કરે છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે, તારા પૂર્વકર્મનો વિપરીત વિપાક છે. હવે તારે પતિની આશા મુકી દેવી જોઇએ અને દાનપુણ્ય તથા ધર્માચરણ કરવામા પ્રવૃત્ત થવું જોઇએ." પિતાના આ વચનો શુકમાલિકાને રૂચિકર લાગ્યા. તત્કાળ તેણીએ પોતાની મનોવૃત્તિ શુભકર્મ કરવામાં જોડી દીધી. અને તે મન, વચન અને કાયાના યોગથી શુભકર્મ કરવા લાગી.

એક દિવસે ગોપાલિકા નામે કેટલીએક સાધ્વીઓ તે નગરમા આવી ચડી. ધર્મવતી શુકમાલિકાએ પ્રીતિથી અશન પાનવડે તેઓની સેવા કરી. પવિત્ર સાધ્વીઓએ તેને ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. સાધ્વીઓના ધર્મોપદેશથી શુકમાલિકા ધર્મપરાયણ થઇ. તે ચોથ, છઠ તથા આઠમ વગેરે વિવિધ પ્રકારના તપ કરવા લાગી. છેવટે તે સાધ્વીઓની સાથે વિહાર કરી ચાલી નીકળી. માર્ગમા આવતા શુકમાલિકાએ સાધ્વીઓને કહ્યું કે, મારે સૂર્ય તરફ દૃષ્ટિ કરી આતાપના કરવાની છે. સાધ્વીઓએ તેને કહ્યું કે, "તે આતાપના વસતિની બાહેર થાય

એને કરેલા કર્મ કદિપણ ભોગવ્યા વિના વિનષ્ટ થતા નથી, તે ખ્યાલમાં રાખજો. દરેક પ્રાણી કરેલા પાપાચરણનું કટુફળ મેળવે છે. નાગશ્રીએ કપટથી કડવી તુંબડીનું શાક મુનિને આપ્યું, તેથી તેણીને તેનું કટુફળ ભોગવવું પડયું હતું. કોઈપણ પ્રાણી તરફ એવી હલકી વૃત્તિ રાખવી એ મહાપાપ છે. સ્વાત્માને પરમાત્મામાં ભેદ રાખવો એ પાપબુદ્ધિ છે. બીજાને નાશ કરવાના અથવા હાનિ કરવાના જે ઉપાય યોજવામાં આવે તે પોતાનેજ ભોગવવા પડે છે. ઉત્તમ આત્માએ કદિ પણ એવા કુકર્મ કરવા ન જોઇએ. પરહિતમાં આત્મહિત રહેલું છે. એ વાત શાસ્ત્રસિદ્ધ છે અને તેને માન આપી વર્ત્તવું એજ ઉત્તમ મનુષ્યનો ધર્મ છે. અન્યનું અશુભ ચિંતવનાર અને તેમા તન, મન અને ધનથી ભાગ લેનારા અનેક મનુષ્યો વેદનાના ભોક્તા બન્યા છે અને બને છે. તે ઉપર આ પ્રસંગે નાગશ્રીનું પૂર્ણ દ્રષ્ટાન્ત છે.

આ પ્રકરણ ઉપરથી બીજી એક વાત પણ શિક્ષણ લેવા યોગ્ય છે. તે એ છે કે, કોઇ પણ પુણ્ય કર્મ સકામ બુદ્ધિથી કરવું નહીં નિષ્કામ વૃત્તિથી કરવું સકામ બુદ્ધિએ કરેલું શુભકર્મ બંધરૂપ થઇ પડે છે શુકમાલિકા પવિત્ર સાધ્વીઓના સંગમા રહી ધર્મધારિણી બની હતી અને આતાપના જેવો ઉગ્ર તપ કરવાને તે સમર્થ થઇ હતી પણ તેણીએ પાંચ પુરૂષોએ સેવેલી ગણિકાને જોઇ સકામબુદ્ધિ કરી, અને તેવું નઠારૂં નિયાણું બાધ્યું, આથી તે ઉત્તમ તપસ્યાનું શુભ ફળ મેળવી શકી નહીં. દ્રૌપદીના ભવમા તેણીને પાચ પુરૂષોની પત્ની થવું

વમાં મહાન્ ધનનો વ્યય કર્યો હતો. તે પ્રસંગે હસ્તિનાપુરનું ખર્યું રાજકુટુંબ સારૂં સન્માન પામ્યું હતું. દ્રૌપદીના મંગલિક દાયજામાં દ્રુપદરાજાએ મોટી ઉદારતા દર્શાવી હતી.

પાંડવોની જાનમાં કેટલાએક છત્રપતિ રાજાઓ આવ્યા હતા. અને તેમણે ઉમંગથી તેમાં સારો ભાગ લીધો હતો.

પાંડવોની મોટી જાન ઠાઠમાઠથી હસ્તિનાપુરમાં આવી હતી. પાંડુરાજાએ સ્વજન મંડળ તથા રાજમંડળની સાથે નગર પ્રવેશ કર્યો હતો. તે પ્રસંગે સુંદર હસ્તિનાપુરને ઘણું શણગારવામાં આવ્યું હતું. ચૌટે અને શેરીએ શેરીએ ધ્વજ, પતાકા અને તોરણોની શ્રેણી બાંધવામાં આવી હતી. વાજીંત્રોના નાદથી ગગન અને આકાશ ગાજી રહ્યાં હતાં.

જાનમાં આવેલા રાજાઓને પાંડુરાજાએ સારો સત્કાર કરી પોતાની રાજધાનીમાં રોકયા હતા, તેઓને કેટલાએક દિવસ સુધી રાખી પછી યોગ્ય સત્કાર કરી સર્વને અતિ આદરથી વિદાય કર્યા હતા. એક કૃષ્ણ શિવાય બધા રાજાઓ પાંડુની રજા લઈ પોતપોતાની રાજધાનીમા ચાલ્યા ગયા હતા.

દ્વારકાપતિ કૃષ્ણને પાંડુરાજાએ આગ્રહ કરી રોકયા હતા. કૃષ્ણ તરફ પાંચે પાંડવો પૂજ્ય બુદ્ધિ રાખતા હતા. કૃષ્ણની સાથે તેઓ મૈત્રીથી પણ વર્ત્તતા હતા. ઉદ્યાનમાં, જળાશયમાં અને બીજા વિહાર કરતા સ્થાનોમાં કૃષ્ણને સાથે લઈ પાંચે પાંડવો વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરતા હતા, તેમાં સર્વથી અર્જુન અને કૃષ્ણની વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી થઈ હતી.

અને શિખિનંદિતા નામે બે રાણીઓ હતી. તેઓમાં અભિનંદિતાને ચંદ્ર અને સૂર્યના જેવા બે તેજસ્વી પુત્રો થયા. તેઓમાં જ્યેષ્ઠ કુમારનું નામ ઇંદુષેણ અને બીજા કુમારનું નામ બિંદુષેણ હતું. તેઓ બંને અભ્યાસ કરીને સારા વિદ્વાન્ થયા. જ્યારે તેઓ યૌવનવયને પ્રાપ્ત થયા, એટલે શ્રીષેણ રાજાએ કોઈ સુંદર રાજકુમારીઓની સાથે તેમનો વિવાહ કર્યો. તે નગરમાં અનંગસેના નામે એક વેશ્યા રહેતી હતી. એ વારાંગના પોતાના અનુપમ સૌંદર્યથી તરૂણ પુરૂષોના હૃદયને આકર્ષતી હતી. એ સુંદર વેશ્યાની ઉપર શ્રીષેણ રાજાના બંને પુત્રો આસક્ત થયા. એક સ્ત્રી ઉપર બંનેના રાગ હોવાથી તેઓના હૃદયમાં પરસ્પર દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો અને ત્યારથી તેઓ હંમેશા અન્યોન્ય કલહ કરવા લાગ્યા.

આ વાત રાજા શ્રીષેણના જાણવામાં આવી એટલે એક વખતે રાજાએ બંને પુત્રોને બોલાવીને કહ્યું—"વત્સો, નિંદ્ય કુળને ઉચિત એવું તમે આ શું કરવા માંડયું છે? એક અધમ વેશ્યાને માટે તમે બંને સહોદર બંધુઓ કલહ કરો એ કાર્ય સારૂં ન કહેવાય. વારાંગનાઓ થોડા લાભને માટે એકને મુકી બીજાનું સેવન કરે છે. તેને વિષે આવી પ્રીતિ કરવી તે શું તમારા જેવા કુલીન કુમારોને યોગ્ય છે? તે વેશ્યાના હૃદયમાં કદિ પણ પ્રેમ હોતો નથી. તે કોઈ પણ પુરૂષ ઉપર આર્દ્ર થતી નથી. તે હમેશા મરૂદેશની ભૂમિની જેમ કોરી રહે છે. એવી અધમ સ્ત્રી જાતિ ઉપર કયો બુદ્ધિ-

નારદજીના આવેલા હિતકારી ઉપદેશ સાંભળી પાંડવો હરખમાં પુરાઇ ગયા, તે વખતે કૃષ્ણે પાંડવોનું હિત કરવાને તે નારદને અનુમોદન આપ્યું. ત્યારથી પછી પાંડવોએ તે મુનિની વાણીનો અંગીકાર કર્યો. નારદમુનિ તેથી પ્રગટ થઇ તે દરેકને આશીર્વાદ આપી આકાશમાર્ગે ચાલતા થયા. તે પછી કૃષ્ણ કેટલાએક દિવસ સુધી હસ્તિનાપુરમાં રહી પાંડુકુમારની રજા લઇ દ્વારિકા તરફ વિદાય થયા હતા.

પ્રિય વાચકવૃંદ, આ લઘુ પ્રકરણમાં નારદનો ઉપદેશ [illegible] આ [illegible] નારદ [illegible] કહેલું છે, તે યથાર્થ છે. [illegible] ની ઉત્તમતા અને તત્ત્વ [illegible] છે અને તે [illegible] વાળી [illegible] અને તેના [illegible] કુલ તથા અમુક કુલ ઉત્તમ કુળનો ઉદ્ધાર કરનાર થાય છે. પ્રાચીન પવિત્ર [illegible] ઉપર જ કીર્તિ જણાવી છે, તે અપકીર્તિ [illegible] જગતની [illegible] અને [illegible] કરનારા [illegible] પુરુષ [illegible] કરનારા, દુરાચારને સેવનારા અને પાપબુદ્ધિ [illegible] થાય છે. તેને માટે નારદ મુનિએ આપેલું [illegible] અને તેના [illegible] ઉપરથી તો જણાય છે અને [illegible] છે કે [illegible] સદાચાર હોય પણ જો [illegible] થયા હોય તો પરિણામે તેમનો નાશ થયા વિના રહેતો નથી.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

અર્જુન તીર્થયાત્રા.

એક તરફ પુરૂષ જ ગમન કરતો હતો વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષો, લતાઓ અને ફુલોની ક્યારીઓના લીધે તેનું નયનસુભગ પ્રકાશ થતું હતું. પક્ષીઓના સ્વરમાધુર્યથી તેના શ્રવણ તૃપ્ત થતા હતા. પુષ્પિત વૃક્ષોનો સુગંધ તેની ઘ્રાણેન્દ્રિયને સુખ આપતો હતો, અને શીત, મંદ અને સુગંધિ પવન તેની સ્પર્શેન્દ્રિયને આનંદિત કરતો હતો. અને શીત, મંદ અને સુગંધિ પવન તેની સ્પર્શેન્દ્રિયને આનંદિત કરતો હતો. આમ તપ [illegible] પછી કેટલેક દિવસે નિદ[illegible] વિશાળ [illegible] આલયમાં [illegible] હતો. [illegible] કરતો હતો. તેનામાં [illegible] અનુપમ હતો. તેથી તેના [illegible] [illegible] એક રમણીય [illegible] પૂર્વીના [illegible] [illegible] તેની [illegible] [illegible] અવલોકન કરતો કરતો તે ઉપર ચડ્યો. ઉપર ચડતા એક સુંદર શિખર તેના જોવામાં આવ્યું. શિખરની ઉન્નતિ આકાશ સુધી પ્રસરી રહેલી હતી. શિખરની સપાટી ઉપર જતા એક દેવવિમાન જેવું રમણીય જિનાલય તેના જોવામાં આવ્યું. જિનાલયની

પ્રકરણ ૨૭ મું.

અર્જુન તીર્થયાત્રા.

એક તરૂણ પુરૂષ જંગલમાં ફરતો હતો. વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષો, લતાઓ અને કુંજોની રમણીયતા જોઈ તેનું નયનયુગળ પ્રસન્ન થતું હતું. પક્ષીઓના સ્વરમાધુર્યથી તેના શ્રવણ તૃપ્ત થતા હતા. પુષ્પિત વૃક્ષોનો સુગંધ તેની ઘ્રાણેંદ્રિયને સુખ આપતો હતો, અને શીત, મંદ અને સુગંધિ પવન તેની સ્પર્શેન્દ્રિયને આનંદિત કરતો હતો, અને શીત, મંદ અને સુગંધિ પવન તેની સ્પર્શેન્દ્રિયને આનંદિત કરતો હતો. આમ સર્વ સુખકારી છતા વળી કોઈ ઠેકાણે સિંહ વગેરે શિકારી પ્રાણીઓના ભયંકર શબ્દો સાંભળવામા આવતા હતા. તથાપિ તે નિર્ભય થઈ ફરતો હતો. તેનામાં પરાક્રમનો પ્રભાવ અનુપમ હતો, તેથી તેના દૃઢ હૃદયમા જરાપણ ભય લાગતો નહીં ફરતા ફરતા એક રમણીય પહાડ તેના જોવામા આવ્યો. જાણે પૃથ્વીના શિરોરત્ન હોય તેવો તે અદ્ભુત પર્વત જોઈ તે પર ચડવાની તેની ઇચ્છા થઈ. તે વીર પુરૂષ ગિરિરાજની કુદરતી શોભાનું અવલોકન કરતો કરતો તે ઉપર ચડયો. ઉપર ચડતા એક સુંદર શિખર તેના જોવામા આવ્યું. શિખરની ઉન્નતિ આકાશ સુધી પ્રસરી રહેલી હતી. શિખરની સપાટી ઉપર જતા એક દેવવિમાન જેવું રમણીય જિનાલય તેના જોવામાં આવ્યું. જિનાલયની

પ્રકરણ ૨૩ મું.

અર્જુન તીર્થયાત્રા.

એક તરૂણ પુરૂષ જંગલમાં ફરતો હતો. વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષો, લતાઓ અને કુંજોની રમણીયતા જોઈ તેનું નયનયુગળ પ્રસન્ન થયું હતું. પક્ષીઓના સ્વરમાધુર્યથી તેના શ્રવણ તૃપ્ત થતા હતા. પુષ્પિત વૃક્ષોનો સુગંધ તેની ઘ્રાણેંદ્રિયને સુખ આપતો હતો, અને શીત, મંદ અને સુગંધિ પવન તેની સ્પર્શેન્દ્રિયને આનંદિત કરતો હતો, અને શીત, મંદ અને સુગંધિ પવન તેની સ્પર્શેન્દ્રિયને આનંદિત કરતો હતો. આમ સર્વ સુખકારી છતાં વળી કોઈ ઠેકાણે સિંહ વગેરે શિકારી પ્રાણીઓના ભયંકર શબ્દો સાંભળવામાં આવતા હતા. તથાપિ તે નિર્ભય થઈ ફરતો હતો. તેનામાં પરાક્રમનો પ્રભાવ અનુપમ હતો, તેથી તેના દૃઢ હૃદયમાં જરાપણ ભય લાગતો નહીં. ફરતાં ફરતાં એક રમણીય પહાડ તેના જોવામાં આવ્યો. જાણે પૃથ્વીનો શિરોરત્ન હોય તેવા તે અદ્ભુત પર્વતને જોઈ તે પર ચડવાની તેની ઇચ્છા થઈ. તે વીર પુરૂષ ગિરિરાજની કુદરતી શોભાનું અવલોકન કરતો કરતો તે ઉપર ચડ્યો. ઉપર ચડતાં એક સુંદર શિખર તેના જોવામાં આવ્યું. શિખરની ઉન્નતિ આકાશ સુધી પ્રસરી રહેલી હતી. શિખરની સપાટી ઉપર જતાં એક દેવવિમાન જેવું રમણીય જિનાલય તેના જોવામાં આવ્યું. જિનાલયની

નહીં. બધા મૌન ધરીને બેઠી રહ્યા. છેવટે ધર્મવીર યુધિષ્ઠિરે અર્જુનનું આ કૃત્ય યોગ્ય જાણીને આજ્ઞા આપી. પછી અર્જુન બધા કુટુંબીઓની આજ્ઞા લઈ માતાપિતાના ચરણમાં વંદના કરી ચાલી નીકળ્યો હતો. ચાલતી વખતે તે દઢપ્રતિજ્ઞ મહાવીર પોતાની પ્રિયા દ્રૌપદીને મળ્યો હતો. સતી દ્રૌપદીએ અર્જુનના વિયોગને માટે પોતાના હૃદયનો શોક પ્રદર્શિત કર્યો હતો. ધર્મવીર ધનંજયે પોતાની પ્રિયાને કેટલાએક પ્રેમનાં વચનો કહી સમજાવી શાંત કરી હતી. પતિપ્રાણા દ્રૌપદીએ અર્જુનની દઢતા જોઈ મંદસ્વરે જણાવ્યું-" પ્રાણનાથ, આપ જાણો છો કે, પવિત્ર પ્રેમનું સ્વરૂપ દિવ્ય છે. પ્રેમી પ્રિયાને પ્રિયતમનું મળવું, એ સુખની સીમા છે. અને પ્રિયતમનો વિયોગ એ દુઃખની સીમા છે. આપના વિયોગથી મારા હૃદયમાં જે ભાવ ઉત્પન્ન થયો છે, તે કથન કર્યા કરતા આપને સ્વતઃ નિવેદન થશે પરંતુ આપના કર્તવ્ય તરફ દઢ નિશ્ચય જોઈને મારાથી બીલકુલ ના કહેવાતી નથી તેથી હું આપને પ્રસન્નતાથી રજા આપું છું અને "આપનો પ્રવાસ સુખકારી થાઓ" એવી અંતરની આશીષ આપું છું. આ પ્રસંગે આપને એટલી વિનંતી કરવાની છે કે, આ દાસીને કદિ પણ ભુલી જશો નહીં. તેને આપના મનો મંદિરમાં સદા સ્થાન આપજો. અને વિદેશની નવીન કળા અને લક્ષ્મી સંપાદન કરી વહેલા પધારજો."

દ્રૌપદીના આ વચનો સાંભળી હૃદયમાં પ્રસન્ન થયેલો

અર્જુન ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો હતો. તે આજે આ રમણીય ગિરિના જિનાલયમાં આવી ચડ્યો છે. એ મહાવીર વાપિકામાં સ્નાન કરી જિનાલયમાં પ્રવેશ કરી આદિશ્વરપ્રભુની સ્તુતિ કરી બાહેર નીકળી આગળ ચાલ્યો. થોડે દૂર જતાં એક મરવાને તૈયાર થયેલો પુરૂષ અને તેની પાસે ઉભી ઉભી આજીજી કરી મનાવતી એક સ્ત્રી તે બંને અર્જુનના જોવામાં આવ્યાં. ધર્મવીર અર્જુન એ દંપતીની પાસે ગયો. દયાળુ અર્જુન તે પુરૂષ પ્રત્યે બોલ્યો—" ભદ્ર, તું કોણ છે ? આ સ્ત્રી કોની છે? આવું નિર્ગુણી પુરૂષના જેવું કૃત્ય કેમ કરે છે ? આ દુર્લભ માનવજીવનનો ત્યાગ શા માટે કરવો પડે છે ? આ વાત પ્રગટ કરવામાં કાંઈ અડચણ ન હોય તો મને કહે. મારાથી બનતો પ્રયત્ન કરી હું તને દુ:ખમાંથી મુક્ત કરીશ "

અર્જુનની ભવ્ય આકૃતિ અને પરાક્રમી મુદ્રા જોઈ તે પુરૂષ વિનયપૂર્વક બોલ્યો—" ભદ્ર, આપની મુખમુદ્રા સૂચવી આપે છે કે, આપ કોઈ પરોપકારી પુરૂષ છો. આપથી ગુપ્ત રાખવા યોગ્ય કાંઈ છેજ નહીં. જ્યારે આપના જેવા પરદુ:ખ ભંજન પુરૂષની આગળ ગુપ્ત વાત રાખીએ તો પછી કોની પાસે દુ:ખની વાત પ્રગટ કરવી ? આપની આગળ મારા દુ:ખની વાર્ત્તા કહેવામા મને શંકા આવે છે. કારણ કે, આપ પણ દુ:ખી હો, એમ દેખાઓ છો. આપનો આ પ્રવાસ કોઈ દુ:ખને લઇને થયેલો હોય, એમ જણાય છે. દુ:ખી માણસને દુ:ખી કરવા એ મને યોગ્ય લાગતું નથી "

પિતાને પગલે ચાલી નીતિથી રાજ્ય કરતો હતો, તેવામાં વિદ્યુત્વેગ નામનો એક મારો પિત્રાઈ ભાઈ વિદ્યાધરોનું મોટું સૈન્ય એકઠું કરી મારી ઉપર ચઢી આવ્યો. તેની સાથે મારે ભારે યુદ્ધ થયું. છેવટે એ બળવાન્ વિદ્યુત્વેગે મને હરાવ્યો. અને મારૂં રાજપાટ ખુંચી લઈ મને નગરની બાહેર કાઢી મુક્યો. હું ઘણો દુ:ખી થઈ આ જંગલમાં નાશી આવ્યો છું. પછવાડે આ મારી સ્ત્રી ચંદ્રાનના પણ અહીં આવી પહોંચી છે. રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થતાં મને ઘણું દુ:ખ લાગ્યું, તેથી હું આત્મઘાત કરવાને તૈયાર થયો છું, અને આ મારી પવિત્ર સ્ત્રી મને તેમ કરતા અટકાવે છે. જેનું સર્વસ્વ વિનષ્ટ થઈ ગયેલું છે એવો હું આ જગતમાં જીવન ધારવાને ઇચ્છતો નથી."

તે પુરૂષના આવા વચન સાભળી અર્જુન બોલ્યો-"વિદ્યાધર, આવો વિપરીત ઉદ્યોગ છોડી દે આત્મહત્યા કરવામાં દોષિત થવાય છે. જીવતો માણસ પુનઃ ભદ્ર મેળવી શકે છે. હું પાંડુનો મધ્યમ પુત્ર અર્જુન છું હું તને આ દુ:ખમાંથી મુક્ત કરી સુખી કરીશ તારી ગયેલી રાજ્યલક્ષ્મી પાછી તારે સ્વાધીન કરીશ." અર્જુનના આવાં પ્રેમયુક્ત વચનો સાંભળી મણિચૂડ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો-"મહાનુભાવ, તમારાથી સર્વ થાય બની શકે, એવી મને ખાત્રી થાય છે કારણકે, તમે ધનુર્વિદ્યામાં અદ્વિતીય છો. તમારૂં પરાક્રમ મારા સાંભળવામાં ઘણીવાર આવ્યું છે. તથાપિ મારે તમને કહેવું જોઈએ કે આ મારી બાબત વિદ્યાધરની છે અને વિદ્યાધરોની વિદ્યા સિવાય

છે. તે દિવ્યવિદ્યાના પ્રભાવથી વિદ્યાધરો મનુષ્યોની કોઈ પણ વિદ્યાથી સાધ્ય થઈ શકતા નથી. જે મનુષ્યો તેમના કરતાં અધિક વિદ્યાવાન હોય, તેજ તેમને જીતી શકે છે. વિદ્યાધરો અલ્પ વિદ્યાવાળાઓથી કદિપણ જીતાતા નથી. માટે અમારા કુળક્રમની વિદ્યા મને પ્રાપ્ત થઈ છે. તેનું તમે અધ્યયન કરી લ્યો. એ વિદ્યા સાધ્ય થવાથી તમે મારા સર્વ શત્રુઓને સહેલાઈથી જીતી શકશો "

મણિચૂડના આ વચનો સાંભળી વીર અર્જુને તે વાત માન્ય કરી. પછી તેણે પોતાની શ્રીને તણીના પિતાને ઘેર મોકલાવી વિદ્યાધરોની સર્વ વિદ્યા અર્જુનને શીખડાવી. અર્જુને હૃદયને નિશ્ચલ કરી પદ્માસન વાળી અને નાસાગ્રે દૃષ્ટિ રાખી વિદ્યામંત્રની ઉપાસના કરી. તેના મનને ભંગ કરવાને કુલ્યાદ નામના દેવતાએ અનેક પ્રકારના રૂપ વિકુર્વી અર્જુનને ચલિત કરવા માંડયો, તથાપિ વીર અર્જુન પોતાના નિયમથી ચલાયમાન થયો નહીં. છ માસે તેણે વિદ્યાધરની મહા વિદ્યાને સાધ્ય કરી લીધી. છેવટે વિદ્યાની અધિષ્ઠાત્રી દેવીઓએ પ્રત્યક્ષ થઈને અર્જુનને કહ્યું કે, " વીરપુત્ર તારી દૃઢતા જોઈ અમે તારી ઉપર પ્રસન્ન થયેલ છીએ. ઇચ્છિત વર માગી લે " અર્જુને " જ્યારે હું તમારૂં સ્મરણ કરૂં ત્યારે તમારે મારી પાસે હાજર થવું " એવો ઇચ્છિત વર માગ્યો, તે દેવીઓ તથાસ્તુ કહી અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

આ પ્રમાણે સર્વ વિદ્યા સાધ્ય કરી વીર અર્જુન

ગુ ગર્જના કરી દૂતને કહ્યું, " જા તારા સ્વામી અ-
ર્જુનને કહે કે, તારૂં અભિમાન મનુષ્ય ઉપર ચાલે, વિદ્યાધર
ઉપર ન ચાલે. મારી સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, તે
તા સિંહને જગાડવા જેવું છે. તે અર્જુન મારા યુક્ત
કરૂપ ઇંધનમાં અગ્નિરૂપ થઇ જશે." આ મારા વચનો
રા ધનંજયને સંભળાવજે. દૂતે જઈ વિદ્યુત્વેગના તેજ
વચનો અર્જુનને સંભળાવ્યા પાંડુકુમાર કોપથી પ્રજ્વલિત
ઈ મણિચુડનું સૈન્ય લઈ વિદ્યુત્વેગ ઉપર ચડી આવ્યો.
તેની વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ થયુ. વિદ્યુત્વેગે અર્જુનને આશ્રિ
થયેલા મણિચુડના સૈન્યને એવો ત્રાસ આપ્યો કે, જેથી તે
ન્ય દશે દિશામાં વિખરાઈ જવા લાગ્યુ અને મોટું ભ
ાણુ પડયુ. એટલામા અર્જુનના તીક્ષ્ણ બાણોથી વિદ્યુત્વેગ
ીંધાવા લાગ્યો અને તરત વીરત્વ છોડી પ્રાણની રક્ષા કરવાને
ી પલાયન થઈ ગયો. વિદ્યુત્વેગના અનુચરો અર્જુનને શર
ુ થયા. પછી અર્જુને મણિચુડને સાથે લઈ રત્નપુરમા પ્રવેશ
ર્યો. નગરવાસીઓએ અર્જુનનો ભારે સત્કાર કર્યો. અર્જુને
ોટા ઉત્સવથી મણિચુડને રત્નપુરના રાજ્યાસન ઉપર બેસા
ર્યો. વડિલોપાર્જિત રાજ્યને પ્રાપ્ત કરી મણિચુડ હૃદયમાં અતિ
આનંદ પામ્યો અને તે અર્જુનનો મોટો ઉપકાર માનવા
લાગ્યો. અર્જુન પોતાનું કર્ત્તવ્ય પૂર્ણ કરી મણિચુડની આજ્ઞા
લઇ વિમાનપર બેશી તીર્થાટન કરવા નીકળ્યો. પુન: અષ્ટાપદ
પર્વત આવ્યો. ત્યાં રહેલા સુંદર ચૈત્યમાં આવી વાપિકામા
સ્નાન કરી આદિનાથ પ્રભુની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી પછી

મણિચૂડ પ્રકાશિત થઈ રહ્યાં હતા, તેવામાં આકાશમાંથી બે વિમાનો ઉતર્યાં. તેઓમાં બેઠેલા ગાંધર્વો નીચે ઉતરી ધનંજય અને મણિચૂડને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. પછી તેમણે સુગંધિ જળવડે તે બંનેને સ્નાન કરાવ્યું. દિવ્ય ચંદનનો લેપ કરી, તેમને સુંદર વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરાવ્યા પછી કોઈ છત્ર અને ચામર લઈ તેમની પાસે ઉભા રહ્યા. કેટલાએક વાદ્ય વગાડવા લાગ્યા. કોઈ ગીત ગાવા લાગ્યા અને કોઈ અનેક પ્રકારના મંગળ કાર્ય કરવા લાગ્યા વીર અર્જુન અને મણિચૂડ ગંધર્વોના આવા ઉપચારથી (આશું !) એમ સંભ્રમ પામી વિચાર કરતા હતા, એટલામાં તો મણિચુડની પ્રિયા ચંદ્રાનના ત્યાં આવી પહોંચી. પછી મણિચુડ, ચંદ્રાનના અને અર્જુન તે વિમાનોમાં બેશી વાદ્ય ગીત સાથે વિદ્યુત્વેગને જીતવાને વૈતાઢ્યગિરિ ઉપર આવ્યા ત્યાં રહેલા રત્નપુર શહેરના દરવાજા પાસે ઉભા રહી તેમણે એક સંદેશો કહી વિદ્યુતવેગની પાસે એક દૂત મોકલ્યો દૂતે વિદ્યુત્વેગની પાસે આવી કહ્યું,—મહાબાહુ પાંડુપુત્ર અર્જુને કહેવરાવ્યું છે કે, " મારા મિત્ર મણિચુડનું રાજ્ય જે તેં છીનવી લીધું છે, તે જો જીવવાની આશા હોય તો પાછું આપી દે અને તું તારે ઠેકાણે ચાલ્યો જા. નહિ તો તેનું પરિણામ ખરાબ આવશે. તેમ છતાં જો યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા હોય તો સામો આવી જા. પણ યાદ રાખજે કે, મારૂં અમોઘ બાણ પહેલેજ સપાટે તારા મસ્તકને હરી લેશે અને તે પછી તારા સંબંધીઓની ખબર લેશે."

દૂતનાં આ વચનો સાંભળતાજ વિદ્યુત્વેગ ક્રોધાતુર થઈ ગયો.

ણે ગર્જના કરી દૂતને કહ્યું, "જા તારા સ્વામી અ-
ર્જુનને કહે કે, તારૂં અભિમાન મનુષ્ય ઉપર ચાલે, વિદ્યાધર
પર ન ચાલે. મારી સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા કરે છે, તે
તા સિંહને જગાડવા જેવું છે. તે અર્જુન મારા ભુજ
ળરૂપ ઇંધનમાં અગ્નિરૂપ થઇ જશે." આ મારા વચનો
રા ધનંજયને સંભળાવજે. દૂતે જઇ વિદ્યુત્વેગના તેજ
ચનો અર્જુનને સંભળાવ્યા પાંડુકુમાર કોપથી પ્રજ્વલિત
ઇ મણિચુડનું સૈન્ય લઇ વિદ્યુત્વેગ ઉપર ચડી આવ્યો.
નેની વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ થયું. વિદ્યુત્વેગે અર્જુનને આશ્રિ
થયેલા મણિચુડના સૈન્યને એવો ત્રાસ આપ્યો કે, જેથી તે
ન્ય દશે દિશામાં વિખરાઇ જવા લાગ્યુ. અને મોટું ભં
ાણ પડ્યુ. એટલામા અર્જુનના તીક્ષ્ણ બાણોથી વિદ્યુત્વેગ
ીંધાવા લાગ્યો અને તરત વીરત્વ છોડી પ્રાણની રક્ષા કરવાને
ો પલાયન થઇ ગયો. વિદ્યુત્વેગના અનુચરો અર્જુનને શર
ણ થયા. પછી અર્જુને મણિચુડને સાથે લઇ રત્નપુરમાં પ્રવેશ
ર્યો. નગરવાસીઓએ અર્જુનનો ભારે સત્કાર કર્યો. અર્જુને
ોટા ઉત્સવથી મણિચુડને રત્નપુરના રાજ્યાસન ઉપર બેસા-
ર્યો. વડિલોપાર્જિત રાજ્યને પ્રાપ્ત કરી મણિચુડ હૃદયમાં અતિ
આનંદ પામ્યો અને તે અર્જુનનો મોટો ઉપકાર માનવા
લાગ્યો. અર્જુન પોતાનું કર્ત્તવ્ય પૂર્ણ કરી મણિચુડની આજ્ઞા
લઇ વિમાનપર બેશી તીર્થાટન કરવા નીકળ્યો. પુન: અષ્ટાપદ
પર્વત આવ્યો. ત્યાં રહેલા સુંદર ચૈત્યમાં આવી વાપિકામા
સ્નાન કરી આદિનાથ પ્રભુની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી પછી

અધિપૂજક પ્રમાણિત થઈ ગયા હતા, તેમાના આત્માભાવી [illegible] [illegible] કીધું' તેઓમાં એકેકા નામના નોંધ કરી [illegible] અને અધિપૂજકોને પ્રમાણ કરવા લાગ્યા પછી તેમનું [illegible] [illegible]

તેણે ગર્જના કરી દૂતને કહ્યું, " જા તારા સ્વામી અર્જુનને કહે કે, તારૂં અભિમાન મનુષ્ય ઉપર ચાલે, વિદ્યાધર ઉપર ન ચાલે. મારી સાથે યુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા કરે છે. તે સુતા સિંહને જગાડવા જેવું છે. તે અર્જુન માગ ભુજ બળરૂપ ઇંધનમા અગ્નિરૂપ થઇ જશે " આ મારા વચનો તારા ધનંજયને સંભળાવજે દૂત જઇ વિદ્યુતવેગના તેજ વચનો અર્જુનને સંભળાવ્યા પાંડુકુમાર કોપથી પ્રજ્વલિત થઇ મણિચુડનુ સૈન્ય લઇ વિદ્યુતવેગ ઉપર ચડી આવ્યો બંનેની વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ થયુ. વિદ્યુતવેગે અર્જુનને આશ્રિત થયેલા મણિચુડના સૈન્યને એવો ત્રાસ આપ્યો કે, જેથી તે સૈન્ય દશે દિશામા [illegible] જવા લાગ્યુ અને મોટુ [illegible] ગાણ પડ્યુ એટલામા અર્જુનના તાકાત માણુશ્રી વિદ્યુતવેગ [illegible] ઘાવા લાગ્યો અને તેના [illegible] બાણુનો [illegible] તે પલાયન થઇ ગયા વિદ્યુતવેગના [illegible] અર્જુનને [illegible] ણુ થવા પછી અર્જુને મણિચુડને સાથે લઇ [illegible] પ્રવેશ કર્યો નગરવાસીઓએ અર્જુનના [illegible] અર્જુન મોટા ઉત્સવથી મણિચુડને [illegible]પુરના [illegible] ઓ વડિલોપાર્જિત રાજ્યને [illegible] અતિ આનંદ પામ્યો અને તે અર્જુનના [illegible] ઉપર [illegible] લાગ્યો અર્જુન પોતાનુ [illegible] મણિચુડની [illegible] લઇ વિમાનપર બેશી તીર્થાટન કરવા નીકળ્યો [illegible] પર્વત આવ્યો ત્યા રહેલા સુદર સૈન્યમા [illegible] સ્નાન કરી આદિનાથ પ્રભુની અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરી [illegible]

શુદ્ધ ભાવનાથી પ્રભુની સ્તુતિ કરી જિનાલયની રચનાનું વા- રંવાર અવલોકન કરી બાહેરના ભાગમાં આવ્યો ત્યાં જાણે ધર્મની મૂર્ત્તિ હોય તેવા એક મુનિને એકાંત સ્થળે ધ્યાન કરતાં જોયા. અર્જુન તેમને નમસ્કાર કરી પાસે બેઠો. તે વખતે, તે દયાળુ મુનિ ધ્યાનમુક્ત થયા. અર્જુનને પૂર્ણ અધિકારી જાણી મુનિએ ધર્મદેશના આપી. દેશનામાં જણાવ્યું કે— "**જેનાથી આત્માનુ કલ્યાણ થાય તે ધર્મ અને એવા ધર્મને જે જાણે છે, તે ખરેખરો વિદ્વાન્ ગણાય છે.** જેણે પૂર્વ જન્મમાં ધર્મ આરાધ્યો હોય, તેજ આ ભવમાં ધર્મારાધન કરે છે. હે અર્જુન, તારી ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા અને પ્રીતિ હોવાથી અનુક્રમે તને મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થશે." મુનિની આવી ઉપદેશગિરા સાભળી વીર અર્જુન હૃદયમાં ઘણો પ્રસન્ન થયો. પછી તે મહાનુભાવને વંદના કરી વિમાનમાં બેસી આગળ ચાલ્યો. રસ્તામા જે જિનાલયો અને જિનેશ્વરો આવે તેમને નમસ્કાર કરતો અર્જુન બાર વર્ષ સુધી ફર્યો. જ્યારે પોતાના નિયમનો અવધિ પૂર્ણ થયો એટલે ઘણા વખતનો પોતાના કુટુબનો વિયોગ દૂર કરવાને તે હસ્તિનાપુર જવાને વિમાન માર્ગે ચાલ્યો.

હસ્તિનાપુરથી થોડે દુર આવતાં અર્જુને માર્ગની અંદર કોઈનો આક્રંદ શબ્દ સાભળ્યો. પરોપકારી અર્જુન તે શબ્દ સાંભળી તેની શોધ કરવાને પોતાના કેશર નામના દૂતને મોકલ્યો. ચતુરમતિ કેચર તેની તપાસ કરી પાછો

આવ્યો, અને તેણે અર્જુનને કહ્યું, " હે મહાવીર, અહિં દિશ-
સુંદરપુર નામે એક નગર છે. તેમાં દેવાંગદ નામે રાજા છે.
તેને પ્રભાવતી નામે પટરાણી છે. તે રૂપગુણ સહિત સ્વરૂપ
વાન્ છે. તે રાણીનું પાછલી રાત્રે કોઈ હરણ કરી જાતો
થયો. રાણીએ ' આર્યપુત્ર મારૂં રક્ષણ કરો ' એવો પોકાર
કરવા માંડયો. તેણીનો કરૂણ સ્વર સાંભળી રાજા જાગી ઉઠયો.
હાથમાં ખડ્ગ લઈ તેની પાછળ દોડયો. તેણે દુરથી ઘણા શબ્દો
કર્યા તોપણ એ ચોર હાથમાં આવ્યો નહિ. રાજા નિરાશ થઇ
ઉભો રહ્યો. તેણે ત્યાં રહી પોતાના સૈનિકોને બોલાવ્યા અને
હુકમ કર્યો કે, ' જ્યાં હોય ત્યાંથી તે ચોરને પકડી લાવો. '
સૈનિકોએ ઘણો પ્રયાસ કર્યો, તોપણ કોઈ ઠેકાણે ચોરનો પત્તો
લાગ્યો નહિ. એમ કરતાં સૂર્યના પ્રકાશમાં શોધ કરતો એ પ્રિયા
વિરહી રાજા આગળ ચાલતો હતો, તેવામાં રાણીની કેટલીક
ચીરીઓ આભૂષણો અને કેસરાશિ ફિક્કાં પડેલાં પુષ્પો પૃથ્વી
પર પડેલા રાજાના જોવામાં આવ્યા. રાજા તેને અનુસારે અહિં
આવેલો છે. પોતાની પ્રિયાનો શોધ ન લાગવાથી આક્રંદ કર
તો અહિં તહીં ભમ્યા કરે છે."

કેશરદુતની આ વાત સાંભળી અર્જુને વિચાર્યું કે, એ
પ્રભાવતી તે મારા મિત્ર મણિચુડ વિદ્યાધરની બહેન હશે. કદિ
તેની બહેન ન હોય અને તે હોય પણ મારે તેને ધર્મની બહેન
માનવી જોઈએ અને તેણીને દુઃખરૂપ સમુદ્રમાંથી મુક્ત કરી
સેનાપતિ હિમાંગદને સુખી કરવા જોઈએ. આવું વિચારી અ-

ગુણ ધારણ કરવાનો મહાન્ લાભ મને પ્રાપ્ત થયો છે. મહાવીર, આ તમારી ધર્મબ્હેન પ્રભાવતીને સુખેથી લઈ જાઓ. તમે તેના પતિ હેમાંગદ રાજાની પાસે સત્વર જાઓ. કારણકે, મેં તેની પાસે પ્રતારિણી વિદ્યા મોકલી છે. તેણીએ કૃત્રિમ પ્રભાવતીનું રૂપ બનાવી રાજાને મોહિત કર્યો છે. જો વિલંબ થશે તો રાજા હેમાંગદ પ્રાણરહિત થઈ જશે. મેઘનાદનાં આ વચનો સાંભળતાજ મારા સ્વામી અર્જુન સત્ય પ્રભાવતીને લઈ વિમાનમાં બેસી તમારી પાસે આવ્યા છે. મેઘનાદ શરમાઈને પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો છે " આ પ્રમાણે કેચર પાસેથી પ્રભાવતીનો સર્વ વૃત્તાંત સાંભળી રાજા હેમાંગદ અતિ પ્રસન્ન થયો. તે અર્જુનનો મોટો આભાર માની તેને સાથે લઈ પ્રિયા સહિત પોતાના હિરણ્યપુરમાં આવ્યો ત્યાં ધનંજયને ઉંચા આસન ઉપર બેસારી તે નમ્રતાથી બોલ્યો—" વીર ધનંજય, તમે મારા પ્રાણદાતા છો. તમે કરેલા ઉપકારનો બદલો મારાથી કોઈ રીતે વળી શકે તેમ નથી. પરંતુ મારી એક પ્રાર્થના છે કે, ' તમે આ મારા રાજ્યનો અંગીકાર કરો હું તમારો સેવક થઈને રહું. પ્રીતિથી મેળવેલા મારા પ્રાણ તથા ભુજબળથી સંપાદન કરેલી આ રાજ્યલક્ષ્મીને સ્વીકારી મને કૃતાર્થ કરો. "

હેમાંગદની આવી અનુપમ કૃતજ્ઞતા જોઈ અર્જુન પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો—" જોકે આ તમારૂં રાજ્ય સ્વર્ગ તુલ્ય હોય તો પણ મારે તેનું પ્રયોજન નથી. તમે પોતેજ સ્વસ્થ થઈને તમારા રાજ્યનું રક્ષણ કરો. "

આ પ્રમાણે અર્જુન અને હેમાંગદ વચ્ચે વાતચિત થતી હતી, તેવામાં પ્રભાવતીનો બંધુ મણિચૂડ પોતાનું સૈન્ય લઈને ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેઓ બધા પરસ્પર પ્રેમથી મળ્યાં. પ્રભાવતીએ પોતાના બંધુ મણિચુડની આગળ અર્જુને કરેલા મહાન્ ઉપકારનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. જે સાંભળી મણિચુડ પોતાના મિત્ર અર્જુનને ઉમંગથી ભેટી પડ્યો. વીર અર્જુન અને મણિચુડ કેટલાક દિવસ સુધી હેમાંગદના રાજ્યમાં સાથે રહ્યા અને તેમણે આનંદથી દિવસો નિર્ગમન કર્યા.

એક વખતે રાજા હેમાંગદ પોતાના મહેલમાં અર્જુન અને મણિચુડની સાથે વાર્તાવિનોદ કરતા હતા. તેવામાં દ્વારપાળે અર્જુનને ખબર આપ્યા કે, "કોઈ પુરૂષ હસ્તિનાપુરથી આવ્યો છે અને તે વીર ધનંજયને મળવાની ઈચ્છા રાખે છે." દ્વારપાળના આ વચનો સાંભળી અર્જુન ઉત્સુક થઈ તે પુરૂષને સત્વર પ્રવેશ કરવાની આજ્ઞા કરી દ્વારપાળ તે પુરૂષને અર્જુનની સમીપ તેડી લાવ્યો. તે પુરૂષ સર્વને નમ્રતાથી પ્રણામ કરી બોલ્યો— "વીરમણિ રાજકુમાર, મહારાજા પાંડુ વૃદ્ધવસ્થાએ પહોંચ્યા છે તેથી આપને મળવા બોલાવે છે. તમારા વિરહથી કુંતી માતા પણ રાત દિવસ નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા પાડ્યા કરે છે. યુધિષ્ઠિર વગેરે તમારા બંધુઓ પણ તમને મળવાને ઉત્સુક થઈ રહ્યા છે."

તે પુરૂષના આ વચનો સાંભળી વીર અર્જુન પોતાના કુટુંબને મળવાને ઉત્કંઠિત થઈ ગયો. પોતાની તીર્થાટનની

પ્રતિજ્ઞા પણ પૂર્ણ થવા આવી છે, એવું વિચારી તે મહાબાહુએ તે પુરૂષને કહ્યું, "ભદ્ર તું આગળથી જા. અને મારા આવવાના ખબર મારા માતાપિતાને તથા મારા બંધુઓને નિવેદન કર. **શત્રુંજય તીર્થની** પવિત્ર યાત્રા કરી હું હસ્તિનાપુરમાં જલદી આવું છું."

અર્જુનના આ વચનો સાંભળી અને પોતાનું આગમન સાર્થક થએલું જાણી તે પુરૂષ ખુશી થતો અર્જુનની આજ્ઞા લઈ વેગથી હસ્તિનાપુર તરફ રવાને થયો.

પ્રતાપી અર્જુન રાજા હેમાંગદની રજા લઈ પોતાના મિત્ર મણિચુડની સાથે વિમાનમાં બેસી સોરઠ દેશમાં આવેલા શત્રુંજય તીર્થ પ્રત્યે વિદાય થયા હતા.

વાંચનાર. આ વીર અર્જુનના વૃત્તાંતમાંથી અને તે સમયને અનુસરી વર્ણવેલા નીતિ તથા ધર્મના યોગ્ય શિક્ષણ ગ્રહણ કરજે. વીર અર્જુને તે કાળના તીર્થ તરીકેના કાર્યો કરેલા છે, તે નવ ગૃહસ્થાવાસીઓએ અનુસરણ કરવા યોગ્ય છે. પૂર્વકાળે રાજા અને રાજકુમાર વ્રતપાલન કેવી રીતે કરતા હતા? તે અર્જુનના ગોરક્ષણના ચરિત્ર ઉપરથી સારી રીતે જણાવે છે. પ્રજાની ગાયોને પાછી લાવવામાં અર્જુને જે પરાક્રમ બતાવ્યું છે તે ખરેખર મનન કરવા યોગ્ય છે.

પવિત્ર પુરૂષોની સમક્ષ જે પ્રતિજ્ઞા લેવામાં આવતી અને પવિત્ર પુરૂષોના મુખથી જે ઉપદેશવચનો કહેવામાં આવે તે પ્રમાણે વર્તવાને પ્રાચીન આર્ય પુરૂષો કેવા દૃઢ હતા? તેનું

પૂર્ણ દૃષ્ટાંત અર્જુન પોતેજ બનેલો છે. નારદમુનિએ જે નિયમ કથન કર્યો હતો, તે નિયમનો અર્જુને પરોપકાર માટે ભંગ કર્યો, તથાપિ તે વીરપુરૂષ તે પ્રતિજ્ઞા પાળવાને બાર વર્ષ વનવાસ કરવા નીકળી પડયો હતો. વડિલોએ ઘણું સમજાવ્યું તે છતાં વીર અર્જુન પોતાના નિયમને વળગી રહ્યો, એ તેના જીવનનું ઉજ્જ્વળ ચરિત્ર છે. પૂર્વકાળે એવા અનેક દૃઢપ્રતિજ્ઞ પુરૂષો આર્હત પ્રજામાં ઉત્પન્ન થતા હતા. જ્યારે અર્જુન તીર્થાટન કરવા તૈયાર થયો અને પોતાની પ્રિયા દ્રૌપદીની આજ્ઞા મેળવવા આવ્યો તે વખતે દ્રૌપદીએ જે પ્રેમ દર્શાવ્યો હતો, તે અદ્ભુત હતો પોતાને પતિનો દીર્ઘકાળ વિયોગ થવાનો છે, તે છતાં મહાનુભાવ દ્રૌપદીએ પોતાના પતિ અર્જુનને વિદાયગિરિ વખતે જે વચનો કહ્યા હતા, તે સર્વ સુજ્ઞ શ્રાવિકાઓને સ્મરણીય છે "**સ્વામી આ દાસીને કદિપણ ભુલશો નહીં, તેને આપના મનોમંદિરમાં સદા સ્થાન આપજો.**" આવા પવિત્ર પ્રેમના વચનો પૂર્વકાળે પ્રિયાના મુખમાથી પ્રગટ થતા હતા આ શિક્ષણ દરેક આર્ય સ્રીને ગ્રહણ કરવા જેવુ છે પતિભક્તિભાવના ધારણ કરવી એ ભવિ ભામિનીનો ધર્મ છે. બીજી એક વાત તે વખતે દ્રૌપદીના મુખમાથી નીકળી હતી તે દરેક દેશાભિમાનને જાગ્રત કરનારી છે. સતી દ્રૌપદીએ અર્જુનને ચાલતી વખતે કહ્યું હતું કે. "**સ્વામી, આપ વિદેશની નવીન કળા અને નવીન લક્ષ્મી સંપાદન કરી વ્હેલા પધા-**

પૂર્ણ દ્રષ્ટાંત અર્જુન પોતેજ બનેલો છે. નારદમુનિએ જે નિયમ કથન કર્યો હતો, તે નિયમનો અર્જુને પરોપકાર માટે ભંગ કર્યો, તથાપિ તે વીરપુરૂષ તે પ્રતિજ્ઞા પાળવાને બાર વર્ષ વનવાસ કરવા નીકળી પડયો હતો. વડિલોએ ઘણું સમજાવ્યું તે છતાં વીર અર્જુન પોતાના નિયમને વળગી રહ્યો, એ તેના જીવનનું ઉજ્જ્વળ ચરિત્ર છે. પૂર્વકાળે એવા અનેક દ્રઢપ્રતિજ્ઞ પુરૂષો આર્હત પ્રજામા ઉત્પન્ન થતા હતા. જ્યારે અર્જુન તીર્થાટન કરવા તૈયાર થયો અને પોતાની પ્રિયા દ્રોપદીની આજ્ઞા મેળવવા આવ્યો તે વખતે દ્રોપદીએ જે પ્રેમ દર્શાવ્યો હતો, તે અદ્દભુત હતો. પોતાને પતિનો દીર્ઘકાળ વિયોગ થવાનો છે, તે છતાં મહાનુભાવ દ્રોપદીએ પોતાના પતિ અર્જુનને વિદાય ગિરિ વખતે જે વચનો કહ્યા હતા, તે સર્વ સુજ્ઞ શ્રાવિકાઓને સ્મરણીય છે. " **સ્વામી આ દાસીને કદિપણ ભુલશો નહીં, તેને આપના મનોમંદિરમાં સદા સ્થાન આપજો.** " આવાં પવિત્ર પ્રેમના વચનો પૂર્વ કાળે પ્રિયાના મુખમાંથી પ્રગટ થતા હતા. આ શિક્ષણ દરેક આર્ય સ્રીને ગ્રહણ કરવા જેવુ છે પતિભક્તિભાવના ધારણ કરવી એ ભવિ ભામિનીનો ધર્મ છે. બીજી એક વાત તે વખતે દ્રોપદીના મુખમાથી નીકળી હતી. તે દરેક દેશાભિમાનને જાગ્રત કરનારી છે. સતી દ્રોપદીએ અર્જુનને ચાલતી વખતે કહ્યું હતું કે, " **સ્વામી, આપ વિદેશની નવીન કળા અને નવીન લક્ષ્મી સંપાદન કરી વ્હેલા પધા**

પ્રતિજ્ઞા પણ પૂર્ણ થવા આવી છે, એવું વિચારી તે મહાવીર હુએ તે પુરૂષને કહ્યું, " ભદ્ર તું આગળથી જા. અને મારા આવવાના ખબર મારા માતાપિતાને તથા મારા બંધુઓને નિવેદન કર. **શત્રુંજય તીર્થની** પવિત્ર યાત્રા કરી હું હસ્તિનાપુરમા જલદી આવું છુ. "

અર્જુનનાં આ વચનો સાભળી અને પોતાનું આગમન સાર્થક થએલું જાણી તે પુરૂષ ખુશી થતા અર્જુનની રજા લઇ વેગથી હસ્તિનાપુર તરફ રવાને થયો

પ્રતાપી અર્જુન રાજા હેમાંગદની રજા લઇ પોતાના મિત્ર મણિચુડની સાથે વિમાનમ. બેશી સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં આવે લા શત્રુંજય તીર્થ પ્રત્યે વિદાય થયો હતો

વાંચનાર. આ વીર અર્જુનના ચરિત્રમાથી અને સમયને અનુસરી વર્ણવેલા બીજા પ્રસંગોમાંથી યોગ્ય હિત ગ્રહણ કરજો વીર અર્જુન પોતાની તીર્થયાત્રામા જે કાર્ય કરેલા છે, તે સર્વ ગૃહસ્થાવાસીઓએ અનુકરણ કરવા જેવા છે પૂર્વકાળે રાજા અને રાજકુમાર પ્રજાપાલન કેવી રીતે કરતા હતા ? તે અર્જુનના ગૌરક્ષણના ચરિત્ર ઉપરથી દેખાય છે છે પ્રજાની ગાયોને પાછી લાવવામા અર્જુને જે [illegible] બતાવ્યું છે. તે ખરેખર મનન કરવા યોગ્ય છે

પવિત્ર પુરૂષોની સમક્ષ જે પ્રતિજ્ઞા લેવામા આવે [illegible] પવિત્ર પુરૂષોના મુખથી જે ઉપદેશવચનો કહેવામા આવે તે પ્રમાણે વર્તવાને પ્રાચીન આર્ય પુરૂષો કેવા દૃઢ હતા [illegible]

રજ્જો. " આર્ય સ્ત્રીના આ કેવા ઉત્તમ ઉદ્ગાર છે ? અને કેવું દેશાભિમાન છે ? પૂર્વકાળે દેશાટન અથવા તીર્થાટન કરવા જતાં પોતાના પતિને આર્ય સ્ત્રી નવીન કળા અને નવીન લક્ષ્મી સંપાદન કરવાની ભલામણ કરતી એ તેનો આચાર સ્વદેશ ભૂમિની ઉન્નતિ સૂચવનારો છે વિદેશીયકળા અને લક્ષ્મી સ્વદેશમા લાવવી એ તેનો ઉત્તમ હેતુ ખરેખર પ્રશંસનીય છે. વર્તમાનકાળે જે વાત આપણી સ્ત્રીઓ તદ્દન ભુલી ગઇ છે પૂર્વના જેવી **સ્વદેશભક્તિ જાગ્રત કરવી** એ દરેક આર્ય સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે શાસનદેવતા તે સમયની યોગ્યતા આપણામા પ્રાપ્ત કરે, એજ અંતરની અભિલાષા છે.

અર્જુને પોતાના તીર્થાટનના પ્રવાસમા વિદ્યાધર મણિચૂડનો ઉપકાર કર્યો અને તેની સાથે મૈત્રી સબંધ જોડ્યો-એ તેની ઉચ્ચ વૃત્તિ દર્શાવવા યોગ્ય છે. પરોપકાર વૃત્તિ રાખવી એ સર્વોત્તમ મત છે અને એ મતના પ્રભાવથી માનવજીવનની પૂર્ણ સાર્થકતા થાય છે પ્રાચીન મહાવીરો મૃત્યુને શરણ થએલા છે, તથાપિ તેમના પવિત્ર નામ જે કીર્તિકાળના પૃષ્ઠ ઉપર આરોપિત થએલા છે, તેનું કારણ તેમની પરોપકારવૃત્તિજ હતી. આ નશ્વર શરીરથી જો શાશ્વત યશ શરીર મેળવવું હોય તો. પરોપકારરૂપ મહામંત્ર આચરવું વીર અર્જુન એ મહામંત્રનો ઉપાસક હતો. અને તેથી જ તેનું જીવન આદર્શપ્રાય ગણાય છે તેથી દરેક મણિચૂડ અને તેના જેવા પ્રભાવશાળી મહોપકાર સર્વ

પ્રકરણ ૨૮ મું

રાજ્યાભિષેક.

હસ્તિનાપુરની અંદર આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો છે. સમગ્ર પ્રજા રાજભક્તિના રસમાં રસિક બની રસાનુભવ કરી રહી હતી. ઘેર ઘેર આબાળથી વૃદ્ધ સુધી સર્વ આનંદમગ્ન થઈ ગયું છે ધ્વજા, પતાકા અને તોરણોથી સર્વ નગર અલંકૃત કરવામાં આવ્યું છે વિદેશમાંથી આમંત્રિત કરેલા રાજાઓ હસ્તિનાપુરમાં આવતા જાય છે. વિવિધ પ્રકારના સંગીતો અને નાટકો થઈ રહ્યા છે. પાંડુરાજાનો રાજમહેલ વાજિંત્રો, અને મધુર ગીતોના નાદથી ગાજી રહ્યો છે. શેરીએ શેરીએ [illegible] પોતાના ગૃહદ્વાર આગળ સ્વસ્તિક કરી પૂર્ણ કુંભ [illegible] તરુણીઓ નવરંગિત વેષ [illegible] વિલાસ [illegible] અને હરેકના મુખમાંથી [illegible] વિજય થાઓ એવા શબ્દો નીકળે છે.

વાચકગણ, આ પ્રસંગ [illegible] ઉપરથી જાણી શકશો. [illegible] તેથી તેનું [illegible]

વીર અર્જુન જ્યારે પોતાના મિત્ર હેમાંગદની [illegible] હસ્તિનાપુર [illegible] ત્યારે [illegible] પુરૂષ હસ્તિનાપુરથી [illegible] તેને વિદાય કરી અર્જુન પાસે

પછી મણિચૂડને સાથે લઇ શત્રુંજય તીર્થ ઉપર આવ્યો હતો. ત્યાં અતિભક્તિથી જિનેશ્વરોને નમસ્કાર કરી અર્જુન પોતાના પ્રિય સંબંધી કૃષ્ણને મળવાને દ્વારકામાં આવ્યો હતો. અર્જુનને કૃષ્ણે ઘણા પ્રેમથી તેનું અતિથ્ય કર્યું, અને કેટલા એક દિવસ રાખી કૃષ્ણે પોતાની બ્હેન સુભદ્રાને અર્જુનની સાથે પરણાવી હતી. તે વિવાહ પ્રસંગે કૃષ્ણે હાથી, ઘોડા, રથ, મણિ અને માણિક્ય વગેરે ઉત્તમ વસ્તુઓ અર્જુનને ભેટ કરી હતી કેટલોક વખત કૃષ્ણ સાથે આનંદથી રહ્યા પછી અર્જુન કૃષ્ણની રજા લઇ પોતાની પ્રિયા સુભદ્રાની સાથે વિમાનમા બેસી હસ્તિનાપુરમા આવ્યો હતો તે વખતે તેની સાથે મણિચૂડ અને હેમાંગદ અને ખેચરોનું મોટુ સૈન્ય સાથે હતું. એવા મોટા રસાલાથી અર્જુન હસ્તિનાપુરમાં આવતા તેને જેવાને લોકો આતુરથી બાહેર નીકળ્યા હતા. પાંડુરાજા, કુંતી અને તેના બંધુઓ અર્જુનના આવવાના ખબર સાંભળી ઉત્કંઠાથી દોડી આવ્યા અને સર્વે અર્જુનને પ્રેમથી ભેટી પડ્યા હતા વીર અર્જુને વડીલોના ચરણકમલમા વંદના કરી અને સર્વને કુશળ વાર્તા પુછી હતી અર્જુનને જોવાને હજારો લોકો હસ્તિનાપુરની બજારમા અને રાજદ્વારમાં એકઠા થયા હતા. સર્વ પ્રજાજનને અને રાજકીય વર્ગને મળી અર્જુન પોતાના રાજગૃહમા ગયો હતો. અર્જુને પોતાના મિત્ર મણિચુડ અને હેમાંગદની સર્વને મુલાકાત કરાવી. પછી સર્વ પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

બીજે દિવસે વિચક્ષણ પાંડુરાજાએ પોતાના પાંચે પુત્રોને પાસે બોલાવી આ પ્રમાણે કહ્યું હતું—“ પુત્રો, હવે હું વૃદ્ધ થયો છું. મારા સર્વ કેશ ઉપર શ્વેતરંગ આવી ગયો છે. હવે મને મારી જરાવસ્થા બળાત્કારે ધર્મકાર્યમા પ્રેરે છે. વિષયસુખ મને અપ્રિય લાગે છે. જયાસુધી વૃદ્ધાવસ્થાએ મારા શરીરને પૂરેપૂરૂં આક્રાત કર્યું નથી, ત્યાસુધી ધાર્મિકકાર્ય કરવામા અને આત્મસાધન સંપાદન કરવામા મારી મનોવૃત્તિ ઉત્સુક થઈ છે શાસ્ત્રમા અને લોકમા વૃદ્ધાવસ્થાનુ સ્વરૂપ કેવું વિકટ છે? તે મારા સાભળવામા અને જોવામા આવ્યું છે, તેનું સ્મરણ કરતા મને કંપારી છુટે છે જરાવસ્થામા ગાત્ર સંકુચિત થઈ જાય છે, ગતિ મંદ પડી જાય છે, દાત શિથિલ થઈ ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, દૃષ્ટિ નિસ્તેજ થાય છે, સ્વરૂપ હાસ્ય કરવા લાયક બની જાય છે, નિર્દંત થયેલા મુખમાથી લાળ ગળ્યા કરે છે, ઇંદ્રિયો શિથિલ થઈ જાય છે. સ્મૃતિ ન્યૂન થઈ જાય છે, વિચારશક્તિ હણાઈ જાય છે. શરીર માહેલી સસ ધાતુઓ નિર્બળ થઈ જાય છે, અને વિવિધ પ્રકારના રોગો ગ્રસન કરે છે આવી જરાવસ્થાએ પરવશ પડેલો પુરૂષ સ્વજનોને અપ્રિય થાય છે પુત્રો વૃદ્ધ પિતાની અવજ્ઞા કરે છે. અને સ્ત્રી વારવાર અપમાન કરે છે હે પુત્રો, જ્યાસુધી આવી વૃદ્ધાવસ્થા ન આવી હોય, ત્યાસુધી પુરૂષે ધર્મકાર્યમા પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. અને પછી જ્યારે એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય ત્યારે હૃદયને સાસારિક ભાવથી મુક્ત કરી આત્મિક સ્વરૂપમા આરોપિત કરવુ અને શુભધ્યાનની ધારણા કરવી

જુઓ, હું પણ હવે તેવી સ્થિતિમાં આવવાને તૈયાર થયો છું. તેથી આ સર્વગુણસંપન્ન યુધિષ્ઠિરને માથે રાજ્યભાર મુકી નિવૃત્તિમાર્ગનો હું પથિક બનું તો વધારે સારૂં. મારૂં હૃદય હવે ધર્મકાર્ય કરવાને આતુર થઈ રહ્યું છે. તમે બધા મને તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને અનુમોદન આપો.

આ વખતે ભીષ્મ, ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર વગેરે હાજર હતા. તેઓ પાંડુરાજાનો આવો શુભ વિચાર જાણીને બોલ્યા "પાંડુરાજા તમે ઘણો સારો વિચાર કર્યો. યુધિષ્ઠિર સર્વ રીતે લાયક છે જો તે રાજા થશે તો ભારતભૂમિ રાજન્વતી થશે" અર્જુન અને ભીમ બોલી ઉઠ્યા—"પિતાજી; આપનું કહેવું સત્ય છે અમારા વડિલ બંધુ ધર્મ રાજ્યને લાયક છે. જે આપ મુખથી બોલો છો, તે સર્વ અમને માન્ય છે, તેમ છતાં કોઈ આપની કહેલી વાત માન્ય નહીં કરે તો તેના મસ્તક ઉપર અમારા તીક્ષ્ણ બાણોની વૃષ્ટિ થશે"

પુત્રોના આવા વચનો સાંભળી પાંડુરાજા પ્રસન્ન થયા હતા તત્કાળ તેણે યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક કરવા સર્વ સામગ્રી એકઠી કરવાની આજ્ઞા કરી હતી અને તેમની આજ્ઞાથી હસ્તિનાપુરમાં મોટી તૈયારીઓ થઈ રહી હતી.

એ ઉપરથી આજે યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક કરવાનો દિવસ હતો. હસ્તિનાપુરમાં આનંદ ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો. સર્વ પ્રજા પોતાના નવા રાજાને નમન કરવાને ઉત્સુક બની હતી. જે પ્રસંગનું વર્ણન ઉપર કરવામાં આવ્યું છે.

વર્ત્યો, હું પણ હવે તેવી સ્થિતિમાં આવવાને તૈયાર થયો છું. તેથી આ સર્વગુણસંપન્ન યુધિષ્ઠિરને માથે રાજ્યભાર મુકી નિવૃત્તિમાર્ગનો હું પથિક બનું તો વધારે સારૂં. મારૂં હૃદય હવે ધર્મકાર્ય કરવાને આતુર થઈ રહ્યું છે. તમે બધા મને તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને અનુમોદન આપો.

આ વખતે ભીષ્મ, ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર વગેરે હાજર હતા. તેઓ પાંડુરાજાનો આવો શુભ વિચાર જાણીને બોલ્યા "પાંડુરાજા તમે ઘણો સારો વિચાર કર્યો. યુધિષ્ઠિર સર્વ રીતે લાયક છે. જો તે રાજા થશે તો ભારતભૂમિ રાજન્વતી થશે." અર્જુન અને ભીમ બોલી ઉઠ્યા—"પિતાજી; આપનું કહેવું સત્ય છે અમારા વડિલ બંધુ ધર્મ રાજ્યને લાયક છે. જે આપ મુખથી બોલો છો, તે સર્વ અમને માન્ય છે, તેમ છતા કોઈ આપની કહેલી વાત માન્ય નહીં કરે તો તેના મસ્તક ઉપર અમારા તીક્ષ્ણ બાણોની વૃષ્ટિ થશે."

પુત્રોના આવા વચનો સાંભળી પાંડુરાજા પ્રસન્ન થયા હતા તત્કાળ તેણે યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક કરવા સર્વ સામગ્રી એકઠી કરવાની આજ્ઞા કરી હતી અને તેમની આજ્ઞાથી હસ્તિનાપુરમા મોટી તૈયારીઓ થઈ રહી હતી.

એ ઉપરથી આજે યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક કરવાનો દિવસ હતો. હસ્તિનાપુરમા આનંદ ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો. સર્વ પ્રજા પોતાના નવા રાજાને નમન કરવાને ઉત્સુક બની હતી. જે પ્રસંગનું વર્ણન ઉપર કરવામા આવ્યું છે.

બીજે દિવસે વિચક્ષણ પાંડુરાજાએ પોતાના પાંચે પુત્રોને પાસે બોલાવી આ પ્રમાણે કહ્યું હતું—" પુત્રો, હવે હું વૃદ્ધ થયો છું. મારા સર્વ કેશ ઉપર શ્વેતરંગ આવી ગયો છે. હવે મને મારી જરાવસ્થા બળાત્કારે ધર્મકાર્યમાં પ્રેરે છે. વિષયસુખ મન અપ્રિય લાગે છે. જયાંસુધી વૃદ્ધાવસ્થાએ મારા શરીરને પુરેપુરૂં આક્રાંત કર્યું નથી, ત્યાંસુધી ધાર્મિકકાર્ય કરવામાં અને આત્મસાધન સંપાદન કરવામાં મારી મનોવૃત્તિ ઉત્સુક થઈ છે. શાસ્ત્રમાં અને લોકમાં વૃદ્ધાવસ્થાનું સ્વરૂપ કેવું વિકટ છે? તે મારા જાણવામાં અને જોવામાં આવ્યું છે. તેનું સ્મરણ કરતાં મને કંપારી છુટે છે. જરાવસ્થામાં ગાત્ર સંકુચિત થઈ જાય છે, ગતિ મંદ પડી જાય છે, હાથ શિથિલ થઈ [illegible] થઈ જાય છે, દૃષ્ટિ નિસ્તેજ થાય છે, સ્વરૂપ હાસ્ય કરવા લાયક બની જાય છે. નિર્દંત થયેલા મુખમાંથી લાળ ઝરયા કરે છે, ઇંદ્રિયો શિથિલ થઈ જાય છે, સ્મૃતિ ન્યૂન થઈ જાય છે, વિચારશક્તિ હણાઈ જાય છે, શરીર માંહેથી સપ્ત ધાતુઓ નિર્બળ થઈ જાય છે, અને વિવિધ પ્રકારના રોગો ઉત્પન્ન કરે છે. આવી જરાવસ્થાએ પરવશ પડેલો પુરૂષ સ્વજનોને અપ્રિય થાય છે, પુત્ર વૃદ્ધ પિતાની અવજ્ઞા કરે છે, અને સ્ત્રી કાંતાનું અપમાન કરે છે. હે પુત્રો, જ્યાંસુધી આવી વૃદ્ધાવસ્થા ન આવી હોય ત્યાંસુધી પુરૂષે ધર્મકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી. જે ઇંદ્રિઓ બળ પડી જાય ત્યારે એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય, ત્યારે હૃદયને સાત્ત્વિક ભાવથી યુક્ત કરી આત્મિક વસ્તુઓનું ચિંતન કરવું અને શુભધ્યાનની ધારણા કરવી.

વત્સો, હું પણ હવે તેવી સ્થિતિમાં આવવાને તૈયાર થયો છું. તેથી આ સર્વગુણસંપન્ન યુધિષ્ઠિરને માથે રાજ્યભાર મુકી નિવૃત્તિમાર્ગનો હું પથિક બનું તો વધારે સારૂં. મારૂં હૃદય હવે ધર્મકાર્ય કરવાને આતુર થઈ રહ્યું છે. તમે બધા મને તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવાને અનુમોદન આપો.

આ વખતે ભીષ્મ, ધૃતરાષ્ટ્ર અને વિદુર વગેરે હાજર હતા. તેઓ પાંડુરાજાનો આવો શુભ વિચાર જાણીને બોલ્યા "પાંડુરાજા તમે ઘણો સારો વિચાર કર્યો યુધિષ્ઠિર સર્વ રીતે લાયક છે જો તે રાજા થશે તો ભારતભૂમિ રાજન્વતી થશે." અર્જુન અને ભીમ બોલી ઉઠ્યા—"પિતાજી; આપનું કહેવું સત્ય છે અમારા વડિલ બંધુ ધર્મ રાજ્યને લાયક છે. જે આપ મુખથી બોલો છો, તે સર્વ અમને માન્ય છે. તેમ છતા કોઈ આપની કહેલી વાત માન્ય નહીં કરે તો તેના મસ્તક ઉપર અમારા તીક્ષ્ણ બાણોની વૃષ્ટિ થશે."

પુત્રોના આવા વચનો સાંભળી પાંડુરાજા પ્રસન્ન થયા હતા. તત્કાળ તેણે યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક કરવા સર્વ સામગ્રી એકઠી કરવાની આજ્ઞા કરી હતી અને તેમની આજ્ઞાથી હસ્તિનાપુરમા મોટી તૈયારીઓ થઈ રહી હતી.

એ ઉપરથી આજે યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક કરવાના દિવસ હતો. હસ્તિનાપુરમા આનંદ ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો સર્વ પ્રજા પોતાના નવા રાજાને નમન કરવાને ઉત્સુક બની હતી. જે પ્રસંગનું વર્ણન ઉપર કરવામા આવ્યુ છે.

સુવર્ણની રત્નમેખળા કટી ઉપર આરોપિત કરી. અને બીજાં દિવ્ય અલંકારો તથા ઉત્કૃષ્ટ વસ્ત્રો રાજા યુધિષ્ઠિરને પહેરાવ્યાં. સર્વ રાજમંડળ યુધિષ્ઠિરના ચરણની સેવા કરતું તેની આસપાસ ઉભું રહ્યું. અર્જુનના ઇસારાથી તેના મિત્ર મણિચુડે પોતાની વિદ્યાના બળથી તે રાજ્યાભિષેકના મંડપને બદલાવી નાંખ્યો. માનુષી શોભા મટીને દિવ્ય શોભા થઈ ગઈ. ઇંદ્રની સુધર્માસભાની સાથે તે હરિફાઈ કરવા લાગ્યો. મંડપની ચારે તરફ સ્ફટિક મણિઓની દીવાલોમાં આકાશનું પ્રતિબિંબ પડવાથી દીવાલ અને આકાશમાં અંતરાય દેખાતો નહોતો, તેથી મંડપમાં આવનાર લોકો અંધની જેમ હાથ ફેરવતા આમ તેમ ફરતા હતા. જમીન ઉપર નીલમણિઓ જડેલા હોવાથી તે પર ચાલનાર લોકોને જલની ભ્રાંતિ થતી હતી. મંડપના ઉપરના ભાગમાં બાંધેલા વિવિધ રંગના ચંદરવાના પ્રતિબિંબ જમીનપર પડતા, તેથી જાણે પૃથ્વીપર ચંદરવા બાંધ્યા હોય, તેવો દેખાવ થઈ રહ્યો હતો.

આવા મનોહર મંડપમાં સિંહાસનપર બેઠેલા નવા રાજા યુધિષ્ઠિર સુધર્મા સભામાં બેઠેલા ઇંદ્રના જેવા દેખાતા હતા. તેની આગળ માંડળિક રાજાઓ પોતાના મુગટ નમાવી નમન કરતા હતા. સચિવો, સામંતો, પૌરજનો અને જાનપદો હસ્તી, અશ્વ, રથ વિગેરેની ઉમદા ભેટો નવા રાજાને દેવા જતા હતા. તે સમયે યુધિષ્ઠિર રાજાની પાસે સેવા માટે ઉભા રહેલા તેના ચાર બંધુઓ જાણે તેની સેવા

ઉત્પન્ન થવાથી, તેઓ મારા મનુષ્યનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા છે. તેઓની સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ એટલી બધી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે કે જેથી મારા હૃદયમાં ઈર્ષારૂપ અગ્નિજ્વાળા પ્રગટતી જાય છે. તેમના ગેહોમાં દીપકની જેમ મણિઓની પંક્તિઓ પ્રકાશ કરી રહી છે. તેમની રાજસભાની આગળ ઇંદ્રની સુધર્મા સભા ઉજ્જડ લાગી જાય છે તેમના નિધિઓ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ છે. જેમ સૂર્ય સર્વ રસાયણને આકર્ષણ કરી તેની જળવૃષ્ટિથી આખા વિશ્વને પ્રસન્ન કરે છે, તેમ યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીની સર્વ સંપત્તિઓને એકઠી કરી સર્વ પ્રજાને પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે વીર યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી મોટી કીર્તિ મેળવી છે તેણે પોતાના ચારે બંધુઓને ચારે દિશાઓમાં મોકલી વીરકીર્તિ સંપાદન કરી છે. કુંતીએ જેમને પ્રત્યક્ષ મંગળ કરેલું છે એવા તે ચારે ભાઈઓએ પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરને દિગ્વિજયનું ભારે માન અપાવ્યું છે. એ માનથી પંડુકુમાર યુધિષ્ઠિર ગર્વમાં આવી ગયો છે. ભીમસેને પોતાના પરાક્રમથી પૂર્વ દિશા જીતી છે. તે દેશમાં આવેલા કામરૂદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તેણે હાજુવારમાં સ્વાધીન કરી લીધી છે. તે સિવાય મહાવીર ભીમે અંગ, બંગ કલિંગ અને કામરૂદેશમાં પોતાના બંધુ યુધિષ્ઠિરની સત્તા બેસાડી છે. અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર યશસ્તંભ આરોપી દીધા છે. વીર અર્જુને દક્ષિણમાં દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, લાટ, ભોટ અને તલંગ સિવાય સર્વ દેશોપર જીત મેળવી ત્યાંના રાજાઓને વશ કરી લઈ તે મહાવીરે દક્ષિણ સમુદ્રના

ઉત્પન્ન થવાથી, તેઓ મારા મૃત્યુનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા છે. તેઓની સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ એટલી બધી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે કે જેથી મારા હૃદયમાં ઈર્ષ્યારૂપ અગ્નિજ્વાળા પણ વધતી જાય છે. તેમના મેહેલોમાં દીપકની જેમ મણિઓની પંક્તિઓ પ્રકાશ કરી રહી છે. તેમની રાજસભાની આગળ ઈંદ્રની સુધર્મા સભા લજ્જા પામી જાય છે. તેમના નિધિઓ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ છે. જેમ સૂર્ય સર્વ રસાયણને આકર્ષણ કરી તેની જળવૃષ્ટિથી આખા વિશ્વને પ્રસન્ન કરે છે, તેમ યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીની સર્વ સંપત્તિઓને એકઠી કરી સર્વ પ્રજાને પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે. વીર યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી મોટી કીર્ત્તિ મેળવી છે તેણે પોતાના ચારે બંધુઓને ચારે દિશાઓમાં મોકલી વીરકીર્ત્તિ સંપાદન કરી છે. કુંતીએ જેમને પ્રસ્થાનમંગળ કરેલું છે એવા તે ચારે ભાઈઓએ પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરને દિગ્વિજયનું ભારે માન અપાવ્યું છે. એ માનથી પંડુકુમાર યુધિષ્ઠિર ગર્વમાં આવી ગયો છે. ભીમસેને પોતાના પરાક્રમથી પૂર્વ દિશા જીતી છે. તે દેશમાં આવેલા કામરૂદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તેણે ક્ષણવારમાં સ્વાધીન કરી લીધી છે. તે શિવાય મહાવીર ભીમે અંગ, બંગ કલિંગ અને કામરૂદેશમાં પોતાના બંધુ યુધિષ્ઠિરની સત્તા બેસાડી છે. અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર યશસ્તંભ આરોપી દીધા છે. વીર અર્જુને દક્ષિણમાં દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, લાટ, ભોટ અને તલંગ શિવાય સર્વ દેશોપર જીત મેળવી ત્યાંના રાજાઓને વશ કરી લઈ તે મહાવીરે દક્ષિણ સમુદ્રના

ઉત્પન્ન થવાથી, તેઓ મારા મૃત્યુનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા છે. તેઓની સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ એટલી બધી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે કે જેથી મારા હૃદયમાં ઈર્ષ્યારૂપ અગ્નિજ્વાળા પણ વધતી જાય છે. તેમના મંદિરોમાં દીપકની જેમ મણિઓની પંક્તિઓ પ્રકાશ કરી રહી છે. તેમની રાજસભાની આગળ ઈંદ્રની સુધર્મા સભા લજ્જા પામી જાય છે. તેમના નિધિઓ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ છે. જેમ સૂર્ય સર્વ રસાયણને આકર્ષણ કરી તેની જળવૃષ્ટિથી આખા વિશ્વને પ્રસન્ન કરે છે, તેમ યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીની સર્વ સંપત્તિઓને એકઠી કરી સર્વ પ્રજાને પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે. વીર યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી મોટી કીર્ત્તિ મેળવી છે. તેણે પોતાના ચારે બંધુઓને ચારે દિશાઓમાં મોકલી વીરકીર્ત્તિ સંપાદન કરી છે. કુંતીએ જેમને પ્રસ્થાનમંગળ કરેલું છે એવા તે ચારે ભાઈઓએ પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરને દિગ્વિજયનું ભારે માન અપાવ્યું છે. એ માનથી પંડુકુમાર યુધિષ્ઠિર ગર્વમાં આવી ગયો છે. ભીમસેને પોતાના પરાક્રમથી પૂર્વ દિશા જીતી છે. તે દેશમા આવેલા કામરૂદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તેણે ક્ષણવારમાં સ્વાધીન કરી લીધી છે. તે શિવાય મહાવીર ભીમે અંગ, બંગ કલિંગ અને કામરૂદેશમા પોતાના બંધુ યુધિષ્ઠિરની સત્તા બેસાડી છે. અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર જયસ્તંભ આરોપી દીધા છે. વીર અર્જુને દક્ષિણમા દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, લાટ, ભોટ અને તલંગ શિવાય સર્વ દેશોપર જીત મેળવી ત્યાંના રાજાઓને વશ કરી લઈ તે મહાવીરે દક્ષિણ સમુદ્રના

ઉત્પન્ન થવાથી, તેઓ મારા મૃત્યુનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા છે. તેઓની સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ એટલી બધી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે કે જેથી મારા હૃદયમાં ઈર્ષારૂપ અગ્નિજ્વાળા વધતી જાય છે. તેમના મેહેલોમાં દીપકની જેમ મણિઓની પંક્તિઓ પ્રકાશ કરી રહી છે. તેમની રાજસભાની આગળ ઈંદ્રની સુધર્મા સભા લજ્જા પામી જાય છે. તેમના નિધિઓ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ છે. જેમ સૂર્ય સર્વ રસાયણને આકર્ષણ કરી તેની જળવૃષ્ટિથી આખા વિશ્વને પ્રસન્ન કરે છે, તેમ યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીની સર્વ સંપત્તિઓને એકઠી કરી સર્વ પ્રજાને પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે. વીર યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી મોટી કીર્ત્તિ મેળવી છે. તેણે પોતાના ચારે બંધુઓને ચારે દિશાઓમા મોકલી વીરકીર્ત્તિ સંપાદન કરી છે. કુંતીએ જેમને પ્રસ્થાનમંગળ કરેલું છે એવા તે ચારે ભાઈઓએ પોતાના જ્યેષ્ટ બંધુ યુધિષ્ઠિરને દિગ્વિજયનું ભારે માન અપાવ્યું છે. એ માનથી પંડુકુમાર યુધિષ્ઠિર ગર્વમાં આવી ગયો છે. ભીમસેને પોતાના પરાક્રમથી પૂર્વ દિશા જીતી છે. તે દેશમા આવેલા કામરૂદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તેણે ક્ષણવારમાં સ્વાધીન કરી લીધી છે. તે શિવાય મહાવીર ભીમે અંગ, બંગ કલિંગ અને કામરૂદેશમા પોતાના બંધુ યુધિષ્ઠિરની સત્તા બેસાડી છે. અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર યશસ્તંભ આરોપી દીધા છે. વીર અર્જુને દક્ષિણમા દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, લાટ, ભોટ અને તેલંગ શિવાય સર્વ દેશોપર જીત મેળવી ત્યાંના રાજાઓને વશ કરી લઈ તે મહાવીરે દક્ષિણ સમુદ્રના

ઉત્પન્ન થવાથી, તેઓ મારા મૃત્યુનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા છે. તેઓની સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ એટલી બધી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે કે જેથી મારા હૃદયમાં ઈર્ષ્યારૂપ અગ્નિજ્વાળા પણ વધતી જાય છે. તેમના મેહેલોમાં દીપકની જેમ મણિઓની પંક્તિઓ પ્રકાશ કરી રહી છે. તેમની રાજસભાની આગળ ઈંદ્રની સુધર્મા સભા લજ્જા પામી જાય છે. તેમના નિધિઓ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ છે. જેમ સૂર્ય સર્વ રસાયણને આકર્ષણ કરી તેની જળવૃષ્ટિથી આખા વિશ્વને પ્રસન્ન કરે છે, તેમ યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીની સર્વ સંપત્તિઓને એકઠી કરી સર્વ પ્રજાને પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે. વીર યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી મોટી કીર્તિ મેળવી છે. તેણે પોતાના ચારે બંધુઓને ચારે દિશાઓમાં મોકલી વીરકીર્તિ સંપાદન કરી છે. કુંતીએ જેમને પ્રસ્થાનમંગળ કરેલું છે એવા તે ચારે ભાઈઓએ પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરને દિગ્વિજયનું ભારે માન અપાવ્યું છે. એ માનથી પાંડુકુમાર યુધિષ્ઠિર ગર્વમાં આવી ગયો છે. ભીમસેને પોતાના પરાક્રમથી પૂર્વ દિશા જીતી છે. તે દેશમાં આવેલા કામરૂદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તેણે તાબેદારમાં સ્વાધીન કરી લીધી છે. તે શિવાય મહાવીર ભીમે અંગ, બંગ કલિંગ અને કામરૂદેશમાં પોતાના બંધુ યુધિષ્ઠિરની સત્તા બેસાડી છે. અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર જયસ્તંભ આરોપી દીધા છે. વીર અર્જુને દક્ષિણમાં દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, લાટ, ભોટ અને તેલંગ શિવાય સર્વ દેશોપર જીત મેળવી ત્યાંના રાજાઓને વશ કરી લઈ તે મહાવીરે દક્ષિણ સમુદ્રના

ઉત્પન્ન થવાથી, તેઓ મારા મૃત્યુનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા છે. તેઓની સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ એટલી બધી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે કે જેથી મારા હૃદયમાં ઈર્ષ્યારૂપ અગ્નિજ્વાળા પણ વધતી જાય છે. તેમના મહેલોમાં દીપકની જેમ મણિઓની પંક્તિઓ પ્રકાશ કરી રહી છે. તેમની રાજસભાની આગળ ઈંદ્રની સુધર્મા સભા લજ્જા પામી જાય છે. તેમના નિધિઓ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ છે. જેમ સૂર્ય સર્વ રસાયણને આકર્ષણ કરી તેની જળવૃષ્ટિથી આખા વિશ્વને પ્રસન્ન કરે છે, તેમ યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીની સર્વ સંપત્તિઓને એકઠી કરી સર્વ પ્રજાને પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે. વીર યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી મોટી કીર્તિ મેળવી છે. તેણે પોતાના ચારે બંધુઓને ચારે દિશાઓમાં મોકલી વીરકીર્તિ સંપાદન કરી છે. કુંતીએ જેમને પ્રસ્થાનમંગળ કરેલું છે એવા તે ચારે ભાઈઓએ પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરને દિગ્વિજયનું ભારે માન અપાવ્યું છે. એ માનથી પ કુકુમાર યુધિષ્ઠિર ગર્વમાં આવી ગયો છે. ભીમસેને પોતાના પરાક્રમથી પૂર્વ દિશા જીતી છે. તે દેશમાં આવેલા કામરૂદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તેણે હાજુવારમાં સ્વાધીન કરી લીધી છે. તે શિવાય મહાવીર ભીમે અંગ, બંગ કલિંગ અને કામરૂદેશમાં પોતાના બંધુ યુધિષ્ઠિરની સત્તા બેસાડી છે. અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર યશસ્તંભ આરોપી દીધા છે. વીર અર્જુને દક્ષિણમ. દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, લાટ, ભોટ અને તલંગ શિવાય સર્વ દેશોપર જીત મેળવી ત્યાંના રાજાઓને વશ કરી લઈ તે મહાવીરે દક્ષિણ સમુદ્રના

પ્રકરણ ૨૫ મું.

મામો અને ભાણેજ.

શૂન્ય મેહેલમાં એક બળવાન્ પુરૂષ ચિંતાતુર થઈ બેઠો હતો. તેના મુખ ઉપરનું તેજ ચિંતાથી ગ્રસ્ત થઈ ગયું હતું. કોઇ પણ માણસની સાથે તે બોલતો નહોતો. સર્વ પ્રકારના ભોગ અને વિલાસો તેને અપ્રિય થઇ પડયા હતા. તેની સમૃદ્ધિમાં હજારો દાસદાસીઓ વિદ્યમાન છતાં તે કોઈની પાસેથી કાર્ય કરાવવાની અપેક્ષા રાખતો ન હતો.

તે પુરુષની એવી સ્થિતિ જોઈ એક બીજો પુરૂષ તેની પાસે આવ્યો. તે પુરૂષે આવી તેને મધુર અને મંદ સ્વરથી કહ્યું—" વત્સ, પ્રાતઃકાળના ચંદ્રની જેમ તારૂં મુખ નિસ્તેજ કેમ દેખાય છે ? તું એક મહાન્ સમૃદ્ધિવાળા રાજ્યનો સ્વામી છે તે છતાં તને શેની ચિંતા રહે છે ? તારૂં હૃદયબળ કયા ગયું ? તારા મનમ જે ચિંતા હોય તે મારી આગળ જણાવ. તારી ચિંતાને લઈ તારા મંત્રીઓ, સામંતો, હજુરીઓ અને સેવકો ઉદાસ રહે છે. "

તે પુરૂષનાં આવાં વચન સાભળી તે બોલ્યો—" મામા, હવે મારા જીવનનો અંત આવવાનો છે. કારણકે, જેના શત્રુ ઓની ચડતી હોય, તેને જીવવું તે મરવા જેવુ છે પંડવો મારા બંધુઓ છતાં મારા મનમા તેઓને વિષે શત્રુભાવ

ઉત્પન્ન થવાથી, તેઓ મારા મૃત્યુનું મૂળ કારણ થઈ પડ્યા છે. તેઓની સમૃદ્ધિ અને ઉન્નતિ એટલી બધી વૃદ્ધિ પામતી જાય છે કે જેથી મારા હૃદયમાં ઈર્ષ્યારૂપ અગ્નિજ્વાળા પણ વધતી જાય છે. તેમના મેહેલોમાં દીપકની જેમ મણિઓની પંક્તિઓ પ્રકાશ કરી રહી છે. તેમની રાજસભાની આગળ ઈંદ્રની સુધર્મા સભા લજ્જા પામી જાય છે. તેમના નિધિઓ દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ છે. જેમ સૂર્ય સર્વ રસાયણને આકર્ષણ કરી તેની જળવૃષ્ટિથી આખા વિશ્વને પ્રસન્ન કરે છે, તેમ યુધિષ્ઠિર પૃથ્વીની સર્વ સંપત્તિઓને એકઠી કરી સર્વ પ્રજાને પ્રસન્ન કરી રહ્યો છે. વીર યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી મોટી કીર્ત્તિ મેળવી છે. તેણે પોતાના ચારે બંધુઓને ચારે દિશાઓમાં મોકલી વીરકીર્ત્તિ સંપાદન કરી છે. કુંતીએ જેમને પ્રસ્થાનમંગળ કરેલું છે એવા તે ચારે ભાઈઓએ પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરને દિગ્વિજયનું ભારે માન અપાવ્યું છે. એ માનથી પંડુકુમાર યુધિષ્ઠિર ગર્વમાં આવી ગયો છે. ભીમસેને પોતાના પરાક્રમથી પૂર્વ દિશા જીતી છે. તે દેશમાં આવેલા કામરૂદેશની રાજ્યલક્ષ્મી તેણે ક્ષણવારમાં સ્વાધીન કરી લીધી છે. તે સિવાય મહાવીર ભીમે અંગ, બંગ કલિંગ અને કામરૂદેશમાં પોતાના બંધુ યુધિષ્ઠિરની સત્તા બેસાડી છે. અને ગંગાસાગરના સંગમ ઉપર યશસ્તંભ આરોપી દીધા છે. વીર અર્જુને દક્ષિણમાં દ્રવિડ, મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક, લાટ, ભોટ અને નક્ષત્ર સિવાય સર્વ દેશોપર જીત મેળવી ત્યાંના રાજાઓને વશ કરી લઈ તે મહાવીરે દક્ષિણ સમુદ્રના

મામાએ પોતાના ભાણેજને ધીરજ આપવાને કહ્યું— ભાઇ, શા માટે ચિંતા કરે છે ? તે પાંડવો તારા ભાઈઓ છે, તેમનો ઉદય એ તારોજ ઉદય છે. યુધિષ્ઠિરે દિગ્વિજય કરી જે કીર્ત્તિ મેળવી છે, તે કૌરવોનીજ કીર્ત્તિ છે. તેમાં કુરૂવંશના સર્વ સંતાનોની શોભા વધી છે, તે વિષે ચિંતા કરી તેમનું અશુભ ચિંતવવું, તે યોગ્ય નથી.

પ્રિય વાંચનાર, આ પ્રસંગ વર્ણનને અનુસારે તારા જાણવામાં આવી ગયો હશે કે પુરૂષ ચિંતાતુર થઈ બેઠો હતો, તે ઇંદ્રપ્રસ્થનો રાજા દુર્યોધન છે. દુર્યોધન પાંડવોની ઉન્નતિ જોઈ શકતો નથી વિશેષમાં વળી દુર્યોધનનું રાજસભામાં ભારે અપમાન થયું હતું આથી તેના અંતરમાં વિશેષ ઈર્ષ્યા આવી હતી તેને અતિ ચિંતાતુર જોઈ તેનો મામો શકુની સમજાવવાને આવ્યો હતો, અને તે વિષેજ મામા ભાણેજની આ વખતે મશલત ચાલતી હતી

દુર્યોધનને આ વખતે વિશેષ ઈર્ષ્યા થવાનું કારણ સબળ હતું. જ્યારે ચારે પાંડવો દિગ્વિજય કરીને હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા તેના ઉત્સાહથી અને અર્જુનને ઘેર કુમાર અભિમન્યુનો જન્મ થવાના હર્ષથી રાજા યુધિષ્ઠિરે એક જિન ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું અને તેમા સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની સ્થાપના કરી હતી. એ મનોહર જિનાલયને સુવર્ણનું શિખર કરાવ્યું હતું. ઇંદ્ર નીલમણિની રચનાવાળી તેની ભૂમી કરી હતી. માણિક્યના દ્વાર કરી તે ઉપર વિવિધ રત્નો-

રાજા યુધિષ્ઠિરની પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવ્યું હતું. તે કાળે વાજિંત્રોના ધ્વનિ અને વિજય ધ્વનિથી ગગનમંડલ ગાજી રહ્યું હતું.

આ પ્રમાણે સ્વસ્તિવાચન ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી હસ્તિનાપુરપતિ યુધિષ્ઠિર તરફથી રાજા સમુદ્રવિજય, કૃષ્ણ અને બીજા આમંત્રિત રાજાઓને ઉત્તમ પ્રકારની ભેટો આપવામાં આવી હતી. ને પછી યુધિષ્ઠિરે પોતાના બંધુ દુર્યોધનને પ્રેમથી આગ્રહ કરી પોતાના મહેલમાં રાખ્યો હતો. દુર્યોધનને પાંડવોની ઉપર ગુપ્ત રીતે ઈર્ષ્યા હતી, તથાપિ ઉપરથી સ્નેહ દર્શાવી તે પોતાના મામા શકુનિની સાથે હસ્તિનાપુરમાં કેટલાએક દિવસ રહ્યો હતો

એક વખતે અર્જુનના મિત્ર મણિચુડે રચેલી યુધિષ્ઠિરની દિવ્ય સભામાં દુર્યોધને પ્રવેશ કર્યો. તેમાં નીલમણિઓથી પૃથ્વીની રચના એવી કરી હતી કે, તેમાં પેસતાંજ દુર્યોધનને સ્થળને ઠેકાણે જળની ભ્રાંતિ થઇ, તેથી તે વસ્ત્ર ઉંચા લઇને ચાલવા લાગ્યો. દુર્યોધનની આ ભ્રાંતિ જોઇ બધા લોકો હસવા લાગ્યા. એટલુંજ નહીં પણ તેમાં આગળ જતાં જળના હોજની એવી રચના કરી હતી કે, ત્યાં તેને જળને બદલે સ્થળનો ભ્રમ થયો એટલે તેણે ઉંચા લીધેલાં વસ્ત્રો છોડી દીધાં, તે બધાં ભીંજાઈ ગયાં. તે જોઈ ભીમને ખડખડ હસવું આવ્યું. તે વખતે શાંતમૂર્ત્તિ યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનને બીજાં સારાં વસ્ત્રો પહેરવા આપ્યાં. તે લઇ તેણે પહેર્યાં તો

તારા બંધુ પાંડવો આવા પરાક્રમી છતાં તેમને પરાભવ કરવાનો એક ઉપાય છે."

જિજ્ઞાસાથી આતુર થયેલો દુર્યોધન વચમાં બોલી ઉઠ્યો–" મામા, એ શો ઉપાય છે ? તે મને સત્વર કહો. એ જાણવાની ઈચ્છા મારા હૃદયને આકુળવ્યાકુળ કરી નાંખે છે."

શકુનિએ સાનંદવદને કહ્યું. ભદ્ર દુર્યોધન, સાંભળ– મારી પાસે જુગાર રમવાના દેવતાઈ પાશા છે. તે પાશાથી જે હું ધારૂં તેજ થઈ શકે છે. યુધિષ્ઠિરને પાશા રમવાનો શોખ છે. તે જુગાર રમવાની કળા જાણતો નથી, તો પણ તે રમવાને ઘણો ઇંતેજાર છે. માટે જો યુધિષ્ઠિરને પાશા રમવા બોલાવીશું તો તે તરત આવશે. જ્યારે તે આપણી સાથે જુગાર રમવા માંડશે એટલે આપણે અનેક યુક્તિથી તેને ફસાવીશું. હવે તું કોઈ પ્રકારે ખેદ કરીશ નહીં. આ વાત આપણે તારા પિતા ધૃતરાષ્ટ્રને કહીએ. કારણકે, આ વિષે તેને પુછવું જોઈએ.

"મારા પિતાને આ વાત કહેવાને હું અસમર્થ છું. માટે તમે પોતેજ તેને કહી સંભળાવો." દુર્યોધને શંકિત હૃદયે કહ્યું.

આ પ્રમાણે મસલત કરી બંને મામો ભાણેજ ઇંદ્રપ્રસ્થના રાજમહેલમાં રહેલા ધૃતરાષ્ટ્રની પાસે આવ્યા. અને તેમને વંદના કરી. આ વખતે દુર્યોધને પોતાના મુખમાંથી નિઃશ્વાસ કાઢવા માંડ્યા. નિઃશ્વાસનો ધ્વનિ સાભળી અંધ ધૃતરાષ્ટ્ર બોલ્યો–" વત્સ, તારા મુખમાંથી નિઃશ્વાસનો ધ્વનિ

[illegible] [illegible] ."

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કેમ થાય છે ? શું હસ્તિનાપુરમાં કોઈએ તારૂં અપમા
કર્યું ? જાણી જોઈને અગ્નિમાં પ્રવેશ કરનારો અને સર્પ
મસ્તકપરથી મણિ કહાડવાની ઇચ્છા કરનારો એવો કો
પુરૂષ છે ? વત્સ, તને થયેલા દુઃખ વિષે મેં ઘણો વિ
ચાર કર્યો, પણ તેનું કારણ મારા જાણવામાં આવ
નથી. તારા બાંધવો તારી આજ્ઞામાં તત્પર રહે છે. સ
રાજાઓ તારા હુકમને તાબે છે તારી રાજધાની ઇંદ્ર
સ્થનગરી અલકાપુરીના જેવી છે દિવ્ય સ્ત્રીઓનો પણ તિ
રસ્કાર કરે તેવી અદ્ભુત રૂપવાળી રમણીઓ તારા અંતઃપુ
માં રહેલી છે. દિગ્ગજોનો પણ પરાભવ કરે એવા તારા હાથિ
ઓ છે. તારા અશ્વો દિવ્ય અશ્વોની સ્પર્ધા કરનાર છે. લક્ષ્
પ્રત્યક્ષપણે તારા ઘરમા વાસ કરીને રહેલી છે. તારા દરબા
માં રત્નોના પર્વતો છે તારા મહેલો દિવ્ય વિમાનના જેવા સુ
દર છે બીજા પણ તારા બધા વૈભવ વિષે વિચાર કરતાં મ
તારા દુઃખનુ કારણ કાંઈપણ માલુમ પડતુ નથી. પુત્ર,
સત્ય વાત હોય, તે મારી આગળ જણાવ"

પિતાના આવા વચનો સાભળી દુર્યોધન ધૈર્ય રાખ
બોલ્યો—" પિતાજી ! તમે કહ્યું તે બધી આપના ચરણ
જની સંપત્તિ છે આપ પુત્રવત્સલ પિતાની આગળ મારે
સાચી વાત છે. તે કહેવી જોઈએ તમારા કહેવા પ્રમાણે મા
કાંઈ પ્રકારની ન્યૂનતા નથી, તથાપિ જ્યારથી મેં પાંડવોન
લક્ષ્મી જોઈ છે, ત્યારથી મને મારી લક્ષ્મી તૃણ સમાન
ભાસી છે જ્યાંસુધી મહાનાગ જોયો ન હોય, ત્યાંસુધ

મુજ દુઃખરૂપ દાવાનળમાં બળ્યાં કરું. વસંત ઋતુની સંપત્તિ જોઇને જેમ કામદેવ પ્રસન્ન થાય છે, તેમ પાંડવોની સંપત્તિ જોઇને તને આનંદ કેમ થતો નથી ? જેમ ચંદ્રના ઉદયથી સમુદ્રની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ સંબંધીઓનો ઉદય થતાં આપણા મનને ઉલ્લાસ થવો જોઇએ. જેમનો વૈભવ જોઇને તને આનંદ થવો જોઇએ, તેમ નહીં થતાં પણ ઉલટું દુઃખ થાય છે. તે મને સારૂં ચિન્હ લાગતું નથી. ચાંદની ખીલી હોય તે સમયે કોઇ પુરૂષ કહે છે કે મને તો અંધકાર જોઇએ. તેના જેવો બીજો મૂઢ કોણ કહેવાય ?

ધૃતરાષ્ટ્રના આવા વચનો સાંભળી દુષ્ટ દુર્યોધન જરા મનમાં સંકોચાયો. તથાપિ તે પોતાના દુઃખના ઉભરો બાહેર લાવી યુક્તિથી બોલ્યો—"પિતાજી, મને પાંડવોની રાજ્ય લક્ષ્મી જોઇને દ્વેષ થતો નથી, પણ તેમણે સભા વચ્ચે જે મારૂં હાસ્ય કર્યું તે મારા અંતરમાં સાલે છે તે વાત મારાથી કહેવાશે નહીં. આ મારો મામો શકુનિ તમને કહેશે. એમ કહી તેણે શકુનિ સામે જોયું એટલે શકુનિએ દુર્યોધન ઉપર થએલા હાસ્યની બધી વાત કહી સંભળાવી. જે સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર વિચારમાં પડ્યો. તત્કાળ દુર્યોધન બોલી ઉઠ્યો. "પૂજ્યપિતા મારૂં ઉપહાસ્ય થયા પછી મેં એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે, પાંડવોની સંપત્તિ તથા દ્રૌપદીને હું હરણ કરી લઉં તોજ જીવું. નહીં તો મારે મરવું ઉચિત છે કારણકે, સતત દુઃખમાં રહી જીવવું એ શું જીવવું કહેવાય ? તેવું જીવવું મરણતુલ્ય છે. ચંદ્રનો ઉદય વાદળાઓથી ઢંકાઈ જાય, તો પછી ચંદ્રોદય

મુંઝવું ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યમાંથી આવ્યા કરે છે. શત્રુઓની સંપત્તિ જોઈને જેમ કાંઈએ પ્રસન્ન થાય છે, તેમ પાંડવોની સંપત્તિ જોઈને તમે આનંદ કેમ પામતા નથી? જેમ ચંદ્રના ઉદયથી સમુદ્રની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ શત્રુઓના ઉદય થતાં આપણા મનમાં ઉદ્વેગ થવો જોઈએ. વળી તેવા પ્રસંગ જોઈને તમે આનંદ કર્યો જોઈએ, તેમ નહીં થતાં ઉલટું દુ:ખ થાય છે. તે મને સારૂં ચિન્હ લાગતું નથી. આપની એવી રીત તે સમયે કોઈ પુરૂષ કહે છે કે મને તો આશ્ચર્ય લાગે છે. તેના જેવો બીજો મૂઢ કોણ કહેવાય?

ધૃતરાષ્ટ્રના આવાં વચનો સાંભળી દુષ્ટ દુર્યોધન પોતાના મનમાં મૂંઝાયો. તથાપિ તે પિતાના વચનોનો ઉત્તર આપ્યા વગર યુક્તિથી બોલ્યો—"પિતાજી, એ પાંડવોના રાજ્ય લક્ષ્મી જોઈને હું ખુશ થતો નથી, પણ તેઓનું [illegible] મારૂં કાળજું બળે છે તે મારા મનમાં રહે છે તે વાત મારાથી કહેવાતી નથી આ મારો ખેદ. શકુનિ મામો કહેશે એમ કહી તેણે શકુનિ સામે જોયું એટલે શકુનિએ દુર્યોધન ઉપર થયેલા [illegible] બીજી વાત કહી [illegible] ધૃતરાષ્ટ્ર વિચારમાં પડ્યો ત્યારે દુર્યોધન બોલી ઉઠ્યો—"પૂજ્ય પિતા શ્રી ઉપકાર થયા પછી મેં એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે, પાંડવોની સંપત્તિ તથા કીર્તિને હું હરણ કરી લઉં તો જ ઠીક નહીં તો મારે મરવું ઉચિત છે જાણજો, યત્ન ન કરે તો [illegible] ઉપજે એ શું કહેવાય? એવું ઉપજવું મરણતુલ્ય છે શત્રુના ઉદય વાદળાઓથી ઢંકાઈ જાય, તો પછી સદૈવ

શું જે દુઃખરૂપ દાવાનળમાં બળવા કરશે. વસંતઋતુની સંપત્તિ જોઈને જેમ કામદેવ પ્રસન્ન થાય છે, તેમ પાંડવોની સંપત્તિ જોઈને તને આનંદ કેમ થતો નથી? જેમ ચંદ્રના ઉદયથી સમુદ્રની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ સંબંધીઓનો ઉદય થતાં આપણા મનને ઉલ્લાસ થવો જોઈએ. જેમનો વૈભવ જોઈને તને આનંદ થવો જોઈએ, તેમ નહીં થતાં પણ ઉલટું દુઃખ થાય છે. તે મને સારૂં ચિન્હ ભાસતું નથી. ચાંદની ખીલી હોય તે સમયે કોઈ પુરૂષ કહે છે કે મને તો અંધકાર જોઈએ. તેના જેવો બીજો મૂઢ કોણ કહેવાય?

ધૃતરાષ્ટ્રનાં આવા વચનો સાંભળી દુષ્ટ દુર્યોધન જરા મનમાં સંકોચાયો. તથાપિ તે પોતાની ઈર્ષ્યાનો ઉભરો બાહેર લાવી યુક્તિથી બોલ્યો—"પિતાજી, મને પાંડવોની રાજ્ય લક્ષ્મી જોઈને દ્વેષ થતો નથી, પણ તેમણે સભા વચ્ચે જે મારૂં હાસ્ય કર્યું તે મારા અંતરમાં સાલે છે તે વાત મારાથી કહેવાશે નહીં. આ મારો મામો શકુનિ તમને કહેશે. એમ કહી તેણે શકુનિ સામે જોયું એટલે શકુનિએ દુર્યોધન ઉપર થએલા હાસ્યની બધી વાત કહી સંભળાવી જે સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર વિચારમાં પડ્યો તેવામાં દુર્યોધન બોલી ઉઠ્યો. "પૂજ્યપિતા મારૂં ઉપહાસ્ય થયા પછી મેં એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે, પાંડવોની સંપત્તિ તથા દ્રૌપદીને હું હરણ કરી લઉં તોજ જીવું. નહીં તો મારે મરવું ઉચિત છે કારણકે, લતાનૂ હું આમ રહી જીવવું એ શું જીવવું કહેવાય? તેવું જીવવું મરણતુલ્ય છે. ચંદ્રનો ઉદય વાદળાંઓથી ઢંકાઈ જાય, તો પછી ચંદ્રોદય

રહેવામાં ફળ શું ? પર્વતોને તોડી નાંખનાર અને વનનો વિચ્છેદ કરનાર કેશરી સિંહની ગતિનો ભંગ થાય અને તે હાથીઓથી તિરસ્કાર પામે તો પછી તેનું જીવન શા કામનું ! પૂજ્યપિતા, વિચાર કરો. તમારા પુત્રનું ભારે અપમાન થયું છે. પુત્રનું અપમાન એ પિતાનુંજ અપમાન છે."

દુર્યોધનનાં આવાં આવેશ ભરેલાં વચનો સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્ર શાંત થઈને બોલ્યો—" પુત્ર, તું કહે છે તે વાત કદી બની હશે, પણ જો હું પાંડવોની સાથે વૈર કરૂં તો જગત્‌માં મારી લાજ જાય. અને મારા યશનો નાશ થઈ જાય. કારણકે સંબંધિઓની સાથે કલેશ કરવો એ અનુચિત છે. તારી જેમ પાંડવો પણ મારાજ પુત્રો કહેવાય. તારામાં આવી કુબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ છે, તે કુરૂકુળમાં કલંકનો અંકુર ઉત્પન્ન થયો છે. પાંડવોની સાથે કલહ થવાથી સર્વ લોકો મને ધિક્કારશે, તેથી આ દુરાગ્રહ તું છોડી દે. અહંકારનો ત્યાગ કરી તારા દૈવ ઉપર ભરૂંસો રાખ. વળી એટલું યાદ રાખજે કે, પાંડવો ઘણા પરાક્રમી છે. તેઓ સર્વના મદને તોડનારા છે. મોટા મોટા વીર પુરૂષો પણ તેમની આગળ ટકી શકે તેમ નથી. તેમની સાથે યુદ્ધ કરનારા યમપુરીમાંજ વાસ કરે છે."

ધૃતરાષ્ટ્રનાં આ વચનો સાંભળી તેનો સાળો શકુનિ વચમાં બોલ્યો—" મહારાજ, જો તમારી ઈચ્છા હોય તો પાંડવોની લક્ષ્મીને હરણ કરવાનો એક ઉપાય હું જાણું છું.

થાનું. જે કુળમાં સંપ છે, તે ઉન્નતિની નિશાની છે. અને જ્યાં કુળમાં કુસંપ તથા-કંકાસ પરસ્પર ઉત્પન્ન થાય છે, તે અવનતિ—અથવા પડતીનું ચિન્હ છે. જેના હૃદયમાં પોતાના સગોત્રજન ઉપર ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ, તે કુળાંગાર કહેવાય છે. એવા અધમ અને કુળાંગાર પુરુષોનીજ ભારતભૂમિ પતનનાં [illegible] ભોગવે છે. ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર દુર્યોધન તેવો કુળાંગાર થયો હતો. તેના હૃદયમાંથી બંધુ પ્રેમનો નાશ થયો હતો. ઈર્ષ્યા અને દ્વેષથી તેના હૃદયમાં અંધકાર વ્યાપી ગયું હતું. અને તેથી તે અધમ બની અવિવેકમાં પડી પોતાના અધઃપતનના માર્ગનો પથિક બન્યો હતો.

દરેક મનુષ્યના હૃદયમાં કુમતિ અને સુમતિ બન્ને રહેલ છે. સુમતિ સંપત્તિનું કારણ છે અને કુમતિ વિપત્તિનું કારણ છે. દુર્યોધનને વિપત્તિનું કારણ કુમતિ થઈ હતી. તે તેને અવિવેકમાં [illegible] થઈ પડી. કોઈ પણ મૂઢ પુરુષ દુર્યોધનના જેવી મલિન બુદ્ધિ [illegible] ન [illegible] [illegible] ઉદય [illegible] હૃદયમાં [illegible] [illegible] અને [illegible] નિરાશ્રિત [illegible] [illegible] છે.

વળી આ [illegible] વિપરીત થાય છે તે પણ જોવાનું કે દુર્યોધનને પોતાના મામા શકુનિની સહાયતા મળી હતી. શકુનિ જુગારના દુર્વ્યસનમાં આસક્ત હતો. અને તેથી તેણે પોતાના ભાણેજ દુર્યોધનને પાંડવોની સાથે જુગાર રમવાની કુબુદ્ધિ બતાવી

દુર્યોધનનાં આવાં ક્રોધાવેશનાં વચનો સાંભળી ધૃતરાષ્ટ્રને તેનોપર દયા આવી. તેણે દુર્યોધનના મસ્તકપર હાથ ફેરવતાં કહ્યું, "બેટા ઉત્કેરાઇ જા નહીં. ધીરજ રાખ. હું એનો ઉપાય સમય આવે કરીશ, જેથી તારો મનોરથ પૂર્ણ થશે."

ધૃતરાષ્ટ્રનાં આવા વચન સાંભળી દુર્યોધનના ક્રૂર હૃદયમાં જરા શાન્તિ થઇ. તત્કાળ તે પિતાની રજા લઇ પોતાના મામાના એકાન્તગૃહમા આવ્યો. ત્યાં મામો ભાણેજ ધૃતરાષ્ટ્રના અનુમોદનથી હૃદયમા પ્રસન્ન થઇ પાંડવોનું અહિત કરવાને અનેક પ્રકારના કુતર્કો કરવા લાગ્યા.

પ્રિય વાચનાર, આ સ્થળે દુર્યોધનને માટે તારે ઘણો વિચાર કરવાનો છે. પોતાના કાકાના દીકરાઓ કે જે પોતાના બંધુ થાય, તેમનું અહિત કરવાને દુર્યોધને જે પ્રવૃત્તિ કરવા માંડી છે, તે તેનેજ અહિત કરનારી થઇ પડશે. કોઇ પણ પ્રાણીનું અહિત ચિંતવવું, એ પાપનું કારણરૂપ છે. તો જેઓ એકજ ગોત્રના, એકજ પિતામહના પુત્રો છે, તેઓનુ અહિત ચિંતવવું, એ કેવું પાપ કહેવાય? કોઇ પણ સુજ્ઞ મનુષ્યે દુર્યોધનના જેવી કુબુદ્ધિ કરવી ન જોઇએ. સમાન ગોત્રના સર્વ બંધુઓ એકજ પિતાના પુત્રો છે. તેઓ એકજ વંશના હોવાથી એકજ લોહીના કહેવાય છે. તેવા પિત્રાઇ બંધુઓમાં જ્યારે કલહ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે સમજવું કે, એ કુળ નષ્ટ થવાનું—અવનતિપર આવ

એક હજાર થાંભલાઓ રહેલા હતા: દરેક સ્તંભ ઉપર દિવ્ય કન્યાઓની પ્રતિમાઓ ગોઠવેલી હતી. તેની મણિમય દિવાલો ઉપર ચિત્તને આકર્ષે તેવાં ચમત્કારી ચિત્રો કાઢ્યાં હતાં. સ્તંભોની વચ્ચે કરેલી કમાનો અને તેની નીચે રાખેલા નવરંગિત પડદાઓ ઘણા સુંદર દેખાતા હતા. આવી દિવ્ય સભા વચ્ચે તે પુરૂષ ક્ષણવાર બેઠો, તેવામાં બીજો એક વૃદ્ધ પુરૂષ આવ્યો, તે વૃદ્ધ આવતાંજ પેલો પ્રૌઢ પુરૂષ બેઠો થયો. બંને પ્રેમથી ભેટી પડયા, અને પરસ્પર કુશળવાર્તા પુછવા લાગ્યા. તે પછી પેલા આવેલા પ્રૌઢ પુરૂષે વૃદ્ધની પાસે તે રમણીય સભાસ્થાનની પ્રસંસા કરી અને તે વિષે થયેલો પોતાના હૃદયનો સંતોષ પ્રગટ કર્યો. પ્રૌઢ પુરૂષે સંતુષ્ટ થઇ પ્રશ્ન કર્યો—"બંધુ, તમે મને કેમ બોલાવ્યો છે? આ સુંદર સભાસ્થાન જોવાને તો નથી બોલાવ્યો? જો તે માટે બોલાવ્યો હોય તો આ સભાસ્થાન જોઈ મને પૂર્ણ સંતોષ થાય છે. ઇંદ્રપ્રસ્થ જેવી રાજધાનીમાં આવા મનોહર સ્થાનની જરૂર હતી, તે તમે પૂરી પાડી છે. કહો, એ શિવાય મને આમંત્રણ કરવાનો બીજો હેતુ શો છે?"

વૃદ્ધ પુરૂષે ઉત્તર આપ્યો—"ભાઇ, તને બોલાવવાનું મુખ્ય કારણ બીજું છે. આ સભાસ્થાન બતાવવાનુ કારણ તો ગૌણ છે. સાંપ્રતકાળે એવો કલેશ ઉભો થયો છે કે જેમાં તમારા જેવા વિચક્ષણ માણસની સલાહની જરૂર છે. તેથી તમારી ઉપયોગી સલાહ લેવા માટે જ મેં તમને આ

[illegible] પ્રતિમાઓ [illegible] હતી. તેની [illegible] [illegible] દેખાતા હતા. આવી [illegible] તેમાંના [illegible] તે [illegible] અને [illegible] તે પછી [illegible] અને તે [illegible] ? [illegible]

[illegible] અને [illegible]

વૃત્તાંત વિદુરની આગળ જણાવ્યો. તે સાંભળી વિદ્વાન વિદુર વિચારમાં પડયો. વિદુરના મનમાં આવ્યું કે, ધૃતરાષ્ટ્રના હૃદયમાં વિકાર ઉત્પન્ન થયો છે, માટે આ વખતે તેને ખરેખરૂં કહીને સમજાવવો જોઈએ. આમ ધારી વિદુર બોલ્યો—"ભાઈ ધૃતરાષ્ટ્ર, તને જે વાત કહી, તે મને યોગ્ય લાગી નથી. આવી અનુચિત સલાહ આપનાર, તમારા મંત્રીઓને મારે શું કહેવું? તેઓ ખરેખરા મૂર્ખ શિરોમણી લાગે છે. આ તમારો પુત્ર દુર્યોધન મહાન્ અનર્થ કરનારો છે. તે આપણા કૌરવકુળ રૂપ વનને વિષે દાવાનલ રૂપ ઉત્પન્ન થયો છે. જુગાર રમી પાંડવોને પરાભૂત કરાવવાનો તેનો કુવિચાર કોઈ રીતે પ્રસંશાપાત્ર નથી. પૂર્વે આવા દુરાચરણથી ઘણા લોકો મહા વિપત્તિ પામ્યા છે. દ્યૂત ક્રીડાથી નળ કુબર આપત્તિના ભોગ થઈ પડયા હતા. તેમનું આખ્યાન સાંભળવા જેવું છે, તે એક ચિત્તે સાભળો.—"

"કોશળ દેશની રાજધાની કોસલા નગરીમાં નિષધ રાજા રાજ્ય કરતો હતો, તેને નળ અને કુબેર નામે બે પુત્રો થયા હતા, બંને ચતુર અને બુદ્ધિમાન્ હતા. એક વખતે કોઈ દૂતે આવી ખબર આપ્યા કે, "વિદર્ભ દેશમા આવેલા કુંડિનપુરના રાજા ભીમરથને દિવ્ય રૂપવતી દમયંતી નામે કન્યા છે. તેણીના અદ્ભુત રૂપ અને ગુણ જોઈ રાજા ભીમરથે યોગ્ય વરની શોધ કરવા માંડી, પણ કોઈ યોગ્ય રાજકુમાર નહિ મળવાથી, તેણે સ્વયંવર રચેલો છે, તેમા આવવાને હું આ-

મંત્રણ આપવા આવ્યો છું. "દૂતનાં આ વચન સાંભળી રાજા નિષધ ખુશી થયો. અને તે પોતાના રાજકુમારો અને મોટું સૈન્ય સાથે લઈ કુંડિનપુરમાં આવ્યો. તે પ્રસંગે અનેક રાજાઓ એકઠા થયા હતા. જ્યાં નિષધરાજાનો ઉતારો હતો, ત્યાં લોકોની ભીડ ઘણી થતી હતી, કારણ કે નળકુમાર અતિ સુંદર હોવાથી લોકો તેને જોવા આવતા અને 'આ કુમાર દમયતીને યોગ્ય છે ' એમ બોલતા હતા.

જ્યારે સ્વયંવરનો દિવસ આવ્યો, ત્યારે સર્વ રાજાઓ દબદબા ભરેલો પોશાક પહેરી સ્વયંવર મંડપમા આવ્યા. કોશળ દેશપતિ નિષધરાજા પોતાના બે તેજસ્વી પુત્રોને લઈ એક રમણીય મંચક ઉપર બિરાજમાન થયો. નક્ષત્રોમા ચંદ્રની જેમ નળકુમાર સર્વથી અધિક તેજસ્વી દેખાવા લાગ્યો. નળના ઉગ્ર તેજવાળા સ્વરૂપે બીજા સર્વ રાજાઓને નિસ્તેજ કરી દીધા. તે વખતે જાણે સાક્ષાત્ લક્ષ્મી હોય તેવી દમયંતી ઉત્તમ અલંકારો ધારણ કરી સખીઓના પરિવાર સાથે મંડપમાં દાખલ થઈ. રાજકુમારીનુ રમણીય રૂપ જોઈ પ્રેક્ષક રાજાઓ ચકિત થઈ ગયા અને તેણીની ઉપર પોતાની આશાલતા પલ્લવિત કરવા લાગ્યા. સુંદર રૂપવતી દમયતીને તેની ચતુર સહચરીએ મગધ, અંગ, બંગ, કલિંગ, કુંકણ, લાટ, હૂણ અને કાંબોજ દેશના મહિપતિઓને તેમના વંશગુણ સાથે ઓળખાવ્યા. તે પછી તેણીએ નિષધરાજાને બતાવી તેના વંશગુણોનું વર્ણન કરી રાજકુમાર નળને ઓળખાવ્યો.

નળનું અદ્ભુત રૂપ જોઈ રાજકુમારી દમયંતી તેનીપર મોહિત થઈ ગઈ. મોહના આવેશથી દમયંતીએ હંસલીની પેઠે ગમન કરી નળકુમારના કોમળ કંઠમાં વરમાળા આરોપણ કરી. બીજા રાજાઓની આશાલતા સત્વર વિચ્છેદ પામી ગઈ. અને સ્વયંવરની સમાપ્તિ થઈ ગઈ.

રાજકુમારી યોગ્ય પતિને વરી તે જોઈ હૃદયમાં પ્રસન્ન થયેલા રાજા ભીમરથે શુભ દિવસે દમયંતીનો નળની સાથે વિવાહ કર્યો. વિવાહ સંસ્કારથી પવિત્ર થયેલા બંને દંપતિ પવિત્ર પ્રેમમાં જોડાયા. તે પ્રસંગે ઉદાર ભીમરથ રાજાએ હાથી, ઘોડા, રથ અને અમૂલ્ય જાતિના અનેક રત્નોની ભેટ કરી, શુભ દિવસે નિષધરાજ વેવાઈની આજ્ઞા લઈ પુત્રસહિત વધુને લઈ પોતાની રાજધાની કુંડિનપુર તરફ રવાને થયો. પ્રયાણ વખતે પુત્રીવત્સલ પિતાએ પોતાની પુત્રી દમયંતીને શિક્ષણરૂપે આ પ્રમાણે કહ્યું. પ્રિયપુત્રી, તું શાણી અને સદ્ગુણી દુહિતા છે. તને એટલીજ શિખામણ આપવી છે કે, " **મહા વિપત્તિના સમયમાં પણ તું તારા પતિને અનુસરજે.** પતિ તરફના પ્રેમમાં લેશમાત્ર પણ ન્યૂનતા રાખીશ નહીં. સ્ત્રીઓને તો પતિ એજ પરમેશ્વર છે તે પ્રમાણે તારે અવશ્ય વર્તવું અને નારી તરીકે પતિવ્રત પાળવું આ પ્રમાણે સતીધર્મની સંક્ષિપ્ત શિક્ષા સ્મરણમાં રાખી પ્રવર્તન કરવાથી મારો મનોરથ પૂર્ણ થશે " પિતાના આ શિક્ષણ વચન સાંભળી અને તેને માન્ય કરી પછી દમયંતી નળ

રથ હુંકાર્યો. અને સ્ત્રી પુરૂષ નીચે ઉતરી મુનિના ચરણમાં નમી પડ્યાં. ભ્રમરાઓથી પીડાતા મુનિને જોઇ તે દંપતીના હૃદયમાં દયા ઉદિત થઇ. અને તેથી તેમણે મુનિના તે ઉપદ્રવને શાંત કર્યો. તે વખતે મુનિએ તેમને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ આપ્યા પછી મુનિએ નળરાજાને કહ્યું. "રાજકુમાર, આ તારી સ્ત્રી દમયંતીએ પૂર્વભવને વિષે ચોવીશ તીર્થંકરોના ઉદ્દેશે કરી વિવિધ પ્રકારના તપ આચરેલા છે તથા અન્નદાન અને રત્નદાન આપેલા છે. તે સિવાય બીજા પણ ઘણાં સુકૃતો કરેલા છે, તેથી એને સૂર્યના તેજને પણ તિરસ્કાર કરે તેવું લલાટભૂષણ આ જન્મને વિષે પ્રાપ્ત થયેલું છે. રાજપુત્ર તેં પણ પૂર્વે ઉત્તમ પ્રકારના તપ તથા ધર્મ આચરેલા છે તેથી આ પવિત્ર દમયંતી તને પ્રાપ્ત થઇ છે. અને આગામી ભવને વિષે પણ તને સર્વ સુખસંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે."

મુનિનાં આ વચનો સાંભળી અંતરમાં આનંદ પામતા તે દંપતિ તેમને વંદના કરી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. અવિચ્છિન્ન પ્રયાણે ચાલતા તેઓ અનુક્રમે કુંડિનપુરમાં આવી પહોંચ્યા. તે નગરની રાજભક્ત પ્રજાએ પોતાના રાજા અને વધૂસહિત રાજકુમારનો અતિ આડંબરથી પ્રવેશોત્સવ કર્યો. નગરની સુંદર શોભા અને પ્રજાની પ્રીતિ જોઇ દમયંતી ઘણી ખુશી થઇ. લોકો દમયંતીનું મનોહર અને દિવ્યરૂપ જોઇ અતિશય આનંદ પામ્યા અને નિષધરાજાને પૂર્ણ ભાગ્યવાન માનવા લાગ્યા. રાજા નિષધ લોકરાજ્ય કરવાને તત્પર થયો અને

[illegible] આરૂઢ થઈ [illegible] સર્વે પોતપોતાના માર્ગે [illegible] થયા

[illegible] નળકુમારે દમયંતીની સાથે [illegible] માર્ગ વ્યતિક્રાંત કર્યા પછી [illegible] ચારેમેર પ્રસરી ગયું. [illegible] " પ્રાણપ્રિયા, આ [illegible] ક્ષ્યાનો શોભા દર્શનીય [illegible] જોવાનો લાભ મળતો [illegible] પતિપ્રેમી દમયંતીએ [illegible] એટલે તેના પ્રભાવથી [illegible] ના બધા માણસો [illegible] થઈ ગયા તે વખતે કોઈ [illegible] જોવામા આવી. આશ્ચર્ય [illegible] લલાટમા શું છે? [illegible] તે શુ હશે?" દમ- [illegible] મુનિની આકૃતિ છે. તે [illegible] વિષે વિચરનારા [illegible] એમના શરીરની સાથે [illegible] મુનિના ધ્યાનનો ભંગ [illegible] પહેલા મદમાં લુબ્ધ [illegible] વ્યાકુળ કરે છે," [illegible] તે મુનિ તરફ પોતાનો

રથ હંકાર્યો, અને સ્ત્રી પુરૂષ નીચે ઉતરી મુનિના ચરણમાં નમી પડ્યાં. ભમરાઓથી પીડાતા મુનિને જોઇ તે દંપતીના હૃદયમાં દયા ઉદિત થઇ, અને તેથી તેમણે મુનિના તે ઉપદ્રવને શાંત કર્યો. તે વખતે મુનિએ તેમને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. ઉપદેશ આપ્યા પછી મુનિએ નળરાજાને કહ્યું, "રાજકુમાર, આ તારી સ્ત્રી દમયંતીએ પૂર્વભવને વિષે ચોવીશ તીર્થંકરોના ઉદ્દેશે કરી વિવિધ પ્રકારના તપ આચરેલા છે તથા અન્નદાન અને રત્નદાન આપેલા છે, તે શિવાય બીજા પણ ઘણા સુકૃતો કરેલા છે, તેથી એને સૂર્યના તેજને પણ તિરસ્કાર કરે તેવું લલાટભૂષણ આ જન્મને વિષે પ્રાપ્ત થયેલું છે. રાજપુત્ર તેં પણ પૂર્વે ઉત્તમ પ્રકારના તપ તથા ધર્મ આચરેલા છે તથી આ પવિત્ર દમયંતી તને પ્રાપ્ત થઇ છે, અને આગામી ભવને વિષે પણ તને સર્વ સુખસંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે."

મુનિના આ વચનો સાંભળી અંતરમાં આનંદ પામતા તે દંપતિ તેમને વંદના કરી ત્યાંથી આગળ ચાલ્યા. અવિચ્છિન્ન પ્રમાણે ચાલતા તેઓ અનુક્રમે કુંડિનપુરમાં આવી પહોંચ્યા. તે નગરની રાજભક્ત પ્રજાએ પોતાના રાજા અને વધુસહિત રાજકુમારનો અતિ આડંબરથી પ્રવેશોત્સવ કર્યો. નગરની સુંદર શોભા અને પ્રજાની પ્રીતી જોઇ દમયંતી ઘણી ખુશી થઇ. લોકો દમયંતીનું મનોહર અને દિવ્યરૂપ જોઇ અતિશય આનંદ પામ્યા અને નિષધરાજાને પૂર્ણ ભાગ્યવાન માનવા લાગ્યા. રાજા નિષધ લોકરાજ્ય કરવાને તત્પર થયો. અને

એનો હતો. કોઈ પણ રીતે નળનો પરાભવ થાય, એવું ધારતો અને નળનું સર્વસ્વ હરી પોતે રાજ્યપદ મેળવવાની તજવીજ કરતો હતો. ચતુર નળરાજાએ કેટલાએક પ્રવર્તનથી પુષ્કરની મનોવૃત્તિ જાણી લીધી હતી. તે છતાં કોઈપણ વખત તેને ન દર્શાવતા પોતે સર્વ સહન કરી તેની સાથે નિત્યે સ્નેહવત્ ક્રીડા કરતો હતો.

એક વખતે બંધુ મોહને જાણનાર નળરાજા અને કુબેર બન્ને વિનોદ માટે જુગાર રમવા બેઠા. તે સમયે દૈવયોગે એવું બન્યું કે, નળ ચતુર છતાં તેના પાશા અવળા પડવા લાગ્યા અને કુબેરના દાવ સવળા થવા લાગ્યા. દ્યૂતરૂપી વિષવૃક્ષનું ઉગ્ર તેજ નળના હૃદયમાં પ્રસરી ગયું અને તે અંધ થઈ એક પછી એક વસ્તુ હારવા લાગ્યો. નગર, ગામ, ક્ષેત્ર અને બીજી કેટલીએક સંપત્તિ નળરાજા હારી ગયો. કૃષ્ણપક્ષના ચંદ્રની જેમ નળની સર્વ સંપત્તિ ક્ષીણ થઈ ગઈ. આ વાતની સર્વ સ્થળે ચર્ચા ચાલી અને તેની રાગી પ્રજા અતિ શોક કરવા લાગી. નળરાજા હાર્યા પછી ચિંતાયુક્ત થઈ ગયો. તથાપિ ' હાર્યો જુગારી બમણું રમે ' એ રીતિને અનુસરી નળ વધારે રમવા લાગ્યો. અને તદ્દન સંપત્તિરહિત થઈ ગયો. આ વખતે સુજ્ઞ દમયંતી ત્યાં આવી અને તેણીએ નળને કહ્યું, " સ્વામીનાથ, આપ શું આદરી બેઠા છો ? આ ધનરમણ શ્રેષ્ઠ કહેવાનું નથી. આપના જેવા ઉત્તમ પુરૂષ જ્યારે આવાં કામ કરશે, ત્યારે લોકોનું પાલન કોણ કરશે ? મહારાજ,

રાજકુમાર નળ, દમયંતી ની સાથે શૃંગારરસમાં આસક્ત થયો. રમણીના રસમાં રસિક બનેલો નળકુમાર અહર્નિશ વિષયવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો.

એમ કરતાં કેટલોક કાળ વીતિ ગયો. ત્યારે નિષધરાજાને વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ પછી તેણે પોતાના મંત્રિઓની સલાહ લઈ નળકુમારને રાજ્યપદ આપ્યું અને નાના કુમાર કુબરને યુવરાજપદ આપ્યું. રાજ્યધુરાનો ત્યાગ કરી નિષધરાજા ચારિત્ર લઈ વનમાં તપ કરવાને ચાલી નીકળ્યો.

નિષધરાજાના ગયા પછી નળ કુંડિનપુરમાં પોતાની સત્તા જમાવી અને ન્યાય તથા નીતિથી રાજ્યતંત્ર ચલાવવા માંડ્યું. નળની રાજ્યપદ્ધતિ એવા પ્રકારની થઈ કે, તેથી સર્વ પ્રજા નળ તરફ અતિ પ્રેમ ધારણ કરવા લાગી. નળરાજાની સત્કીર્તિ ભારતવર્ષમાં ચારે તરફ પ્રસરી ગઈ અને તેના રાજ્યની અંદરવાળી વિજય વૃદ્ધિ થવા લાગી. જેમ ઇંદ્રના આધિપત્યને સર્વ દેવતાઓ માન આપે છે, તેમ નળના આધિપત્યને સર્વ રાજાઓ માન આપવા લાગ્યા. એવા પરાક્રમી નળે આખી પૃથ્વીમાં પોતાની સત્તાનો પ્રચાર કરી મુક્યો.

નળરાજાનો નાનો ભાઈ કુબર પોતાના જ્યેષ્ઠ બંધુની સત્તા અને સુખ જોઈ શક્યો નહીં. તેના મલિન હૃદયમાં ન... ગને માટે કુવિચારો જન્મ લેવા માંડ્યા અને દ્વેષથી તે હૃદયમાં બળવા લાગ્યો. મૃગયા, આહાર, વ્યવહાર અને રાજનીતિમાં રાજા ની નળરાજાની સર્વ ક્રિયાઓમાં તે છિદ્ર

તેની પાછળ દમયંતીએ ચાલવા માંડ્યું, તે વખતે કુબર બોલ્યો—" સુંદરી, તમે ક્યાં જાઓ છો ? તમને મેં જીતી લીધાં છે; તેથી તમારાથી નળની પાછળ જવાશે નહીં. તમને એક ગામ આપું, તેમાં તમે રહી દિવસ નિર્ગમન કરો. તમારે નળની સાથે હવે બીલકુલ સબંધ નથી." કુબરનાં આ શબ્દો સાંભળી દમયંતીના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલી. ને નમ્રમુખી થઇ ઉભી રહી. આ વખતે ત્યાં આવેલા નગરજનોએ કુબરને કહ્યું, " દુષ્ટ, આ કામ કરવું યોગ્ય નથી. તું દમયંતીને શા માટે રોકે છે ? એ જ્યેષ્ઠ ભ્રાતાની પત્નિ તારે માતા તુલ્ય ગણાય. જો તારામાં યોગ્યતા હોય તો આ દમયંતીને રથમાં બેસાડી નળરાજાની સાથે મોકલી દે. એમ કરવાથી તારી અપકીર્ત્તિ નહીં થાય. જો તું આવું અનુચિત કાર્ય કરીશ તો અમે સર્વ પ્રજા આ તારા રાજ્યને છોડી ચાલ્યા જઇશું " નગરજનોનાં આવાં આવેશ જોઇ કુબર મનમાં ભય પામ્યો પછી દમયંતીને રથમાં બેસાડી નળરાજાની સાથે વિદાય કરવા માંડી આ વખતે નળે કહ્યું, " કુબર, અમારે તારા રથનું કાંઇ પ્રયોજન નથી. ' પતિનાં આ વચન સાંભળી દમયંતી રથમાંથી ઉતરી ગઇ પછી બંને રાજદંપતી પગે ચાલવા લાગ્યા. આ વખતે નગરની સર્વ પ્રજા પોકાર કરવા લાગી. સર્વ પ્રાણીઓ પણ **બિમાંબિમી** એવા શબ્દો બોલાવી દમયંતીને રોકી રાખવાની પ્રાર્થના કરતા હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા. નગરસ્ત્રીઓ ઉંચે સ્વરે વિલાપ કરી નગર-

તેની પાછળ દમયંતીએ ચાલવા માંડ્યું, તે વખતે કુબર બોલ્યો—" સુંદરી, તમે ક્યાં જાઓ છો ? તમને મેં છુટી દીધાં છે; તેથી તમારાથી નળની પાછળ જવાશે નહીં. તમને એક ગામ આપું, તેમાં તમે સુખી દિવસ નિર્ગમન કરો. તમારે નળની સાથે હવે લીલકુલ સંબંધ નથી." કુબરનાં આ શબ્દો સાંભળી દમયંતીના નેત્રમાંથી અશ્રુધારા ચાલી. ને નમ્રમુખી થઇ ઉભી રહી. આ વખતે ત્યાં આવેલા નગરજનોએ કુબરને કહ્યું, " ધુર્ત, આ કામ કરવું યોગ્ય નથી. તું દમયંતીને શા માટે રોકે છે ? એ જ્યેષ્ઠ બાન્ધુની પત્નિ તારે માતા તુલ્ય ગણાય. જો તારામાં યોગ્યતા હોય તો આ દમયંતીને રથમાં બેસાડી નળરાજાની સાથે મોકલી દે. એમ કરવાથી તારી અપકીર્ત્તિ નહીં થાય. જો તું આવું અનુચિત કાર્ય કરીશ તો અમે સર્વ પ્રજા આ તારા રાજ્યને છોડી ચાલ્યા જઇશું " નગરજનોનો આવો આવેશ જોઇ કુબર મનમાં ભય પામ્યો પછી દમયંતીને રથમાં બેસાડી નળરાજાની સાથે વિદાય કરવા માંડી. આ વખતે નળે કહ્યું, "કુબર, અમારે તારા રથનું કાંઇ પ્રયોજન નથી." પતિનું આ વચન સાંભળી દમયંતી રથમાંથી ઉતરી ગઇ. પછી બંને રાજદંપતી પગે ચાલવા લાગ્યા. આ વખતે નગરની સર્વ પ્રજા પોકાર કરવા લાગી. સર્વ પ્રાણીઓ પણ **બેમોબિભી** એવા શબ્દો પોકારી દમયંતીને રોકી રાખવાની પ્રાર્થના કરતા હોય તેમ દેખાવા લાગ્યા. નગરસ્ત્રીઓ ઉંચે સ્વરે વિલાપ કરી નગર-

આવી હાથ, પગ તથા મુખ ધોઇ તેમણે તે સરિતાના શીતળ જળનું પાન કર્યું. પછી કોઇ લતાગૃહમાં પ્રવેશ કરી એક સુકોમળ શિલા ઉપર પલ્લવોની શય્યા કરી તેમાં બન્ને દંપતીએ શયન કરવાનો વિચાર કર્યો. અને પ્રેમી પ્રિયા અને પ્રિય પરસ્પર ભુજલતાઓ પરિબદ્ધ કરીને સુઇ ગયા. તે વખતે તેમણે પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કર્યું. એક વસ્ત્રપર સુતેલા તે પ્રેમી જોડામાંથી દમયંતી નિદ્રાધીન થઇ ગઇ. નળ તો જાગ્રત હતા. પૂર્વકર્મના યોગથી નળે સુતા સુતા હૃદયમાં વિચાર્યું—"અરે આ ! મારી પ્રાણ પ્રિયા, કે જેણીએ કદિ પણ આવું કષ્ટ વેઠયું નથી, તે મારી સાથે કેમ ચાલી શકશે ? વિષમ ભૂમિમાં તેણી શી રીતે ચાલી શકશે ? વળી મારે લાંબી મુસાફરી કરવી છે. ઇચ્છાનુસાર મુસાફરી કરનારા પુરૂષોને જો સ્ત્રી સાથે હોય તો તે તેને વિઘ્નરૂપ થાય છે. તેથી આ પ્રાણપ્રિયાને સુતી મુકી હું એકલો ચાલ્યો જાઉં. તે પ્રાતઃકાળે જાગ્રત થઇ તેના પિયરમાં અથવા બીજે કોઇ સ્થળે ચાલી જશે." આવું વિચારી નળ તેણીના ભુજપાશમાંથી પોતાના ભુજને હળવે હળવે મુક્ત કરવા લાગ્યો. તે વખતે નિદ્રાધીન થયેલી નારીને જોઇ નળ મંદ સ્વરે બોલ્યો—"મુગ્ધે, તું તારા આલિંગનમાંથી આ નળને છોડી દે. જેને પોતાના પતિ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે તેથી જે નિશ્ચિંત થઇને નિદ્રા કરે છે, જે પ્રેમરૂપી અમૃતને વધારનારી છે

૨૧

મયંતીને દુઃખી કરનાર વિધાતાને ઉપાલંભ આપતા લાગ્યા. કુંડિનપુરમાં સ્થળે સ્થળે નળદમયંતીના વિયોગનો શોક પ્રસરી ગયો. સહનશીલ નળરાજાએ ચાલતી વખતે શોક કરતી પ્રજાને ધીરજ આપી અને તેમને સમજાવીને પાછી વાળી પછી નળરાજા અને દમયંતી પોતાની રાજધાનીને છોડી અરણ્યમાં ચાલી નીકળ્યા હતા. સૂર્યના ઉગ્ર તાપમાં તેઓ ઉઘાડે પગે ચાલતા અને અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓ ભોગવતા હતાં. દમયંતીના ચરણમાં તીક્ષ્ણ કાંટા ભાંગતા, તથાપિ તે પતિભક્તા ભૈમી સહન કરતી હતી અને પતિની સેવા ભક્તિ કરતી હતી. દીર્ઘ માર્ગે ચાલતી દમયંતીના ગાત્ર ઉપર પરસેવો થઇ આવતો, ત્યારે નળ નિષ્કપટ બુદ્ધિવડે પોતાના વસ્ત્રથી તેને વાયુ નાખતો હતો. કોઈ ઘાટી છાયાવાળા વૃક્ષ નીચે નળ દમયંતીને વિશ્રાંતિ આપતો અને કોઈ સરોવરમાંથી કમલપત્રોના દડીઆ કરી તેમાં જળ લાવી આપતો હતો. કોઈવાર વિશ્રાંતિ થવા નળરાજાના ચરણને દમયંતી ભક્તિભાવથી ચાંપતી અને પલ્લવથી પવન નાંખી તેના માર્ગશ્રમને દૂર કરતી હતી. ચાલતા ચાલતાં જ્યાં સૂર્ય અસ્ત થતો, ત્યાં તેઓ વિશ્રાંત થઈ રાત્રિ નિર્ગમન કરતાં હતાં.

એક દિવસે તે બંને દંપતિ પ્રાતઃકાળે ઉઠી ચાલતા થયાં, થોડે દુર જતા એક અટવી આવી. તે અટવી હિંસક પ્રાણીઓથી ઘણી ભયંકર હતી. તેમાં આગળ ચાલતાં એક વિસ્તીર્ણ સરિતા જોવામાં આવી તે સરીતાના તીર ઉ

આવી હોય, પણ શ્રમ તથા ક્ષુધા પીડિત તેમણે તે સરિતાનાં શીતળ જળનું પાન કર્યું. પછી કોઈ લતાકુંજમાં પ્રવેશ કરી એક સુકોમળ શિલા ઉપર પત્રોની શય્યા કરી તેમાં બન્ને દંપતીએ શયન કરવાનો વિચાર કર્યો. બન્ને પ્રેમી પ્રિયા અને પ્રિય પરસ્પર ભુજલતાઓ પ્રતિબદ્ધ કરીને સુઈ ગયાં. તે વખતે તેમણે પંચપરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કર્યું. એક વસ્ત્રપર સુતેલાં તે પ્રેમી જોડામાંથી દમયંતી નિદ્રાધીન થઈ ગઈ, નળ તો જાગ્રત હતો. પૂર્વકર્મના યોગથી નળે સુતા સુતા હૃદયમાં વિચાર્યું—"અરે આ! મારી પ્રાણપ્રિયા, કે જેણીએ કદિ પણ આવું કષ્ટ વેઠયું નથી, તે મારી સાથે કેમ નભી શકશે? વિષમ ભૂમિમાં તેણી શી રીતે ચાલી શકશે? વળી મારે લાંબી મુસાફરી કરવી છે. ઇચ્છાનુસાર મુસાફરી કરનારા પુરૂષોને જો સ્ત્રી સાથે હોય તો તે તેને વિઘ્નરૂપ થાય છે, તેથી આ પ્રાણપ્રિયાને સૂતી મુકી હું એકલો ચાલ્યો જાઉં તો પ્રાતઃકાળે જાગ્રત થઈ તેના પિયરમાં અથવા બીજે કોઈ સ્થળે ચાલી જશે." આવું વિચારી નળ તેણીના ભુજપાશમાંથી પોતાના ભુજને હળવે હળવે મુક્ત કરવા લાગ્યો. તે વખતે નિદ્રાધીન થયેલી નારીને જોઈ નળ મંદ સ્વરે બોલ્યો "સુગ્ધે, તું તારા આલિંગનમાંથી આ નળને છોડી દે. જેને પોતાના પતિ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે તેથી જે નિશ્ચિંત થઈને નિદ્રા કરે છે, જે પ્રેમરૂપી અમૃતને વધારનારી છે

અવસ્થામાં પણ અને જાગૃતાવસ્થામાં આવ્યું છે પૂર્વ જન્મનું િ
ભાવે જ્ઞાન પણ મને આ જન્મમાં થયેલ છે, માટે સત્કૃ
હું ભૂલ્યો નથી મેં આ અર્થનિતાભવમાં પ્રભાવમાં હું આ ભવ
ઈર્ષાથી કોપ કરું છું, તો પછી તારું મન, હાલ, શેઠ મ
ભગવાન આત્મધ્યાન કરું . આ દ્વેષની મારું હીંચકો છે કે ન
ના જો, કે આ અર્થથી મારી રક્ષા થય, હું તારો ઉપકાર
માટે ચાલીશ નાગના ભાવ કર્યા તેની ઇચ્છા
વચન આ ભવ બહાર મારતા હતા, તે સેવી પાછો જઈ પોતા
ભવનું ઉપર ભાગ્યું , તેવામાં ભાગે તે મળીને ધાગલી
અવસ્થામાં ભગવંતો પ્રતિજ્ઞા નામ ભાવ ઉપર બેઠેલી દીઠો.
મનિ તેને શીતળ સભામાં મુકતો હતો, તેવામાં આવે
નાગના હાથ ઉપર ડંખ માર્યો. એટલે નાગ રાજાએ
નજીકી ભાગને છોડી દીધો અને તે બોલ્યો—"હે
પાક, ધન્ય છે ! તે અનુપકાર મારો કર્યો કે તમને
પાર્થિવ ઉપર, તેથી તમે ડંખ મારો એ તમારો જાતિ
સ્વભાવ છે." નાગ આ પ્રમાણે બોલતો હતો, તેવામાં તે
સર્પના વિષના પ્રભાવથી નાગ રાજા બીજાના જેવો થઈ
ગયો અને તેના અંગ વાંકા થવાથી તે કુબડો બની ગ
ડુલડાપણું પ્રાપ્ત થવાથી વિસ્મય નાગ રાજાના હૃદયમાં
ન આવવાના પ્રગટ થયું અને તે પોતાના
પણ નિર્વિશ થઈ ગયો હતો આ વખતે તે નાગ પોત
નાગનું રૂપ છોડી દિવ્ય રૂપ ધારણ કરી નળની સામે

રહ્યો અને બોલ્યો—" સ્વજન, શામાટે ચિંતા કરે છે ? જે સર્પે તારૂં હિત કર્યું છે, તેવું હિત બીજો કોણ કરશે ? હું તારો પિતા નિષધ છું. પૂર્વે વ્રત અંગીકાર કરી, તપ આચરી અને અનશન લઇ હું બ્રહ્મ નામના પાંચમા દેવલોકમાં દેવતા થયો છું. તારા જુગાર રમવાના દુર્વ્યસનને અવધિજ્ઞાનથી જાણી હું નાગરૂપે અહીં આવ્યો છું. હાલ અહીં તેં જે જે ચમત્કાર જોયા, તે સર્વ મેં મારી માયાવડે ઉત્પન્ન કર્યા હતા. મેં તને ડંશ મારી જે આ વિરૂપ કર્યો છે, તેથી તું અનુપલક્ષ્ય થઇ ગયો. જેથી તારે હવે શત્રુઓનો ભય ન રહ્યો. " હે વત્સ, હજી તારે ભોગનિક કર્મ બાકી છે, તેથી હાલ તારે સંસારથી વિરક્ત થવું યોગ્ય નથી. જ્યારે તારે પ્રવ્રજ્યા લેવાનો સમય આવશે, ત્યારે હું આવીને તને સૂચના આપીશ. આ શ્રીફળ અને પેટી એ વસ્તુઓ તું ગ્રહણ કર. એ બંનેની સારી રીતે રક્ષા કરજે. જ્યારે તને પૂર્વરૂપ ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા થાય, એટલે આ શ્રીફળને ભેદી નાંખજે, તેમાથી દિવ્ય વસ્ત્રો નીકળશે, તે પેહેરી લેજે, જેથી તું તારા પૂર્વરૂપમાં આવી જઇશ. અને આ પેટી ઉઘાડજે એટલે તેમાંથી મુક્તાફળના હાર વગેરે ઉત્તમ અલંકારો નીકળશે. તેને તું ધારણ કરી લેજે. " આ પ્રમાણે કહી તેણે જણાવ્યું, હે વત્સ, તું આ વનમાં શા માટે ફરે છે ? તું કહે, ત્યા હું તને લઇ જાઉં. દેવરૂપ પિતાના આવાં વચન સાંભળી નળ બોલ્યો—" પિતાજી મને સુંસમારપુર

ઉર્ધ્વ ભાગ્યો. " એવું બોલતાંજ તે દેવે નળને સુસમારપુરના દરવાજા આગળ ઉભો રાખ્યો. નળે નગર તરફ જોયું, ત્યાં નગરમાં સર્વ જનને કોલાહલ કરતા સાંભળ્યાં. અને તે સાથે હાથી તથા પાડાઓના મોટા શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા. " આ શું હશે " એમ નળરાજા વિચાર કરતો હતો, તેવામાં એક ઉન્મત્ત હાથી તોફાન કરતો આવતો તેના જોવામાં આવ્યો. હજારો લોકો તેને પકડવાને પ્રયત્ન કરતા હતા; પણ તે ગજ કોઇને વશ થતો ન હતો. આ વખતે તેની પાછળ આવતા દધિપર્ણ નામના રાજાએ હાથ ઉંચા કરીને કહ્યું, " જે **પુરૂષ આ ઉન્મત્ત હાથીને વશ કરશે, તેને હું મારી લક્ષ્મી આપી દઇશ.** " આ શબ્દો સાંભળતાંજ નળ તેને પકડવાને પાછળ દોડ્યો. આ કુબડો શું કરવાનો હતો? એમ કહી લોકો હસવા લાગ્યા અને કેટલાએક તેને સાહસ કરતાં અટકાવવા લાગ્યા. પછી સિંહ જેમ હાથી ઉપર જઇ પડે, તેમ નળ તે હાથીના ઉપર જઇ પડ્યો. નળને પાસે આવેલો જોઇ હાથી તેના ઉપર ધસ્યો. નળે હાથીને પુંછે પકડી ફેરવ્યો અને તેને ખેદિત કરી પોતાનું વસ્ત્ર તેની ઉપર ફેંક્યું. હાથી વસ્ત્ર લેવા ગયો એટલે નળ તેના કુંભસ્થળ ઉપર ચઢીને હુંકાર કરતો તેની ગર્દન ઉપર ચડી બેઠો. તે સમયે બીજા મહાવતોએ પાછળથી આવી અંકુશ અને બંધન નળને આપ્યા. એટલે નળે તેને અંકુશના પ્રહારથી તથા બંધનથી વશ કરી લીધો. તે વખતે લોકોના કોલાહલ શાંત પડેલો જોઇ રાજા દધિપર્ણે એક

ઉપરી બનાવ્યો. કુબડાએ સૂર્યના તાપમાં પાત્ર ધરી તેવડે સ્વાદિષ્ટ રસોઈ બનાવી આપી. તેની આવી ચમત્કારી સ્વાદિષ્ટ રસોઈ જમી રાજાએ તેને ઉંચા પોશાક સાથે પાચસો ગામ ઈનામમાં આપ્યાં. અને તે સાથે એક લાખ સોના મોહોરો આપી. કુબડાએ પાંચસો ગામ શિવાય રાજાનું આપેલું સર્વ અંગીકાર કર્યું. પછી રાજાએ કુબડાને કહ્યું કે, તમારા મનમાં જે ઇચ્છા હોય તે મારી પાસેથી માગી લ્યો. કુબડાએ પ્રસન્ન થઇને કહ્યુ, "**જ્યાં સુધી તમારા રાજ્યની સીમા છે, ત્યાં સુધીમાં જેટલા લોકો વસતા હોય, તેઓ સર્વમાંથી જુગાર, મદ્ય, અને મૃગયા એ ત્રણ દુર્વ્યસનોનો પરિત્યાગ કરવો.**" દધિપર્ણ રાજાએ મહાહર્ષથી તે વાત અંગીકાર કરી અને પોતાની પ્રજામા એ ત્રણ વ્યસનો કરવાની સર્વને મનાઈ કરી.

દધિપર્ણ રાજાના આશ્રમમા રહેતા કુબડાને ઘણા વર્ષ થયાં. એક વખતે તે કુબડો કોઈ સરિતાને તીરે આવેલા કોઈ વૃક્ષની શીતળ છાયામા બેઠો હતો, તેવામા કોઈ બ્રાહ્મણે તેને જોઇને નીચે પ્રમાણે કહ્યું:—

"આ જગતમાં જેટલા નિર્દય, નિર્લજ્જ અને દુરાત્મા જીવ છે, તેઓ સર્વમા નળ અગ્રેસર છે. કારણકે, તેણે પોતાની વિશ્વાસી પતિવ્રતા સ્ત્રીને મહાઘોર વનમા સૂતી રઝળતી મેલી છે."

બ્રાહ્મણનાં આ વચનો સાભળી કુબડાના નેત્રમાથી

માર્ગે ચાલી ગયો. છેવટે શોકથી વિહ્વળ બનીને દમયંતીએ પોતા રૂધિરના અક્ષરો વાંચ્યા, તે ઉપરથી તેણીએ વિચાર્યું કે. " પતિરહિત સ્ત્રીઓને વસવાને પિતાનું ઘરજ ઉત્તમ છે, પતિ વિના સાસરીઆમાં રહેવાથી લોકનિંદાજ થાય છે. " આવું વિચારી દમયંતીએ પીએર જવાનોજ માર્ગ ગ્રહણ કર્યો. આગળ ચાલતાં તીક્ષ્ણ કાંટાથી તેણીના ચરણ ઘાયલ થતા જાય છે હિંસક પ્રાણીઓના ભયંકર શબ્દો તેણીના મનને દુ:ખી કરી રહ્યા છે. કોઈ કોઈ હિંસક વિકરાળ પ્રાણીઓ તેણીની નજરે પડતા પણ તેણીના શીયળના પ્રભાવથી તેઓ દુર નાશી જતા હતા.

કેટલેક દુર જતા અચાનક સાથે કેટલાએક વણજારાનો સમુહ જતો તેણીના જોવામાં આવ્યો તે જોઇ દમયંતી ખુશ થઇ અગ્ગળ ચાલી તેઓમાં જઇ ઉભી રહી તે વણજારાઓ ક્રુરતા [illegible]. તે જોઇ દમયંતીએ નવકાર ગણી ચોતરફ સિંહનાદ [illegible] જેમ [illegible] નાશી જાય, તેમ તે [illegible] નાશી ગયા તે જોઇ આશ્ચર્ય પામી તે વણજારા દમયંતીની પાસે આવ્યા તેમણે પુછ્યું " કલ્યાણી, તું કોણ છે ? [illegible] [illegible] [illegible] છે ? " દમયંતીએ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

રેતુ આવી. વણઝારા લોકોએ વિકટ માર્ગને લઈને એક સ્થળે પડાવ કર્યો. દમયંતીને તેમની સાથે ત્યાં લાંબો કાળ રહેવું યોગ્ય લાગ્યું નહીં, તેથી તે તેમના કાફલામાંથી ગુપ્ત રીતે ચાલી નીકળી. થોડે દૂર જતાં એક વિકરાળ રાક્ષસ તેણીના જોવામાં આવ્યો. તે ભયંકર રાક્ષસે દમયંતીને કહ્યું, અરે ભામીની, તું એકલી ક્યાં જાય છે? મને ઘણી ક્ષુધા લાગી છે, તેથી હું તને ખાઇ જઇશ. દમયંતી હિંમત લાવીને બોલી—"અરે રાક્ષસ, પ્રથમ તું મારૂં વચન સાંભળી લે, પછી જે તારી ઇચ્છામાં આવે તે કરજે. હું અરિહંત પ્રભુની ઉપાસિકા છું. મને મૃત્યુનો ભય છેજ નહીં હું હમેશાં પવિત્ર રહેનારી છું, માટે તું મને સ્પર્શ કરીશ નહીં. જો તું મને બળાત્કારે સ્પર્શ કરીશ તો તું બળીને ભસ્મ થઇ જઇશ. દમયંતીનાં આવાં ધમકી ભરેલાં વચનો સાંભળી તે રાક્ષસ હૃદયમાં ભય પામીને બોલ્યો—" કલ્યાણી, હું તારા સત્વથી પ્રસન્ન થયો છું. માટે કહે, હું તારૂં શું હિત કરૂં?" દમયંતીએ કહ્યું. ભદ્ર, જો તું મારીપર પ્રસન્ન થયો હોય તો કહે, "મને મારા પ્રિય પતિનો ક્યારે મેળાપ થશે?" તે રાક્ષસે અવધિજ્ઞાને જોઇને કહ્યું, ભદ્રે, તને તારા પતિનો મેળાપ બાર વર્ષે થશે અને તે તારા પિતાને ઘેર થશે, તેથી જો તારી ઇચ્છા હોય તો હું તને તારા પિતાને ઘેર પહોંચાડી દઉં." દમયંતીએ કહ્યું, ભાઇ હું તો બીજાની સાથે મારે પીયર જઇશ. તારે જ્યાં જવું હોય, ત્ય

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સ્વિઓ, ભય પામશો નહીં. હું તમને બચાવીશ. પછી તેણી હાથમાં જ્યૈષ્ટિક લઈ એક કુંડ તરફ રાખી બોલી—**જો મેં નિષ્કપટપણે અરિહંત ભગવાનની ભક્તિ કરી હોય અને હું સરલ સ્વભાવા સતી હોઉં તો આ મેઘવૃષ્ટિ આ કુંડમાંજ થજો."** સતીનાં આ વચનો થતાં જ તે મેઘ વૃષ્ટિ કુંડમાંજ થવા લાગી અને સર્વ વનવાસી તાપસો સુખી થઈ ગયા. સતીનો આવા દિવ્ય પ્રભાવ જોઈ તેઓ આશ્ચર્ય પામી ગયા. પછી તેઓ દમયંતીને વનદેવીરૂપ જાણી તેની ભક્તિ કરવા લાગ્યા અને દમયંતીએ કહેલા ધર્મના અનુસારી થયા. તે સ્થળે વણજારાઓએ એક સુંદર નગર વસાવ્યું ત્યાં જિનાલય કરાવી તેમાં સોળમા તીર્થંકર શ્રી શાંતિનાથની મૂર્ત્તિ સ્થાપિત કરી. પછી ત્યાં રહીને તે પાંચસે તાપસો સમ્યગદૃષ્ટિ થઈ ગયા, તેથી તે પુરનું નામ તાપસપુર રાખ્યું.

એક વખતે તે તાપસપુરની પાસે આવેલા એક પર્વતના શિખર ઉપર ઉદ્યોત જોવામા આવ્યો. તે ઉદ્યોતને જોઈ દમયંતી વગેરે ત્યા ગયા, તેવામા સ્વ **સિંહકેશરી** નામના એક તેજસ્વી મુનિ તેમના જોવામાં આવ્યા. મુનિએ તેમને ધર્મદેશના આપી. તે દેશના સાંભળી સર્વ તાપસોના પતિએ સાધુવ્રત ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા બતાવી એટલે તે મુનિએ જણાવ્યું કે, અહિ યશોભદ્રસૂરિ મારા ગુરૂ છે, તેમની પાસે તમે વ્રત ગ્રહણ કરો. સિંહકેશરીની કિશોર અવસ્થા જોઈ તે કુળપતિએ પ્રશ્ન કર્યો

કે, “ ભગવાન, તમે આવી તરૂણ અવસ્થામાં શામાટે દીક્ષા લીધી છે ? તે વાતમાં મને મોટો વિસ્મય થાય છે.” સિંહકેશરી બોલ્યા—“ ભદ્ર, કોશલાનગરીમાં નળ નામે એક રાજા હતો, તેને કુબર નામનો ભાઈ, જે હાલ ત્યાં રાજ્ય કરે છે, તેનો સિંહકેશરી નામે હું પુત્ર છું. શુંગારપુરીના કેશરી નામના રાજાની પુત્રીને પરણીને હું મારા નગર તરફ જતો હતો. માર્ગમાં જતાં આ શોભાયમાન પર્વતને જોઈ હું અહિં વિશ્રામ લેવા ઉતર્યો. ભાગ્યોદયથી આ યશોભદ્રસૂરિ મને અહિં મળ્યા. તેમણે મને સંસારની અનિત્યતા વિષે દેશના આપી. તે દેશના સાંભળ્યા પછી મેં તેમને પ્રશ્ન કર્યો કે, “ ભગવન્ મારૂં આયુષ્ય કેટલું છે ? ” તેમણે ઉત્તર આપ્યો. “ ભદ્ર તારૂં આયુષ્ય માત્ર પાંચ દિવસનું છે. ” તે સાંભળી [illegible] ભદ્ર શામાટે ચિં- [illegible] કરવાથી જન્મમરણનો [illegible] થઇ શકશે. તું મન [illegible] મારી બધુ મની [illegible] મહાવ્રત [illegible] શિખર ઉપર [illegible] કર્મ [illegible] થઇ આવ્યું ” [illegible] યોગ [illegible] ૩૩૩૬

કરી તેઓ પરમપદને પ્રાપ્ત થયા. પુણ્યવાન દેવતાઓએ તેમના પવિત્ર શરીરને અગ્નિ સંસ્કાર કર્યો. પછી પેલા કુળપતિએ યશોભદ્રસૂરિ પાસે વ્રતગ્રહણ કર્યું. તે વખતે વૈદર્ભી દમયંતીએ પણ ચારિત્ર લેવા સૂરિને પ્રાર્થના કરી. ગુરૂએ કહ્યું, " ભદ્રે હાલ તું ચારિત્ર ગ્રહણ કરીશ ખરી, પણ હજુ તારે આ સંસારના ભોગવૈભવ ભોગવવા બાકી છે; તેથી તારે હમણા દીક્ષા લેવી યોગ્ય નથી. " એમ કહી તેમણે દમયંતીના પૂર્વજન્મની કથા કહી—પૂર્વજન્મને વિષે નગરાજા મેમણ નામે રાજા હતો. તું વીરમતી નામે તેની રાણી હતી. એક વખતે તમો બન્ને સેનાસહિત મૃગયા રમવાને જતાં હતાં. આગળ જતાં એક મુનિ તમારા જોવામાં આવ્યા. તે મુનિ તમારી સામે આવતા હતા, પણ તમારી સેનાના માણસોએ તમોને અપશુકન થશે, એમ જાણી તે મુનિનો તિરસ્કાર કરી સામા આવતા અટકાવ્યા. તેને બાર કલાક સુધી ઉભા રાખ્યા પછી તમોને કરૂણા આવવાથી તે શાંતમુનિની તમોએ સંભાળ લીધી એટલે તે મુનિ પ્રસન્ન થઈ ગયા. બાર કલાક સુધી તિરસ્કારથી અટકાવી ઉભા રાખેલા, તે મુનિના હૃદયમા ક્લેશ ઉત્પન્ન થયો હતો. તે દોષથી તમો સ્રીપુરૂષને બાર વર્ષ સુધી વિયોગ રહેશે. "

આ વૃત્તાંત સાંભળી દમયંતી, વણઝારો અને બધા તાપસો આશ્ચર્ય પામી ગયા. પછી તેઓ યશોભદ્રસૂરિને તાપસપુરમાં લાવ્યા. ત્યા તેમણે શાંતિજિનેશ્વરના ચૈત્યની પ્રતિ-

પ્રા કરી અને પુરજનોને શુદ્ધ દેશના આપી. તે ગુફામાં રે
જિનોપાસના કરતી વૈદર્ભીને સાત વર્ષ વીતિ ગયા.

એક વખતે કોઈ પુરૂષે ગુફાના દ્વાર આવીને કહ્યું કે,
ભદ્રે તારા પતિને મેં અહિં નજીક જોયેલો છે!" આટ
કહી તે પુરૂષ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. દમયંતી તે સુખ સમ
ચાર સાંભળી તેની પાછળ દોડી પણ તે પુરૂષ અદૃશ્ય થ
ગયો. પાછળ જતાં દમયંતીને જંગલમાં ઘણું દુ:ખ ભોગવ
પડયું હતું. તે પોતાની ગુફાના માર્ગને ભુલી ગઈ. અ
આગળ ચાલી, ત્યાં એક નિશાચરીએ દમયંતીને જોઈ તેણી
એ દમયંતીને કહ્યું કે—"અરે સ્ત્રી, તું આગળ જઈશ નહિં
હું તારૂં ભક્ષણ કરીશ." નિશાચરીના આવા શબ્દો સાંભળી
દમયંતી ભયભીત થઈ ગઈ. પછી તેણીએ હિંમત લાવીને
કહ્યું, "જો નળ શિવાય બીજા પુરૂષ ઉપર મારી પ્રીતિ થઈ
ન હોય, અરિહંતદેવ, સુસાધુ ગુરૂ અને જૈન ધર્મના તત્ત્વોમાં
મારી આસ્તા હોય તો આ નિશાચરી દૂર થઈ જજો દમયં
તીના આ વચનોથી તે નિશાચરી પરાક્રમહીન થઈ તેણીને
નમસ્કાર કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી ગઈ "**સતીઓના પ-
રાક્રમનું ઉલ્લંઘન કોણ કરી શકે?**"

ત્યાથી દમયંતી આગળ ચાલી, ત્યાથી તે તૃષાથી પીડિત
થઈ. તેણીએ ચારે તરફ જળાશય શોધવા માડયુ, તેવામા
એક નિર્જળ જળાશય જોવામા આવ્યું. ત્યાં તેણીએ કહ્યુ,
કે, "**જો મારૂં શીળ નીર્મળ હોય તો આ જળાશયમાં**

શ્રા કરી અને પુરજનોને શુદ્ધ દેશના આપી. તે ગુફામાં રુ
જિનોપાસના કરતી વૈદર્ભીને સાત વર્ષ વીતિ ગયા.

એક વખતે કોઈ પુરૂષે ગુફાના દ્વાર આવીને કહ્યું કે,
ભદ્રે તારા પતિને મેં અહિં નજીક જોયેલો છે!" આટ
કહી તે પુરૂષ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. દમયંતી તે સુખ સમા
ચાર સાંભળી તેની પાછળ દોડી પણ તે પુરૂષ અદૃશ્ય થ
ગયો. પાછળ જતાં દમયંતીને જંગલમાં ઘણું દુઃખ ભોગવ
પડયું હતું. તે પોતાની ગુફાના માર્ગને ભુલી ગઈ. આ
આગળ ચાલી, ત્યાં એક નિશાચરીએ દમયંતીને જોઈ તેણી
એ દમયંતીને કહ્યું કે—"અરે સ્ત્રી, તું આગળ જઈશ નહિ
હું તારું ભક્ષણ કરીશ." નિશાચરીના આવા શબ્દો સાંભળી
દમયંતી ભયભીત થઈ ગઇ. પછી તેણીએ હિંમત લાવીને
કહ્યું, "જો નળ શિવાય બીજા પુરૂષ ઉપર મારી પ્રીતિ થઈ
ન હોય, અરિહંતદેવ, સુસાધુ ગુરૂ અને જૈન ધર્મના તત્ત્વોમાં
મારી આસ્તા હોય તો આ નિશાચરી દૂર થઈ જજો. દમયં
તીના આ વચનોથી તે નિશાચરી પરાક્રમહીન થઈ તેણીને
નમસ્કાર કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી ગઇ "**સતીઓના પ-
રાક્રમનું ઉલ્લંઘન કોણ કરી શકે?**"

ત્યાંથી દમયંતી આગળ ચાલી, ત્યાથી તે તૃષાથી પીડિત
થઇ. તેણીએ ચારે તરફ જળાશય શોધવા માડયું, તેવામા
એક નિર્જળ જળાશય જોવામા આવ્યું. ત્યાં તેણીએ કહ્યું,
કે, "જો મારૂં શીળ નીર્મળ હોય તો આ જળાશયમાં

ષ્ટા કરી અને પુરજનોને શુદ્ધ દેશના આપી. તે ગુફામાં રહ
જિનોપાસના કરતી વૈદર્ભીને સાત વર્ષ વીતિ ગયા.

એક વખતે કોઈ પુરૂષે ગુફાના દ્વાર આવીને કહ્યું કે, "
ભદ્રે તારા પતિને મેં અહિં નજીક જોયેલો છે !" આટ
કહી તે પુરૂષ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. દમયંતી તે સુખ સમા
ચાર સાંભળી તેની પાછળ દોડી પણ તે પુરૂષ અદ્રશ્ય થ
ગયો. પાછળ જતાં દમયંતીને જંગલમાં ઘણું દુઃખ ભોગવ
પડયું હતું. તે પોતાની ગુફાના માર્ગને ભુલી ગઈ. અ
આગળ ચાલી, ત્યાં એક નિશાચરીએ દમયંતીને જોઈ તેણી
એ દમયંતીને કહ્યું કે—"અરે સ્ત્રી, તું આગળ જઈશ નહિં
હું તારૂં ભક્ષણ કરીશ." નિશાચરીના આવા શબ્દો સાંભળી
દમયંતી ભયભીત થઈ ગઇ. પછી તેણીએ હિંમત લાવીને
કહ્યું, "જો નળ શિવાય બીજા પુરૂષ ઉપર મારી પ્રીતિ થઈ
ન હોય, અરિહંતદેવ, સુસાધુ ગુરૂ અને જૈન ધર્મના તત્ત્વોમાં
મારી આસ્તા હોય તો આ નિશાચરી દૂર થઈ જશે. દમયં-
તીના આ વચનોથી તે નિશાચરી પરાક્રમહીન થઈ તેણીને
નમસ્કાર કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી ગઇ "**સતીઓના પ-
રાક્રમનું ઉલ્લંઘન કોણ કરી શકે ?**"

ત્યાંથી દમયંતી આગળ ચાલી, ત્યાંથી તે તૃષાથી પીડિત
થઇ. તેણીએ ચારે તરફ જળાશય શોધવા માંડયું, તેવામા
એક નિર્જળ જળાશય જોવામા આવ્યું. ત્યાં તેણીએ કહ્યું,
કે, "**જો મારૂં શીળ નીર્મળ હોય તો આ જળાશયમાં**

શીતળ, મધુર અને સુગંધી જળ થઈ જજો" તત્કાળ જળના ધોધથી તે જળાશય પૂર્ણ ભરાઈ ગયું. તેમાં તે સ્નાન અને જળપાન કરી વિશ્રાંત થઇ.

અહીં વિશ્રાંત થઈ બેઠેલી દમયંતીએ કેટલાએક પંથિજનોના જોવામાં આવી. તેણીએ પથિકોની આગળ પોતાના દુઃખની વાત કહી, એટલે તેઓ દયાથી તેણીને પોતાની સાથે લઈ અચલપુર નામના એક નગરમાં સીમાડા સુધી લઇ ગયા, તેણીને એક વાપિકાની પાસે બેસાડી તેઓ ચાલ્યા ગયા. વાપિકા ઉપર બેઠેલી તે સુંદર રમણીને જોઇ જળ ભરવા આવેલી યુવતિઓ વિચારમાં પડી. તેઓમાં કેટલીએક રાજાની દાસીઓ હતી. તેઓએ રાજગૃહમાં જઇ તે અચલપુરના રાજા ઋતુપર્ણની રાણી ચંદ્રયશાની પાસે તે દમયંતીની વાત કહી. દયાળુ રાણીએ તેણીને અંતઃપુરમાં લાવવાની આજ્ઞા કરી. સર્વ સ્ત્રીઓ જ્યાં દમયંતી બેઠી હતી ત્યાં આવી, અને તેણીને માનસહિત અંતઃપુરમાં ચંદ્રયશાની પાસે લઇ ગઈ. દમયંતી અને ચંદ્રયશા સાથે મળ્યા એટલે તેમના મનમાં પરસ્પર શંકા ઉત્પન્ન થઇ. દમયંતીએ જાણ્યું કે, " આ ચંદ્રયશા મારી માતા પુષ્પદંતાની વ્હેન તો નહિં હોય ?" ચંદ્રયશાએ વિચાર્યું કે, " મારી બ્હેન પુષ્પદંતાની પુત્રી આ દમયંતી તો નહિં હોય" ? તેમના હૃદયમાં આવી શંકાઓ ઉત્પન્ન થઈ પણ તેનો નિર્ણય કાંઇ થયો નહિં. દમયંતી માતૃતુલ્ય સ્નેહ લાવી ચંદ્રયશાના ચરણમાં નમી પડી. ચંદ્રયશાએ તેને

ક્ષમા કરી અને પુરજનોને શુદ્ધ દેશના આપી. તે ગુફામાં રહી જિનોપાસના કરતી વૈદર્ભીને સાત વર્ષ વીતિ ગયા.

એક વખતે કોઈ પુરૂષે ગુફાના દ્વાર આવીને કહ્યું કે, " હે વૈદર્ભી! તારા પતિને મેં અહિં નજીક જોયેલો છે!" આટલું કહી તે પુરૂષ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. દમયંતી તે સુખ સમાચાર સાંભળી તેની પાછળ દોડી પણ તે પુરૂષ અદ્રશ્ય થઈ ગયો. પાછળ જતા દમયંતીને જ ગફામા પણ દુઃખ ભોગવવું પડયું હતુ તે પોતાની ગુફાના માર્ગને ભુલી ગઈ. અને આગળ ચાલી, ત્યાં એક નિશાચરીએ દમયંતીને જોઈ તેણીએ દમયંતીને કહ્યું કે—"અરે સ્ત્રી, તું આગળ જઈશ નહિં. હું તારૂં ભક્ષણ કરીશ." નિશાચરીના આવા શબ્દો સાંભળી દમયંતી ભયભીત થઈ ગઈ. પછી તેણીએ હિંમત લાવીને કહ્યુ, "જો નળ શિવાય બીજા પુરૂષ ઉપર મારી પ્રીતિ થઈ ન હોય, અરિહંતદેવ, સુસાધુ ગુરૂ અને જૈન ધર્મના તત્વોમાં મારી આસ્તા હોય તો આ નિશાચરી દુર થઈ જજો. દમયંતીના આ વચનોથી તે નિશાચરી પરાક્રમહીન થઈ તેણીને નમસ્કાર કરી ત્યાંથી આગળ ચાલી ગઇ "**સતીઓના પરાક્રમનું ઉલ્લંઘન કોણ કરી શકે?**"

ત્યાંથી દમયંતી આગળ ચાલી, ત્યાંથી તે તૃષાથી પીડિત થઈ. તેણીએ ચારે તરફ જળાશય શોધવા માંડયુ, તેવામાં એક નિર્જળ જળાશય જોવામાં આવ્યું. ત્યાં તેણીએ કહ્યું, કે, " જો મારૂં શીળ નીર્મળ હોય તો આ જળાશયમાં

આપી અને કેટલાએક રાજચિન્હો અર્પી તેને વસંતપુરમાં વિદાય કર્યો હતો. માતા, હવે મને યોગ્ય એવી શિક્ષા આપો." તેનું આ વચન સાંભળી દમયંતીએ કહ્યું, કે, હે પિંગલ! ચારિત્ર ગ્રહણ કર, તેથી તારા આત્માનો ઉદ્ધાર થશે પિંગળે તે વાત માન્ય કરી તેવામાં ત્યાં આવી ચડેલા કોઈ મુનિઓની પાસે તેણે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું.

એક વખતે કોઇ હરિમિત્ર નામનો બ્રાહ્મણ જ્યાં દમયંતી રહેલી છે, એવા અચળપુરમાં આવ્યો. તે અંતઃપુરમાં ચંદ્રયશા રાણીની પાસે આવ્યો. ચંદ્રયશા તેણે આદરથી પુછવા લાગી "મહારાજ, મારી બ્હેન અને વિદર્ભ દેશની પટરાણી પુષ્પદંતી ખુશીમા છે?" હરિમિત્ર બોલ્યો—"રાજારાણી તો ખુશીમાં છે, પણ એમના જમાઇ અને પુત્રી—નળદમયંતી વનવાસ ગયેલાં છે, તેથી તેઓ ચિંતાતુર રહે છે અને તેમની શોધ કરવાને અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો કરે છે." આ સાંભળી ચંદ્રયશા સંભ્રાંત થઇ બોલી—"અરે, એ શું થયું? તે વૃત્તાંત મને વિસ્તારથી કહે. શામાટે નળ દમયંતીને વનવાસ કરવો પડ્યો?" હરિમિત્ર વિચાર કરી બોલ્યો—"દેવી, નળરાજાના વૃત્તાંતની સર્વને ખબર છે, તે શું તમોને ખબર નથી? નળરાજા પોતાના ભાઈ કુબરની સાથે જુગાર રમી સર્વસ્વ હારી નગર છોડી વનમા ગયો છે. વળી આગળ જઇ તેણે દમયંતીનો ત્યાગ કર્યો છે. બંનેની આજસુધી કાંઇપણ ખબર સંભળાતી નથી, તેથી ભીમક રાજાએ પોતાની પુત્રી તથા જમાઇ-

તેડી ગઈ. ત્યાં જઈ તેને સ્નાન કરાવી અલંકૃત કરી, પછી રાજાની પાસે લઈ ગઈ. ત્યાં દમયંતીએ રાજાની પાસે કુબેરનું સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યું. પછી રાજાએ તેણીના દુઃખી હૃદયને શાંત કર્યું તે વખતે દમયંતીના લલાટનું તીવ્ર તેજ જોઈ રાજા ઘણો આશ્ચર્ય પામી ગયો.

આ વખતે આકાશમાર્ગે એક દેવતા આવી દમયંતીને પ્રણામ કરી બોલ્યો—"પવિત્ર દેવી, હું પૂર્વનો પિંગળ નામનો ચોર છું. તમે મને મૃત્યુમાંથી ઉગાર્યો હતો. અને મને ઉત્તમ પ્રકારનો પ્રતિબોધ આપ્યો હતો. તમારીપાસેથી પ્રતિબુદ્ધ થઈ, હું તાપસપુરમાં ગયો હતો. ત્યાં સ્મશાનમાં જઈ હું કાયોત્સર્ગે રહ્યો હતો. તેવામાં એક ચિતા સળગતી મારા જોવામાં આવી તે વધતી વધતી કાયોત્સર્ગે રહેલા એવા મારા શરીરની પાસે આવી. ક્ષણવારમાં તેનાથી મારૂં શરીર દગ્ધ થઈ ગયું. તથાપિ હું ધર્મધ્યાનથી ભ્રષ્ટ થયો નહીં. તે હું પિંગળ સમાધિ મરણ પામી દેવતા થયો છું. તમારા પૂર્વના ઉપદેશથીજ મારી આ સ્થિતિ થઈ છે. હું તમારો પૂર્ણ આભારી છું. તમારો સદા વિજય થાઓ." આ પ્રમાણે કહી દમયંતીના સ્થાન ઉપર સુવર્ણવૃષ્ટિ કરી તે દેવતા પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. પછી પેલા હરિમિત્ર બ્રાહ્મણે દધિપર્ણરાજાને કહ્યું. "રાજન, કૃપા કરી દમયંતીને પિતૃગૃહમાં જવાની આજ્ઞા આપો. કારણ કે, તેની માતા પુષ્પદંતી અને પિતા વિદર્ભરાજા તેણીને માટે ઘણો શોક કરે છે. હરિમિત્ર-

અને તેણે ઉન્મત્ત હાથીને વશ કરવાની, રસોઇના સ્વાદની અને રાજાની પ્રીતિની તે બધી કુબડાની વાત દમયંતીને કહી સંભળાવી. તે ઉપરથી દમયંતીને ખાત્રી થઇ કે, "એ કુબડોજ નળ રાજા છે." પછી તેણીએ પોતાના પિતાને તે વાત યુક્તિથી જણાવી. પછી વિદર્ભરાજાએ દમયંતીનો ફરીવાર સ્વયંવર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે પ્રસંગે દધિપર્ણ રાજાને બોલાવવાથી તેની સાથે કુબડો આવશે. એટલે ખાત્રી થશે, આવો વિચાર પણ કર્યો. આવા વિચારની સાથે તેણે દમયંતીના સ્વયંવરનો આરંભ કર્યો અને તે પ્રસંગે દધિપર્ણ રાજાને બોલાવાને એક નામ દૂત મોકલ્યો.

દૂતે જઈ દધિપર્ણ રાજાને પરિવારસહિત વિદર્ભરાજા તરફથી આમંત્રણ કર્યું. દમયંતીનો ફરીવાર સ્વયંવર થાય છે, એ વાત સાંભળી કુબડારૂપે રહેલો નળરાજા આશ્ચર્ય પામી ગયો. સ્વયંવરનો દિવસ નજીક હતો, તેથી ત્યાં સત્વર શી રીતે પહોંચાય, એવી ચિંતામાં પડેલા દધિપર્ણને કુબડે [illegible] કે [illegible] તે મન [illegible], હું પ્રાતઃકાળે [illegible] ખુશી થયો [illegible] રથ તૈયાર [illegible] સામરધારી અને [illegible] વેગથી [illegible] આવ્યું, તે [illegible] છે!

એમ કૂબડાને પુછયું, એટલે તેણે કહ્યું કે, જ્યારે આપણે કાર્ય સિદ્ધ કરીને પાછા વળીશું; ત્યારે હું તમને કહીશ, રાજાએ કહ્યું, "એ વિદ્યા તો મારામાં છે," કુબડો ઉંચે સ્વરે બોલ્યો, "જો તમે એ વિદ્યા જાણતા હો તો હમણાંજ આ ફળની સંખ્યા કહી આપો." રાજાએ તરતજ કહ્યું કે, "આ વૃક્ષ ઉપર અઢાર હજાર ફળ લાગેલાં છે" કુબડે રથને ઉભો રાખી મુષ્ટિનો ઘા કરી તે બધાં ફળ નીચે પાડ્યાં. અને ગણ્યાં તો તે અઢાર હજાર બરાબર થયાં હતાં પછી રાજાએ કૂબડા પાસેથી અશ્વવિદ્યા શીખી, કુબડાને ગણિત વિદ્યા શીખવી. પછી કુબડે તે રથને વેગથી હંકાર્યો, તે પ્રાતઃકાળે કુંડિનપુરને દરવાજે આવી પહોંચ્યો.

આ રાત્રે વૈદર્ભીને સ્વપ્ન આવ્યું હતું, તેણીએ સ્વપ્નાની વાત પોતાના પિતાને જણાવી, એટલે વિદર્ભરાજાએ તે સ્વપ્નાનો ગૂઢાર્થ સમજાવ્યો. જે સાંભળી દમયંતી હર્ષ પામી હતી.

કોઇ મંગળ નામના દૂતના કહેવાથી રાજા વિદર્ભે દધિપર્ણ રાજાનો સત્કાર કર્યો અને તેને અતિ રમણીય ઉતારામાં ઉતારો આપ્યો. રાજા દધિપર્ણને ઉતારે વિદર્ભરાજા ગયો. તે પેલા કુબડાને મળ્યો. કુબડાને જોઇ વિદર્ભરાજાએ દધિપર્ણને કહ્યું, "આ કુબડો માણસ સૂર્યપાક રસોઇ કરે છે, તે મને જમાડો." રાજા વિદર્ભપતિના કહેવાથી દધિપર્ણે કુબડાની પાસે સૂર્યપાક રસોઇ તૈયાર કરાવી. તે રસોઇ

જેમ ભીમરથરાજાની પાસે તેનું ભારે સન્માન કરાવ્યું. પછી દમયંતીએ ચંદ્રયશા, ઋતુપર્ણ, ચંદ્રવતી અને વસંત શ્રી શેખર વગેરે સર્વ પોતાના પૂર્વોપકારીઓને કુંડિનપુરમાં તેડાવ્યા. અને તેમની ભારે આગતાસ્વાગતા કરી પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવી

એક દિવસે પ્રાતઃકાળે ભીમરથરાજા સભા ભરીને બેઠા હતો, તેવામાં આકાશમાંથી કોઈ દેવ આવ્યો. તેણે અંજળિ જોડી દમયંતીને કહ્યું-" ભદ્રે, હું તાપસપુરના તાપસોનો સ્વામી હતું તમારા પ્રતિબોધથી મેં ચારિત્ર લીધું હતું. તે મહાવ્રતને પાળી મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકમાં અમૃત-શ્રીકેશર નામે હું દેવતા થયો છું. આ બધો તમારા પ્રતિ બોધનોજ પ્રભાવ છે." આટલું કહી ત્યાં સાત કોટી સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી પોતાને સ્થાને ચાલતો થયો. પછી સર્વ રાજાઓએ મળી નળનો ત્યાં રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી ત્યાં જેટલા રાજા ઓ હતા. તેમણે પોતપોતાના રાજ્યમાંથી સેનાઓ મંગાવી, પછી શુભ દિવસે સર્વ સેનાઓને લઈ નળરાજા કોશલાપુર તરફ ચાલ્યો. જ્યારે તે અયોધ્યાના વનમાં આવ્યો, ત્યાં કુબરના જાણવામાં આવ્યું કે-" નળરાજા મોટી સેના સાથે ચડી આવ્યો છે. " આથી કુબર ભયભીત થઈ ગયો. પછી નળે કુબરને દૂત મોકલાવી કહેવરાવ્યું કે-" હે કપટી કુબર, ફરીવાર મારી સાથે જુગાર રમ. તારી લક્ષ્મી તે મારી થશે અથવા મારી લક્ષ્મી તે તારી થશે." નળરાજાના આવા

કેમ ભીમરથરાજાની પાસે તેનું ભારે સન્માન કરાવ્યું. પછી દમયંતીએ ચંદ્રયશા, ઋતુપર્ણ, ચંદ્રવતી અને વસંત શ્રી શેખર વગેરે સર્વ પોતાના પૂર્વોપકારીઓને કુંડિનપુરમાં તેડાવ્યા. અને તેમની ભારે આગતાસ્વાગતા કરી પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવી.

એક દિવસે પ્રાતઃકાળે ભીમરથરાજા સભા ભરીને બેઠા હતો, તેવામાં આકાશમાંથી કોઈ દેવ આવ્યો. તેણે અંજલિ જોડી દમયંતીને કહ્યું–" ભદ્રે, હું તાપસપુરના તાપસોનો સ્વામી હું. તમારા પ્રતિબોધથી મેં ચારિત્ર લીધું હતું. તે મહાવ્રતને પાળી મૃત્યુ પામી સૌધર્મ દેવલોકમાં અમૃત શ્રીકેશર નામે હું દેવતા થયો છું. આ બધો તમારા પ્રતિબોધનોજ પ્રભાવ છે" આટલું કહી ત્યાં સાત કોટી સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી પોતાને સ્થાને ચાલતો થયો પછી સર્વ રાજાઓએ મળી નળનો ત્યા રાજ્યાભિષેક કર્યો પછી ત્યા જેટલા રાજાઓ હતા, તેમણે પોતપોતાના રાજ્યમાથી સેનાઓ મંગાવી, પછી શુભ દિવસે સર્વ સેનાઓને લઈ નળરાજા કોશલાપુર તરફ ચાલ્યો. જ્યારે તે અયોધ્યાના વનમા આવ્યો, ત્યાં કુબરના જાણવામાં આવ્યુ કે-" નળરાજા મોટી સેના સાથે ચડી આવ્યો છે. " આથી કુબર ભયભીત થઈ ગયો. પછી નળે કુબરને દૂત મોકલાવી કહેવરાવ્યું કે–" હે કપટી કુબર, ફરીવાર મારી સાથે જુગાર રમ. તારી લક્ષ્મી તે મારી થશે અથવા મારી લક્ષ્મી તે તારી થશે." નળરાજાના આવા

ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. પછી બીજે દિવસે પોતાના પુષ્કળ નામના પુત્રને રાજ્યાભિષેક કરી નળરાજાએ દમયંતી સહિત જિનસેન નામના આચાર્યની પાસે ચારિત્ર ધારણ કર્યું. અંતે અનશનવ્રત લઈ સમાધિમરણ પ્રાપ્ત કરી નળનો જીવ કુબેર નામે દેવ થયો અને દમયંતીનો જીવ દેવી રૂપે ઉત્પન્ન થઈ તે કુબેર દેવનીજ સ્ત્રી થઈ હતી.

વિદુર કહે છે—હે ધૃતરાષ્ટ્ર ! આ નળકુબરના આખ્યાન ઉપરથી તમારે વિચાર કરવો. જોઈએ. કુબરે જુગાર રમીને પૃથ્વી જીતી, તોપણ તેને અંત સુધી સ્થિર રહી નહિ. અને નળ જુગાર રમી પૃથ્વીને હારી ઘણો દુ:ખી થયો હતો. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી એટલું સમજવાનું છે કે, જુગાર જેવાં નીચ કામ સજ્જનોને લજ્જિત કરનારાં અને દુ:ખ આપનારા છે. જેમ જુગાર રમવામા અંતે કુબરનો જય ન થયો, તેમ તમારા પુત્રોનો પણ અંતે જય નહિ થાય. કદિ જુગાર રમીને તમારા પુત્રો પાંડવો પાસેથી પૃથ્વી જીતી હોય નહિ તો તમારા પુત્રોમા અથવા તમારા પક્ષમા એવો કોણ વીર પુરૂષ છે કે, જે તેઓની પાસેથી બળાત્કારે પૃથ્વી લઇ શકે ? જે કોઈ એ સમર્થ પાંડવોની સાથે કલહ કરશે, તેમને પાંડવો રણવારમા મારી નાખશે. કદિ ધર્મરાજ સત્યવાદી હોવાથી જુગાર રમતા પૃથ્વી હારી જાય તો આપી દે, પણ ભીમ અને અર્જુન જીવતાં તમારા પુત્રો પાસે પૃથ્વી રહે, એવું મને ભાસતું નથી. છેવટે પાંડવો બળાત્કારે પૃથ્વી લઈ લેશે. અને

લોકોમાં તમારૂં હાસ્ય થશે. એટલુંજ નહિ પણ ઈંદ્રપ્રસ્થ પણ તમારા પુત્રોને હાથ નહિ રહે. માટે ભાઈ ધૃતરાષ્ટ્ર, તમારા પુત્રોને સમજાવો અને જુગારના અપવિત્ર કાર્યમાંથી નિવૃત્ત કરો. ”

વિદુરે આ પ્રમાણે ધૃતરાષ્ટ્રને સાચે–સાચું કહ્યું, પણ કુમતિ ધૃતરાષ્ટ્રે તે માન્યું નહિ. અને પોતે પોતાના આગ્રહને વળગી રહ્યો. પછી વિદુર હૃદયમા ખેદ પામી ત્યાંથી ઉઠી ગયો. અને તરત હસ્તિનાપુરમાં ચાલ્યો આવ્યો.

વાચનાર, આ વિસ્તીર્ણ પ્રકરણમાંથી આદ્ય બોધ કેટલો છે? તેનો તું વિચાર કરજે. જેમ દુરાગ્રહી ધૃતરાષ્ટ્રે પોતાના હિતકારી બંધુ વિદુરના વચન માન્યા નહીં, જેથી પરિણામે તેના પુત્રો દુઃખી થશે. તેવી રીતે જે દુરાગ્રહી પુરૂષ હોય, તે કદિપણ પોતાનો દુરાગ્રહ છોડતો નથી. દુરાગ્રહ અને દુર્વ્યસન એ માણસને પાપમાર્ગના પંથ ઉપર લાવે છે, દુર્વ્યસનના ચેન થવે, એ પૂર્વના મલિન કર્મનું ફળ છે, તે મલિન કર્મના અંધકારમાં અથડાઈ ગયેલો માણસ પોતાનું હિતાહિત જોઈ શકતો નથી. જો તે સારી સંગતવાળો પામેલો હોય અથવા તેના પુણ્યનો ઉદય હોય તો તેને કોઈ હિતકારી પુરૂષનો ઉપદેશ પ્રકાશ આપી તેના હૃદયના અંધકારને દૂર કરે છે. પણ જ્યાં સુધી તે મલિન પુરૂષના હૃદયમાં દુરાગ્રહની ગાંઠ પડી રહી હોય, ત્યાં સુધી તેને કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદેશ લાગતો નથી. દુરાગ્રહી ધૃતરાષ્ટ્રને તેમજ થયું હતું.

હિતકારી વિદુરે નળાખ્યાન સંભળાવ્યું અને જુગારના દુર્વ્યસનની અનિષ્ટતા સિદ્ધ કરી આપી, તોપણ મલિનબુદ્ધિ ધૃતરાષ્ટ્ર સમજ્યો નહીં. તેણે પોતાનો દુરાગ્રહ છોડ્યો નહીં. જેનું પરિણામ કેવું વિપરીત આવશે? તે હવે પછી જોવાનું છે. જે માણસ અનીતિથી ઉદય અને ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે છે, તે માણસને તે ઉદય અને ઉન્નતિ ટકી શકતી નથી. એ વિષે નળરાજાના ભાઈ કુબરનું પૂર્ણ દષ્ટાંત છે. કુબરે જેવી ઉન્નતિ મેળવી હતી, તેવી આખરે તેની અવનતિ થઈ હતી. રાજ્યારૂઢ થયેલો કુબર પાછો એજ રસ્તે રાજ્યભ્રષ્ટ થયો હતો. તે ઉપરથી દરેક ભવિ પ્રાણીએ શીખવાનું છે કે, " **અનીતિને માર્ગે ઉન્નતિ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો નહીં.** "

વાચનારી બ્હેનો, વિદુરે કહેલા નળાખ્યાન ઉપરથી તમારે પણ કેટલોક બોધ લેવાનો છે. તેમાં ખાસ કરીને સતી દમયંતીનું ચરિત્ર અનુકરણીય છે. સતી દમયંતી જેમ પોતાના પ્રિય પતિની પાછળ જઈ તેના દુઃખની ભાગીયણ બની હતી, તેમ દરેક સદ્‌ગુણી શ્રાવિકાએ પતિના સુખદુઃખની ભાગીયણ થવું જોઇએ. દમયંતીના જેવો શુદ્ધ પ્રેમ પતિ ઉપર ધારણ કરનારી શ્રાવિકાઓ આલોક તથા પરલોકમાં સત્કીર્ત્તિ મેળવે છે. અને પોતાના સ્ત્રી જીવનને સાર્થક કરે છે. પતિભક્તા દમયંતી જેમ આખરે દુઃખમાંથી મુક્ત થઈ પતિની સાથે રાજ્યમહિષી બની હતી, તેમ જે કોઈ સ્ત્રી સતી અને પતિભક્તા રહે છે, તે સર્વ રીતે સુખી થાય છે.

કે, દુર્યોધને એક દિવ્ય સભા રચાવેલી છે અને
ણુ ધૃતરાષ્ટ્ર કાકાએ ઘણી ઈચ્છા બતાવી છે."

ર્યોધન ગમે તેવી સભા બનાવે, પણ આપણા જેવી
સભા બને નહીં. તેમાં તેનું જે ઉપહાસ્ય થયું છે,
ણુ બનવું નથી." ભીમે ગર્વ લાવીને કહ્યું.

ર્યોધને રચેલી સભા ઉત્તમ હોય તો આપણે વધારે
નુ છે. કારણ કે, તેની સમૃદ્ધિનો જે વધારો, તે
સમૃદ્ધિનો વધારો છે. આપણે એકજ પિતાના પુત્રો
યુધિષ્ઠિરે પોતાના સમદષ્ટિવાળા વિચારો જણાવીને
પ્રમાણે વાતચિત થતી હતી, તેવામા દ્વારપાળે
મર આપ્યા કે, "કોઈ પુરૂષ ઇંદ્રપ્રસ્થથી આવ્યો છે,
આપ સર્વને મળવા ઈચ્છે છે." યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા
તેને અંદર પ્રવેશ કરાવ્યો. સર્વને પ્રણામ કરી તે
" ઇંદ્રપ્રસ્થના મહારાજા દુર્યોધને એક સુંદર સભા
છે, તે જોવાને આપ સર્વને આમંત્રણ કરવાને મને
છે, તો આપ સર્વ કૃપા કરી પધારો." આ પુરૂષ
દ્નો. તેને આગળથી યુધિષ્ઠિરે ઘણું માન આપ્યું.
કુટુંબ ઇંદ્રપ્રસ્થમાં આવવાની પોતાની ઈચ્છા દર્શાવી.
ષ્ઠિર પોતાના નાનાભાઈ અને દ્રૌપદીની સાથે ઇંદ્ર
ા તૈયાર થયો. મોટા આડંબરથી પાંડવોની સ્વારી
તરફ રવાને થઈ. " જયદ્રથ પાંડવોને લઈ ઇંદ્રપ્રસ્થ

...તી ધર્મનો પ્રભાવ દિવ્ય છે. તે ધર્મના પ્રભાવથી દમયંતી ...ી જેમ અનેક પ્રકારના અંતરાયો દૂર થઇ જાય છે. અને ...ાખરે તે વિજયવતિ થઇ આ લોકમાં અને પરલોકમાં સં...ર્ણ સુખ મેળવે છે

પ્રકરણ ૨૭ મું.

સર્વ [illegible]

[illegible]

... કપટી શકુનિ બોલ્યો.—"યુધિષ્ઠિર, જો તારે તારાં ... ને છોડાવવો હોય તો દ્રૌપદીને પણ પણમાં મુકી દેને ... [illegible] ... યુધિષ્ઠિરે તેમ કર્યું. દ્રૌપદીને પણ ... [illegible] ... આર્ત્તસ્વર કરવા માંડ્યો ... [illegible] ... કરવા લાગ્યા— ... [illegible] ... લોકો સ્તબ્ધ અને

આજ્ઞા નહિં માને તો હું તને બળાત્કારે સભામાં લઈ જઈશ." દુઃશાસનનાં આ વચનો સાંભળી દ્રૌપદી દીનવદના થઈ ગઈ. તે કરૂણ સ્વરે બોલી—" પ્રિય દીયરજી, આ વખતે મારાથી સભામાં આવી શકાય તેમ નથી. હું હાલ રજસ્વલા થઈ છું અને તેથી મેં એક વસ્ત્ર પેહેર્યું છે. વળી હું તમને પુછું છું કે, મારા પતિ યુધિષ્ઠિર રાજા પોતાની જાતને હારી ગયા છે કે નહિં ? જો તેઓ પોતાના પંડને હારી બેઠા હોય તો તે પોતે પરતંત્ર થયા ગણાય. અને જ્યારે તે પરતંત્ર થયા ત્યારે બીજા કોઈ ઉપર એમનો દાવ શી રીતે લાગે ? તેઓ મને પણમાં શી રીતે મુકી શકે! સૂર્યોદય થયા પછી ચંદ્રનો દેખાવ હોય તો પણ તે ચંદ્ર નિશાપતિ કેમ કહેવાય ?"

દ્રૌપદીના આ વચન ઉપર દુઃશાસને ધ્યાન આપ્યું નહિં. ને ક્રોધ કરીને બોલ્યો—" દ્રૌપદી ! તું વાચાલ છે, તે હું જાણું છું. તારે વાચાલપણું તજી હવે આગળ ચાલવું છે કે નહીં ? તું મને ખોટી રીતે સમજાવે છે. પણ હું તે માન વાનો નથી." "દીયરજી, જરા ન્યાયથી વિચારો" દ્રૌપદીએ વચમાં કહ્યું. તે સાંભળતાજ દુઃશાસન રોષમા ભરાયો અને ત રતજ તેણે દ્રૌપદીને ચોટલે ઝાલી બાહેર આણી. કંપાયમાન થતી દ્રૌપદી બોલી— "અરે આ શો કોપ! અરે પાપી તું કૌરવ કુળમાં પાપવૃક્ષ લાગે છે. તું રજસ્વલા છતા મને ગુરૂ, પિતા, પતિ અને વડીલોની સમક્ષ સભામા લઈ જાય છે." આટલું કહી દ્રૌપદનંદિની રૂદન કરવા લાગી. તેણીએ ફરી-

વાર ઉંચે સ્વરે કહ્યું, "પાપી દુઃશાસન, આવું અનુચિત કાર્ય કર નહીં. આ સતીને શા માટે પીડે છે? મારા પતિ શિવાય કોઇએ મારૂં મુખ જોયું નથી અને આજે મારૂં સર્વ શરીર મારા શ્વસુર વગેરે વડીલો જોશે એ કેવો જુલમ? અરે દુરાત્મા, તું આ પરસ્ત્રીનો સ્પર્શ કેમ કરે છે? કર્મ સાક્ષી ભગવાન્ એક ક્ષણમાં તને ભસ્મ કરી નાંખશે."

દ્રૌપદી આ પ્રમાણે રૂદન કરતી બોલતી હતી અને દુષ્ટ દુઃશાસન તેણીને સભા તરફ તાણી જતો હતો. તે દેખાવ જોઈ લોકો દુઃશાસનને ધિક્કારવા લાગ્યા, શાપ આપવા લાગ્યા, અને ગાળો દેવા લાગ્યા. કેટલાએક તો કહેવા લાગ્યા કે, "અરે! જુગાર રમતા પેલા યુધિષ્ટિરની બુદ્ધિ અને જ્ઞાનનો કેમ લોપ થઈ ગયો હતો? તેણે પોતાની સ્ત્રીની કેવી નઠારી સ્થિતિ કરી? આવી પવિત્ર સતિના કેવા નઠારાં હાલ થાય છે?" આ પ્રમાણે લોકોના પોકાર વચ્ચે એકવસ્ત્ર જેણે પેહેર્યું છે અને જેણીના નેત્રોમાંથી જળધારા છુટે છે એવી દ્રૌપદીને દુષ્ટ દુઃશાસન સભામાં તાણી લાવ્યો. દ્રૌપદીની આવી સ્થિતિ જોઇ પાંડવો લજ્જાથી અધોમુખ કરી રહ્યા. પવિત્ર ભીષ્મ વગેરે શરમાઈ ગયા. અને તેમણે લાજથી પોતાના મુખ વસ્ત્રથી ઢાંકી દીધાં. સર્વ સભા સ્તબ્ધ બનીગઇ.

આ વખતે દ્રૌપદી તરફ દૃષ્ટિ કરી પ્રીતિ ધારણ કરતો દુર્યોધન બોલ્યો—"ભદ્રે, હવે તારી અને મારી પરસ્પર પ્રીતિ થશે. આજ સુધી તારે પાંચે પાંડવોનું મન રાખવું

તેને ઘણો ક્રોધ આવ્યો, પણ દુર્યોધનના ભયથી કોઈ બોલ્યું નહિં. પછી દુર્યોધને સાભિમાન થઈ કહ્યું, " દુઃશાસન, દ્રૌપદીએ કરેલા પ્રશ્નનો કોઈએ ઉત્તર આપવો નહિં, માટે તે ઉપરથી આપણે જાણવું કે, દ્રૌપદી પણ પણમાં હરાઈ ચુકી છે. માટે તેણીએ જે માનવાળું વસ્ત્ર પહેર્યું છે, તે ઉતારી લઈ અને તેને [illegible] વસ્ત્ર [illegible] જેવા આપણી દાસીઓ રહે છે, [illegible] દુર્યોધનની [illegible] આજ્ઞા થતાં દુષ્ટ દુઃશાસને [illegible] વસ્ત્ર [illegible] માંડ્યું. તે વખતે [illegible] અને કોઈ મારી રક્ષા કરો [illegible] દુષ્ટ દુઃશાસને તાણીને [illegible] આ [illegible] વસ્ત્ર તાણી [illegible] વસ્ત્ર તેણીના [illegible] વસ્ત્ર [illegible] જેમ જેમ તે [illegible] તેમ તેમ નવા [illegible] ઉપર [illegible] ભીમ [illegible] તેના [illegible] થઈ ગયું [illegible] મુજબ કરીને પ- [illegible] આ સતી દ્રૌપદીને [illegible] માં એવી

આણી છે, તેની ભુજાને જો હું જડથી ન ઉખેડી નાંખું અને તેના વક્ષસ્થળના રૂધિરથી જો હું પૃથ્વીને ન સિંચું અને જેણે સભા વચ્ચે તે સતીને પોતાના ઉરૂ બતાવ્યા છે, તેના ઉરૂને જો હું ચૂર્ણ ન કરૂં તો હું પાંડુરાજનો પુત્ર નહીં " ભીમની આવી ભારે પ્રતિજ્ઞા સર્વ સભાસાગર ક્ષોભ પામી ગયો. આ વખતે પ્રમાણિક શિરોમણિ વિદુરે શોક ધારણ કરી ધૃતરાષ્ટ્રને કહ્યું " ભાઈ ધૃતરાષ્ટ્ર, મેં તમને દુર્યોધનના જન્મ વખતે કહ્યું હતું, કે આ પુત્ર દુરાત્મા થશે. તે કૌરવકુળનો નાશ કરવામાં ધુમકેતુ જેવા થશે આખરે એમજ થયુ ભાઈ તારી બુદ્ધિ પણ મલિન થઈ ગઈ અને કારવા, તમે આ ચંડાળના જેવા નીચ કર્મ કરવા કેમ તૈયાર થયા છો ? પોતાના આત્મારૂપ એવા ભાઈઓને જુગારથી જીતવા, વહિલાની સભામા ખેંચીને કેશ પકડી લાવવી, તેના અંગ ઉપરથી વસ્ત્ર ખેંચવા, આ તમારા કુકર્મને ધિક્કાર છે પોતાની સતી ઓના શરીર ઉપરથી વસ્ત્ર ખેંચેલુ જોઈ ભીમસેન જેવા બળવાન નરથી તે કેમ સહન થાય ? પોતાની ઓનો પરાભવ પક્ષીઓ પણ સહન કરી શકતા નથી તો ભુજ બળવાળા વીર પુરૂષો કેમ સહન કરી શકે ? એ ભીમ સર્વના નાશ કરવાને સમર્થ છે તું આ કલહમાં શા માટે ઉપેક્ષા રાખે છે ? તારે તો આવા નીચ દુર્યોધનને ઠાર મારવો જોઈએ. કદિ એમ ન કર તો આ દુષ્ટ પુત્રને આવા નીચ કર્મ કરતા અટકાવવો જોઈએ. " આટલુ

કરી ગમકે છે નિષ્ઠુર સાગુભાર [illegible] પડયો. ને દીર્ઘ નિ
[illegible] કરી [illegible] [illegible] એને કાંઇ પણ ઉપાયથી
[illegible] [illegible] ગમાવી [illegible] આ
[illegible] [illegible] કોઇથી
[illegible]

રહ્યા હતા. અને તેઓ પૂર્ણ પ્રકારથી છતાં વડિલ બંધુની સાથે વનવાસ ભોગવવાને તૈયાર થયા હતા. આનું નામ જ, ખરેખરી વડિલભક્તિ કહેવાય. પ્રાચીનકાળે તે ભક્તિનો પ્રભાવ વિશેષ હતો. તેથી આર્ય જૈનપ્રજા સંપ, સંપત્તિ અને સુખની ભોગવનારી થતી હતી. વર્તમાનકાળની નવીન પ્રજા જ્યારે એ ગુણ સંપાદન કરશે ત્યારેજ તેમનો ઉદય થશે. શાસન-દેવતા સર્વ જૈન સંતાનોને તેવી સદ્બુદ્ધિ આપો.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

વનવાસ.

પાંડવો વનવાસ જવા ઇંદ્રપ્રસ્થમાંથી નીકળી હસ્તિનાપુરમાં આવ્યા હતા. તેમણે પોતપોતાના અસ્ત્રો અને શસ્ત્રો સાથે રાખ્યા હતા. પાંડુ, ધૃતરાષ્ટ્ર, ભીષ્મ, અને દ્રોણ વગેરે વડિલો ઘણે દૂર સુધી તેમને વળાવવાને આવ્યા હતા. પાંડવોના પ્રેમને લઈને તેમના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા ચાલતી હતી. વૃદ્ધ કુંતી પુત્રપ્રેમમાં મગ્ન બની તેમની પાછળ જવા તૈયાર થઈ. તેણી વૃદ્ધાવસ્થાને લઈને ચાલવાને અસમર્થ હતી, તેથી દાસીના હાથઝાલી ઉભી ઉભી અશ્રુધારા વર્ષાવતી હતી. તે પુત્રવત્સલા માતા પોતાના પુત્રોને હૃદયથી આશીષ આપતી

તથાપિ તેણીના હૃદયમાં પતિ ઉપર અભાવ કે દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો ન હતો. પતિએ જે કામ કર્યું, તેને તેણીએ સ્વીકારી લીધું હતું. આ દ્રૌપદીનું ચરિત્ર દરેક શ્રાવિકાને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. તેણીના જેવી ઉત્તમ પતિભક્તિ ધારણ કરનારી શ્રાવિકા પૂર્વે આર્યદેશમા થતી હતી, તેથી તે કાળે આર્ય જૈનપ્રજા ઉદય કાળમા રહેલી હતી આજકાલ તેવી જૈન યુવતીઓ જોવામા આવતી નથી જો પતિ સર્વ રીતે સુખ આપે તોજ તે પતિભક્તા રહે છે. પણ દૈવયોગે જો પતિ દુઃખદાયક થઇ પડે તો વર્ત્તમાનકાળની વનિતાઓ પતિ તરફ વિરક્ત થઇ જાય છે. કેટલીએક અધમ અબળાઓ તો દુ[illegible] તિમા આવી પડેલા પતિને ધિક્કારે છે, તેની સામે કટુવચનો કાઢે છે અને ક્ષણે ક્ષણે તેનુ અપમાન કરે છે આવી રીતે વર્ત્તનારી સ્ત્રીઓ આ લોકમા [illegible] પરલોકમા દુ[illegible] પાત્ર બને છે તેમણે આ દ્રૌપદીના ચરિત્રનુ મનન કરવુ જો[illegible] અને તે પ્રમાણે વર્ત્તવા ઉદ્યમ[illegible] થવુ જોઇએ

જેઓ નવીન વિદ્યાના [illegible] [illegible] રીતે ચાલવા તૈયાર થાય છે, અને [illegible] વડિલોના અનાદર કરે છે, તેમણે [illegible] તેમાથી ઉત્તમ શિક્ષણ લેવાનુ છે [illegible] સહદેવ પોતાના [illegible] [illegible] યુધિ[illegible] [illegible] [illegible]

હતી અને વનમાં પ્રાણીઓને તેમની રક્ષા કરવાને ભલામણ આપતી હતી.

નગરજનો પોતાના પિતારૂપ યુધિષ્ઠિરનો વિયોગ થતો જોઈ આક્રંદ કરતા તેમની પાછળ આવતા હતા. પોતાના મહારાજાના ઉત્તમ ગુણોનું સ્મરણ કરી તેઓ અતિશોક ધારણ કરતા હતા અને દુષ્ટ દુર્યોધન ઉપર ક્રોધ કરી તેના દુષ્કર્મને ધિક્કારતા હતા.

હસ્તિનાપુરથી ચાલી પ્રતાપી પાંડવો કામ્યક વનમાં આવ્યા, ત્યાં એક પ્રચંડ રાક્ષસે આવી દ્રૌપદીની પાસે મોટી ભયંકર ગર્જના કરી, એ ગર્જના સાંભળતાંજ દ્રૌપદીએ મોટી ચીસ પાડી એટલે બળવાન્ ભીમે આવી એક ગદાના પ્રહારથી તેના પ્રાણ હરી લીધા. તે જોઈ સર્વજન આશ્ચર્ય પામી ગયા હતા. આ પ્રચંડ રાક્ષસ દુર્યોધનનો મિત્ર હતો. તેનું નામ કિર્મીર હતું. દુર્યોધનનું હિત કરવાને તે પાંડવોનું અનિષ્ટ કરવા આવ્યો હતો, પણ ત્યાં તો તેનુંજ અનિષ્ટ થયું હતું. લોકોના આગ્રહથી અને ભીમસેનના કહેવાથી યુધિષ્ઠિરે તે વનમાં વાસ કર્યો હતો. અને ત્યાંથી સર્વ અનુયાયી લોકોને વિદાય કરવાની તેણે ધારણા રાખી હતી. તે સ્થળે ભૂમિ શય્યાપર રાત્રિવાસ કરી પ્રાતઃકાળે ભોજન સમયે ભોજનની ઈચ્છા થતાં તેઓ સામગ્રી વિના ચિંતાતુર બન્યા હતા, તે વખતે વીર અર્જુને આહારને આહરણ કરનારી વિદ્યાનું સ્મરણ કર્યું, એટલે સર્વ સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. ચતુર દ્રૌપદીએ રસવતી

તેણે સર્વ જનોને ભોજન કરાવ્યું. પછી પોતાના જ અતિથિઓની સાથે યુધિષ્ઠિરે તે આખો દિવસ વિવિધ વાર્તાના સુખથી દિવસ નિર્ગમન કર્યો હતો.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળ થયો, તેવામાં દ્રુપદકુમાર ધૃષ્ટદ્યુમ્ન ઉતાવળો ઉતાવળો આવી પહોંચ્યો. તે પાંડવોને મળી જ્યાં પોતાની બ્હેન દ્રૌપદી હતી, ત્યાં આવી પ્રણામ કરી અંજલિ જોડી બોલ્યો—"પ્રિય બ્હેન, અમારા શુભ અનુચરો હસ્તિનાપુરમાં ફર્યા કરે છે. તેઓએ આવી તમારા વનવાસનું વૃત્તાન્ત પિતાને જણાવ્યું. તેથી આતુર થયેલા પિતાએ તમારી ખબર લેવાને મને અહિં મોકલ્યો છે. પ્રિય બ્હેન, જો તમારા પતિઓની ઇચ્છા હોય તો હું એકલોજ સ્વર્ગના રાજ્યને જીતી શકું તો પછી દુર્યોધન કોણ માત્ર? કદિ તે વાત તમારે ન કરવી હોય તો, જ્યાંસુધી તમારા પતિ વનવાસ કરે, ત્યાંસુધી તમે આપણા પિતાને ઘેર રહેવા ચાલો."

પોતાના પ્રિય બંધુ ધૃષ્ટદ્યુમ્નનાં આવાં વચનો સાંભળી દ્રૌપદી નમ્રતાથી બોલી—"પ્રિય ભાઈ, ન્યાય મતિવાળા યુધિષ્ઠિર રાજા દુર્યોધનનો વધ કરવાની ના પાડે છે. નહીં તો ભીમ અને અર્જુન તેને જીવતા કેમ રહેવા દે! ન્યાયમાર્ગે ચાલનારા યુધિષ્ઠિરને એ વાત અનુચિત લાગે છે. પ્રિય બંધુ, તમે મને પિતાને ઘેર વસવાનું કહો છો, પણ પતિની સહચારિણી થવું, એ સ્ત્રીનો મુખ્ય ધર્મ છે. પતિ વનવાસ કરે અને પત્ની પિતાના રાજમહેલમાં વસે —એવું કામ કુલિન

લેવા આવ્યા. યુધિષ્ઠિરે પોતાના અંધકાકાને પ્રણામ કરી કહ્યું, " તાત, અમે તમને પ્રણામ કરીએ છીએ. અમારી ઉપર કૃપા-દૃષ્ટિ રાખજો અને બંધુ દુર્યોધનને અમારા તરફનો એક સંદેશો કહેજો. તે એ કે, " હે ભ્રાત દુર્યોધન, આપણા કૌરવકુળની જેમ મોટાઇ વધે, તેવી રીતે વર્ત્તી પ્રજાનું પાલન કરજે અને આપણા વિખ્યાત વડિલોની સત્કીર્ત્તિને હાનિ ન પહોંચે એવી રીતે પ્રવર્ત્તન કરજે. "

પાંડવોની આવી નમ્રતા જોઇ અને પોતાના પુત્ર દુર્યોધનની દુર્બુદ્ધિ જાણી ધૃતરાષ્ટ્ર કાંઇ પણ ઉત્તર આપ્યો નહીં. તે લજ્જા પામી પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો ગયો.

પછી યુધિષ્ઠિર પોતાની માતા સત્યવતીની પાસે રજા લેવા આવ્યો. સત્યવતી યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંડવોને જોતાજ મૂર્છિત થઇ ગઇ, અને તેણીનું હૃદય શોકથી ભેદાઇ ગયું. ક્ષણવારે સાવધાન થઇ તેણીએ ગદગદ કંઠે પોતાના પુત્રોને હૃદયથી આશીષ આપી. બીજી પણ સ્ત્રીઓએ તે પ્રમાણે કર્યું પછી સર્વ સ્ત્રીસમાજ ત્યાંથી પાછો ફર્યો હતો.

પછી યુધિષ્ઠિરે પ્રજાજનની રજા લીધી. પોતાના નીતિમાન્ રાજાના વિયોગથી દુઃખી થએલ પ્રજાજને " મહારાજ, તમારી વનયાત્રા સફળ થાઓ. અમે આપની છાયારૂપ છીએ, પરંતુ જ્યારે આપ અમોને સાથે આવવાની ના કહો છો, ત્યારે અમે નિરૂપાય થઇ પાછા ફરીએ છીએ. " આટલું કહી પ્રજાજન શોકાતુર થઇ પાછા ફર્યા. પ્રજાજનને વિદાય

સાન રહેજો. જ્યાં બેસો, ત્યાં ખાવામાં પીવામાં, ચાલવામાં અને નિદ્રામાં એમ સર્વ પ્રકારની ક્રિયામાં પ્રમાદરહિત પ્રવર્ત્તજો. આ તમારાં તીર્થરૂપ કુંતીમાતાની ભક્તિ કરજો. અને તેણીના વચનને અનુસરજો."

વિદુરની આ શિક્ષા યુધિષ્ઠિરે વંદન સાથે સ્વીકારી. પછી પાંડુ ગદગદ કંઠે બોલ્યો—"વત્સ, તારા જેવા આજ્ઞાકારી પુત્ર વિના હું એકલો શી રીતે રહી શકીશ. વ્હાલા, વિચાર કર વળી વનની ભયંકર ભૂમિમાં તું કુટુંબ સાથે રહી શી રીતે ફરી શકીશ. વનભૂમિમાં કુટુંબનો નિર્વાહ કરવો એ તને મુશ્કેલ પડશે. માટે આ મારી રત્નમય અંગુઠી તું સાથે લઈ જા એ ચમત્કારી મુદ્રિકા તારા દુઃખને દૂર કરનારી થઈ પડશે." આટલું કહી પુત્રપ્રેમી પાંડુરાજાએ પોતાની રત્નમય મુદ્રિકા યુધિષ્ઠિરના હાથમાં પહેરાવી પછી તેણે પોતાની પવિત્ર પત્ની કુંતીને કહ્યું. "દેવી, આ પુત્રરૂપ પાત્રનું રક્ષણ કરજો. કારણ કે, સંતાનોને સર્વદા માતુજ શરણ હોય છે."

પિતાના આ વચનનો યુધિષ્ઠિરે અંગીકાર કર્યા પછી તેણે પોતાની અપર માતા માદ્રીને કહ્યું, "માતા, તમે આ અમારા વિયોગી પિતાની સેવા કરજો અને જેમ તેમને અમારૂં સ્મરણ ન થાય, તેવી રીતે વર્ત્તી તેમના હૃદયને સંતોષ આપજો."

યુધિષ્ઠિરના આવા પિતૃભક્તિના વચનો સાભળી માદ્રી હૃદયમા પ્રસન્ન થઈ પોતાના પુત્ર નકુળ અને સહદેવ પ્રત્યે બોલી—"પુત્રો. તમે શુદ્ધ હૃદયથી આ જ્યેષ્ઠ બંધુની સેવા

ના ના પ્રકારના વસ્ત્ર અલંકારો અને વૈદૂર્યોની ભેટ આપ્યા કરી મોકલી છે. તે કૃપા કરી આપની મારા આવવાની રાહ જોતા હતા. હોય તો હું તમારી આજ્ઞાને શિરસાવંઘ ગણી આવવાને તૈયાર હતો. પરંતુ તમારી તરફનું આમંત્રણ આવ્યું કેમ ના હું, કેમ? કૃષ્ણ દુર્યોધન આવી ગયો છે, તેમ તમે તમારા ... તમારા પવિત્ર ચરણકમળને ... અહીં તમે તમારા સંપૂર્ણ પવિત્ર હસ્તિનાપુરમાં આવીને વસેલા છો તો હું તમારા ... હતો. " વગેરે, આ પ્રમાણે તમારા કુશળ દુર્યોધનને ... તમે આવ હસ્તિનાપુર આવેલા છો તો હું પણ તમારી સાથે રહીશ.

દુર્યોધનના આવા વચનો પુરોહિત પુરુષને કહ્યા ... કૃષ્ણ ... યુધિષ્ઠિર ... આવ્યા

“ મારા ભાઈ દુર્યોધનના આવા ઉત્તમ વિચાર જાણી હું ખુશી થયો. હું આપની દુર્યોધનની સાથે સદા પણ વેર નથી.” કૃષ્ણ ઉત્સાહથી પુરોહિતને કહ્યું પછી તરત યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી સર્વ પ્રકારની તૈયારી થવા લાગી અને વિધિ પ્રમાણે ... હસ્તિનાપુર જવાને તૈયાર થઈ તે રસ્તામાં અનુક્રમે ચાલતાં હસ્તિનાપુરની નજીક આવી યુધિષ્ઠિરના આવવાના ખબર સાંભળી હસ્તિનાપુરની

વાન્ ભીમસેન ફરવા જવાને મિષે અશ્વારૂઢ થઈ સુરંગ ક્યાં નીકળે છે અને તેનો સિધો માર્ગ કેવી રીતે જડશે." એ સર્વનો નિશ્ચય કરતો હતો. નકુળ અને સહદેવ કુંતી તથા દ્રૌપદીને સુરંગમાર્ગે ચાલવાનો અભ્યાસ તથા પરિચય કરાવતાં હતાં.

દૈવયોગે એવું બન્યું કે, કોઈ વૃદ્ધા સ્ત્રી પોતાના પાંચ પુત્રો અને એક પુત્રવધૂ સાથે તે મેહેલમાં આવી ચડી. કુંતીએ તેણીને બ્હેન સમાન ગણી માન આપ્યું, અને પ્રેમથી પોતાને ત્યાં રાખી. માર્ગના શ્રમથી થાકી ગયેલી તે વૃદ્ધા પોતાના પાંચ પુત્રો અને વધૂ સાથે તે રાત્રિવાસ ત્યાં રહી. તે દિવસ કૃષ્ણચતુર્દશીનો હતો. એ વાત કુંતીના ધ્યાનમાં ન રહી.

કૃષ્ણચતુર્દશીનો દિવસ જાણી યુધિષ્ઠિર પોતાના કુટુંબ સાથે સુરંગને માર્ગે ચાલી નીકળ્યો અને એકલો ભીમ તે મેહેલના દરવાજામાં ગુપ્તપણે ઉભો રહ્યો. બરાબર સમય થયો, એટલે પેલો પુરોચન તે દ્વાર આગળ આવ્યો અને તેણે ત્યાંથી આગ લગાડી. આવું દુષ્ટ કર્મ જોઈ ભીમને ભારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તેણે તે દુષ્ટ પુરોચનને દ્વારની પછવાડેથી આવી પકડી લીધો. અને મુષ્ટિનો પ્રહાર કરી તેના પ્રાણ લીધા. પછી તેને બળતા અગ્નિમાં નાખી પરાક્રમી ભીમ જ્યાંથી સુરંગ હતી, ત્યાંથી ચાલી પોતાના સંબંધીઓને જઈ મળ્યો. યુધિષ્ઠિર વગેરે સર્વ સુરંગ માર્ગે થઈ બીજે

ઉપર બેસાડી ભીમસેન આગળ ચાલ્યો. થોડે ચાલતાં નકુળ અને સહદેવ બંને શ્રાંત થઈ બેસી ગયા. એટલે ભીમે તેમને પોતાની પીઠ પાછળ બેસારી દીધા. વળી થોડે ચાલતાં અર્જુન અને યુધિષ્ઠિર પણ થાકી ગયા. એટલે તેમને તેણે પીઠ પાછળ બેસાડી દીધા. બળવાન્ ભીમ સર્વને નૌકાતુલ્ય થઈ મહાવેગથી આગળ ચાલ્યો અને તે રાત્રિ માર્ગમાંજ પ્રસાર કરી દીધી. ગગનમણિનો ઉદય થયો, એટલે કોઈ ઉત્તમ જળાશયવાળું એકાંત સ્થળ જોઈ, તેઓએ ત્યાં પડાવ કર્યો. અને સર્વે શાંત થઇ બેઠા.

પ્રિય વાંચનાર, આ પ્રસંગ આટલેથીજ પૂર્ણ કરવામા આવે છે, તથાપિ તેની ઉપરથી કાંઇ પણ સાર લેવાનો પ્રયત્ન કરજે.

પ્રથમ તો વિદુરની કુટુંબ પ્રીતિનો દાખલો ગ્રહણ કરજે. દુષ્ટ દુર્યોધને બનાવટી મેહેલ રચી તેમાં પાંડવોને બાળવાને યોજના કરી હતી. પણ કુટુંબપ્રેમી વિદુરે તે ખબર મેળવી પાંડવોને ચેતવણી આપી તેમનો બચાવ કર્યો હતો. એક કુટુંબીજન પોતાના કુટુંબીઓનો નાશ કરવા ઇચ્છે છે, ત્યારે બીજો કુટુંબી તેમને બચાવવાની યોજના કરે છે. એકજ બદરીના વૃક્ષમાંથી થયેલા કાંટા કેટલા વાંકા હોય છે અને કેટલાક સીધા હોય છે. દરેક ઉત્તમ મનુષ્યે વિદુરના જેવા કુટુંબપ્રેમ રાખવા જોઇએ. કુટુંબપ્રેમી પુરૂષ સર્વ રીતે વિજયી અને સુખી થાય છે.

બીજું શિક્ષણ પુરોચનના પાપી ચરિત્ર ઉપરથી લેવાનું છે. પાપી પુરોચન પાંડવોને લલચાવી બનાવટી મેહેલમાં લઇ ગયો હતો અને તે મેહેલને સળગાવી પાંડવકુટુંબને નાશ પમાડવા તે તૈયાર થયો હતો, પણ આખરે બળવાન્ ભીમને હાથે તેનોજ નાશ થઈ ગયો. અન્યનું અનિષ્ટ ચિંતવનારા અને કરનારા પાપીઓનો નાશ થાય છે. 'ખોદે તે પડે' એ ગુર્જરી કહેવત ખરેખર મહાવાકય રૂપ છે.

ત્રીજું શિક્ષણ ભીમના મહાન્ચરિત્ર ઉપરથી લેવાનું છે. રાત્રે સુરંગમાંથી પ્રસાર થયેલા પોતાના બંધુઓ, માતા અને સ્ત્રીને ખંધા ઉપર ઉપાડી લઇ જનાર કુટુંબવત્સલ ભીમને પૂર્ણ ધન્યવાદ ઘટે છે. આ ઉત્તમ કાર્યથી ભીમે પોતાના બળનો અને શક્તિનો ખરેખરો સદુપયોગ કરેલો છે. આવા કુટુંબપ્રેમી અને કુટુંબવત્સલ પુરૂષનું જીવન ખરેખર પ્રશંસનીય છે. એવા જીવનારા પુરૂષોજ જીવે છે, બાકીના જીવતાં છતાં મૃતતુલ્ય છે. કુટુંબભક્ત ભીમસેનનું જીવન તેવું હતું અને તેથી તેણે પોતાના જીવનમાં પરિણામે ઉત્તમ સુખ મેળવ્યું હતું. ભીમની પેઠે બીજાઓએ પણ તે ગુણ ધારણ કરવો જોઇએ. ભીમના પવિત્ર ચરિત્ર ઉપરથી એજ ખરેખરૂં શિક્ષણ લેવાનું છે અને તે શિક્ષણથી હૃદયને સુશિક્ષિત કરી

પ્રકરણ ૩૦ મું.

વનવાસની વિટંબણા અને હેડંબા પતિ ભીમ.

એક ભયંકર જંગલમાં હિંસક પ્રાણીઓના ક્રૂર શબ્દો થઇ રહ્યા છે. ચારે તરફ ભયનું રાજ્ય પ્રવર્તે છે. વિકરાળ કાળની મહાસેના ચારે તરફ ફરી રહી છે. વૃક્ષોના કુંજ, પર્વતોની ગુફાઓ અને ખીણોમાંથી ભયંકર પ્રાણીઓના પ્રતિધ્વનિઓ સંભળાય છે. આ વખતે એક પ્રચંડ પુરૂષ તે જંગલમાં ભમે છે. તેનું હૃદય તેવા ભયંકર પ્રદેશમાં પણ નિષ્કંપ છે. સાહસનું ઉગ્ર તેજ તેના વિશાળ લલાટ ઉપર ચળકે છે. તે પુરૂષ ઘણીવાર ભમી એક છાયાદાર વૃક્ષ નીચે ક્ષણવાર વિશ્રાંત થયો. તેવામાં સારસ પક્ષીઓનો મધુર ધ્વનિ તેના સાંભળવામાં આવ્યો. તે ઉપરથી તેણે જાણ્યું કે, ' આ સ્થળે સરોવર હશે. ' તરત બેઠો થઇ તે શબ્દને અનુસારે ચાલ્યો. ત્યાં એક સુંદર સરોવર દ્રષ્ટિએ પડયું. કેટલાએક પત્રકુટ (પડીઆ) કરી તેમાંની જળ ભરી તે પાછો ફર્યો. તે પોતાને સ્થાને આવી જુવે છે, ત્યાં પોતાના સર્વ સાથીઓ સુઇ ગયેલા તેના જોવામાં આવ્યા. તેમાં એક પુરૂષને ઉદ્દેશી તે નીચે પ્રમાણે બોલ્યો—

" અહા ! જે પુરૂષ રત્નજડિત પલંગ પર પોઢતો હતો, તે આ વનની કઠોર ભૂમિમાં સુતો છે. રત્નજડિત

આ પ્રમાણે ચિંતવી, એ વીર પુરૂષ અવીર અને અધીરની જેમ રૂદન કરવા લાગ્યો. તેના રૂદનના ધ્વનિનો પ્રતિધ્વનિ જંગલમાં ચારે તરફ પ્રસરી ગયો. ક્ષણવાર રૂદન કરી તે પુરૂષે એક દિશા તરફ દૃષ્ટિ નાંખી, ત્યાં એક ભયંકર રૂપવાળી, પીળા નેત્રવાળી અને લાંબા કેશને ધારણ કરનારી અદ્ભુત સ્ત્રી તેના જોવામાં આવી. તે આ પુરૂષની નજીક જેમ જેમ આવતી ગઇ, તેમ તેમ તેણીનામાં વિશેષ સૌંદર્ય પ્રગટ થવા માડ્યું. ક્ષણમા પાછું, તેણીનું રૂપ ભયંકર થઈ ગયું. વળી પાછું ક્ષણમા સુંદર થઈ ગયું. આ અદ્ભુત દેખાવ જોઈ તે પુરૂષ હૃદયમા વિશેષ આનંદ પામી ગયો.

જ્યારે તે અદ્ભુત અબળા નજીક આવી, એટલે તે પુરૂષે નિર્ભય થઇ પુછ્યુ. " સુંદરી. તું કોણ છે? ક્ષણમા ભયંકર અને ક્ષણમા સુંદર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. એ શું છે?

તે સ્ત્રી બોલી—" સુભગ, હું રાક્ષસી છું આ વન મારા ભાઇનું છે આ વનમા કોઇ પણ મનુષ્ય પ્રવેશ કરી શકતું નથી મનુષ્ય ગમે તેવા શૂરવીર અને પરાક્રમી હોય, તોપણ જો અહીં આવે તો મારો ભાઇ રાક્ષસ તેનું ભક્ષણ કરી જાય છે હું તે મારા રાક્ષસ બંધુની સાથે રહું છું. હમણા મારો ભાઈ નિદ્રામાથી જાગ્રત થયો, ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે.—"બ્હેન. અહીં કોઈ મનુષ્યની ગંધ આવે છે, માટે આટલામા જઈને તપાસ કર. જો કોઇ મનુષ્ય માલમ પડે તો તેને અહીં લાવ. હું તેનું ભક્ષણ કરીશ મને ઘણા

દિવસ થયાં ક્ષુધા લાગી છે. " બંધુના આવાં વચન સાંભળી, હું અહીં આવી. ત્યાં મેં તમને સર્વને અહીં જોયા. આ નિદ્રાવશ થયેલા મનુષ્યોને લેવાની ઈચ્છા હું કરતી હતી. ત્યાં તમારૂં સુંદર રૂપ જોઇ મને મોહ ઉત્પન્ન થયો. આ વખતે હું મારા ભાઈનો આદેશ ભુલી ગઈ છું અને કામના આવેશથી વ્યાપ્ત થઇ ગઈ છું, તેથી હું મારૂં ભયંકરરૂપ છોડતી અને સુંદર રૂપ ધારણ કરતી તારી પાસે આવી છું. હે મહાવીર, તું મારી ઉપર અનુગ્રહ કરી મારૂં પાણિગ્રહણ કર. આ કાર્ય સત્વર કરવાનું છે. જો વિલંબ થશે તો મારો ભાઈ અહીં આવશે. જ્યાં સુધી તે આવી ન પહોંચે, ત્યાં સુધી આ શુભ કામ કરી લે. જો તમે મારા પ્રાણનાથ થશો અને મને સાથે રાખશો તો રાક્ષસ તો શું પણ બીજું કોઇ પણ તમારી સમીપ ટકી શકશે નહીં. "

તે અદ્ભુત સ્ત્રીનાં આવા વચન સાભળી તે પુરૂષ વિચારમાં પડી ગયો. તેના હૃદયમા અનેક સંકલ્પ વિકલ્પ થવા લાગ્યા.

પ્રિય વાચકવૃંદ, આ ચાલતી વાત તમારા સમજવામા થોડી ઘણી આવી હશે. તથાપિ તેનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કરવાની આવશ્યકતા છે. જે પુરૂષ ભયંકર જંગલમાં ભમતો હતો, તે ભીમસેન હતો. જ્યારે કુંતી, દ્રૌપદી વગેરે સર્વ પરિવાર શ્રાંત થઇ ગયો અને ભીમસેન તેને ઉપાડી ચાલ્યો, ... ને રાજકુટુંબ કોઇ છાયાદાર વૃક્ષ નીચે બેઠું હતું.

રાત્રિના વિશેષ શ્રમથી શ્રાંત થયેલા તે કુટુંબને અર્જુને ફળાદિ લાવી દીધાં. સર્વ સાથે બેશી તેનો આહાર કર્યો. પછી તૃષાતુર થયેલા એ સર્વને માટે ભીમ જળાશય શોધવા નીકળ્યો હતો તે પડીયા ભરી જળ લાવ્યો, ત્યાં સર્વ શ્રાંત થઈ સુઇ ગયાં હતાં. જેમને જોઈ ભીમે અતિશય શોક પ્રગટ કર્યો હતો. તે પ્રસંગનું વર્ણન ઉપર કરવામાં આવ્યું છે.

તે વખતે જે અદ્ભુત રૂપવતી સ્ત્રી આવી હતી, તે હેડંબા રાક્ષસી છે. હેડંબાને હેડંબ નામે એક ભાઈ છે, જે તે વનમાં રહે છે. તેના ઉપરથી એ વનનું નામ પણ હેડંબવન કહેવાય છે. હેડંબા પોતાના ભાઇ હેડંબની આજ્ઞાથી તે શ્રાંત થઇ ગયેલા યુધિષ્ઠિરના કુટુંબને લેવાને આવી હતી. ત્યા ભીમનું પ્રચંડરૂપ જોઇ તે મોહ પામી ગઈ હતી. જ્યારે તેણીએ ભીમની સાથે પર ણવાની પોતાની ઇચ્છા બતાવી ત્યારે ભીમ દીર્ઘ વિચાર કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો—" સુગાત્રી, તારા જેવી પ્રગલ્ભા સ્ત્રી મહાપુણ્યથીજ લભ્ય થાય છે. તેવી સ્ત્રી પોતે આપોઆપ આવી મને વરવાનું કહે છે, એ ઘણી ઉત્તમ વાત છે. તથાપિ તું એક મારી વાત સાંભળ—જે આ ચાર પુરૂષો સુતા છે, તે મારા ચાર દયાળુ ભાઈઓ છે. આ વૃદ્ધા મારી માતા છે અને આ યુવતિ અમારા પાંચેની પ્રાણવલ્લભા છે. આ એક સહચારિણીએ અમો પાંચેને કૃતાર્થ કર્યા છે. આવી કુલીન અને સુંદર સતી સ્ત્રીને છોડી બીજી સ્ત્રીનું ગ્રહણ કેમ થાય ?

નરૂપ કરીશ અને ત્યારપછી આ પાપી પુરૂષને હણીશ." આ પ્રમાણે કહી તે રાક્ષસ-હેડંબાને મારવા દોડ્યો. તે વખતે પરાક્રમી ભીમ બોલ્યો—"રાક્ષસ, આ તારી નિરપરાધી બ્હેનને શા માટે મારે છે? હું જો તેની ઉપેક્ષા કરૂં, તો મને સ્ત્રીહત્યા લાગે માટે એને મારીશ નહીં. જો તારામાં બળનો ગર્વ હોય તો ગર્જના કરીને મારી સામે આવી જા." ભીમનાં આવા વચન સાંભળી હેડંબાને છોડી દઈ તે રાક્ષસ ભીમને મારવાને ધસી આવ્યો. ભીમસેન પણ એક મોટું વૃક્ષ ઉખેડી તેની સામે ધસ્યો. ભીમસેને વૃક્ષનો પ્રથમ પ્રહાર કર્યો. તે પ્રહારથી હેડંબ ક્ષણવાર મૂર્છિત થયો. પણ પાછો સાવધાન થઈ માયા રચી તેણે મોટી ચીસ પાડી. તેના ધ્વનિથી યુધિષ્ઠિર વગેરે સર્વ નિદ્રામાંથી જાગી ઉઠ્યા. પ્રથમ કુંતી જાગ્રત થઈ ત્યાં તેણીએ પોતાની પાસે ઉભેલી હેડંબાને જોઈ "તું કોણ છો?" એમ તેણીને પુછ્યું એટલે હેડંબાએ પોતાનો સર્વ વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યો. તે બંને માનુષી અને રાક્ષસી સ્ત્રી વાર્તાલાપ કરતી હતી, તેવામાં તો ક્રૂર રાક્ષસે પ્રચંડ પ્રહારથી ભીમને મૂર્છિત કરી નાખ્યો. હેડંબાએ ભીમને બતાવ્યો તે જોઈ કુંતી પોકાર કરતી મૂર્છિત થઈ ક્ષણવારે સાવધાન થઈ વિલાપ કરવા લાગી, તેવામાં વીર ભીમસેન મૂર્છામાંથી સાવધાન થઈ બેઠો થયો અને હેડંબની સાથે યુદ્ધ કરવા દોડ્યો. આ વખતે યુધિષ્ઠિર, અર્જુન, નકુલ અને સહદેવ જાગ્રત થઈ ભીમની પાસે આવ્યા. યુધિષ્ઠિરે ભીમને કહ્યું "બંધુ, આ તારો રિપુઘાતક મહાવીર અર્જુન તારી પાસે ઉભો છે, તેને યુદ્ધ કરવા દે. તું વિશ્રાંતિ લે." જ્યેષ્ઠ બંધુ-

ના આવાં વચન સાંભળી ભીમસેન બોલ્યો—" જ્યેષ્ઠ બંધુ! તમારી અમૃતમય દૃષ્ટિથી મારૂં મન પ્રફુલ્લિત થઈ ગયું છે. હવે મારે કોઈની મદદ જોઈતી નથી. આ તમારા નાના ભાઈનું સામર્થ્ય જુવો. તમારા બધા દેખતાં હું આ ક્રૂર રાક્ષસને મારી નાંખીશ. આ દુષ્ટ રાક્ષસના ભયથી આ વનમાં કોઈ મનુષ્ય પ્રવેશ કરી શકતું નથી, પણ હવે તમારી કૃપાના પ્રભાવથી મનુષ્યો પણ આ વનમાં પ્રવેશ કરશે." આ પ્રમાણે કહી ભીમસેન હેડંબ ઉપર તુટી પડ્યો. બંનેનું ભયંકર યુદ્ધ થયું. મુષ્ટામુષ્ટિ અને કેશાકેશિ ચાલી. જયલક્ષ્મી ડામાડોળ થવા લાગી. હેડંબ યુદ્ધમાં ચઢીઆતો થવા લાગ્યો. તેના ચરણની રજથી આકાશ છવાઈ ગયું. ભીમની જરા નિર્બલતા અને હેડંબની પ્રબળતા જોઈ યુધિષ્ઠિરે અર્જુનને કહ્યું, "ભાઈ અર્જુન, તૈયાર થઈ જા. જો વિલંબ કરીશ તો હવે ભીમનો ઘાત થઈ જશે અને ક્ષણમાં આ જગત્ નિર્ભીમ થઈ જશે. જો, આ મહોન્મત્ત રાક્ષસ તારા વડા ભાઈને ભુજામાં લઈ મર્દન કરે છે. ઉભો ઉભો શું જુવે છે?" આ પ્રમાણે યુધિષ્ઠિર અધીરો થઈ અર્જુનને કહેતો હતો, તેવામાં તો પરાક્રમી ભીમસેને તે રાક્ષસને પોતાની ભુજાવડે ઓચાથી પકડી પશુની જેમ મારી નાંખ્યો. આથી યુધિષ્ઠિર રોમાંચિત થઈ ખુશી થઈ ગયો. તે હર્ષથી શત્રુઘાતક પોતાના ભાઈ ભીમસેનના શરીર ઉપરથી રજ ખંખેરવા લાગ્યો. અને અર્જુન, નકુલ અને સહદેવ ભીમના પરસેવાવાળા દેહને વાયુ નાખવા લાગ્યા. પછી ભીમ ક્ષણવાર વિશ્રાંતિ લેવા બેઠો.

કુંતીને પાતાં વધેલું જળ થોડું થોડું પી પોતાએ તૃષા ટાળી. પાંચ પાંડવોએ હેડંબાનો ઉપકાર માની તેને કહેવા લાગ્યા કે, "તેં અમારી માતાનો પ્રાણ ઉગાર્યો."

તે સ્થળેથી પાંડવો આગળ ચાલ્યા. ત્યાં રાત્રિ પડી. દૈવયોગે પાંડવો આગળ ચાલ્યા ગયા. અને દ્રૌપદી પાછળ રહી ગઈ. તેવામાં એક પ્રચંડ સિંહ દ્રૌપદીના જોવામાં આવ્યો, ક્રૂર આકૃતિવાળો સિંહ દ્રૌપદીની પાસે આવ્યો, એટલે દ્રૌપદી સ્તબ્ધ થઈ કંપવા લાગી. અને તેજ સ્થાને ધૈર્ય ધરીને ઉભી રહી. તેણીએ રેખા કરી આણ દીધી કે, "જો યુધિષ્ઠિરનું સત્યબળ હોય તો આ સિંહ આ રેખાની આણ તરફ આવી ન શકે." આટલું કહી તેણીએ સિંહને કહ્યું, **"હે શાર્દૂળ મારા સ્વામિએ કોઈ દિવસ પણ સત્યરેખા ઓળંગી ન હોય તો તું પણ આ સત્યરેખા ઓળંગીશ નહિં."** આ પ્રમાણે દ્રૌપદીના વચનના પ્રભાવથી તે શાર્દૂળ ત્યાંજ **સ્થિર થઈ ઉભો રહ્યો.** દ્રૌપદી તે વિકરાળ સિંહના ભયથી મુક્ત થઈ આગળ ચાલી પણ પાંડવો તો દૂર નીકળી ગયા. અને દ્રૌપદી પાછળ રહી ગઈ. આગળ જતાં એક ભયંકર સર્પ દ્રૌપદીને દંશ મારવા સામો આવ્યો તેને જોઈ સતી **દ્રૌપદી સિંહની જેમ આણ દઈને બોલી—"જો મેં મન વચન અને કાયાથી મારા પાંચે પતિ તરફ કદાપિ કપટ ન કર્યું હોય તો હે સર્પ, તું અહિંથી બીજે સ્થળે ચાલ્યો જા"** દ્રૌપદીના આ વચનોથી તે સર્પ

ત્યાંથી બીજે સ્થળે ચાલ્યો ગયો. રાત્રિની પ્રવૃત્તિ થવાથી અંધકાર સર્વ સ્થળે વ્યાપી ગયું હતું. પતિઓથી વિખુટી પડેલી દ્રૌપદી ભયંકર રાત્રિ પ્રસાર કરવાની મનમાં ચિંતા કરતી હતી. આ વખતે હેડંબા અંજલિ જોડી સતીની આગળ આવી ઉભી રહી. હેડંબાને જોઈ સતીના મનમાં આશ્વાસન મળ્યું. હેડંબાએ વિનયથી કહ્યું, "બહેન, તમારા વિયોગથી પાંચે પાંડવો શોકાતુર થઈ રહ્યા છે. તેમણે તમારી ઘણી શોધ કરી પણ કોઈ સ્થાને તમારો પત્તો મળ્યો નહીં. આખરે તેમના નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા ચાલી રહી છે, એવા તમારા પતિઓ પ્રાણ ત્યાગ કરવાને ઉદ્યુક્ત થયા છે. માતા કુંતી પણ પુત્રોનું દુઃખ જોઈ તેમની સાથે પ્રાણ ત્યાગ કરવા સજ્જ થયાં છે." ને સર્વની આવી સ્થિતિ જોઈ હું ઘણી પૃથ્વીને ઓળંગી તમારી પાસે આવી પોહોંચી છું. હવે મારી પીઠ ઉપર આરૂઢ થઈ તમારા પતિઓના પ્રાણની રક્ષા માટે સત્વર ચાલો." આ પ્રમાણે હેડંબા દ્રૌપદીને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડી જ્યાં પાંડવો અને કુંતી શોકાતુર થઈ પડયાં હતાં, ત્યાં આવી પહોંચી. દ્રૌપદી સહિત હેડંબાને જોઈ કુંતી અને પાંડવો પ્રસન્ન થયા અને તેમણે હેડંબાનો હૃદયથી ઉપકાર માન્યો. હેડંબાના અપાર ઉપકારમાં આક્રાંત થએલી કુંતીએ કહ્યું, "બહેન હેડંબા! તું રાક્ષસી નથી, પણ દેવી છે. તેં અમારા ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે, તેનો બદલો અમારી આ સ્થિતિમાં કોઇ પણ રીતે વાળી શકાય તેમ નથી. તથાપિ તું કહે કે, તારો

પ્રત્યુપકાર શું કરીએ ? " હેડંબા સસ્મિતવદને બોલી— માતા, તમે સર્વ જગત્‌ને ઉપકાર કરનારા પાંડવોની માતા છો તમારા જેવી માનવંતી પાસે હું રાક્ષસી કોણ માત્ર ! મારા જેવી તુચ્છ રાક્ષસી તમારો શો ઉપકાર કરી શકે ? [illegible] હોય તે ચક્રવર્તીનો શો ઉપકાર કરી શકે ? પરંતુ મહાજનોની એવી રીતિ [illegible] પણ ઉપ[illegible] [illegible] ઉપકાર કરે છે [illegible]

[illegible]

તમે મારી [illegible]

[illegible]

આએ પોતાની માયાવિક વિદ્યાના બળથી તે સ્થળે એક સુંદર બગીચો વિકુર્વ્યો અને તેની અંદર વિવિધ પ્રકારના ક્રીડાના સ્થળો ઉત્પન્ન કર્યા. અને તેમાં રહી તેણીએ ભીમની સાથે વિષયભોગ ભોગવવા માંડ્યા. અનુક્રમે હેડંબા તે સ્થળને વિષે ગર્ભિણી થઇ.

તે સ્થળે કેટલાએક દિવસ રહી ત્યાંથી પાંડવોએ આગળ પ્રયાણ કર્યું હતું.

આગળ પ્રયાણ કરતાં પાંડવો એક સુંદર નગરીની પાસે આવી પહોંચ્યા. તે નગરીનું નામ એકચક્રા હતું. તે નગરી પાસે આવેલા એક વનમાં આવતા એક મહામુનિ તેમના જોવામાં આવ્યા. જાણે સાક્ષાત્ ચારિત્ર હોય, તેવા તે મહામુનિ એક સુવર્ણ કમળ ઉપર બેસી ઉત્તમ ધર્મોપદેશ આપતા હતા. ચંદની જેમ તે પવિત્ર મુનિના દર્શનથી પાંચે પાંડવોને આલ્હાદ થયો અને તેમનો મહાશ્રમ શાંત થઇ ગયો. તેમણે ઉત્સુક હૃદયથી મુનિને વંદના કરી અને તેમની ભક્તિભાવથી સ્તુતિ કરી તેમની સન્મુખ બેઠા. પાંડવોને જોઇ પર્ષદામાં બેઠેલા સભ્યજનો ' આ કોણ હશે ' એમ સાનંદાશ્ચર્ય થઇ ગયા. અને પાંડવોની પ્રચંડ મૂર્તિઓને વારંવાર જોવા લાગ્યા. તે વખતે તે જ્ઞાની મુનિએ પાંડવોને ઉદ્દેશી નીચે પ્રમાણે ઉપદેશ આપ્યો—

" આ સંસારમાં જેટલા પુરૂષાર્થ છે, તેમાં " ધર્મ " એ ચુડામણિ છે અને સર્વ પ્રાણી ઉપર જે દયા છે, તે ધર્મના

તિલક સરખી છે. વર્ષાકાળમાં મેઘમાળા જેમ વનશ્રેણીને નૂતનતા આપે છે, તેમ શુદ્ધ દયા રાજ્યલક્ષ્મીને નૂતનપણું પમાડે છે. જીવદયા એ દિવ્ય ગુણ છે, તે સર્વ રોગ તથા સર્વ અનર્થનો નાશ કરે છે. અને તે આયુષ્યની વૃદ્ધિનું અમોઘ કારણ છે."

મુનિરાજની આ દેશનાએ ભીમપત્ની હિડંબાના હૃદય ઉપર સારી અસર કરી. તે રાક્ષસીએ ત્યારપછી નિરપરાધી જીવોની હિંસા ન કરવાનો દૃઢ નિયમ ગ્રહણ કર્યો. મુનિદેશના સાંભળી પવિત્ર થયેલી કુંતીએ તે સમયે પોતાનો સંશય દૂર કરવાને અંજલિ જોડી કહ્યું "મહામુનિ, આ મારા પુત્રો વિપત્તિના સાગરને ક્યારે ઊતરશે?" કુંતીનો આ પ્રશ્ન સાંભળી જ્ઞાની મુનિ પ્રસન્નવદને બોલ્યા—"ભદ્રે, તારા પુત્રો પુણ્યથી પવિત્ર છે તેઓ અનુક્રમે નિરુપમ ભક્તિ અને મુક્તિના પાત્ર થશે. કેટલાએક સમય પછી તારા પુત્રોને પુનઃ રાજ્યલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થશે. આ તારો જ્યેષ્ઠ પુત્ર યુધિષ્ઠિર દુષ્ટોને શિક્ષા કરનારો અને આર્હંત ધર્મની પ્રભાવનાને વધારનારો થશે. છેવટે પાંચે પુત્રો અનુક્રમે સંયમને આરાધી કર્મને નિર્મૂળ કરી પંચમી ગતિને પ્રાપ્ત કરશે."

મહામુનિની આવી અવિચ્છિન્ન વાણી સાંભળી કુંતી અને પાંચે પાંડવો હૃદયમાં પ્રસન્ન થઈ ગયા. તેવામાં તે મહાત્મા મુનિ ત્યાંથી વિહાર કરી બીજે સ્થળે ચાલ્યા ગયા અને મુનિ ... સર્વ સભા વિસર્જન થઈ ગઈ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

બાળકો માબાપને વળગી પડ્યાં. સર્વજનો એ અરિષ્ટ દૂર કરવાને પોતપોતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવા લાગ્યા. પછી રાજા અને સર્વ લોકો એકઠા થઇ અંજલિ જોડી ઉંચે સ્વરે બોલ્યા—" કોઈ રાક્ષસ અથવા યક્ષ આ નગરી ઉપર કોપ પામ્યો હોય તે અમારી ઉપર દયા કરો. " રાજા અને લોકોની આવી પોકારપૂર્વક પ્રાર્થના સાંભળી એક ક્રૂર રાક્ષસ આકાશમાર્ગે પ્રગટ થયો. કૃષ્ણવર્ણ અને પીળા નેત્રવાળા એ રાક્ષસને જોઇ લોકો ભયાકુળ થઇ કંપવા લાગ્યા. અને નમ્ર થઈ તે રાક્ષસ પ્રત્યે બોલ્યા—" મહાભાગ, તમે કોણ છો ? કોઈ દેવ છો કે દાનવ છો ? આ પુરીનો સંહાર શા માટે કરો છો ? મહાત્મા પુરુષો પરોપકારને માટે પોતે દુઃખી થાય છે, પણ બીજાને દુઃખ આપતા નથી. " લોકોનાં આવા વચન સાંભળી તે આકાશમાં બોલ્યો—" હું બક નામે વિદ્યાધરોનો રાજા છું. મેં અનેક દુઃસાધ્ય વિદ્યાઓ સાધ્ય કરી છે. તે વિદ્યાઓનું કૌતુક જોવાને આ નગરીનો સંહાર કરવાની મારી ધારણા છે. માટે તમે સર્વ પોતપોતાના ઇષ્ટદેવની આરાધના કરી લ્યો. હવે થોડા વખતમાં શિલાઓની વૃષ્ટિથી તમે ચુર્ણ થઇ જશો " તે બકરાક્ષસના આવાં વચન સાંભળી લોકો દીન થઈને બોલ્યા—" હે વિદ્યાધરાધીશ, માત્ર વિદ્યાનું કૌતુક જોવા આ નગરીનો સંહાર કરવો યોગ્ય નથી. ક્રીડાને માટે મનોહર મહેલ તોડી પાડવો, એ સારું કામ ન કહેવાય. ભસ્મને માટે ચંદનવનને બાળી નાંખવું, તે અયોગ્ય કહેવાય.

ધર્મ છે કે, પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરી પતિના પ્રાણની રક્ષા કરવી. સ્વામીનાથ, તમારી સાથે રહી મેં સારા સારા પદાર્થો ભક્ષણ કર્યા. સારા સુખવિલાસ ભોગવ્યા, અને આ પુત્ર તથા પુત્રીના સુખ જોયાં. હવે મારે કોઇ સુખની ઇચ્છા નથી; તો મૃત્યુનો ભય શા માટે હોય ? હે નાથ, તમે આનંદમાં રહી આ પુત્ર પુત્રીની રક્ષા કરો અને મને સૌભાગ્ય સાથે મૃત્યુ પામવા દો. "

દેવશર્મા આ પ્રમાણે કુલીન કહેતા હતા, તે સાંભળી તેની પુત્રી ગંગા બોલી ઉઠી—" હે માતાપિતા, તમો બંને આરોગ્ય રહો. હું તે રાક્ષસના મુખમાં જાઉં છું. તમારા જીવવાથી આ મારો ભાઇ પણ ઉછરી જશે. આ મારી માતા કલ્પ સુધી જીવી તમારી સેવા કરશે. હું પુત્રી હોવાથી અંતે પારકી થાપણ છુ. તમારે જ્યારે ત્યારે પણ મને બીજાને ઘેર મોકલવી પડશે. તે કરતાં કુટુંબના જીવનને માટે મારૂં મરણ થાય તો તે શુભ છે. " આ પ્રમાણે કહી ગંગા રૂદન કરવા લાગી. તેવામાં દામોદર બોલી ઉઠ્યો—" પૂજ્ય માતાપિતા, અને બ્હેન, તમે કોઇ રોશો નહીં. તે રાક્ષસને હું મારી નાંખીશ. અને આપણા કુટુંબનો બચાવ કરીશ. " આ પ્રમાણે કહી તે ઉંચે સ્વરે રોવા લાગ્યો. પોતાના બંને બાળકોનું રૂદન જોઇ દેવશર્મા અને સાવિત્રી પણ રૂદન કરવા લાગ્યાં. દેવશર્માના બધા કુટુંબ ઉપર મહાન્ શોકની મલિન

પુત્રવતી માતા તમારે પણ માન્ય છે. તે માતા સર્વની ઉપર દયા કરનારી છે, તેથી તમારૂં દુઃખ જોઇ તે બહુ દુઃખી થાય છે. તેથી મારી માતાએ કહ્યું છે કે, ‘ જે રાક્ષસથી દેવશર્માના કુટુંબનું રક્ષણ કરશે, તેજ મારો પુત્ર ’ માટે હું મારી માતાની ધારણા પૂર્ણ કરવા તત્પર થયો છું. તમે આનંદમાં રહો. તે રાક્ષસની પાસે હું જવાનો છું. ”

દેવશર્માએ ખિન્નવદને જણાવ્યું, “ બંધુ, મારા પ્રાણનાં રક્ષા કરવા તમારા જેવા બ્રાહ્મણને મોકલી હું જીવતો રહું, એ કામ મારાથી ન થાય. મારા જેવા બ્રાહ્મણને બદલે તમારા જેવા તેજસ્વી બ્રાહ્મણનો નાશ થાય, એ ઇંદ્રનીલમણિનું મર્દન કરી કાચને સંગ્રહ કરવા જેવું છે. હે મહાત્મા, આ તારી ભુજા જોઈ શત્રુઓ ભયભીત થતા હશે પણ એ બક તો બકજ છે. તેનો સંહાર કરવો બહુ મુશ્કેલ છે. તમારી ભુજારૂપી બંધનમા જો એ બક આવી જાય તો કેવળી ભગવાને કહેલા વચન સંશયવાળા થાય એક દિવસે જાણે બીજો સૂર્ય હોય તેવા તેજસ્વી કોઈ કેવળી ભગવાન આ નગરીની બાહિર રહેલા પર્વતના શિખર ઉપર આવ્યા હતા. તે ખબર જાણી સર્વ પુરવાસીઓ તેમને વંદન કરવાને ગયા. તે કરૂણાવંત ભગવાને સર્વને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તેમના ઉપદેશરૂપ અમૃતના પાનથી સર્વ લોકો હર્ષ પામ્યા. તે વખતે લોકોએ તેમને પુછ્યું કે, “ ભગવાન્ આ બકરાક્ષસનો કોઇ દિવસ ઉપદ્રવ નાશ થશે કે નહિં ? ” તે સાંભળી કેવળી

ક્ષસને મનોરથ પૂર્ણ કરવાને મારો વારો આવ્યો છે. હું પણ કુળદેવીનું સ્મરણ કરી ત્યાં જવાને તમારી આજ્ઞા માંગું છું. આ પ્રમાણે કહી તે દેવશર્મા બ્રાહ્મણ પોતાના કુટુંબને લઇ કુળદેવતાને નમસ્કાર કરવા ગયો.

પછવાડે કુંતીએ ભીમસેનને કહ્યું, "વત્સ, તારા જેવો સમર્થ પુત્ર છતાં હું એક પણ બ્રાહ્મણને અભયદાન આપવાને સમર્થ ન થઇ, એ કેવી દીલગીરીની વાત ? જે સમર્થ પુરૂષ સર્વ પ્રાણીઓના રક્ષણ માટે અભયદાનરૂપ ડંકો બજાવે છે, તે પુરૂષને પૂર્ણ ધન્યવાદ ઘટે છે. જે પુરૂષ વિપત્તિરૂપ મહાનદીમાં પડેલા ઉપકારી પુરૂષને નૌકારૂપ થઇ તારનાર થતો નથી, તે પુરૂષનું જીવન વ્યર્થ છે પુત્ર, દેવશર્મા આપણો પૂર્ણ ઉપકારી છે. તેના ઉપકારનો બદલો આપવાનો આ સમય છે. જો આપણે આ અવસર ચુકીશુ, તો પછી આપણે ધિક્કારને પાત્ર થઇશું, માટે તુ પોતે બલિદાનરૂપ થઇ ને રાક્ષસને સ્થાને જા અને ત્યા જઇને કેવળીભગવાનનું વચન સત્ય થાય તેમ કર "

માતાની આજ્ઞા થતા માતૃભક્ત ભીમસેન ત્વર તૈયાર થયો. માતાના ચરણમા વંદના કરી એક મણ અન્નનો ઉપહાર લઇ, જ્યાં સુંદર છાયાદાર વૃક્ષો રહેલા છે, એવા બકરાક્ષસના વનમા જવાને નીકળ્યો. વનની રમણીયતા જોતા જોતો ભીમસેન ચાલતો હતો, ત્યા કોઇ એક પુરૂષ તેના જોવામા આવ્યો. ભીમસેને તે પુરૂષને પુછ્યુ, "ભદ્ર આ અતિ ઉંચો પ્રાસાદ

અનેક પગલાં પડેલાં જોયાં. તે વખતે પેલો દૈત્ય નામે રાક્ષસ તેના જોવામાં આવ્યો, એટલે તેને પુછ્યું, "આ અહીં શાલમ આવ્યો હતો કે નહિં? તથા તેના બદલે કોઈ મનુષ્ય આવ્યું હતું કે નહીં? રાક્ષસે કહ્યું, "હા, કોઈ મજબુત સ્થૂલ શરીરવાળો પુરૂષ આવ્યો હતો. તે આવી નિર્ભય થઈ આ શિલા ઉપર સુઈ ગયો હતો. એટલામાં રાક્ષસ આવી ને પવન જેવા પ્રૌઢ પુરૂષને ઉપાડી લઈ ગયો છે, હવે તો તેના કટકેકટકા કરી ભક્ષણ કરી ગયો હશે. હિડિંબાના [illegible] તો ન પડેલો છે, તે ઉપરથી જાણે છે કે, તે પરાક્રમી મહાન પુરૂષ નાશે ગાઢ પ્રાણત્યાગ કર્યો હશે.

રાક્ષસના આવાં વચન સાંભળી દેવતાઓ વગેરે હિડિંબ [illegible] થઈ ગયાં. તેણે ઉંચે સ્વરે કહ્યું,—"અરે બાપ ! પરોપકાર કરવા માટે નાશવંત આપ્યું, તે ધન્ય [illegible] મહાબાહુ [illegible] [illegible] ઉપકારનું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] શા માટે કરી? હવે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]."

[illegible] [illegible]

આ સર્વ ઉત્પાતનું કારણ હું જ છું. આ પવિત્ર કુટુંબના એક કાંઇપણ મારાથી અકસ્માતપણું આવી નાખ્યો પણ આ લોકોનું સઘળું મારાથી પ્રત્યક્ષપણે જોઇ શકાશે નહીં. હાલ હું ભુલ્યુંને કાયમ થઇ આવ્યા આ દાદાની સાથે જ તેના ભાગ ભરે છું.

દેવરાયા આ પ્રમાણે સાવિત્રીને કહેતો હતો, તેવામાં તો ભીમસેન અર્જુનના કહેવા તે સ્થળે મગર થઇ ગયો ભીમને અનુકૂળ સર્વે દેખાવ્યા પછી ... પાછી આવ્યા તે વખતે યુધિષ્ઠિર આનંદના આવેગમાં બોલી ઉઠ્યો—" અહો ! તે અનુપમ મહાત્માની શી પ્રશંસા હોય કે જે મારા ભાઇ ભાઇને મારી શકે ? અહો પાસે આવના પ્રતિકાર ... વાસને આશ્રયવાળા ... હતો કે ' આ પાપનો અવશ્ય ... શું એ આશ્રયવાળો ... થાય ' આ પાસે ભાઇઓ પાપથી ગતિને પ્રાપ્ત થયા. એમ જ્ઞાનીમુનિઓએ પણ અમારા માટે ભવિષ્યવાણી કહેલી છે. એ શું પૂર્ણ થઇ શકે?" વીર યુધિષ્ઠિર આ પ્રમાણે કહેતો હતો. એ ભીમ આવી તેના ચરણમાં નમી પડ્યો. અને બીજા ભાઇઓને તેણે આલિંગન કર્યું. સર્વે ભાઇઓ અતિ પ્રીતિથી પરસ્પર મળ્યા અને પરસ્પર કુશળ સમાચાર પુછી અંતરમાં આનંદિત થવા લાગ્યા. અર્જુનના પુછવાથી ભીમસેને પોતાની સર્વ હકીકત સર્વને કહી સંભળાવી. આ વખતે ભીમસેને પોતાના કુટુંબમાં દ્રૌપદીને જોઇ નહીં. એટલે તેણે આમ દૃષ્ટિ ફેરવવા

મારા પતિનું અનિષ્ટ થાયું." આ પ્રમાણે ચિંતવી અને મનમાં લજ્જા પામી પ્રસન્નવદના દ્રૌપદીએ પોતાના પતિને આલિંગન આપ્યું. પોતાની પ્રિય સુંદરીના આલિંગનથી ભીમસેનનો યુદ્ધપરિશ્રમ દૂર થઈ ગયો. એવામાં બકાસુરના વધથી દેવતાઓએ આકાશમાં વિજયવાદ્ય વગાડ્યાં. તે નાદ ભીમસેનના સાંભળવામાં આવ્યો. દેવતાઓના વાદ્યોનો ધ્વનિ સાંભળી એકચક્રાનગરીના રાજાએ અનુમાન કર્યું કે, નિશ્ચે બકરાક્ષસ મરણ પામ્યો. એ ખુશાલી આખી નગરીમા પ્રવર્ત્તી રહી. પછી રાજા પુરવાસિઓ સહિત વિવિધ પ્રકારના માંગલ્ય પદાર્થો લઈ જ્યાં પાડવો રહેલા હતા, ત્યાં આવ્યો ભીમસેન, યુધિષ્ટિર વગેરે પાડવો એકત્ર થઈ બેઠા. રાજા, પ્રધાન અને નગરીની પ્રજાએ આવી પાંડવોની આગળ ભેટ ધરી અને તેમણે વિનયથી કહ્યું.—" મહાત્મા, આજ તમે સર્વ પ્રજાના કુટુંબોને મરણથી ઉગાર્યા છે. આ નગરીની સર્વ પ્રજાને મોટું અભયદાન આપી તમે તમારા માનવ જીવનને કૃતાર્થ કર્યું છે." રાજાએ કહ્યું, "મહાત્મા, આ એકચક્રાનગરીની પ્રજાના પ્રાણદાનનું સદાવ્રત માંડી અપાર પુણ્ય બાધનારા એવા તમારૂં સદા કલ્યાણ થાઓ." પછી રાજાએ કુંતીને ઉદ્દેશીને કહ્યુ, "જ્યારથી આ ભાગ્યવતી માતા, આ નગરીમા આવ્યા છે, ત્યારથી મારી પ્રજામાં ઘેરઘેર આનંદ વર્તાઇ રહ્યો છે. તેમાં વળી બકરાક્ષસને યમરાજને ઘેર પહોંચાડ્યો, તેથી સર્વ પ્રજામા અધિકાનંદ પ્રવર્ત્યો છે. આ તમારા ઉપકારની સાથે આ દેવશર્મા અને સાવિત્રીનો ઉપ

કાર પણ અમે માનીએ છીએ. કે, જેઓએ તમારા જેવા પરોપકારી અતિથિને ઘેર રાખી સર્વ પ્રજાનો ઉદ્ધાર કરાવ્યો છે. " આ વખતે યુધિષ્ઠિરે ભીમની સામે આંગળી કરીને કહ્યું, મહારાજા અને પ્રજાજનો, આ મારા ભાઈ ભીમસેને બકરાક્ષસને મારી તમારો ઉપકાર કર્યો છે, માટે તેને ધન્યવાદ આપો. " તે વખતે લોકો નેત્રોમાં હર્ષાશ્રુ લાવી ભીમસેનને જોવાને ઉભા થયા. તેમણે અંજળિ જોડી ભીમસેનને કહ્યું, " મહાનુભાવ, એ પ્રચંડ રાક્ષસને આપે શી રીતે માર્યો ? તે વૃત્તાંત સાંભળવાની અમારી ઇચ્છા છે " લોકોનાં આ વચનો સાંભળી ભીમસેને વિચાર્યું કે, " મારા પરાક્રમની વાત હું મારા મુખે .કહું, તે યોગ્ય ન કહેવાય, તેમાં મારી લઘુતા છે. " આ પ્રમાણે વિચારી ભીમ કાંઇ બોલ્યો નહિં, તેવામાં એક તરૂણ અને એક વૃદ્ધ, એવા બે પુરૂષો આકાશમાંથી ઉતરી પાંડવોની સન્મુખ ઉભા રહ્યા. તેઓમાં જે વૃદ્ધ હતો, તે યુધિષ્ઠિર પ્રત્યે બોલ્યો—" મહાત્મા, બક રાક્ષસનો દુર્બુદ્ધિ નામે હું મંત્રી છું અને આ યુવાન પુરૂષ તે મહાબળ નામે બકરાક્ષસનો પુત્ર છે. જે વખતે બકરાક્ષસ મરાયો, તે વખતે તે લંકાપુરીમાં હતો. જ્યારે તે લંકાથી પાછો આવ્યો અને પોતાના પિતાને મૃત્યુ પામેલો જોયો. ત્યારે તેણે મને પુછયું કે, " મારા પિતાનો કોણે વધ કર્યો ? તે વખતે મેં તેને કહ્યું કે, " મહાબળ, તારા પિતાએ નિત્યના ભક્ષ માટે કોઇ મજબુત અને બળવાન પુરૂષને લાવવા અમને આજ્ઞા કરી કે, " આ પુરૂષને આપણા સ્થાન ઉપર લાવો.

જશો ?" એવા પ્રશ્નો કરી વાતચિતમાંજ અનાદર દર્શાવે છે. આવું પ્રવર્ત્તન ગૃહવાસને અનુચિત છે. અને તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવક પોતાની પ્રતિષ્ઠાને અને પુણ્યને હાનિ પહોંચાડે છે. જેને ઘેર અતિથિ સત્કાર થાય છે, તેજ ગૃહ સ્વર્ગસમાન ગણાય છે. તેથી દરેક શ્રાવક ગૃહસ્થે તન, મન અને ધનથી અતિથિ સત્કાર કરવો જોઇએ. અતિથિ સત્કારને માટે દેવશર્માના કુટુંબનો દાખલો ખરેખર લેવા યોગ્ય છે. પૂર્વકાળે એવા પરોણાગત કરનારા ઘણા આર્ય કુળો ભારતભૂમિ ઉપર વસતા હતા. શુદ્ધ હૃદયથી કરેલો અતિથિસત્કાર કદિ પણ વ્યર્થ જતો નથી. દેવશર્માના પવિત્ર આતિથ્ય ગુણનો પ્રભાવ તેને જીવિતદાન આપનાર થઇ પડ્યો હતો તેના પ્રાણની રક્ષા કરવા માટે ભીમ આત્મભોગ આપવાને તૈયાર થયો હતો

બીજો પ્રસંગ કુંતીની પ્રેરણાથી ભીમે આપેલા જીવિતદાનનો છે કુંતીના જેવી આર્ય જૈન માતાઓ પૂર્વકાળે આર્યભૂમિને અલંકૃત કરતી હતી જેઓ બીજાને અભયદાન કે જીવિતદાન આપવાને પોતાના પુત્રોને આજ્ઞા કરતી હતી હાલના જેવી બીરૂ અને નાહિંમત સ્ત્રીઓના જેવી તેઓ ન હતી. પોતાના સંતાનોને બીરૂ અને નાહિંમત બનાવનારી અને પરોપકારનો અનાદર કરનારી સ્ત્રીઓ ન નારની ઉન્નતિ કરી શકતી નથી તેથી દરેક શ્રાવક રમણીએ કુંતીના જેવા ઉત્તમ ગુણો ધારણ કરવા જોઇએ તેજ પ્રસંગમાં આપેલ માતૃભક્ત ભીમસેનને પણ ધન્યવાદ આપવો જોઇએ. ન ા

કુંતીની આજ્ઞાથી દેવતાઓના પ્રભુ અવ્યક્ત અવતારનું ઓળખાણ થતાં બીજાને પૂર્ણ આશાકી થઇ છે. બીજાને ઉચિત દાન આપનાર બીજાના જેવા આર્ય પુત્રો હવે આ દુનિયામાં ક્યારે ઉત્પન્ન થશે ? આવા આત્મભોગ આપનારા આર્યોના સંતાનોથીજ આ આર્યભૂમિ અલંકૃત થએલી હતી. વર્તમાનકાળના લોકોના સંતાનોએ એ શિક્ષા ગ્રહણ કરવા જેવી છે, કારણ કે સ્વાર્થ તથા આત્માનો ભોગ આપી પરોપકાર કરનારા જન્માત્માઓ પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધે છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થાનાધિકારના ક્રમથી મોક્ષ સુધી પહોંચે છે.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

દુર્યોધનનો બળાપો.

રાજમહેલના એક ભાગમાં દુર્યોધન શોકાતુર થઈને બેઠો હતો. તેની મલિન મુખમુદ્રાની આસપાસ ચિંતાની છાયા પ્રસરી રહી હતી. તે ક્ષણે ક્ષણે કુવિચારોની માળા પોતાના હૃદયમાં ફેરવ્યા કરતો હતો. તેની ધારણા નિષ્ફળ થવાથી તે ક્ષણમાં નિરાશ થતો અને ક્ષણમાં પાછો કુવિચારના બળથી આશા બાંધી પ્રોત્સાહિત થતો હતો.

આ વખતે તેનો મામો શકુનિ આવી ચડ્યો. કારણ પતિને ચિંતાતુર જોઈ તેના મનમાં અનેક તર્ક વિતર્ક થવા

લોકમાં નિષ્કપટ થઈ છે. દેહ જ, ધન અને કીર્તિ જેવા ચીજોને જેમણે આપી ખોવ્યાં અને તેથી તેમની કીર્તિનો ડંકો ત્રિલોકમાં વાગી રહ્યો છે, જો પ્રતાપી પાંડવોનો નાશ કરવાને જે જે ઉપાયો કર્યાં, તે બધા ખુલ્લા થઈ પડ્યા છે. પૂજ્ય માતુલ, તે વિષેની વાત મનમાં શંકા પેદા કરે છે. કોઈને તેઓ વનવાસમાંથી પાછા આવી આ હસ્તિનાપુરના રાજ્યને આનંદ ભોગવે. આ મહાચિંતા મારા હૃદયને દગ્ધ કરે છે, માટે તેના માટે વિરુદ્ધ આદિને નાશ કરવામાં તમે એક થાઓ.

દુર્યોધનનાં આવાં વચનો સાંભળી શકુનિએ તેને હિંમત આપવા કહ્યું, "રાજન્, પાંડવો યમપુરીમાં પહોંચ્યા છે, એમ તું માની લેજે. હવે તેઓનું તારી પર કાંઈ પણ ચાલવાનું નથી. તું સાર્વભૌમ રાજા છ્યા! અને વિરુદ્ધ સરખા એ પાંડવો ક્યાં ? ક્યાં ખદ્યોત ! અને ક્યાં સૂર્ય ! તારી પાસે સામ્ય અને જે સત્તા છે, તેના લાખમા ભાગનું સામ્ય કે સત્તા યુધિષ્ઠિરની પાસે નથી. અત્યારે તારા પ્રતાપના કિરણો ચારે તરફ પ્રસરી નીકળ્યા છે. યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાને માનનારા રાજાઓ હમણાં તારી આજ્ઞાને આધીન છે. તારા દરબારમાં ઐરાવતના જેવા હસ્તીઓ છે. સૂર્યના અશ્વ જેવા અશ્વો છે, યુદ્ધમાં ચાલી શકે તેવા મજબુત રથો છે અને શૂરવીર તથા શસ્ત્રાસ્ત્રમાં પ્રવીણ એવું અસંખ્ય પાયદળ છે. આવી મહાન્ સંપત્તિ તારા વિના બીજા કોની છે ? તું રાજાધિરાજ છે અને પાંડવો રાજ્યભ્રષ્ટ છે. તું ભોગયુક્ત છે અને પાંડવો ભોગ-

મૂહ અપ્રયોગની વ્યર્થતા અને દંડક, દ્રામિર અને પ્રકરાક્ષસનો નાશ એ બધા બનાવો સાંભળી દુર્યોધનનું મન પાંડવોથી ભયભીત થયું હતું. પાંડવોના પ્રતાપે તેના ધૈર્યનો વિચ્છેદ કરી નાંખ્યો હતો, પણ શકુનિ, દુઃશાસન અને કર્ણની ઉશ્કેરણીથી દુર્યોધન પાછો સતેજ થયો હતો અને પાંડવોને નિર્જીવ કરવા નવનવા ઉપાયો યોજવાની તૈયારી કરતો હતો.

પ્રિય વાચકવૃંદ, આ લઘુ પ્રકરણમાંથી વિશેષ બોધ મળી શકવાનો સંભવ નથી. કારણકે, આ પ્રકરણમાં તો દુર્યોધનના બળાપાનોજ ચિતાર છે. તે સાથે શકુનિ, દુઃશાસન અને કર્ણ જેવા દુષ્ટ પુરૂષોના કુવિચારોનો આવિર્ભાવ છે. તથાપિ તેની અંદર એટલો સાર તો નીકળશે કે, દુર્યોધનના જેવા કુવિચારો ન કરવા જોઈએ. પોતાના બંધુઓની ઉપર આવી વૈરબુદ્ધિ ન રાખવી જોઈએ. એકજ પિતાના પુત્રોનો નાશ કરવા ઉપાય યોજવા અને સર્વદા તેનુંજ અહિત ચિંતવવુ, એ મહાપાપનું કારણ છે. આવો દુરાચાર ઉત્તમ જીવોએ કદિપણ સેવવો ન જોઈએ. દુર્યોધન પાંડવોની કીર્તિ સાંભળીને હૃદયમા દગ્ધ થતો હતો અને પાંડવોથી ભય પામી પોતે નમ્ર થવાનો ઈરાદો રાખતો હતો, પણ દુઃશાસન, શકુનિ અને કર્ણના કુવિચારોએ તેને ઉત્સાહિત કર્યો હતો. જો તેઓ તેને ઉત્સાહિત કરવાને પ્રવર્ત્યા ન હોત તો દુર્યોધન આખરે પાંડવોના પ્રતાપથી ભય પામી વૈરભાવને શિથિલ કરત. પણ શકુનિ, દુઃશાસન

અને કર્ણ જેવા દુષ્ટ પાશવાનોએ તેને વધારે ઉશ્કેર્યો હતો. નઠારા પાશવાનો પોતાના સ્વામીને કે શેઠને નુકશાની કરે છે, તેનું આ પૂર્ણ દૃષ્ટાંત છે. તેથી સુજ્ઞ સ્વામીએ કે શેઠે પોતાની પાસે સારા પાશવાનો રાખવા જોઇએ. સારા પાશવાનો રાખવાથી સારી સલાહ મળેછે અને તેથી તેમનો સ્વામી કે શેઠ સારી રીતે સુખી થાય છે. આખરે દુર્યોધનની સંપત્તિ અને સુખ તેના નઠારા સલાહકારોથીજ વિનાશ પામશે. આ વાત સર્વ વ્યવહારીઓએ અને શેઠ શ્રીમંતોએ સ્મરણમાં રાખવા જેવી છે. અને આ પ્રકરણમાંથી એજ સર્વોત્તમ સાર ગ્રહણ કરવાનો છે. સંપત્તિ, વૈભવવિલાસ અને સુખ ચિરકાલ ટકી રહેવાનું કારણ સારી સલાહ અને સારો સહવાસજ છે.

—✻—

પ્રકરણ ૩૩ મું.

ચેતવણી.

એક તરૂણ પુરૂષ વિકટમાર્ગમાં ચાલ્યો જતો હતો તેણે પથિકના જેવો વેષ પહેર્યો હતો. હાથમાં ખડ્ગ ધારણ કર્યું હતું તેનો વેષ ઉદ્ભટ હતો, પણ તેનો સ્વભાવ ઉદ્ભટ ન હતો માર્ગે ચાલતાં તેના હૃદયમાં અનેક વિચારો ફરતા હતા. થોડે દૂર જતાં એક છાયાદાર વૃક્ષ તેના જોવામાં

કુટુંબની રક્ષા કરે છે. તેઓમાં જે વૃદ્ધ માતા છે, તે પોતાના કુટુંબનાં કલ્યાણની ઈચ્છા રાખી શ્રીશાંતિ પ્રભુના ચરણકમળનું નિરંતર સ્મરણ કરે છે અને પંચપરમેષ્ઠિના ધ્યાનમાં જ પોતાના દિવસ નિર્ગમન કરે છે. અને જે તરૂણ સ્ત્રી છે, તે ગૃહકાર્યમાં તત્પર રહે છે અને શુદ્ધ હૃદયથી એ પાંચ પુરૂષોની સેવા કરે છે. ભદ્ર, આવી રીતે એ કુટુંબને દ્વૈતવનમાં સુખે રહેલું જોઈને હું આવું છું." આટલું કહી તે મુસાફર ત્યાંથી જવાને તૈયાર થયો. પેલા તરૂણ પુરૂષે શુભ સમાચાર આપનાર તે મુસાફરનો હૃદયથી ઉપકાર માન્યો.

પ્રિય વાચનાર, વાર્તાના સંબંધને લઈને ચાલતો પ્રસંગ તમારા સમજવામાં આવ્યો હશે, તથાપિ સ્પષ્ટીકરણ કરવાની આવશ્યકતા છે, જે તરૂણ પુરૂષ હતો તે વિદુરે પાંડવોની ખબર કાઢવાને મોકલેલો પ્રિયંવદ નામનો અનુચર હતો. પ્રિયંવદ તેવા કાર્યમાં ઘણો પ્રવીણ હતો 'પાંડવો દ્વૈતવનમાં ગયા છે,' એવા ખબર સાંભળી પ્રિયંવદ આ દ્વૈતવનને માર્ગે આવ્યો હતો. રસ્તામાં તેને પાંડવોના કુટુંબની ખબર જાણનારો કોઈ મુસાફર મળી ગયો હતો. મુસાફરે જે ખબર આપ્યા તે યથાર્થ હતા. જ્યારે ભીમસેને બકરાક્ષસને માર્યો અને એકચક્રા નગરીમાં તેમનું ભારે સન્માન થયું, તે વખતે યુધિષ્ઠિરે પોતાના બંધુઓને જણાવ્યું હતું કે, "આપણી કીર્તિનો કોલાહલ સર્વ સ્થળે થઈ જશે અને તેથી આપણે જાહેરમાં આવી જઈશું, લાક્ષાગૃહમાંથી આપણે જીવતા રહ્યા છીએ, એ

વતો હતો. તેની ઉપર ધનંજયની દ્રષ્ટિ પડી. અર્જુન તેને બરાબર ઓળખી શક્યો નહીં. તેણે યુધિષ્ઠિરને કહ્યું, "જ્યેષ્ઠ બંધુ, જુઓ કોઈ આ મુસાફર આપણી તરફ આવે છે. યુધિષ્ઠિરે તેને જોતાંજ ઓળખી લીધો. અને જણાવ્યું. "ભાઈ અર્જુન, આ તો આપણો પ્રિયંવદ દૂત આવે છે." તે સાંભળતાંજ સર્વેએ તેની તરફ દ્રષ્ટિ પ્રસારી. અર્જુન હૃદયમાં આનંદ પામતો તેની સામે ગયો. તેને પ્રેમથી મળી જ્યાં યુધિષ્ઠિર બેઠા હતા ત્યાં લાવ્યો. યુધિષ્ઠિર વગેરે સર્વ પાંડવો ઉભા થઈ તેને પ્રીતિથી દૃઢ આલિંગન આપી મળ્યા. સહદેવે ધર્મરાજાની આગળ તેને યોગ્ય આસન આપ્યું. પ્રિયંવદ સર્વને પ્રણામ કરી તેની ઉપર બેઠો. યુધિષ્ઠિરે પ્રસન્ન વદને પ્રિયંવદને પુછયું, "હે પ્રિય, અમારા પિતા, અમારા પૂજ્ય દાદા વિદુર, અમારા પરમ પૂજ્ય ગુરૂ દ્રોણાચાર્ય, અમારા હિતચિંતક વડિલ ભીષ્મપિતામહ, પુત્રવત્સલ ધૃતરાષ્ટ્ર કાકા, ઉપકારી ગુરૂ કૃપાચાર્ય અને અમારી પૂજ્ય માતાઓ સર્વે આનંદમાં છે કે ? વળી જેની સર્વ અભિલાષા પૂર્ણ થઈ છે' એવો અમારો બંધુ દુર્યોધન કુશળ છે ? લાક્ષાગૃહ બાળ્યા પછી શું શું થયુ ? અને અમે આ સ્થળે છિએ. એ વાત તારા જાણવામા શી રીતે આવી ?"

યુધિષ્ઠિરનાં આવા વચનો સાભળી પ્રિયંવદ બોલ્યો— "મહારાજ, આપના વિના આપના હિતેચ્છુઓ અને આશ્રિતો ઘણા દુ:ખી થયા છે. તેઓ સર્વે માત્ર શરીરથી જીવે

છે. જ્યારે લાક્ષાગૃહમાં અગ્નિ લાગ્યો ત્યારે લોકો 'અરે પાંડવો બળે છે ' એવું ધારી શોકાતુર થઈ તે અગ્નિ ઓલહવવાને દોડ્યા હતા. તે અગ્નિ ઓલહવવામાં જેટલું જળ વપરાયું, તેના કરતાં બમણું જળ તેમના નેત્રોમાંથી પડ્યું હતું. તે વખતે હું પણ ઉદાસીન વૃત્તિથી બેઠો હતો. એટલામાં તમારા જેવા પુષ્ટ શરીરવાળા પાંચ પુરૂષો અને બે સ્ત્રીઓ લોકોએ અંદરથી મુએલા બાહેર ખેંચી કાઢ્યાં તે દગ્ધ થયેલાને જોઇ લોકોએ નિશ્ચય કર્યો કે, આ પાંડવોજ છે. આ વખતે જો કે મને તો નિશ્ચય હતો કે, તમે આરોગ્ય છો, તેમ છતાં તેઓનું શોકવર્દ્ધન રૂદન સાંભળી મારૂં ધૈર્ય રહ્યું નહિ. 'તમે સુરંગ માર્ગે નીકળ્યા હશો,' એવી મને આસ્થા હતી, જ્યારે મેં તે મરેલાં મુડદા જોયા, એટલે મારા મનમાં ધીરજ રહી નહી. મેં તે વાત હસ્તિનાપુરમા જઈને સર્વ રાજકુટુંબને જણાવી. તે વખતે દુર્યોધન શિવાય સર્વ લોકો શોકાતુર બની ગયા. વિદુરે અને પાંડુરાજાએ મને એકાંતે ખરી વાત પુછવા માંડી, ત્યારે મેં તેમને દગ્ધ થયેલા મુડદાની વાત કરી એટલે તેઓ મૂર્છિત થઈ ગયા. અને પછી ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગ્યા. આથી રાજકુળમાં ભારે હાહાકાર થઇ ગયો. સત્યવતી વગેરે માતાઓ પણ ભારે આક્રંદ કરવા લાગી.

રાજેંદ્ર, આ વખતે ગંગાના પ્રવાહની જેમ સર્વ ભૂમિને પવિત્ર કરતી બકરાક્ષસનો વધ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલી

એટલી પ્રીતિ મેળવી છે કે, કદિ દુર્યોધનને માટે પ્રાણ દેવા પડે તોપણ તેઓ પ્રાણ આપવાને તૈયાર થઈ જાય છે. ભીષ્મ અને દ્રોણાચાર્યને વશ કરી તેમના પ્રતાપથી દુર્યોધન એમ સમજે છે કે, હું ચક્રવર્તી સમાન રાજાધિરાજ છું. આવું છતાં પણ તે તમારાથી ભય પામતો રહે છે. કોઈ અર્જુનવૃક્ષનું નામ લે ત્યા તેને અર્જુનના વીર પરાક્રમનું સ્મરણ થઈ આવે છે અને વૃક (વરૂ) નું નામ લે ત્યાં વૃકોદરનું પરાક્રમ સાંભરી આવે છે. અને તેથી ભયાતુર થઈ હૃદયમાં કંપી ઉઠે છે. અર્જુન અને ભીમનું નામ સાંભળતાં દુર્યોધન અને તેની સ્ત્રી ભાનુમતી ગાઢનિદ્રામાંથી પણ જાગ્રત થઇ જાય છે. ”

પ્રિયંવદના મુખથી આ બધા વૃત્તાન સાંભળી યુધિષ્ઠિર બોલ્યો “ પ્રિયંવદ, તારા મુખથી સર્વ ઉપયોગી વૃત્તાંત સાંભળી અમે ખુશી થયા છીએ. વિદુરકાકાએ તને મોકલી અમારી સભાળ લીધી, તેને માટે તમનો હૃદયથી અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. તારા સમાગમથી આજનો દિવસ અમારે ઉત્સવતુલ્ય થયો છે. ”

પ્રિયંવદ નમ્રતાથી બોલ્યો—“ મહારાજ, હવે મને આજ્ઞા આપો. હું સત્વર જઈને ચિંતા અને શોકથી આકુળ—વ્યાકુળ થયેલા વિદુરજી અને બીજા કુટુંબીઓને તમારી કુશળ વાર્ત્તા કહી આનંદિત કરૂં. ”

યુધિષ્ઠિર બોલ્યા—“પ્રિયંવદ, તું સત્વર જા. આ પ્રસંગે તને રોકવાની અમારી ઇચ્છા નથી. અમારા પરમપૂજ્ય

આ તારા રાજકુમાર બંધુઓની સ્થિતિ જો. તેમના શરીર ઉપર રાજપોશાકને બદલે વલ્કલનો પોશાક સ્હેલો છે. સુકોમળ શય્યા ઉપર સુનારી આ દ્રૌપદી હસ્તિનાપુરની મહારાણી છે. તે બિચારી આજે ભૂમિની કઠોર શય્યા ઉપર સુવે છે. અને આ હું કુંતી કે જે રાજમાતા છું, તેની કેવી સ્થિતિ છે ? તેનો તું વિચાર કર. આ વૈભવને ભોગવનારૂં તારૂં રાજકુટુંબ વનમા ભિક્ષુકની જેમ પોતાનો નિર્વાહ કરે છે, તે જોઈ તને લજ્જા કેમ આવતી નથી ? "

કુંતીના આ વચનો સાંભળી યુધિષ્ઠિર કાંઈ બોલ્યા નહીં, એટલે દ્રૌપદી તેને ચાનક ચડાવા ઉંચે સ્વરે બોલી—" સ્વામીનાથ, આપ તાપસની જેમ શાંત થઈને કેમ બેસી રહ્યા છો ? ઉઠો, સજ્જ થાઓ. અને આયુધ ઉપર દૃષ્ટિ કરો. જો તમે તમારી પ્રતિજ્ઞાના ભંગની શંકા રાખતા હો તો આ ભીમ અને અર્જુનને આજ્ઞા આપો. "

દ્રૌપદીનાં આવા અનુકૂલ અને પોતાને સંમત એવા વચનો સાભળી ભીમસેન વચમા પ્રોત્સાહિત થઈ બોલી ઉઠયો. " મોટાભાઈ, તમારી આજ્ઞા એજ મારે બંધનરૂપ છે. શિરોવંદ્ય એવી તમારી આજ્ઞાને લઇને મેં શત્રુઓને માર્યા નહીં, પણ જો હવે અહિં આવશે, તો તેનો ઉન્માદ હું સહન કરીશ નહીં. વડિલ, હવે બે હાથ જોડી હું તમારી કૃપા માગું છું. જો દુર્મતિ શત્રુઓ અહિં આવશે, તો તે સમયે હવે **તમે મારા વડિલ નથી અને હું તમારો આજ્ઞાંકિત**

નથી. હસ્તિનાપુરના સામ્રાજ્યના ગર્વ પર્વત ઉપર બેઠેલ દુર્યોધનને લીલામાત્રમાં જીતી લઈ નીચે હાળી પાડીશ. ભીમના આ વચનને અર્જુને ટેકો આપ્યો અને સર્વે ભાઈઓ સંમત થયા.

આ વખતે દીર્ઘવિચારી અને સત્ય પ્રતિજ્ઞ યુધિષ્ઠિર શાંત સ્વરે બોલ્યા-" વાહ ધન્ય છે. ! ક્ષત્રિઓના વંશજોના વચનો આવાજ જોઈએ. પરંતુ મારા અનુરોધથી આપણે થોડાં વર્ષ વનવાસ ભોગવવાનો છે. કાંઈપણ ઉત્પાત કર્યા વિના રહો તો બહુ સારૂં. વનવાસની અવધિ પૂર્ણ થશે એટલે મારી સત્ય પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ રહેશે. પછી તમારી ઈચ્છા આવે તેમ કરજો. વીર્યના સમુદ્રરૂપ એવા તમારો પાર કોનાથી લઈ શકાશે ! તે વખતે ભયંકર યુદ્ધમાં દુઃશાસન સહિત દુર્યોધનને દ્રોપદીના કેશકર્ષણનો બદલો આપજો. "

યુધિષ્ઠિરના આ વચનો સાંભળી સર્વ ભાઈઓ વડિલ બંધુની આજ્ઞા ને તાબે થયા. અને પોતપોતાના ઉદ્ધત વિચારો મુલતવી રાખી યુધિષ્ઠિરની પ્રતિજ્ઞાને માન આપ્યું. તેમનું આવું પ્રવર્તન જોઈ સત્યપ્રતિજ્ઞ યુધિષ્ઠિર હૃદયમાં પ્રસન્ન થઈ ગયો અને પોતાના અનુજ બંધુઓના વિનયની તેણે પ્રશંસા કરી. વિદુરનો વિશ્વાસુ દૂત પ્રવંવદ ત્યાંથી વિદાય થઈ હસ્તિનાપુર તરફ ચાલ્યો ગયો. અને પછી પાંડવોએ ત્યાંથી બીજે સ્થળે જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

પ્રિય વાંચનાર, આ પ્રકરણમાંથી પણ દિવ્ય ગુણ " "

જન કરવાને પ્રયત્ન કરશે. પાંડવોને ચેતવણી આપવાનું મહાન્ કાર્ય વિદુરની કુટુંબ ભક્તિને દર્શાવી આપે છે. પોતાના ભત્રીજાઓ તરફ તેની શુદ્ધ પ્રીતિ ખરેખર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. તેમના પ્રતિપક્ષી દુર્યોધનના રાજ્યમાં રહીને પણ વિદુર સર્વદા પાંડવોનું હિત ચિંતવતો હતો અને તેને માટે પૂર્ણ કાળજી રાખતો હતો. તે કાર્ય અત્યંત પ્રશંસા કરવા યોગ્ય હતું.

વળી બીજી શિક્ષા પ્રિયંવદ જેવા વફાદાર અને વિશ્વાસી દૂત પાસેથી પણ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. પ્રમાણિકતા, શુદ્ધ વૃત્તિ અને સ્વામિભક્તિના જે ઉત્તમ ગુણો સેવકમાં હોવા જોઈએ અને તેવા સદ્ગુણી સેવકો પોતાની પવિત્ર ફરજ બજાવી પોતાના સેવકપણાના જીવનને સાર્થક કરે છે અને તેથી તે ઉભયલોકમાં સર્વ રીતે યશસ્વી નીવડે છે. પ્રિયંવદે પોતાનો જે સેવકધર્મ બજાવ્યો છે, તે સર્વ રીતે પ્રશંસનીય અને અનુકરણીય હતો તેવો ધર્મ બીજા સર્વ સેવકોએ બજાવવો જોઈએ. જે સેવકો પોતાના પાલક સ્વામી તરફ પ્રિયંવદના જેવો સેવકધર્મ બજાવતા નથી, તેઓ આ લોકમાં નિંદાપાત્ર બની પરલોકમાં નારકી પીડાનો ભોક્તા બને છે. તેથી જે જેઓને સેવકની સ્થિતિમાં રહેવાનો પ્રસંગ આવે, તો તેમણે પ્રિયંવદના જેવો પોતાનો પવિત્ર સેવકધર્મ બજાવવો. એજ પ્રિયંવદના ચરિત્રમાથી ગ્રહણ કરવાનું છે.

ત્રીજું શિક્ષણ યુધિષ્ઠિરના અનુજ બંધુઓ પાસેથી

માં પ્રસન્ન થતો તે પુરૂષ આગળ ચાલતો હતો. ત્યાં એક સુંદર જિનાલય તેના જોવામાં આવ્યું. તે વિમાનના જેવું મનોહર મંદિર જોઈ તે તેજસ્વી પુરૂષે તેમાં પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરતાં તેની જમણી તરફ ચંદ્રકાંતમણિના પગથીઆવાળી એક વાવ દીઠી. તેની અંદર અતિ સુંદર કમળો પ્રફુલ્લિત થયેલાં હતાં. તે પુરૂષે તેમાં પ્રવેશ કરી સ્નાન કર્યું અને તે કમળ પુષ્પો લઈને બાહેર આવ્યો. પછી જિનાલયમાં જઈ તે કમળ પુષ્પોથી જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી અને પછી ઉત્તમ ભાવના ભાવી સ્તવનવડે પ્રભુની સ્તુતિ કરી. ત્યારપછી મંદિરની બાહેર એક પવિત્ર ભૂમિ ઉપર બેશી તે વિદ્યામંત્રનું પરાવર્તન કરવા લાગ્યો. શુદ્ધભાવથી વિદ્યોપાસના કરતાં તે પુરૂષની આગળ તે વિદ્યાના દેવતા પ્રગટ થયા અને તે મધુર સ્વરે બોલ્યા–"ભદ્ર, તારી ભક્તિ જોઈ અમે પ્રસન્ન થયા છીએ. શી આજ્ઞા છે? તે અમને જણાવ." દેવતાના આ વચન સાંભળી તે તેજસ્વી પુરૂષે કહ્યું, "મહારાજ, જ્યારે હું મારા પ્રતિપક્ષીઓનું મથન કરૂં, તે વખતે જો તમારૂં સ્મરણ કરૂં તો તમે મને સહાય કરવા સત્વર આવજો." આ પ્રમાણે કહી તે વીર પુરૂષ ત્યાંથી બાહેર નીકળ્યો. અને આ મનોહર ગિરિરાજની શોભા જોવાને ચારે તરફ ફરવા લાગ્યો.

પ્રિય વાચકવૃંદ! નવલકથાની પદ્ધતિથી લખેલા આ પ્રકરણનો હાર્દ તમારા સમજવામાં ન આવ્યો હોય તો તે આ પ્રમાણે છે—જ્યારે પ્રિયંવદ પાંડવોને ચેતવણી આપી વર્ણ

આવ્યો. અને વનની લક્ષ્મીને જોતો જોતો ત્યાં ચારે તરફ ફરવા લાગ્યો. આ વખતે પાડાના જેવો મદોન્મત્ત એક પ્રચંડ વરાહ બાણથી ઘાયેલ થયેલો અર્જુનના જોવામાં આવ્યો. બાણથી ઘાયલ થયેલો હતો તે છતાં તે અર્જુનની સન્મુખ ઘુરી કરતો આવતો હતો. 'આ વરાહ મારો નાશ કરવા આવે છે' એવું ધારી અર્જુને પોતાનું ધનુષ્ય સંભાળ્યું. પછી તે વરાહના પ્રાણમાર્ગને રૂંધન કરનારૂં એક તીક્ષ્ણ બાણ તેને લક્ષીને છોડયું. વરાહ પણ પ્રાણદાન કરી કૃતાર્થ થયો. પછી અર્જુન વરાહના શરીરમાંથી બાણ ખેંચી લેવાને તેની પાસે ગયો, તેવામાં કોઇ કઠોર દૃષ્ટિવાળો ભિલ્લ તે તરફ દોડી આવતો અર્જુનના જોવામાં આવ્યો. તે ભિલ્લની આકૃતિ ભયંકર હતી. તેના હાથમાં ચડાવેલું ધનુષ્ય હતું. અર્જુને તેને જોયો હતો, તોપણ તેણે વરાહના શરીરમાંથી પોતાનું સુવર્ણના પુંખડાવાળું બાણ કાઢવા માંડયું. તે વખતે ભીલે આવી ઉંચે સ્વરે કહ્યું, "સૌમ્ય ! જે તું કાઢે છે, તે મારૂં બાણ છે. પારકી વસ્તુની ચોરી કરવી તે તારા જેવા સજ્જનને ઘટિત નથી. ભદ્ર ! તારા દેખાવ ઉપરથી તારો આચાર શ્રેષ્ટ લાગે છે, પણ તારા કૃત્યમાં વ્યભિચાર જણાય છે. તારા જેવી પુણ્યમૂર્ત્તિ આવું ચોરીનું કામ કરે તે અત્યંત અનુચિત છે. મહાત્માઓ પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે, પણ આવું મલિન કર્મ કરતા નથી. સત્પુરૂષો સદાચારથી ભિક્ષા માગીને નિર્વાહ કરે છે, પણ આવા અનાચારથી પ્રાપ્ત થયેલી સંપત્તિને શ્રેષ્ટ ગણતા નથી. હે સૌમ્ય ! તેથી વનમાં પંગુઓ-

મર્યાદાનો લોપ કરે એમાં આશ્ચર્ય નથી. તું મને વારંવાર કહે છે કે, ' તું ચોરી કરીશ નહિં ' અને તું પોતે કૂરચિત્ત વાળો થાય છે. એમ પ્રગટપણે તું અમિત્ર છતાં આવાં કૃત્યો કરી મારો મિત્ર શી રીતે થઈશ ? નીચ માણસની સાથે સારા માણસને મિત્રાચાર શાનો હોય ? સૂર્યને અને અંધકારને કદિપણ મિત્રતા હોય નહિં. તેં જે મને દુર્વચન કહ્યાં છે, તેથી હું મારા મનમાં ક્ષોભ પામતો નથી, કારણ શીયાળના બોલવાથી સિંહને શો ક્ષોભ થાય ? આ બાણ મારૂં છે અને તે હું એંચી લઉં છું. જેની ભુજામાં સામર્થ્ય હોય, તે સામે આવી ઉભો રહે. અરે કિરાત ! તું નરેંદ્ર નથી, દેવેંદ્ર નથી કે એચરેંદ્ર નથી, તેથી તારી સામે થતા મારા ધનુષ્યને લજ્જા થાય છે. "

અર્જુનનાં આવાં વચનો સાંભળી ભીલ્લ રોષાતુર થઈને બોલ્યો-"અરે સૌમ્ય ! મિથ્યા વિવાદ શામાટે કરે છે ? સર્પ ગમે તેટલું જોર પછાડે પણ તે ગરૂડને શું કરી શકે ? તું તારૂં શૂરવીરપણું હવે છોડીશ નહિ. " આટલું કહી ભીલ્લે અર્જુનની સામે પોતાનું બાણ સંધાડયું. પછી અર્જુને પણ વરાહના રૂધીરથી રક્ત થયેલું પોતાનું બાણ સામું સંધાડી તૈયાર કર્યું. અર્જુન અને ભિલ્લની વચ્ચે જાણે પ્રલય કાળ આવ્યો હોય, તેવું તુમુલ યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. ભિલ્લની મોટી સેના એકઠી થઈ અર્જુનની ઉપર તુટી પડી. વીર અર્જુને સામે એવા બાણ મુકયા કે જેથી તે સૈન્ય કયાં ગયું, તે કાંઈ જણાયું નહીં. તે અવ્યવસ્થિત થઈ છિન્ન ભિન્ન થઈ ગયું.

થઈ ઉભો રહ્યો. અર્જુનને અતિ વિસ્મય પામેલો જોઈ તે દિવ્ય પુરૂષ વિનયથી બોલ્યો—"ભદ્ર, તારૂં પરાક્રમ જોવાને મેં આ માયા રચી હતી. તારા અદ્‌ભુત પરાક્રમથી હું સંતુષ્ટ થયો છું. તારી જે ઈચ્છા હોય તે માગી લે. હું વિશાલાક્ષનો ચંદ્રશેખર નામે પુત્ર છું. મારી પાસે ઘણી વિદ્યાઓ સાધ્ય છે. શત્રુએ પીડેલા મારા એક મિત્રના કામ માટે હું તારી પાસે આવ્યો છું."

તેનાં આવાં વચન સાંભળી અર્જુને કહ્યું, "ચંદ્રશેખર, જ્યારે મારે જરૂર પડશે, ત્યારે હું તમારા વરદાનનો ઉપયોગ કરીશ. પરંતુ તમારે મારી શી સહાય લેવી છે? તે કહો."

અર્જુનનાં આવા ઉદાર વચનો સાંભળી ચંદ્રશેખર પ્રમુદિતવદને બોલ્યો—"મહાવીર, અહિંથી નજીક વૈતાઢ્યપર્વત ઉપર રથનુપૂર નામે નગર છે. તે નગરમાં વિદ્યુત્પ્રભ નામે એક પરાક્રમી રાજા થઇ ગયો છે. તે રાજાને ઇંદ્ર અને વિદ્યુન્માલી નામે બે પુત્રો થયા. રાજા વિદ્યુત્પ્રભે ઇંદ્રને રાજ્યપદ અને વિદ્યુન્માલીને યુવરાજપદ આપી આ સંસારથી વિરક્ત થઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. સંયમના ઉત્તમ માર્ગને સાધી તે પવિત્ર રાજા મોક્ષ માર્ગનો અધિકારી થયો. તે પછી ઇંદ્ર અને વિદ્યુન્માલી બંને ભાઇઓ રથનુપૂર નગરનું રાજ્ય ચલાવવા લાગ્યા. નીતિમાન્ ઇંદ્રે પોતાના રાજ્યમાં ઇંદ્રના જેવી સંપત્તિ વધારી. તેની સંપત્તિને વધતી જોઈ લોકો તેને ઇંદ્રતુલ્ય ગણવા લાગ્યા. ઇંદ્રે પોતાના રાજ્યનો કારભાર

પોતાના ભાઈ વિદ્યુન્માલીને સોંપી દીધો. રાજાની આ કૃપાનો લાભ લઈ વિદ્યુન્માલી ઉદ્ધત થઈ દુષ્કર્મ કરવા લાગ્યો. તેણે પ્રજાની સુંદર સ્ત્રીઓનું હરણ કરી તેમની લાજ લુંટવા માંડી. અને તે નગરવાસીઓને પણ ભારે દુઃખ આપવા લાગ્યો. વિદ્યુન્માલીનો આવો ભારે જુલમ જોઈ પ્રજાએ રાજા ઇંદ્રની પાસે ફરીયાદ કરી. લોકોની ફરીયાદ સાંભળી ઇંદ્રે વિદ્યુન્માલીને એકાંતે બોલાવી અનીતિ ન કરવાની શિખામણ આપી, તથાપિ દુર્મદ અને વિષયલુબ્ધ વિદ્યુન્માલીએ તેની શિખામણ માની નહિં, પણ ઉલટો તે ઇંદ્ર ઉપર કોપાતુર થઈ નગરની બાહેર નીકળ્યો. નગર બાહેર નીકળી તેણે એવો વિચાર કર્યો કે, " કોઈપણ ઉપાયથી ઇંદ્રને મારી નાખવો " પછી કપટી વિદ્યુન્માલી સુવર્ણપુરના રહેવાસી અને ખરદૂષણના વંશમા ઉત્પન્ન થયેલા નિવાતકવચ નામના રાક્ષસોની સાથે મળ્યો અને તેમની મૈત્રી કરી એ રાક્ષસો યમરાજથી પણ નિર્દય છે અને ઘણા બળવાન છે તેમ વળી લોકોમા તેમનો એટલો બધો ત્રાસ છે કે, સર્વ લોકો તેઓને કાળકેતુના નામથી ઓળખે છે. વળી એક તાળવામા અને એક હાથમા, એમ તેઓના બન્નેના બે ભાગમા એકજ ઠેરે સાથે વીંધે તોજ એ મરે તેમ છે, તથા તેમને તળતાલવ પણ કહે છે. દુરાચારી વિદ્યુન્માલી તે રાક્ષસોની મદદ લઈ ઇંદ્રની નગરી ઉપર વારંવાર ઘેરો ઘાલી નિરંતર ભય બતાવે છે. ઇંદ્ર તે બંધુના ભયથી સદા ભયભીત રહે છે. તે હંમેશા પોતાના નગરના દરવાજા બંધ કરી રહ્યા કરે છે.

નગરીની તેં કેવી દશા કરી છે ? ને શત્રુઓના શબરૂપે ભૂમિ ઉપર પડેલા છે. અત્યારે તેમના મસ્તકપર છત્રને બદલે ગીધ પક્ષીઓની છાયા થાય છે. રણભૂમિની રજ તેને ચંદન રૂપેલું છે અને રૂધિર કેશર થયેલું છે. શત્રુઓના શબને તેમની સ્ત્રીઓની જેમ શિવાઓ (શીયાળણીઓ) મળે છે, પછી સુંધે છે અને તે પછી નખથી વિદીર્ણ કરી લાડ કરે છે. જો, આ વિદ્યુન્માળી જેવો મારો બાંધવ ભાઇ તારા વીરબાણથી પ્રાણરહિત થઇ ભૂમિપર પડયો છે તેને જોઇ મને ઘણી પીડા થાય છે પણ આખરે તેણે કુસંગીના સંગનું નઠારૂં ફળ મેળવ્યું છે વીર અર્જુન, જો. આ તેમનું સુવર્ણ ગૃહવાળું સુવર્ણપુર છે. મારો ભાઇ વિદ્યુન્માલી અને કાળકેતુ વગેરે અહિં રહીને મને નિરંતર ઉપદ્રવ કરતા હતા. જુઓ, આ શત્રુઓની સ્ત્રીઓ કેશ મુકીને હૃદય કુટતી રૂવે છે. અને સ્વામીના શબને નિરખી નિરખી કરૂણામય રૂદન કરે છે. બંધુ અર્જુન, આ શોકમય દેખાવ જોવાથી વધારે ખેદ થાય તેવું છે. ચાલો, હવે આપણે સિદ્ધાયતન ઉપર જઇએ. ત્યાં મનને અતિશય આનંદ આપનાર આર્હત **મંદિર** છે. તેનાં દર્શન કરી આત્માને પવિત્ર કરીએ. એ પછી ઇંદ્રે પોતાનું વિમાન સિદ્ધાયતન તરફ હંકાર્યું. વિમાન તે સ્થળે આવી પહોચ્યું, એટલે તેઓ વિમાનમાંથી નીચે ઉતર્યા અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી ત્યાં રહેલા **શાશ્વત તીર્થંકર શ્રી વર્દ્ધમાનપ્રભુને** વંદના કરવા લાગ્યા. આસ્તિક અર્જુને ત્યાં સ્નાન કરી

પવિત્ર થઈ પ્રભુની શાશ્વત પ્રતિમાની પૂજા કરી. પછી કે
દિવસ સુધી એ પવિત્ર ક્રિયા કરવાને અર્જુન તે સ્થળે
કરી રહ્યો હતો. ત્યાં વાસ કરી ઉત્તમ પ્રકારની ભાવના
વીર અર્જુન વિમાનમાં બેસીને ઇંદ્રની રાજધાનીમાં આ
ઇંદ્રની આજ્ઞાથી રથનુપૂર નગરની સર્વ પ્રજાએ અર્જુ
પ્રવેશોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવ્યો હતો. તે પ્રસંગે વિ
પ્રકારના શ્રૃંગારોથી ઇંદ્રરાજાની રાજધાની શણગાર
આવી હતી. પાંડવવીર અર્જુન લોકોની ઉલટભેર વધા
અંગીકાર કરતો રાજદ્વારમાં આવ્યો. ઇંદ્રની રાણીએ
પ્રવેશ કરતાં અર્જુનની આરતિ ઉતારી હતી. અને
ચપળનેત્રા સ્ત્રીઓએ તેની સ્તુતિ કરી હતી. ઇંદ્રે અર્જુ
સિંહાસનપર બેસાડયો. પછી વારાંગનાઓએ નૃત્ય ગી
આરંભ કરી તેને પ્રસન્ન કર્યો હતો.

વીર અર્જુન ઇંદ્રરાજાના આગ્રહથી કેટલાક દિવસ
તે રાજધાનીમાં રહ્યો હતો. "ઇંદ્રે અર્જુન પોતાના પુ
જ્યેષ્ટ પુત્ર સમાન છે." એવી સર્વ સ્થળે આણ
જાહેર કર્યું હતું.

અર્જુન ત્યાં રહી ઇંદ્રના પુત્રોની સાથે પોતાના
ભાઇઓની જેમ વર્ત્તતો હતો. અને તેમને અનેક પ્ર
આનંદ પમાડતો હતો. કોઈવાર અર્જુન નગરમાં ફરવા
જતો, ત્યારે નગરની સ્ત્રીઓ તેના સુંદર રૂપને જોઈને મો
થતી હતી. અને કામાતુર બની જતી હતી. તથાપિ જિતે

અર્જુન તેઓની ઇચ્છા કરતો નહોતો. કેટલીક કામાતુર રમણીઓ તો તેની પાસે આવી પ્રાર્થના કરતી કે ભદ્ર, 'તું અમારો સ્વામી થા.' પણ અર્જુન તે વાતનો અનાદર કરતો અને પોતાના પ્રિય બંધુઓના દુઃખની ચિંતા કરતો હતો. તે નગરના વાસી ચિત્રાંગદ, વિચિત્રાંગ અને ચિત્રસેન વગેરે એકસો ખેચરો અર્જુનને જોવા સારૂ આવ્યા હતા અને તેઓએ અર્જુનની ધનુર્વિદ્યાની પ્રવિણતા જોઇ તેને પોતાનો ગુરૂ થવાની પ્રાર્થના કરી હતી. પછી વીર અર્જુને તેઓને પોતાની ધનુર્વિદ્યા શીખવી હતી. ધનુર્વિદ્યામાં પ્રવીણ થયેલા ખેચરોએ અર્જુનને ગુરૂદક્ષિણામાં પોતાનું સર્વસ્વ આપવા માંડયું, ત્યારે અર્જુને અતિ આગ્રહથી તેમને નિવાર્યા હતા. અર્જુનનો આવો આગ્રહ જોઇ તે ખેચરોએ નિશ્ચય કર્યો હતો કે, જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે અર્જુનને ગુરૂદક્ષિણામાં પ્રાણદાન કરવું. આથી અર્જુન અને ખેચરોની વચ્ચે ગાઢ મૈત્રી બંધાઇ હતી. સંગીતમાં પ્રવીણ એવા ચિત્રાંગદ ગંધર્વે સંગીતવડે અર્જુનની આરાધના કરી, તેથી તે ચિત્રાંગદની ઉપર અર્જુનની વિશેષ પ્રીતિ થઇ હતી.

વીર અર્જુન આ પ્રમાણે ઘણું મિત્રબળ વધારી ઈંદ્રના રાજ્યમાં કેટલાક દિવસ સુધી રહ્યો હતો. એક વખતે તેને પોતાના બંધુઓનું સ્મરણ થઈ આવતાં તેનું હૃદય ઉત્સુક થઇ ગયું. તત્કાલ તેણે પોતાના બંધુઓની પાસે જવાને ઇંદ્રની આજ્ઞા માગી. ઇંદ્ર અર્જુનના પ્રેમમાં એટલો બધો બંધાઇ

કુંતીએ અર્જુનના મસ્તકપર ચંદના સરખો શીતળ કર ફેરવી તેને આનંદના અશ્રુથી સ્નાન કરાવ્યું. અને બંને હાથે તેને હૃદયમાં ચાંપી તેના મસ્તકને પ્રેમથી વારંવાર સુંઘવા માંડયું. પછી અર્જુને પોતાના જ્યેષ્ઠબંધુ યુધિષ્ઠિરને અને ભીમને નમસ્કાર કર્યો. નકુળ અને સહદેવે અર્જુનને પ્રણામ કર્યા. પાંડવકુટુંબ પરસ્પર મળી આનંદસાગરમા તરવા લાગ્યું. પછી પાર્થની આજ્ઞા લઇ ખેચરો યુધિષ્ઠિરરાજાને નમસ્કાર કરી પગે લાગ્યા. પતિપ્રેમી દ્રુપદનંદિની લજ્જાનો ત્યાગ કરી પોતાના વિજયીપતિને વારંવાર નિરખતી હતી. પછી યુધિષ્ઠિરે ખેચરોની સાથે કેટલોએક વાર્તાલાપ કર્યો. અને તેમને વિશ્રાંતી આપી કહ્યું કે, "પ્રિય વિદ્યાધરો, જ્યારે અમે સ્મરણ કરીએ, ત્યારે તમે આવજો." આ પ્રમાણે કહી તેમને પ્રીતિપૂર્વક વિદાય કર્યા હતા.

વિદ્યાધરો વિદાય થયા પછી પોતાના પ્રેમી બંધુઓની પાસે વીર અર્જુને પોતાનો બધો વૃત્તાંત અથથી તે ઇતિ સુધી કહી સંભળાવ્યો. જે સાભળી તેઓ ઘણો આનંદ પામ્યા અને તેમણે અર્જુનને ધન્યવદ આપ્યો હતો.

પ્રિય વાચનાર, આ પ્રસંગમાથી જે બોધ લેવા યોગ્ય હોય, તેનો તું પોતેજ વિચાર કરી લેજે. પ્રતાપી પાંડવોના ચરિત્રમાં પદે પદે બોધ રહેલો છે. એવા ધર્મવીરોનું ચરિત્ર જગતને બોધનીયજ છે. વીર અર્જુન પોતાના કુટુંબનો ઉદ્ધાર કરવાને ઇંદ્રકીલ પર્વત ઉપર પોતાની પૂર્વવિદ્યાનું આવર્ત્તન

અને પ્રત્યુપકારની નીતિ પૂર્વકાળે સારી રીતે પ્રકાશિત થતી હતી. દરેક આર્યપુત્ર ઉપકારનો બદલો આપવાની ઈચ્છા રાખતો અને જ્યાં સુધી પ્રત્યુપકાર ન થયો હોય, ત્યાં સુધી પોતાના આત્માને અસંતુષ્ટ માનતો હતો.

આજકાલ એ નીતિનું પ્રવર્તન જોઈએ તેવું થતું નથી. ઉપકારનો પ્રત્યુપકાર કરવાને બદલે અપકાર કરનારા ઘણાં અધમ જનો ઉભા થાય છે. કદિ કોઈ કુલીન હોય તો અપકાર નથી કરતો, પણ પ્રત્યુપકાર કરવાની ઉમદી ઈચ્છા ધારણ કરનારો ભાગ્યેજ નીકળે છે. બીજાના ઉપકારને ભુલી જનારા ઘણા મનુષ્યો જોવામાં આવે છે. તેમણે આ અર્જુનનું ચરિત્ર મનન કરી વિચાર કરવો જોઈએ અને અર્જુનના તથા ઈંદ્રરાજાના જેવા ઉત્તમ ગુણને અનુસરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

પ્રકરણ ૬૫ મું.

કમળનું ફુલ.

એક ભયંકર સરિતા ધુધવાટ કરતી ચાલી જાય છે નદીનું પૂર પરિપૂર્ણ છે, તેના અગાધ જળમાં વિવિધ પ્રકારના જળજંતુઓ ફરી રહ્યાં છે, તેના તીર ઉપર એક કુટુંબ શોકાતુર થઈ રહેલું છે, કુટુંબનો નાયક સર્વને ધીરજ આપે

કુટુંબમાં સામેલ હતી, તે વખતે મારી સગર્ભા સ્થિતિ થઈ હતી. આપની આજ્ઞાથી જ્યારે હું મારા માતૃગૃહમાં ગઈ, ત્યાં મારા ઉદરમાંથી આ કુમારનો જન્મ થયો છે. એ તમારા પરાક્રમી બંધુનો પુત્ર છે.

તે સ્રીનાં આ વચન સાંભળી તે કુટુંબપતિ અતિશય આનંદ પામી ગયો, અને તેણે તે કુમારને ઉત્સંગમાં લઈ પોતાના હૃદય સાથે દાબ્યો અને તેના કોમળ મુખ ઉપર ચુંબન કરવા માંડયું.

પ્રિય જ્ઞાનાભિલાષી વાચકવૃંદ, આ વાર્ત્તાના પ્રસંગને માટે તમારા હૃદયમાં જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ હશે, તો તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે, તે સાવધાન થઈને મનન કરજો.

સદ્ગુણી ગુરૂભક્તા દ્રૌપદી અર્જુનને મળ્યા પછી વિશેષ હર્ષિત થઈ હતી, પાતાના પતિ અર્જુનના વનવાસના વિજયની વાર્તા સાંભળી એ વિદુષીબાળા વનવાસના દુઃખોને ભુલી ગઈ હતી. એક વખતે દ્રૌપદી ગંધમાદન પર્વતના આશ્રમ સ્થાનમાં બેઠી હતી, તેવામાં એક કમળનું પુષ્પ પવનથી ઉડીને તેના ઉત્સંગમાં આવી પડયું. સુંદર પાંખડીવાળું અને સુગંધથી મનોહર એ કમળનું પુષ્પ જોઇ પાંડવરમણી હૃદયમાં અત્યંત પ્રસન્ન થઇ અને તે પદ્મની મનોહર શોભા નિરખવા લાગી. આ વખતે તે સ્થળે પાંડવો બેઠા હતા, દ્રૌપદીના હાથમાં કમળનું પુષ્પ જોઇ તેઓ તેણીના મુખની સાથે સરખાવવાની ભાવના ભાવતા હતા. કમળમાં પરાગ છે અને

વીરે કુટુંબ ઉભું હતું, તે યુધિષ્ઠિરનું કુટુંબ હતું, તે ભયંકર નદીને ઉતરી આગળ જવા વિચાર કરતું હતું, પણ એ દુસ્તર નદી તેમનાથી ઉલ્લંઘન કરી શકાય તેવી ન હતી, આ વખતે તે કુટુંબ માંહેલા જે એક પુરૂષે વિદ્યાનું બળ લેવા વિચાર કર્યો હતો. તે અર્જુન હતો, પણ આવા સામાન્ય કાર્યમાં વિદ્યાનો ઉપયોગ ન કરવો, એમ જે કુટુંબપતિએ કહ્યું હતું, તે કહેનાર યુધિષ્ઠિર હતો. પછી કુટુંબનાયક યુધિષ્ઠિરે જે ઈષ્ટનું સ્મરણ કર્યું હતું, તેના સ્મરણમાત્રથી હેડંબા ત્યાં આવી હાજર થઈ હતી, તેની સાથે જે કુમાર હતો, તે તેના પતિ ભીમસેનનો પુત્ર હતો. હેડંબા સગર્ભા થઈને પોતાના ભાઈ હેડંબના વનમાં ગઈ હતી. ત્યાં તેણે એક સુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો. ભીમસેનના પુત્રને જોઈને પાંડવોના મનમાં સ્વાભાવિક રીતે સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો હતો. જે વાત પ્રથમ દર્શાવવામાં આવેલી છે. ભીમનો પુત્ર તેના મામાના સ્થાનમાં રહી સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ બની ગયો હતો. તેને બાલ્યવયમાંથીજ સર્વ પ્રકારની કેળવણી આપી હતી. તેની સુજ્ઞ અને ધાર્મિક માતાએ એ કુમારનું નામ ઘટોત્કચ પાડયું હતું. તે કેટલીએક કળાઓ શીખ્યો હતો અને કેટલીએક કળા શીખતો હતો. જ્યારે હેડંબાએ 'આ પુત્ર તમારા ભાઈ ભીમસેનનો છે' એમ કહ્યું ત્યારથી પાંડવો તેને અતિ પ્રેમથી રમાડતા હતા.

હેડંબા પ્રગટ થયા પછી યુધિષ્ઠિરે તેને તે નદી ઉતરવા-

તેણીને ધ્યાનાવસ્થામાંથી જાગ્રત કરી. શિકારી પ્રાણીઓ પછી જળપાન કરી પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયાં. દ્રૌપદી પોતાના પાંચે પતિઓને જોઇ અતિ આનંદ પામી અને ધર્મના પ્રભાવને હૃદયથી પ્રશંસવા લાગી. પાંડવકુટુંબ સ્વસ્થ થઇ શાંતિસુખને અનુભવવા લાગ્યું અને પરસ્પર પ્રેમમય દૃષ્ટિએ અવલોકવા લાગ્યું. પુત્રના દર્શનથી જેનું હૃદય પ્રફુલ્લિત થયેલું છે, એવી કુંતીએ પોતાના પુત્રની દિવ્યકથા દેવતાને પુછી એટલે તે દેવતા પ્રફુલ્લિતવદને કહેવા લાગ્યો—"હે કલ્યાણી, એક વાર પહેલા ઇંદ્ર પોતાના વિમાનમાં બેશી કેવળીમુનિને વંદના કરવા આકાશમાર્ગે જતા હતા ત્યારે તે વિમાન આ સ્થળે આવ્યું. એટલે તેની ગતિ મંદ થઇ ગઇ. વિમાનના વેગની ગતિ તત્કાળ મંદ થવાથી ઇંદ્રને કોપ ઉત્પન્ન થયો. અરે! કયા મુર્ખ પુરૂષે મારા વિમાનની ગતિ મંદ કરી? જો તે મારી દૃષ્ટિએ પડશે તો હું તેના મસ્તક ઉપર વજ્રનો પ્રહાર કરીશ" આ પ્રમાણે કહી તેણે પોતાના હાથમાં વજ્ર લીધું અને આસપાસ ચારે તરફ જોવા માંડ્યું; પણ કોઇ પુરૂષ તેના જોવામાં આવ્યો નહિ. ક્ષણવારે નીચે દૃષ્ટિ કરી ત્યાં તમો બંને કાયોત્સર્ગે રહેલા તેના જોવામાં આવ્યા. નિરૂપાધિ સમાધિમાં રહેલા તમોને સાક્ષાત જોઇ ઇંદ્રના હૃદયમાં આનંદ ઉત્પન્ન થયો. અને તેણે પ્રસન્ન દૃષ્ટિથી મને કહ્યું "વત્સ, આ પવિત્ર રમણીઓ પુત્ર અને પતિના વિયોગથી દુઃખી થઇ આ સમાધિસ્થાને રહેલી છે. તેમના સમાધિના પ્રભાવથી આ વિમાનની ગતિ

નાગેંદ્ર, 'આ પાંડુ પુત્રો છે' એમ જાણશે તો તેમનો અતિ સત્કાર કરશે."

માતા કુંતી, આ પ્રમાણે મારા સ્વામી ઇંદ્રની આજ્ઞા થવાથી હું પાતાળમાં નાગેંદ્રના સ્થાનમાં ગયો. તે વખતે દ૯ નાગપાશથી બંધાએલા લજ્જિત થઇ અધોમુખ કરી બેઠેલા અને શોકાશ્રુથી નેત્ર ભરતા તમારા પુત્રો મારા જોવામાં આવ્યા. તે સમયે નાગરક્ષકોએ નાગરાજને કહ્યું કે, "દેવ, આ કોઇ મનુષ્યોએ આપણા સરોવરનું મથન કરેલું છે. તેમણે પાદાની જેમ સરોવરનું જળ ડોળી નાંખી ઘણા કમળપુષ્પોને મૂળથી ઉખેડી નાંખ્યા છે." રક્ષકોની આ પ્રાર્થના સાંભળી નાગેંદ્રે પાંડવોની સામે જોયું. તેમને જોતાંજ તે સ્તબ્ધ થઇ ગયો અને તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "આવા બળવાન્ પુરૂષો કોણ હશે?" આ વખતે હું લાગ જોઇને બોલ્યો—"નાગેંદ્ર, તમે આ પુરૂષોને માટે કાંઇ વિચાર કરશો નહીં. ત્રણે લોકમાં જેમની કીર્તિ પ્રખ્યાત છે, તે આ પાંડવો છે. તેઓમાંથી કોઇએ તમારો અપરાધ કર્યો નથી, એવું જાણી અમારા સ્વામી ઇંદ્રે તેમને બંધનમુક્ત કરવા માટે તમારી પાસે મને મોકલ્યો છે આ તમારા સેવકોએ દુષ્ટબુદ્ધિથી માત્ર જળક્રીડા કરનારા આ આયુધરહિત પાંડવોને કપટથી બાંધી લીધા છે. આ પરાક્રમી પાંડવોને માટે યોગ્ય કર્ત્તવ્ય શું છે? એ કર્ત્તવ્ય તમે પોતે જાણો છો." મારા આ વચન સાંભળી સંતુષ્ટ થયેલા નાગેંદ્રે તરત તમારા

નાગેંદ્ર, 'આ પાંડુ પુત્રો છે' એમ જાણીને તો તેમનો અતિ સત્કાર કરશે."

માતા કુંતી, આ પ્રમાણે મારા સ્વામી ઈંદ્રની આજ્ઞા થવાથી હું પાતાળમાં નાગેંદ્રના સ્થાનમાં ગયો. તે વખતે દૃઢ નાગપાશથી બંધાએલા લજ્જિત થઈ અધોમુખ કરી બેઠેલા અને શોકાશ્રુથી નેત્ર ભરતા તમારા પુત્રો મારા જોવામાં આવ્યા. તે સમયે નાગરક્ષકોએ નાગરાજને કહ્યું કે, "દેવ, આ કોઈ મનુષ્યોએ આપણા સરોવરનું મથન કરેલું છે. તેમણે પાડાની જેમ સરોવરનું જળ ડોળી નાંખી ઘણા કમળપુષ્પોને મૂળથી ઉખેડી નાંખ્યા છે." રક્ષકોની આ પ્રાર્થના સાંભળી નાગેંદ્રે પાંડવોની સામે જોયું. તેમને જોતાંજ તે સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, "આવા બળવાન્ પુરૂષો કોણ હશે?" આ વખતે હું લાગ જોઈને બોલ્યો—"નાગેંદ્ર, તમે આ પુરૂષોને માટે કાંઈ વિચાર કરશો નહી. ત્રણે લોકમાં જેમની કીર્ત્તિ પ્રખ્યાત છે, તે આ પાંડવો છે. તેઓમાંથી કોઈએ તમારો અપરાધ કર્યો નથી, એવું જાણી અમારા સ્વામી ઈંદ્રે તેમને બંધનમુક્ત કરવા માટે તમારી પાસે મને મોકલ્યો છે. આ તમારા સેવકોએ દુષ્ટબુદ્ધિથી માત્ર જળક્રીડા કરનારા આ આયુધરહિત પાંડવોને કપટથી બાંધી લીધા છે. આ પરાક્રમી પાંડવોને માટે યોગ્ય કર્ત્તવ્ય શું છે એ કર્ત્તવ્ય તમે પોતે જાણો છો." મારા આ વચન સાંભળી સંતુષ્ટ થયેલા નાગેંદ્રે તરત

પુત્રોને પાશબંધનમાંથી મુક્ત કર્યા અને પોતાના અરધાં બીજાં આસન ઉપર બેસાડી તેમનો ભારે સત્કાર કર્યો. [illegible] તેમને બાંધીને લાવ્યા હતા, તેમને નારદે અપમાન કરી [illegible] મુક્ત [illegible] નારદે કે 'આ યુધિષ્ઠિર, આ અર્જુન, આ ભીમ' એમ અનુક્રમે [illegible] ઓળખી યુધિષ્ઠિરને પ્રેમથી આલિંગન કરી કહ્યું – " [illegible] યુધિષ્ઠિર રાજા, [illegible] તમારો અપરાધ કર્યો છે, તે તમે ક્ષમા કરજો. [illegible]

નાગેંદ્રનાં આ વચનો સાંભળી ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર વિનયથી બોલ્યો—નાગપતિ, તમારો પ્રેમ અને સત્કાર જોઈ અમે પ્રસન્ન થયા છીએ. હાલ અમારાથી અહિં વાસ થઈ શકે તેમ નથી. કારણકે, અમારી માતા કુંતી અને પત્ની દ્રૌપદી અમારા વિયોગથી દુઃખી થઈ પ્રાણસંકટમાં પડ્યાં હશે. જ્યારે તેઓ અમને જીવતા જોશે, ત્યારે તેમના હૃદયને શાંતિ મળશે. માટે તમે કોઈ પણ ઉપાયે અમોને સત્વર વહેલા વિદાય કરો. યુધિષ્ઠિરનો આવો આગ્રહ જોઇ નાગપતિએ તેમનો સત્કાર કરી વિદાય કર્યા અને પોતે ઘણે દૂર તેમને વળાવવાને પાછળ આવ્યો. આ વખતે દયાળુ યુધિષ્ઠિરે નાગરાજને કહ્યું—"પાતાળપતિ, આપની પાસે એક મારી વિનતિ છે. તમોએ સરોવરના રક્ષકોને અમારે માટે દૂર કર્યા છે, તેમને કૃપા કરી પાછા તમારી સેવામા રાખો અમારા નિમિત્તે તેઓને કષ્ટ થાય, તે યોગ્ય ન કહેવાય " યુધિષ્ઠિરની આ વાણી સાંભળી નાગદેવ બોલ્યો—"ધર્મરાજ, એ રક્ષકોમા ચંદ્રચૂડ મુખ્ય છે. જ્યારે ભારતમાં કર્ણ અને અર્જુનનું યુદ્ધ થશે, તે વખતે તેઓ અર્જુનને સહાય કરશે. ત્યારપછી તેઓને હું મારી સેવામા રાખીશ." નાગરાજનાં આ વચનો યુધિષ્ઠિરે માન્ય કર્યા. પછી યુધિષ્ઠિર નાગપતિને પ્રણામ કરી ત્યાંથી વિદાય થયા. હે દેવી, પછી તમારા પુણ્યના પ્રભાવે ઇંદ્રની આજ્ઞાથી આ તમારા પાંચ પુત્રોને લઈ હુ અહિં આવ્યો છું. આટલું કામ તો મેં ઇંદ્રની આજ્ઞાથી કર્યું છે. હવે હું પોતે તમારો

વચન સાંભળી તમારા બંધુ દુર્યોધને ક્રોધથી આજ્ઞા કરી કે, આપણી સેનાને લઈને ત્યાં જાઓ અને તે રક્ષકોનો વધ કરી તે મહેલ આપણે કબજે કરો. તમારા બંધુની આજ્ઞાથી તે દૂત મોટી સેના લઈ ત્યાં ગયો અને તેણે રક્ષકોનો નિગ્રહ કરી તે સુંદર મહેલ સ્વાધીન કરી લીધો. પછી તમારા બંધુએ આવી તે મહેલમા વાસ કર્યો. ઈંદ્ર જેમ નંદન વનમાં ક્રીડા કરે, તેમ તમારા બંધુએ તે મહેલમાં રહી વનની અંદર ક્રીડા કરવા માંડી. કોઇવાર તે પોતાના પરિવાર સાથે પર્વત ઉપર જઈ વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરતા અને કોઇવાર જળાશયમાં જઇ જલક્રીડા કરતા હતા. કેવળ ક્રીડા કરીને તે શાંત થયા નહીં, પણ તે વનમા કેટલાએક પ્રદેશોને તેમણે ભાગ ફોડ કરી બગાડી નાખ્યા હતા.

એક વખતે તમારા બંધુ પરિવાર સાથે તે સુંદર મહેલમા બેઠા હતા, તેવામા આકાશ માર્ગે હજારો વિમાનો આવી ચડયાં. તે વિમાનોમા હજારોગમે સુભટો બેઠેલા હતા અને તેઓ ભયંકર ગર્જના કરતા હતા. તેઓએ નીચે આવી તમારા બંધુના સૈનિકોને કહ્યુ, “ અરે સૈનિકો, અનીતિને માર્ગે ચાલનારો તમારો સ્વામી દુર્યોધન ક્યાં છે? તેને ખબર આપો કે, આ વનનો સ્વામી ચિત્રાંગદ તેની શોધ કરે છે. અને તેને પકડવાને માટે આ વિદ્યાધરોની મોટી સેના આવેલી છે.” તેઓના આવા વચનો સાંભળી અને તેમની મોટી સેના જોઈ તમારા બંધુ, કર્ણ અને બીજા કૌરવો ક્ષોભ પામી ગયા.

કર્યા હતા. પણ પાછળથી વિદ્યાધરો લાગ જોઈ તેની ઉપર ધસી આવ્યા અને શ્વાન જેમ વરાહને ઘેરી લે, તેમ તેમણે તમારા ભાઈ દુર્યોધનને ઘેરી લીધા. પછી તેઓએ અતિ પરાક્રમ કરી દુર્યોધનને અંકુશહિત પકડી બાંધી લીધા અને તેમના પગમાં લોહ મુંખલાવાળી બેડી નાંખી જય કર્યો. આ પ્રમાણે તેમને કેદ કરી વિદ્યાધરપતિ તે મહેલમાં રહ્યો છે. પછી તેણે અનુચરોને મોકલી હસ્તિનાપુરની રાજ્યલક્ષ્મી હરણ કરી લીધી. આ વખતે પતિની પીડા જાણી હૃદયમાં ખેદ પામી હું રાજધાનીમાંથી બાહેર નીકળી રણભૂમિમાં આવી. મેં તમારા બંધુના ઘણા મિત્રોને તેમને છોડાવી લાવવા વિનતી કરી, પણ તેઓ બધા લજ્જાથી નીચું મુખ કરી ઉભા થઇ રહ્યા. વળી કોઈ કોઇવાર તે વિદ્યાધરપતિ વિદ્યાધરોમાં તમારા બંધુ દુર્યોધનને બંધન સાથે લાવી સર્વની સમક્ષ કહે છે કે, "જેઓ આ દુર્યોધનના ખરેખરા મિત્રો કે સંબંધીઓ હોય તેઓ આવી તેને છોડાવો." આ દેખાવથી મારા હૃદયમાં ભારે શોક ઉત્પન્ન થાય છે તમારા બંધુઓના મિત્રો તથા સંબંધીઓ માંહેથી કોઇપણ તેને છોડાવવાને સમર્થ થઇ શકતું નથી

આ વખતે દુર્યોધનના બંધનથી હૃદયમાં ખેદ પામી અને ધૃતરાષ્ટ્રને રાજ્ય સોંપી ભીષ્મપિતા, દ્રોણાચાર્ય અને કૃપાચાર્ય આ દ્વૈતવનમાં આવેલા છે. હું રાજધાનીમાંથી બાહેર નીકળી પતિના બંધનથી દુઃખ પામતી તેમની પાસે

રાખ્યો હતો. મોટાભાઈની આજ્ઞા શિરોવંદ્ય છે, એવું જાણી હું તે વખતે ગમ ખાઈ ગયો હતો. હવે આ વખતે શત્રુઓ વિપત્તિમાં સંપડાયા છે, તેમને વિપત્તિમુક્ત કરવા આર્ય યુધિષ્ઠિર આજ્ઞા કરશે તો એથી આપણું શું શ્રેય થવાનું છે. હું એમ ધારૂં છું કે, હમણા ઉદાસીન વૃત્તિવાળા ધર્મરાજ શત્રુઓને મુક્ત કરવાની આજ્ઞા આપશે નહિં, કારણ કે, દુર્યોધન જે ઈરાદાથી આ દ્વૈતવનમાં આવ્યો છે, તે ઈરાદો આપણો પ્રિયંવદ યુધિષ્ઠિરને નિવેદન કરી ગયો છે. તે વાત તેઓ સંભાર્યા વગર રહેશે નહિં." ભીમસેને આવા વચનો કહ્યાં, તોપણ અપકારને બદલે ઉપકાર કરવાના સ્વભાવવાળા યુધિષ્ઠિરે ભાનુમતીને કહ્યું; "વત્સે, નિશ્ચિંત થા. હું મારા ભાઈને છોડાવીશ, એ વાત નિઃસંશય જાણજે. તેણે જમે તેવો અપરાધ કર્યો છે, તોપણ તે મારો બંધુ છે. તેને બંધન થયું, એ જાણી મને ઘણો કલેશ થાય છે." આ પ્રમાણે ભાનુમતીને આશ્વાસન આપી આર્ય યુધિષ્ઠિરે ભીમસેન અને દ્રૌપદીના દેખતા અર્જુનને કહ્યું—"ભાઈ અર્જુન, કોઈ દુષ્ટ ખેચરે આપણા ભાઈ દુર્યોધનને બાંધી લીધો છે, તેને સત્વર જઈ છોડાવ." યુધિષ્ઠિરની આવી આજ્ઞા થતાં ભીમસેન ગંભીરતાથી બોલ્યો—"આર્ય, તમે આ શું કહો છો, આપણું અપ્રિય જુઓ છો કે શું ? દૈવે આપણું હિત કર્યું તે પણ તમે સહન કરી શકતા નથી ? ઝેર આપ્યું, જળમાં ડુબાડ્યા અને કપટ જુગારથી પ્રિયાને છતી સભા વચ્ચે કેશ પકડ્યા ઈત્યાદિ એ લોકોએ આપણો અનેક પ્રકારે અપકાર કર્યો છે,

પાસે મોકલ્યો. ચંદ્રશેખર મોટું સૈન્ય લઈ વિમાનમાં બેશી ખેચરોની મોટી સેના સાથે અર્જુન પાસે આવી હાજર થયો, અને તેણે અર્જુનને નમસ્કાર કર્યો, એટલામાં તો વિદ્યાધરોના હજારો વિમાનો દ્વૈતવનમાંથી તે માર્ગે પસાર થતાં જોવામાં આવ્યાં. અને તેમાં મોટી સેના વચ્ચે બંધનથી કેદ કરેલો દુર્યોધન પણ જોવામાં આવ્યો. તેને જોતાંજ અર્જુન વિદ્યાધરોની સેના લઈ તેમના સામે આવ્યો. અર્જુનના સેનાપતિએ પેલા વિદ્યાધરપતિને કહ્યું " ઉભા રહો, ઉભા રહો. દુર્યોધનનો બંધુ અને તમારો શત્રુ તમારી સામે યુદ્ધ કરવા આવે છે. " આ વચનો ખેચરપતિને વિષ જેવાં અને દુર્યોધનને અમૃતના જેવા લાગ્યાં. તરતજ તે વિદ્યાધરો દુર્યોધનને નહીં છોડવાનો આગ્રહ રાખી અર્જુન અને તેની સેના સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા. પ્રથમ આગળ રહેલી સેનાઓની વચ્ચે યુદ્ધ ચાલ્યું. તે વખતે વીર અર્જુને પોતાની સમીપ શત્રુઓએ બાંધેલા દુર્યોધનને જોયો. દુર્યોધન અર્જુનને જોઈ ખેદ પામી ગયો. તેના મલિન મુખ ઉપર વિશેષ મલિનતા પ્રસરી ગઈ. તેણે હૃદયમાં ચિંતવ્યું કે, " આ વખતે મૃત્યુ આવે તો વધારે સારૂં. આ અર્જુન મને બંધનમાથી છોડાવે, એ મારા હૃદયમાં મર્મને ભેદનારૂં અને મૃત્યુથી પણ અધિક દુઃખદાયક થશે. " આ સમયે ખેચરપતિ ચિત્રાંગદે આવી જોયું, ત્યાં દુર્યોધનની સામેના ભાગમા અર્જુનને ઉભેલો જોયો. અર્જુનને જોતાંજ તેણે આજ્ઞા કરી યુદ્ધ અટકાવ્યું અને પોતે જઈ અર્જુનના

તે કેમ વીસરી ગયા ? " ભીમના આવા વચનો સાંભળી યુધિષ્ઠિર શાંત સ્વરે બોલ્યો—" વત્સ ભીમસેન, નાનાભાઈ ઉપર જો કોઈ આપત્તિ આવે તો તે આપત્તિ મને જ આવી એમ જાણવું. સત્પુરૂષો પોતાના જનો ઉપર આપત્તિ આવેલી જોઈ ઉપેક્ષા કરતા નથી સૂર્ય પ્રતિદિન કમળની આપત્તિ પ્રાતઃકાળે હરણ કરે છે. વળી પોતાના ગોત્રની અહોનિશ રક્ષા કરવી એ કુલીન પુરૂષોનો ધર્મ છે પ્રાચીન ઋષિઓએ ગોત્ર ઘાતી પુરૂષોને અકુલીન કહેલા છે મેઘ પોતાની પાસે રહે નારી વિજળીના અગ્નિને જળની જેમ છોડી ન દેતા સદા તેનું રક્ષણ કરે છે. ચંદ્ર પૂર્ણિમાએ પૂર્ણ કળાવાન થઈ સૂર્યનો અસ્ત જુએ છે, તોપણ જ્યારે અમાવાસ્યાને દિવસે તે ક્ષીણ થઈ પોતાની પાસે આવે છે, ત્યારે સૂર્ય ચંદ્ર ઉપર ઉપકાર કરે છે. દુર્યોધન વગેરે સો કૌરવો અને આપણે પાંચ પાંડવો પરસ્પર વાદ ભલે કરીએ, પણ જો કોઈ પ્રતિપક્ષી ઉભો થાય તો તેની સામા આપણે એકસોને પાંચ બાંધવો છીએ, એમ માનવાનું છે માટે કુળધર્મનો વિચાર કરી અર્જુન દુર્યોધનને બંધમુક્ત કરવા જાય વળી શત્રુ ઉપર ઉપકાર કરવાનો આવો વખત ફરી ક્યાંથી મળશે "

યુધિષ્ઠિરની આવી આજ્ઞા થતા અર્જુન આજ્ઞાધીન થઈ ગયો. તે વખતે અર્જુને એકાંતે એની વિદ્યાદાન પેશા ઇન્દ્ર પતિ ઇંદ્રની પ્રાર્થના કરી. તે સમયે ઇંદ્ર વિદ્યાના બળથી તે વન જની વિદ્યાધરોની મોટી સેના સાથે ચંદ્રશેખરને અર્જુન

પાસે મોકલ્યો. ચંદ્રશેખર મોટું સૈન્ય લઇ વિમાનમાં બેશી ખેચરોની મોટી સેના સાથે અર્જુન પાસે આવી હાજર થયો, અને તેણે અર્જુનને નમસ્કાર કર્યો, એટલામાં તો વિદ્યાધરોના હજારો વિમાનો દ્વૈતવનમાંથી તે માર્ગે પસાર થતાં જોવામાં આવ્યાં. અને તેમાં મોટી સેના વચ્ચે બંધનથી કેદ કરેલો દુર્યોધન પણ જોવામાં આવ્યો. તેને જોતાંજ અર્જુન વિદ્યાધરોની સેના લઇ તેમના સામે આવ્યો. અર્જુનના સેનાપતિએ પેલા વિદ્યાધરપતિને કહ્યું " ઉભા રહો, ઉભા રહો. દુર્યોધનનો બંધુ અને તમારો શત્રુ તમારી સામે યુદ્ધ કરવા આવે છે. " આ વચનો ખેચરપતિને વિષ જેવાં અને દુર્યોધનને અમૃતના જેવા લાગ્યાં. તરતજ તે વિદ્યાધરો દુર્યોધનને નહીં છોડવાનો આગ્રહ રાખી અર્જુન અને તેની સેના સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા. પ્રથમ આગળ રહેલી સેનાઓની વચ્ચે યુદ્ધ ચાલ્યું. તે વખતે વીર અર્જુને પોતાની સમીપ શત્રુઓએ બાંધેલા દુર્યોધનને જોયો. દુર્યોધન અર્જુનને જોઈ ખેદ પામી ગયો. તેના મલિન મુખ ઉપર વિશેષ મલિનતા પ્રસરી ગઈ. તેણે હૃદયમાં ચિંતવ્યું કે, " આ વખતે મૃત્યુ આવે તો વધારે સારૂં. આ અર્જુન મને બંધનમાંથી છોડાવે, એ મારા હૃદયમાં મર્મને ભેદનારૂં અને મૃત્યુથી પણ અધિક દુઃખદાયક થશે. " આ સમયે ખેચરપતિ ચિત્રાંગદે આવી જોયું, ત્યાં દુર્યોધનની સામેના ભાગમાં અર્જુનને ઉભેલો જોયો. અર્જુનને જોતાંજ તેણે આજ્ઞા કરી યુદ્ધ અટકાવ્યું અને પોતે જઈ અર્જુનના

તેઓ અર્જુનને મારશે તો પછી શૂરભક્તિને લઈને તમને ભારે શોક ઉત્પન્ન થશે. માટે તું હમણાંજ તેનો પ્રતીકાર કરવા વિચાર કર." આ પ્રમાણે નારદમુનિ મને કહેતા હતા, તેવામાંજ મારા બે અનુચરોએ આવી ખબર આપ્યા કે, "દ્વૈતવનની અંદર આવેલા આપના કેલિવનમાં દુર્યોધને આવીને બહુ ઉપદ્રવ કર્યો છે. તેણે આપણા મહેલને દબાવી તેમાં ઉતારો કર્યો છે અને ઘણા પ્રકારની ભાંગ-ફોડ કરી છે. સુગંધી પુષ્પોએ પુષ્પિત થયેલા વૃક્ષોને તેણે મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખ્યા છે. અમે તેને અટકાવવા ગયા તોપણ તેણે માન્યું નહીં અને બળાત્કાર કરી આપણા રક્ષકોને મારી કાઢી મુકયા છે. અમે આકાશમાર્ગે ઉડી આપને આ સમાચાર કહેવા આવ્યા છીએ," આ પ્રમાણે પ્રથમ નારદની અને પછી અનુચરોની વાર્તા સાંભળી હું ક્રોધાતુર થઈ તેમની ઉપર ચડી આવ્યો અને મેં તે દુર્યોધનને હરાવી કેદ કર્યો છે આ સમયે અર્જુને કહ્યું, "મિત્ર ચિત્રાંગદ, મારા જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી મારે દુર્યોધનને છોડાવવો છે. દુર્યોધનની સ્ત્રી ભાનુમતિએ ખોળો પાથરી વિનંતિ કરી તેથી દયાળુ ધર્મરાજાએ તેને છોડાવવાની આજ્ઞા કરી છે." આ બધી વાત સાંભળી દુર્યોધનને ઘણીજ શરમ લાગી હતી. તે વખતે તેને મનમાં એવું લાગ્યું કે, આથી મરવું એ દરજ્જે સારૂં છે.

ચિત્રાંગદે અર્જુનને કહ્યું, "વીર કુમાર, તમારા પૂજ્ય બંધુ યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞા મારે શિરસાવંદ્ય છે." પછી તેણે

બંધુસહિત હસ્તિનાપુરમાં મોકલ્યો. દુર્યોધન શ્યામ મુખ કરી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. મરૂદેશમાં વૃષ્ટિનું જળ જેમ સ્થિર રહેતું નથી, તેમ દુર્બુદ્ધિ પુરૂષ ઉપર કરેલો ઉપકાર તેના મનમાં સ્થિર રહેતો નથી. ત્યાર પછી ધર્મરાજાએ ઉપકાર માની ચિત્રાંગદ અને ચંદ્રશેખરને વિદાય કર્યા હતા. પછી પોતે પોતાના કુટુંબ સાથે તે સ્થળે આનંદવાર્ત્તા કરતા રહ્યા હતા.

પ્રિય વાંચનાર, આ રમણીય પ્રસંગમાં તારે જેટલો બોધ લેવાનો હોય, તેટલો લઈ લેજે. અપકારનો બદલો ઉપકાર કરવાનો મહાગુણ આ સ્થળે પ્રાપ્ત થાય તેમ છે. ધર્મવીર યુધિષ્ઠિરની કેવી વિશાળ ઉદારતા! તેનું કેવું ઉપકારી પવિત્ર હૃદય! તેને માટે તારે બહુજ મનન કરવાનું છે. જો તારે તારા મનુષ્ય જીવનને કૃતાર્થ કરવાનું હોય તો તેજ ઉદારતા ગ્રહણ કરી તારા જીવનને ઉજ્વળ બનાવજે. તું એક બીજો પણ મહાન્ ગુણ અવાંતર લાભરૂપે ગ્રહણ કરજે. તે ગુણ અર્જુન અને ભીમસેનની ભ્રાતૃભક્તિનો છે. ભીમસેને દુર્યોધનના અવગુણો સંભારી તેની ઉપર ઉપકાર કરવાની પોતાની અનિચ્છા પ્રગટ કરી હતી, પણ આખરે તેને પોતાના વડિલ બંધુને માન આપવું પડયું હતું અને તેની આજ્ઞાવિરૂદ્ધ વર્ત્તવાને તેણે જરા પણ હીંમત કરી ન હતી. પછી મૌન ધરી બેશી રહ્યો હતો. એજ ગુરૂજનનો મહાન્ વિનય કહેવાય છે. પૂર્વકાળે લઘુજન ગુરૂજનનું એવું માન રાખવાને પ્રવૃત્તિ કરતો

હતો. એવી પ્રવૃત્તિ વર્ત્તમાનકાળે કવચિતજ જોવામાં આવે છે, એજ આપણી અવનતિનું મુખ્ય કારણ છે. તેથી આપણે પૂર્વના એ મહાન્ ગુણને ગ્રહણ કરી ઉન્નતિનો મહાન્ માર્ગ ગ્રહણ કરવો જોઇએ. એના એજ આપણે આર્ય પુત્રો છીએ. જો આપણામાં ગુરૂજનનો વિનય કરવાનો અને અપકારને બદલે ઉપકાર કરવાનો મહાન્ ગુણ સંપાદિત હોય, તો આપણે પૂર્વની ઉન્નતિ કે જાહોજલાલી મેળવવાને પૂર્ણ ભાગ્યવાન્ થઇએ.

—※(◎)※—

પ્રકરણ ૩૭ મું.

ધર્મારાધનનો પ્રભાવ.

એક પ્રચંડ પુરૂષ પીડાતો ગ્રીમળાના ઝાડ નીચે પડયો છે, તેના મુખ ઉપર ભારે ગ્લાનિ પ્રસરી ગઈ છે. હૃદય શોકાનળથી દગ્ધ થયા કરે છે. વારંવાર મુખમાંથી નિશ્વાસ નાંખે છે અને ક્ષણે ક્ષણે ' અરેરે ' એવા પોકાર કર્યા કરે છે. તેના બંને પગમાં ભારે પીડા થાય છે. અનેક સેવકો તેની સેવા માટે હાજર રહ્યા છે. કોઈ તેને પવન નાંખે છે, કોઇ તેના શરીરને પંપાળે છે અને કોઈ તેના પગ ચાંપે છે.

આ વખતે કોઇ બીજો પુરૂષ તેની પાસે આવ્યો. તેની આકૃતિ ભવ્ય અને પ્રચંડ હતી. તેના મુખ ઉપર શૂરવીરતાનું

કહ્યું, "ભીમ, તું સત્ય કહે છે, પણ જો એ કૃત્યા તારી દૃષ્ટિગોચર થશે, તો તું તેનું ખંડન કરી શકીશ; પણ એ રાક્ષસજાતિ અનેક પ્રકારના છળ-કપટને જાણનારી હોઇ અદૃશ્ય રહી ઉપદ્રવ કરે છે. માટે તેને દૂર કરવાનો ઉપાય ધર્મારાધન છે. ધર્મના આરાધનથી કર્મરૂપી દૂતે નાંખેલી વિપત્તિઓ નાશ પામી જાય છે. તેથી આપણે આ વખતે ધર્મારાધન કરવાની જરૂર છે. ધર્મની સહાયથી આપણે સર્વ રીતે નિરાબાધ રહી શકીશું."

યુધિષ્ઠિરના આવા શીખામણના વચન સાંભળી સર્વ પાંડવોએ ધર્મારાધન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેઓ ખાન, પાન અને નિદ્રા વગેરેનો ત્યાગ કરી નિર્જન સ્થાનમાં ગયા. ત્યાં જુદા જુદા બેશી ઇંદ્રિયોને વશ કરી ઉત્કટિકા આસન ઉપર બેઠા અને મનની સ્થિરતા ધારણ કરી સાત દિવસ સુધી પંચપરમેષ્ટીનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. વીરઅર્જુન એક પગે કાયોત્સર્ગધ્યાને રહી નવકારરૂપ મહામંત્રનો જાપ કરવા લાગ્યો. તેની સાથે ભીમસેન, નકુળ, સહદેવ, કુંતી. અને યુધિષ્ઠિર આદરસહિત ધર્મારાધના કરવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે ધર્મક્રિયા કરતાં તેમને છ દિવસ વ્યતીત થઇ ગયા. સાતમે દિવસે કૃત્યાનો ભય થવાનો છે, એવું જાણી શસ્ત્રાસ્ત્ર પાસે રાખી એકાગ્રમને ધર્મધ્યાન કરતા હતા.

આવી સ્થિતિમાં રહી પાંડવકુટુંબ ધ્યાનમાં રક્ત થયું હતું, તેવામાં સાતમે દિવસે ધુમ્રાકાર જેવો ધૂળનો સમુદાય

તેણે પણ ચિંતવ્યું કે "જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરની તૃષા હરે કર્યા પછી હું મારા બંધુઓની વિપત્તિનો પ્રતિકાર કરીશ." એમ હૃદયમાં ચિંતવી ભીમસેને જળપાન કરી એક પત્રના પાત્રમાં જળ લઈ ચાલ્યો. થોડું ચાલ્યા પછી તેની પણ તેવી જ સ્થિતિ થઈ.

જ્યારે ભીમસેનને આવતાં વિલંબ થઈ, એટલે રાજા યુધિષ્ઠિર વધારે ફિકરમાં પડયો. પછી પોતે જાતે સર્વ બંધુઓની તપાસ કરવાને જળાશય તરફ આવ્યો; તે સ્થળે આવી જોયું, ત્યાં પોતાના ચારે બંધુઓ મુર્છિત થઈ પૃથ્વીપર પડેલા તેના જોવામાં આવ્યા. તે જોતાંજ યુધિષ્ઠિરના હૃદયમાં ભારે શોક ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. નેત્રમાંથી અશ્રુધારા વહન થવા માંડી, શોકાતુર યુધિષ્ઠિર આક્રંદ કરતો બોલ્યો–"મારા પ્રિય બંધુઓ, આ તમારી શી દશા થઇ ? તમો મને એક લાને છોડી કેમ ચાલ્યા ગયા ? ચાર સમુદ્રોથી વેષ્ટિત એવી પૃથ્વીના પ્રદેશની જેમ તમે ચાર બંધુઓથી વેષ્ટિત એવો હું શત્રુને અલંઘ્ય હતો. વત્સ ભીમસેન, મારો ત્યાગ કરી તું ભરનિદ્રામાં કેમ સૂતા છે? તારા જેવા પરાક્રમીવીરે આમ કરવું યોગ્ય નથી. હજી તેં તારી ગદાએ કરી દુર્યોધનના ઉરૂનો ભંગ કર્યો નથી અને દુઃશાસનના ઉરસ્થળને ભેદ્યું નથી ! પ્રચંડ એવા હિડંબ, કીર્મીર અને બક જેવાનો નાશ કરનારૂં તારૂં પરાક્રમ કયાં ગયું ? વત્સ અર્જુન, તું મારા પ્રાણની સાથે રહેનાર છતા હું જીવતાં તારી આવી અવસ્થા

તેણે પણ ચિંતવ્યું કે "જ્યેષ્ઠ બંધુ યુધિષ્ઠિરની તૃષા દૂર કર્યા પછી હું મારા બંધુઓની વિપત્તિનો પ્રતિકાર કરીશ." એમ હૃદયમાં ચિંતવી ભીમસેને જળપાન કરી એક પત્રના પાત્રમાં જળ લઈ ચાલ્યો. થોડું ચાલ્યા પછી તેની પણ તેવી જ સ્થિતિ થઈ.

જ્યારે ભીમસેનને આવતાં વિલંબ થઈ, એટલે રાજા યુધિષ્ઠિર વધારે ફિકરમાં પડયો. પછી પોતે જાતે સર્વ બંધુઓની તપાસ કરવાને જળાશય તરફ આવ્યો; તે સ્થળે આવી જોયું, ત્યાં પોતાના ચારે બંધુઓ મુર્છિત થઈ પૃથ્વીપર પડેલા તેના જોવામાં આવ્યા. તે જોતાંજ યુધિષ્ઠિરના હૃદયમાં ભારે શોક ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો નેત્રમાંથી અશ્રુધારા વહન થવા માંડી, શોકાતુર યુધિષ્ઠિર આક્રંદ કરતો બોલ્યો–"મારા પ્રિય બંધુઓ, આ તમારી શી દશા થઇ ? તમો મને એક લાને છોડી કેમ ચાલ્યા ગયા? ચાર સમુદ્રોથી વેષ્ટિત એવી પૃથ્વીના પ્રદેશની જેમ તમે ચાર બંધુઓથી વેષ્ટિત એવો હું શત્રુને અસહ્ય હતો. વત્સ ભીમસેન, મારો ત્યાગ કરી તું ભરનિદ્રામા કેમ સૂતો છે? તારા જેવા પરાક્રમીવીરે આમ કરવું યોગ્ય નથી. હજી તેં તારી ગદાએ કરી દુર્યોધનના ઉરૂનો ભંગ કર્યો નથી અને દુઃશાસનના ઉરસ્થળને ભેદ્યું નથી! પ્રચંડ એવા હેડંબ, કીર્મીર અને બક જેવાનો નાશ કરનારૂં તારૂં પરાક્રમ કયાં ગયું ? વત્સ અર્જુન, તું મારા પ્રાણની સાથે રહેનાર છતાં હું જીવતાં તારી આવી અવસ્થા

કરવા આવે. મેં એક ઉપાય કર્યો છે કે, તે આજથી રાજા દુર્યોધન રાજાનો વૃષકર્પર નામનો એક મોટ મલ્લ હસ્તિનાપુરથી આપણા નગરમાં આવ્યો છે. તેણે અનેક મલ્લયુદ્ધમાં વિજય મેળવ્યો છે. તેની સાથે આપણે બલ્લવને મલ્લયુદ્ધ કરવા પ્રેરીશું. બલ્લવને મલ્લયુદ્ધ કરવાનો અભ્યાસ નથી, તેથી મલ્લયુદ્ધમાં પ્રવીણ એવો વૃષકર્પર તેને હરાવી મારી નાખશે." આ પ્રમાણે મૃદુવચનો કહી વિરાટ રાજાએ સુદેષ્ણાને શાન્ત કરી અંતઃપુરમાં બેસાડી હતી

એક દિવસ વિરાટપતિએ દરબાર ભર્યો ત્યારે દુર્યોધનના રાજમલ્લ વૃષકર્પરને બોલાવ્યો. વૃષકર્પરે કહ્યું. " તમારા રાજ્યમાં જો કોઈ મારી સાથે યુદ્ધ કરે તેવો પુરુષ હોય તો તેને બોલાવો." તે વખતે રાજાએ તે વાત વિચાર ઉપર મુકી. પછી તેણે પાકશાળામાંથી બલ્લવને બોલાવી પુછયું. બલ્લવ—ભીમસેને તે વાત ખુશીથી કબુલ કરી. એટલે રાજાએ બીજે દિવસે મલ્લયુદ્ધ કરવાનો અખાડો તૈયાર કરાવ્યો અને પોતાના સર્વ પરિવારને બોલાવીને નિમંત્ર્યા. રાજા ત્યાં અને ઉમરાવો આવી તે આનંદના મંડપમાં હાજર થયા. મધ્યભાગે આવેલા એક ઉચ્ચ સિંહાસન ઉપર વિરાટપતિ વિરાજમાન થયો. ધર્મ વગેરે પાંડવો ભીમસેનને માટે નિશ્ચિંત થઈ રહ્યા. આવી હાજર થયા ત્યારે સભામંડપ પૂર્ણ રીતે ચીકાર ભરાઈ ગયો. ત્યારે મલ્લ ભીમે ઉત્તમ પોશાક ધારણ કર્યો, ચંદનનો લેપ કરી અને પુષ્પમાળા પહેરી ભાલે સવાદિ અને તિલકાદિ

યોગ્ય લાગે તેમ કર. " તે વખતે તમારો કુમાર ક્રોધના આવેશથી બોલ્યોઃ—" માતા, મને આજ્ઞા આપો. કર્ણ, દ્રોણાચાર્ય અને ભીષ્માદિક સાથે આવેલો દુર્યોધન મારી શી ગણત્રીમાં છે ? હું એકલો છતાં પણ એ સર્વના પરાભવ કરીશ. પણ મારે એક સારથિ જોઈએ. ઉત્તમ પ્રકારના ચાલાક સારથિ વિના યુદ્ધમા જય થઈ શકતો નથી. વિઘ્નને દહન કરનાર અગ્નિ પવન વિના પ્રદીપ્ત થતો નથી." ઉત્તરકુમારની આ ચિંતા જાણી મારી પાસે રહેનારી સૈરંધ્રી દાસીએ કુમારને કહ્યુ " રાજકુમાર, તમારી બ્હેન ઉત્તરાને સંગીત કળા શીખવનાર જે વૃહન્નટ છે, તે સર્વ સારથિઓમાં શિરોમણિ છે. પાંડવોના રાજ્યમા કોટયવધિ અશ્વોને હાંકતો મે તેને જોયો છે. " સૈરંધ્રીના આ વચન સાભળી ઉત્તમકુમારના મનમા શંકા આવી કે, વૃહન્નટ નપુસક છે, તેનાથી એ કાર્ય કેમ થશે ? તથાપિ તેણે સૈરંધ્રીના વચન ઉપરથી વૃહન્નટ—અર્જુનને સારથિ કર્યો પછી પોતાના હથીયારો લઇ ઉત્તરકુમાર એકલો શત્રુઓની સામે યુદ્ધ કરવાને ગયો છે. "

સુદેષ્ણાની આવી વાણી સાંભળી પુત્રવત્સલ વિરાટરાજા યુદ્ધને માટે એકલા ગયેલા પુત્રનો શોક કરવા લાગ્યો. "અરેરે ! ઘણું અનુચિત થયું. કયાં મારો અસહાય પુત્ર ! અને કયા કૌરવોની બળવાન્ સેના ! એ ભયંકર યુદ્ધરૂપી અગ્નિમા મારા કુમારનો અવશ્ય હોમ થઈ ગયો હશે. હવે હું શું કરીશ ? "

આ પ્રમાણે વિરાટરાજાનો અતિ વિલાપ સાંભળી માલિની—સૈરંધ્રી રાજાને ધીરજ આપવાને બોલી—"મહારાજા, જો બૃહન્નટની સહાય હોય તો તમારા કુમારને કોઈ બાતનો ભય નથી." આ વખતે કંકપુરોહિત આવ્યા, અને તેણે રાજાને શોક કરતો જોઈ અને તેનું કારણ જાણીને કહ્યું, "રાજેંદ્ર, જરાપણ ભય રાખશો નહિં. બૃહન્નટ તમારા પુત્રને સહાય કરી વિજય અપાવશે." કંકના વચનથી રાજાના હૃદયમાં વિશેષ ધૈર્ય આવ્યું. આ પ્રમાણે રાજા ધૈર્યનું અવલંબન કરી રહ્યો છે. તથાપિ પુત્રના વિજયમા તે શંકાશીલ થતો હતો. એટલામા એક દૂત દોડતો આવ્યો અને તે ઉત્સાહિત થઈ બોલ્યો—"મહારાજા, આપના રાજકુમાર વિજય મેળવી આવ્યા છે." આ વધામણીની વાણી સાંભળતાંજ રાજાના હૃદયમા હર્ષનો ઉભરો આવી ગયો અને શરીર રો માંચિત થઈ ગયું. તેજ વખતે રાજકુમાર ઉત્તર બૃહન્નટની સાથે આવ્યો અને રાજાના ચરણમા પડ્યો. પુત્રને બેઠો કરી રાજાએ દૃઢાલિંગન કર્યું. અને 'કેવી રીતે વિજય મેળવ્યો?' એ વૃત્તાંત પુછ્યો. ઉત્તરકુમાર અંજલિ જોડી બોલ્યો—"પિતાજી, આ સ્ત્રી વેષધારી બૃહન્નટની પૂરી સહાયથી મેં વિજય મેળવ્યો છે. એ ષંઢ નથી પણ સાક્ષાત્ જયરૂપ વીર પુરૂષ છે." આ વાણી સાંભળતાંજ રાજા અતિ વિસ્મય પામી બોલ્યો "રાજપુત્ર, તે કેવી રીતે બન્યું? તે વિસ્તારથી કહે" કુમાર આનંદ પૂર્વક બોલ્યો—"પિતાજી, કોઇ

મોકલી, તે અર્જુન પાછો સ્ત્રીવેષ પહેરી નાટ્યશાળા તરફ ગયો છે."

રાજકુમારનાં એવાં અમૃત સમાન વચનો સાંભળી વિરાટરાજાનું મુખકમળ પ્રફુલ્લિત થઈ ગયું. પછી તેણે એક અનુચરને નાટ્યશાળામાંથી અર્જુનને પોતાની પાસે બોલાવવા મોકલ્યો. અર્જુન નાટ્યશાળામાંથી આવ્યો એટલે વિરાટપતિ આનંદાશ્રુવર્ષાવતો અને રોમાંચિત થતો તેની સામો ગયો. અને અતિ આનંદના આવેશથી તે સ્ત્રીવેષધારી અર્જુનને ભેટી પડ્યો. "વીર અર્જુન, તમે પાંડવ છો. આવા પરાક્રમી છતાં તમે આવો સ્ત્રીવેષ કેમ ધારણ કર્યો છે ? હવે તમારે સ્ત્રીવેષનો ત્યાગ કરવો જોઈએ." આ પ્રમાણે કહી વિરાટરાજાએ તેનો સ્ત્રીવેષ ઉતારી લીધો અને ઉત્તમ અલંકારવાળો સુંદર પુરૂષનો રાજવેષ પહેરાવી તેને પોતાની સાથે સિંહાસન ઉપર બેસાર્યો. પછી પ્રેમાશ્રુસહિત વિરાટપતિ વિનયથી બોલ્યો— "વીર પુત્ર, સર્વ દિવસ કરતા આજનો દિવસ મારે મંગળમય છે. તારા જેવા વીર પુરૂષનુ આગમન આજે અમૃતમય મુહૂર્ત્તરૂપ થયું છે. હે વીરમણિ, તું કિરીટી છે. તને હવે એ દિવ્ય મૂર્ત્તિથી હું જોઉં છું. આજે તારા આગમનરૂપ અમૃતે કરી તું મારો ઉત્તમ રાજ્યાભિષેક કરે છે. તારા જેવા વિજયી વીરના સ્પર્શથી મારો આખો દેશ શત્રુરહિત થયો છે. આ કંક, વલ્લવ, તંતિપાલ અને ગ્રંથિક જેઓએ વેષ બદલી મારી સેવા કરી છે, તેમનો હું યાવજ્જીવિત ઋણી થયો છું. તેમાં

કેમ કરી શકનાર છે? વળી આજ સભાવનીજ વાત. તેં વિરાટ રાજાની ગાયો હરણ કરી, છતાં તારી પાસેથી કેવળ ગાયોજ પાછી વાળી લીધી એમ નથી, પણ પોતાના બાણોથી તમારા રથોને અને વસ્ત્રોને તે અર્જુને આકર્ષણ કર્યાં હતા, તે સમયે તારું બળ ક્યાં ગયું હતું? નકુળ અને સહદેવ શાંત છે, તે છતાં શત્રુનો અને શત્રુસેનાનો નાશ કરવામાં કેવળ યમતુલ્ય છે. માટે હે દુર્યોધન! તું પાંડવોને વંદન કરી તેમની ભૂમિ પાછી તેમને સમર્પણ કરીશ તોજ તારું કલ્યાણ થશે." પુરોહિતના આવાં કઠોર વચનો સાંભળી દુર્યોધનને ભારે ક્રોધ ચઢી આવ્યો હતો. તે સમયે તેણે કેટલાએક તિરસ્કારના વચનો કહી તે પુરોહિતને ગળે પકડી સભાની બાહેર કાઢી મુકયો હતો.

તે વિદ્વાન અને વક્તા પુરોહિત ત્યાંથી ઉતાવળો દ્વારકામાં આવ્યો હતો. અને તેણે તે બધો વૃત્તાન્ત પાંડવોના સાંભળતાં કૃષ્ણને કહી સંભળાવ્યો હતો. તે સાથે દુર્યોધનની જાહોજલાલી અને તેની ઉત્તમ પ્રકારની રાજ્યપદ્ધતી વિષે પણ કેટલુંએક વિવેચન કરી બતાવ્યું હતું.

પુરોહિતના મુખથી આ બધો વૃત્તાંત સાંભળી કૃષ્ણે પાંડવોની આગળ પોતાના વિચાર જાહેર કર્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું હતું કે, "આ કાર્ય દંડ વિના સિદ્ધ થવાનું નથી. દુર્યોધનની પ્રકૃતિ મારા જાણવામાં છે વળી મારે કહેવું જોઈએ કે, દુર્યોધનના હૃદયમાં યુદ્ધનો ઉત્સાહ સારો છે. તેણે નિશ્ચય

સેન વગેરે બંધુઓની મારી સાથે એકતા રહેનાર નથી માટે તે બંધુઓની સાથે વિચાર કરી જે સર્વને યોગ્ય લાગશે તે કરીશું." આમ યુધિષ્ઠિરે સંજયને આ પ્રમાણે કહ્યું, તેવામાં ભીમસેન આવેશથી બોલી ઉઠયો—સંજય! દુર્યોધન ની સાથે અમે સંધિ કરવાના નથી. કારણ કે, ઘણા વખત સુધી અમોએ સહન કર્યું તે છતા તેને યુદ્ધ કરવાનો ઉત્સાહ પ્રાપ્ત થયો છે, તો એ યુદ્ધના ઉત્સાહમાં મેં કરેલા શત્રુઓના કબંધોનું તાંડવ નૃત્ય દૃષ્ટિએ પડશે તે વખતે હું દુર્યોધનની જંઘાને ભેદી, તેમજ દુ:શાસનની ભુજાનું છેદન કરી યુદ્ધ સાગરનો પારગામી થઇશ. તે પછી અર્જુન, સહદેવ અને નકુલે પણ પોતાની યુદ્ધેચ્છા પ્રદર્શિત કરી હતી તે સર્વ સાંભળી સંજય હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો હતો. ત્યાં જઇ તેણે દુર્યોધન વગેરેના સાંભળતા ધૃતરાષ્ટ્રને બધી વાત જણાવી હતી. અને છેવટે કહ્યું હતું કે, " પાંડવોને પૃથ્વીના સ્વીકાર કર્યા વિના સંધિ ઇષ્ટ નથી તમે તેમને પૃથ્વી અર્પણ કરી છતા પણ તે પાંડવો સંધિ કરવાની ઇચ્છા કરતા નથી. દ્રૌપદીના કેશકર્ષણનો પ્રતિકાર કરવા સારૂ ઉદ્યુક્ત એવા તે પાંડવો તમારા પ્રાણની સાથે પૃથ્વીનો સ્વીકાર કરશે." સંજયના આ વચનો સાંભળી દુર્યોધન અતિરોષાતુર થઇ બોલ્યો —" અરે સંજય! તને આવી વષ્ટિ કરવાનું કામ કોણે સોંપ્યુ હતું? તું પાંડવોની સાથે મળી ગયો લાગે છે. પણ તને ખબર નથી કે આ મારા ખડ્ગરૂપી રાક્ષસના પાંચે પાંડવો પ્રથમ પ્રાણાહુતિ થઇ જશે. મારા બાહુરૂપી વજ્રગુહાથી રક્ષાણ

રહેલી સંપત્તિ સાધુપુરૂષને ભોગવવા યોગ્ય નથી. અધર્મ પુરૂષની પાસે સંપત્તિ નિરંતર રહેલી હોય, તોપણ હાથમાં રહેલા દિપકની કાંતિના સરખી તે પુરૂષથી દૂરજ રહે છે. ધર્મ અને કર્મ—એ બંને જેને ઉત્તમ પ્રકારે ચાલે છે, તે પુરૂષના વંશને વિષે લક્ષ્મીરૂપ વલ્લી નવપલ્લવિત થઇ સુશોભિત થાય છે. રાજાઓની સંપત્તિ એ ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષના પલ્લવ છે, શત્રુનો જય એ તેના પુષ્પ છે, અને સુખસંપદાની પ્રાપ્તિ એ તેના ફળ છે. જે સમયે ધર્મરૂપી સૂર્ય ઉદય પામવાનો થાય છે, તે સમયે વૈરિઓની પરાભૂતિ રૂપી રાત્રિ ક્ષય પામતી જાય છે. જે પુરૂષની પાસે ધર્મ રૂપી ચોકીદાર નિરંતર જાગ્રત રહે છે, તેને વ્યસનરૂપ ભયંકર ચોર શું કરનાર છે? આવા ધર્મને લુબ્ધ પુરૂષો ઓળખી શકતા નથી. જેમ અંધ ખાને કોઈની સાથે મૈત્રી થતી નથી, તેમ લોભી પુરૂષને ધર્મ પ્રાપ્ત થતો નથી. ધર્મ અને લોભ એ બંને એક સ્થળે વાસ કરી શકતા નથી. લોભ એ ન્યાયરૂપ પર્વતને છેદન કરવામાં વજ્ર રૂપ છે અને કીર્તિરૂપી કમલને સંકોચ કરવામાં ચંદ્ર સમાન છે. એ માટે મોટા પુરૂષોએ લોભનો ત્યાગ કરવો જોઈએ" આવો વિચાર તારા લોભી પુત્ર દુર્યોધનના હૃદયમાં કદિપણ આવવાનો નથી. હવે મૃત્યુનો અતિથિ થવા તૈયાર થયેલા તારા પુત્ર દુર્યોધનને તેના નિંદ્યઆગ્રહથી નિવારણ કર અને આપણા કુળની રક્ષા કર." વિદુરનાં આવાં બોધક વચનો ધૃતરાષ્ટ્ર સાંભળી રહ્યો હતો. ઘણીવાર વિચાર કર્યા પછી

કહેવું છે, [illegible] યુધિષ્ઠિરની આજ્ઞાથી [illegible] [illegible] કર્યો હતો, એ વાત અમે જાણીએ છીએ કે તે પછી [illegible] [illegible] અનુસરનારી [illegible] [illegible] કર્યો નથી, તો હવે [illegible] કરી ને [illegible] [illegible] [illegible], તેમ જ [illegible] [illegible] [illegible] પૃથ્વી [illegible] [illegible] [illegible] નહિ. [illegible] દુર્યોધ-નને [illegible] નહીં. [illegible] [illegible] પૃથ્વી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], તેમ [illegible] [illegible] [illegible] દુર્યોધન [illegible] વિદુર [illegible] કીર્તિ [illegible] હતા. તેઓ [illegible] ન હતા.

જ્ઞાનાંકુરમાંથી સૂક્ષ્મ ભાવ છે. અને ! આજથી હું આ સં-
સારરૂપ અરણ્યને વિષે કષાયરૂપ અગ્નિથી સિંચન થયેલો
અને આત્માને શરણ કરનારો નિવૃત્તિનું સેવન કરું છું." આ
પ્રમાણે કહી તે મુનિએ વિદુરની સામે જોઈને કહ્યું : "હે વિદુર !
કામક્રોધે તારા સંતોષીરૂપ સ્વભાવના તેજથી સુખ એવા
સંયમગુણના તાપથી તારો આત્મા તપી ગયેલો છે. તેને તું
જ્ઞાનરૂપ અમૃતથી સ્નાન કર. તારું મન આ સંસારથી ઉદ્વિગ્ન
થયેલું છે, મેં તું અવધિજ્ઞાનથી જાણી ગયો છું. આવ્યો છું.
હવે જે સંયમ પાલન કરવા યોગ્ય હોય તેને તું સંયમ પાલન કર.
આ સંસારમાં ભવિતવ્યતા સર્વને સંહાર કરનારી છે. સાક્ષી
કે તે તારા ગુરુના સુખ કર્યા વિના રહેનારો નથી."

મુનિ વિશ્વકીર્તિના આ દેશના વાક્યથી વિદુરે ઉભા
થઈ બે હાથ જોડીને કહ્યું, " મુનિનાથ ! આ સંસારરૂપ આ
સાગરમાં તમે દીપકરૂપ છો. સર્વ જગતના જીવોને કલ્યાણરૂપ
જીવનને આપનાર, એકરૂપ એવા તમારા દર્શન કરી મારા મને
આ સંસારના તાપ શમાવવા પ્રયાણ કર્યું છે. હવે કૃપા
કરી મને મુનિમાર્ગના પાથેયરૂપ એવું મહાવ્રત આપવા
કૃપા કરો."

વિદુરની આ પ્રાર્થના અંગીકાર કરી તે મહામુનિએ
કહ્યું : "ભદ્ર વિદુર ! તું ધન્ય છે. તારું પ્રતિબોધ થયો નહીં
પરિણામે તારી મહત્વાકાંક્ષા પૂર્ણ થઈ." મુનિના આ વચન
સાંભળી વિદુર તેમને પ્રેમપૂર્વકથી વંદના કરી પુનઃ હર્ષિત

અને બાહુબલન—અને મહત્વનાં આપવાના છે અને મેરુ ગામ અગ્નમૂર્તિ યુધિષ્ઠિરને આપવાનું છે. એટલું આપવાથી તે પાં-ડવો આગળ વચનથી તારી સાથે સંધિ કરશે. કારણ કે, સજ્જન પુરુષો કૃતકૃત્ય થતાં થોડું આપવાથી પણ સંતોષ માને છે. આટલું જો તું નહીં માને તો સર્વ જગતને ડુબાવનાર સમુદ્રની મર્યાદાના જેવાં તારી સેનામાં પાંડવરૂપ સમુદ્રનો સેતુ કોણ થનાર છે? અથવા કોઈ નથી"

કૃષ્ણનાં આવાં વચન સાંભળી દુર્યોધન કર્ણની સામે જોઈ "પાંડવોને કાંઈપણ આપવું નહિ" એવી સૂચના કરી બોલ્યો—"ગોવિંદ! તમે પાંડવોનું એટલું બધું બળ માનો છો, પરંતુ એટલું બળ પાંડવોમાં હોય, એવું મને લાગતું નથી આજ સુધી પાંડવોને મેં જીવતા મુક્યા છે, પણ જો હવે પાંડવો પોતાના બાહુબળે કરી એક પણ ગામ લેવાની વાત કરશે તો તે સિદ્ધ થનાર નથી જો તેઓ પોતાના બાહુબળનું ફળ જોવાની ઇચ્છા રાખતા હોય તો તમારે સત્વર કુરુક્ષેત્રની યુદ્ધભૂમિમાં આવવું" આ પ્રમાણે કહી દુર્યોધને એક તરફ જઈ કર્ણની સાથે મસલત કરી કે, "આ વષ્ટિ કરનાર કૃષ્ણનેજ બાંધી લેવો" આ મસલત સત્યકિના જાણવામાં આવતા તેણે તે વાત કૃષ્ણને સૂચવી આપી. પછી જ્યારે દુર્યોધન અને કર્ણ મસલત કરી આવ્યા એટલે કૃષ્ણે ક્રોધાવેશથી કહ્યું.—"હિરણ્યરેતા અગ્નિ તેમાં હોમ કરનારને શું નથી બાળતો? ઉપકાર કરનારા પુરુષ ઉપર કુમતિ પુરુષ અપ-

એમ કૃષ્ણના મુખથી સાંભળી કર્ણે ઉત્તર આપ્યો કે, " ગો-વિંદ ! આપ કહો છો તે સત્ય છે, પણ મેં દુર્યોધનને યાવજ્જીવિત મૈત્રી રાખવાનું વચન આપ્યું છે, તેથી દુર્યોધન મને કદિ પ્રાણદાન કરવાની આજ્ઞા કરે તોપણ મારે તે માન્ય કરવી જોઈએ. આ વખતે જો હું ફુટીને પાંડવો તરફ આવું તો મારા જીવનને કલંક લાગે અને હું જગતમાં ખરેખરો કૃતઘ્ની કહેવાઉં. હે કૃષ્ણ, તમે મારી માતા કુંતીને મારી વંદના કહીને કહેજો કે, ' તમારા ચાર પુત્રોનું આયુષ્ય હું હણનાર નથી. માત્ર મારૂં મન કોઈ કારણને લઈને બાળપણથી જ અર્જુનને જીતવાની ઈચ્છા રાખે છે અને યુદ્ધમાં તેને મારવાની ઈચ્છા પણ કરે છે વળી કહેજો કે, હે માતા ! છેવટે તારા પાંચ પુત્રો બાકી રહેવાના છે જો અર્જુનનું મૃત્યુ થશે તો હું પાંચમો ગણાઈશ અને મારૂં મૃત્યુ થશે તો અર્જુન પાંચમો ગણાશે "

કર્ણે આપેલો માતાનો સંદેશો સાંભળી કૃષ્ણ પ્રસન્ન થયા ને તેને પ્રેમથી આલિંગન કરી માર્ગમાંથીજ પાછા વિદાય કર્યો. તે પછી કૃષ્ણ જ્યાં પાંડુરાજા રહેલા છે, એવા વિદુરના મંદિરમાં આવ્યા હતા. કૃષ્ણને જોઈ પાંડુરાજા ઘણો ખુશી થયો હતો. પછી કૃષ્ણે દુર્યોધનના દુર્વચનો પાંડુને કહી સંભળાવ્યા, એટલે પાંડુરાજાના હૃદયમાં કૌરવો ઉપર ભારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તે ક્રોધાવેશથી બોલ્યો-કૃષ્ણ ! તમે કુંતીપુત્રોને મારીવતી આ પ્રમાણે કહેજો—" જો તમારે

ઉપરથી વાંચનારે બોધ લેવાનો છે કે, દુર્યોધનના જેવો દુરાગ્રહ કદિપણ ધારણ કરવો ન જોઈએ. સુજ્ઞ મનુષ્યે કોઈ પ્રસંગે આગ્રહ રાખવો પણ દુરાગ્રહ ન રાખવો. જે આગ્રહ રાખવો હોય તો દેશોન્નતિ, ધર્મોન્નતિ અને કુલોન્નતિ કરવાનો આગ્રહ રાખવો, પણ કોઈ જાતની અવનતિ થવાનો આગ્રહ રાખવો નહીં.

—*◎◎◎*—

પ્રકરણ ૪૧ મું.

યુદ્ધારંભ.

એક રાજમહેલમા વિધવા સ્ત્રી બેઠીબેઠી ચિંતા કરતી હતી. તેનામાંથી સૌભાગ્ય શોભા દૂર થઇ હતી. પણ તેણીના શરીરની સ્વાભાવિક શોભા દૂર થઈ ન હતી. તથાપિ પતિના વિયોગથી અને વિલાસના અભાવથી તે શોભા નિસ્તેજ દેખાતી હતી. તેણીના હૃદયમાં પૂર્વના વૈભવનું અને પૂર્વના વિલાસનું સ્મરણ થયા કરતું હતું, આથી તેણીનું મુખ સદા ચિંતાતુર દેખાતી હતી.

આ વખતે એક પ્રૌઢ વયના પરાક્રમી પુરૂષ ત્યા આવી ચડ્યો. તેના શરીર ઉપર તેજસ્વી રાજવેષ પ્રકાશી રહ્યો હતો. તેના મુખ ઉપર ગર્વનું ઉગ્ર તેજ ઝળકી રહ્યું હતું. આ પુરૂષ આવી તે વિધવાના મુખ સામે ક્ષણવાર જોઈ રહ્યો હતો. તેનું અવલોકન પ્રેમ ભરેલું અને વાત્સલ્યથી પરિપૂર્ણ હતું.

દુર્યોધનનાં આવાં વચનો સાંભળી ભીષ્મપિતા બોલ્યા—"વત્સ! આવી તુચ્છ વાણીનો ઉચ્ચાર કેમ કરે છે? એ પાંડવોના બંધુપણા માટે જો કે મારૂં ચિત્ત તેમને વિષે વાત્સલ્યભાવ ધારણ કરે છે, તથાપિ મેં મારૂં જીવિત તારે માટે વેચી દીધું છે તેથી હું પાંડવોનું વાત્સલ્ય છોડીને યુદ્ધ કરૂં છું, તથાપિ મારે તને કહેવું જોઈએ કે, જે સૈન્યમાં અર્જુન ધનુષ્યધારી ઉભો રહે, તે સૈન્યની સાથે યુદ્ધ કરતાં અવશ્ય જય પ્રાપ્ત થવાની મને શંકા છે. તથાપિ જન્મથી અભ્યાસ કરેલા નિર્દોષ યુદ્ધથી હું પ્રાતઃકાળે પૃથ્વીને શૂરરહિત કરીશ." ભીષ્મનાં આવા વચન સાંભળી દુર્યોધન હૃદયમાં ખુશી થતો પોતાની છાવણીમા આવ્યો હતો.

નવમે દિવસે ભીષ્મપિતામહ યુદ્ધને મોખરે આવી ઉભા રહ્યા હતા. તેમણે પોતાના બાણોની વૃષ્ટિથી ગગનને એવું આચ્છાદિત કરી દીધું કે, પ્રાતઃકાળના સૂર્યના રક્ત કિરણો કુરૂક્ષેત્રની ભૂમિને પ્રકાશિત કરી શકયા નહીં. ભયંકર ભીષ્મે બાણોનો મારો એવો ચલાવ્યો કે જેથી પાંડવોના કેટલાએક વીરો ધ્વજદંડની પાછળ અને રથની નીચે સંતાઈ ગયા હતા. તે દિવસે ભીષ્મના ભયંકર પ્રહારની સામે પાંડવ સેના ટકી શકી નહીં. કેટલાએક સુભટોએ કુરૂક્ષેત્રની પવિત્ર ભૂમિમાં પોતાના પ્રાણ અર્પણ કરી દીધા. ભયથી યુદ્ધનો પ્રતિબંધ કરવાની જાણે ઈચ્છા કરતો હોય, તેમ સૂર્ય અસ્ત ગિરિમા અદૃશ્ય થઈ ગયો. તે વખતે છડીદારો યુદ્ધનો નિ-

શલ્ય લાગેલા છે, તે મારા ચિત્તને દુઃખિત કરે છે; તો જો તમે આજ્ઞા કરો તો હું તમારા શરીરને નિઃશલ્ય કરી તેના ઘા રૂઝાવું. કારણ કે મારા હાથમાં ઘાને રૂઝવનારી એક મુદ્રિકા છે, એના જળના સિંચનથી ગમે તેવા ઘા પણ રૂઝાઇ જાય છે. પોતાના નામથી અંકિત એવા બાણોવડે તમને દુઃખ આપનાર આ પુત્ર અર્જુન શરમાઈ નમ્ર મુખ કરી રહ્યો છે. પૂજ્યપિતા! એ અર્જુનનું દુઃખ દૂર કરવા તમે પ્રસન્ન થાઓ અને તમારા શરીરને નિઃશલ્ય કરવાની આજ્ઞા આપો." ધર્મરાજાનાં આવા વચન સાંભળી ભીષ્મ બોલ્યા—"વત્સ! આ દ્રવ્ય શલ્ય મને દુઃખ ઉત્પન્ન કરતા નથી, પણ વ્યથાને ઉત્પન્ન કરનારા મારા ભાવ શલ્યો છે. તેઓના આ ભદ્રગુપ્તાચાર્ય શુદ્ધ ઉપદેશ કરી ઉદ્ધાર કરશે. આ પુદ્ગલાદિ શરીર બહિરાત્મા એજ આત્મા છે એવી જે પુરૂષમાં બુદ્ધિ રહેલી છે, તે પુરૂષનેજ આ દ્રવ્ય શલ્યે કરી દુઃખ થાય છે, પણ હે વત્સો! મને તો બાહ્ય શરીરને ભેદ કરનારા આ બાણ શલ્યો અંતરંગ ભાગમાં દુષ્કર્મ કરી થનારા મર્મના ભેદ કરવામાં સહાય કરે છે." આ પ્રમાણે કહી ભીષ્મે કૃષ્ણની સામે દૃષ્ટિ કરી અવલોકન કર્યું. પુનઃ તેમણે જણાવ્યું, 'વત્સો! આ સમયે મને બહુ તૃષા લાગી છે, માટે તમે પાણી લાવી મારી તૃષાને શાંત કરો." ભીષ્મનાં આવાં વચન સાંભળતાંજ દુર્યોધને સ્વચ્છ અને સુગંધી પાણી લાવી ભીષ્મની આગળ ધર્યું. ભીષ્મે તે પાણી લેવાની ના કહી અને જણાવ્યું—

શામાટે કરવો જોઈએ ? એ મહાવીર ભીષ્મપિતાએ બહારના શત્રુઓની જેમ હવે અંતરના શત્રુઓ ઉપર પરાક્રમ કર્યું છે. એ સમતારૂપ મહાન્ રાજ્યસત્તાને પ્રાપ્ત થયેલા છે. ભીષ્મપિતામહ વિના હવે યુદ્ધમાં શું થશે ? એવી શંકા તું લાવીશ નહીં. ભીમ અને અર્જુનથી રક્ષણ થયેલા યુધિષ્ઠિરને હું પરાજિત કરી તારા હાથમાં સોંપીશ. ”

દ્રોણાચાર્યના આવા ભાષણથી દુર્યોધન પુનઃ ઉત્સાહિત થઈ ગયો અને પછી તેણે દ્રોણાચાર્યને પોતાની સેનાના અધિપતિ બનાવ્યા અને પોતે ત્યાંથી રણભૂમિમાં શૌર્ય દર્શાવતો ઉપસ્થિત થયો હતો.

વાંચનાર ! આ પ્રસંગમાંથી ખરેખરો બોધ ગ્રહણ કરજે અને પૂર્વના ન્યાયયુદ્ધનો તારા હૃદયમાં વિચાર કરજે. પૂર્વકાલે યુદ્ધના પ્રસંગમાં પણ આર્યયોદ્ધાઓ નીતિનું રક્ષણ કરતા હતા. સ્ત્રી, નંપુસક, ઘાયલ અને હથિયાર વિનાના માણસની સામે કોઈ પણ ધર્મયોધ્ધો યુદ્ધ કરવા તૈયાર થતો ન હતો. એ પૂર્વનીતિ સર્વ રીતે પ્રશંસાપાત્ર ગણાતી હતી. આજકાલ એ નીતિનું ગૌરવ રહ્યું નથી. વર્ત્તમાનકાળના અધમ પુરૂષો છળ કપટ કરી જીવતના પ્રાણનો નાશ કરે છે. શાંતપણે સુતેલા અશસ્ત્ર મનુષ્યનો વધ કરવાને આજ કાલના ક્ષુદ્ર મનુષ્યો પ્રવર્ત્તે છે. એવી અધમ નીતિ પૂર્વકાળે પ્રવર્ત્તતી ન હતી. મહાવીર ભીષ્મે શિખંડીની સામે પ્રહાર ન કર્યો અને પોતે મરણાંત પીડા સહન કરી. એ તેમના પ્રવ

ફુરવા લાગ્યાં, શસ્ત્રપાતથી તો રણભૂમિમાં બન્ને પક્ષના વીરોના મસ્તકોથી ભૂમિ આચ્છાદિત થઈ ગઈ અને તેમનાં કબંધો નૃત્ય કરવા લાગ્યા. ગજેંદ્રોના મસ્તકોથી ગગનપ્રદેશ છવાઈ ગયો. તેમની સુંઢો જાણે વીર પુરૂષોના બાહુ હોય તેવી દેખાવા લાગી. કોઇ ગજેંદ્ર પોતાનીપર બેસનાર વીરનું મૃત્યુ થવાથી નારાજ થઇ શત્રુને મારવા તૈયાર થતો હતો. પરસ્પર યોધ્ધાઓના ગજેંદ્રોનું દંતાદંતિ યુધ્ધ જોઈ આકાશમાં રહેલા દેવતાઓને વિશેષ કૌતુક થતું હતું.

યુધ્ધ પ્રવૃત્ત થયા પછી ધનુર્વેદના મહાન્ ગુરૂ દ્રોણાચાર્ય અર્જુનની સામે યુધ્ધ કરવા આવ્યા. તેમની વચ્ચે ભયંકર યુધ્ધ ચાલવા લાગ્યું. અર્જુનની શસ્ત્રવિદ્યામાં પ્રવીણતા જોઇ દ્રોણાચાર્યને વિચાર થઇ પડ્યો કે, આ અર્જુનની ધનુષ્યકળા મારા કરતા અધિક છે, તે ઉપરથી જણાય છે કે અર્જુનને વિષે ધનુર્વિદ્યાના શિક્ષણમાં કોઈ બીજા ગુરૂનો સંસ્કાર છે. દ્રોણાચાર્યની કેટલીએક શક્તિ જોઈ અર્જુને વિચાર કર્યો કે, " આ ગુરૂએ મને એમની પાસે છે તેટલી સંપૂર્ણ ધનુષ્યકળા શીખવી નથી. "

આ પ્રમાણે દ્રોણાચાર્ય અને અર્જુનનું યુધ્ધ ચાલ્યા પછી બંને પક્ષમાં કોઈનો જય પરાજય ન થવાથી જયલક્ષ્મી શંકામાં પડી અને સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. એથી યુધ્ધની ક્રિયા સમાપ્ત કરવામાં આવી; અને બંને પક્ષના વીરો જયનાદ કરતા કરતા પોતાના આવા સસ્થાનમાં ચાલ્યા ગયા હતા.

યુધિષ્ઠિરના રક્ષણ માટે નિયુક્ત કરી પોતે સંશપ્તક વગેરે રાજાઓની સાથે યુધ્ધ કરવા કુરુક્ષેત્રની બહાર ગયો હતો.

સૂર્યના કિરણો જેમ દિશામંડળને આચ્છાદન કરે તેમ દ્રોણાચાર્યના બાણો પાંડવોની સેનાને આચ્છાદન કરવા લાગ્યા. દ્રોણાચાર્યની સાથે ભગદત્ત રાજા સુપ્રતીક નામના હાથી ઉપર ચડી પાછળ રહી મહાન્ યુધ્ધ કરતો હતો. તેના સુપ્રતીક નામના હાથીની ગર્જનાથી સૈન્યના અશ્વો પૃથ્વી ઉપર પડતા હતા. તે મહાન્ મદોન્મત્ત સુપ્રતીક હાથીના ભયથી બીજા હાથીઓ ચિત્કાર શબ્દ કરી નાસતા હતા. ભગદત્ત રાજાના સુપ્રતીક હાથીના મર્દનથી પાંડવોની સેનાનો આક્રંદ શબ્દ દૂરથી અર્જુનના સાંભળવામાં આવ્યો. એટલે અર્જુન મારવા બાકી રહેલા સુશર્મક રાજાઓને છોડી ક્રોધાંધ થઈ ભગદત્તની સામે યુધ્ધ કરવા દોડી આવ્યો. અર્જુનને જોઈ ભગદત્તે પોતાનો સુપ્રતીક હાથી તેની તરફ પ્રેર્યો. પછી વીર અર્જુને ક્રોધથી એવું બાણ છોડયું કે, તેના પ્રહારથી સુપ્રતીકની સુંઢના બે ભાગ થઈ ગયા. પછી ભગદત્ત રોષથી તે ઘાયલ ગજેંદ્રને અર્જુનની ઉપર હંકાર્યો. ભગદત્તનું આવું અનુપમ શૌર્ય જોઈ આકાશમાંથી તેની ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ પડવા લાગી. તે પુષ્પવૃષ્ટિ પડતાં પહેલા તો અર્જુનના બાણોની વૃષ્ટિ તેની ઉપર શરૂ થઈ ગઈ. તે બાણવૃષ્ટિએ સુપ્રતીક ગજના પ્રાણની સાથે ભગદત્તના પ્રાણ પણ હરી લીધા હતા.

ભગદત્તના મરણથી કૌરવસેનામાં હાહાકાર થઈ ગયો

શક્યા નહીં. પુત્રશોકરૂપ અગ્નિથી તૃપ્ત થયેલા અર્જુનના હૃદયના તાપને શત્રુઓના પ્રાણરૂપ જલનું સિંચન ભજવા લાગ્યું. અનેક શત્રુઓનો સંહાર કરી અર્જુને શકટવ્યૂહમાં પોતાનો દેવદત્ત શંખ વગાડયો. જે સાંભળી યુધિષ્ઠિર વગેરેને વિજયની આશા જાગ્રત થઈ આવી. જ્યારે અર્જુને દ્રોણસેનાનો મહાન્ પરાભવ કર્યો, તે જોઈ દુર્યોધનનો ક્રોધાગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો અને સત્વર તે અર્જુનની સામે યુદ્ધ કરવાને આવ્યો. અર્જુન અને દુર્યોધનની વચ્ચે ઘણીવાર ભયંકર યુધ્ધ ચાલ્યું. છેવટે નદીનો વેગ જેમ સેતુને વિદારણ કરી સમુદ્ર તરફ જાય, તેમ અર્જુન દુર્યોધનના વેગને ઉલ્લંઘન કરી યુધ્ધભૂમિમાં આગળ ચાલ્યો. ત્યાર પછી કૃષ્ણ જેના સારથી છે એવો અર્જુન જયદ્રથની શોધ કરવા લાગ્યો. ઘણીવાર શોધતાં જયદ્રથ હાથ લાગ્યો નહીં, એટલે બીજા સામા યુદ્ધ કરવા આવતા રાજાઓને તે પ્રહાર કરવા લાગ્યો. અર્જુનનો દેવદત્તશંખ ઘણીવાર સુધી નહીં સાંભળવાથી યુધિષ્ઠિરના મનમાં શંકા આવી અને તેથી તેણે અર્જુનની ખબર લેવાને પોતાના વિશ્વાસુ મિત્ર સાત્યકીને મોકલ્યો. સાત્યકીએ પોતાની ચાલાકીથી શકટવ્યૂહમાં પ્રવેશ કર્યો અને સામા થયેલા કેટલાએક રાજાઓનો પરાજય કર્યો. તે જોઈ ભૂરિશ્રવા સાત્યકીની સામે આવ્યો અને તેણે સાત્યકીનો નિરોધ કર્યો. અહિં ભૂરિશ્રવા અને સાત્યકીના વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ થયું. તેઓ બંને પરસ્પર રથનો ભંગ થવાથી હાથમાં ઢાલ તરવાર લઈ યુધ્ધ કરવા લાગ્યા.

આ તરફ દેવદત્ત શંખનો નાદ નહીં સાંભળવાથી ચિંતાતુર થયેલા યુધિષ્ઠિરે અર્જુનની સંભાળ લેવા પોતાના અનુજબંધુ ભીમસેનને મોકલ્યો. ભીમસેન યોદ્ધાઓનો સંહાર કરતો કરતો શકટવ્યૂહમાં પેસી ગયો. તેનો અટકાવ કરવાને કર્ણ સામો આવ્યો. ત્યાં ભીમસેન અને કર્ણની વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું, ભીમસેને જોરથી ગદા મારી કર્ણના રથને ભાંગી નાખ્યો. પછી કર્ણ બીજા રથમાં બેસી ભીમસેનની સેનાનો સંહાર કરવા લાગ્યો. સેનાને પરાભૂત કરી કર્ણે ભીમસેન ઉપર બાણોનો એવો વરસાદ વરસાવ્યો કે જેથી ભીમસેન મૂર્છિત થઈને પૃથ્વીપર પડી ગયો. પછી કર્ણ ભીમસેનને પડતો મુકી અર્જુનની તરફ વળ્યો હતો. કર્ણે પ્રથમ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે, "કુંતીના પુત્રોમાં અર્જુનનોજ મારે વધ કરવો" એથી તેણે મૂર્છિત થયેલા ભીમસેનને મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો ન હતો.

આ તરફ અર્જુન સૂર્યાસ્તનો સમય નજીક જાણી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા જયદ્રથને સચિંત થઈ શોધવા લાગ્યો. શકટવ્યૂહની રચનામાં ઘુમતા અર્જુને મધ્યભાગે રક્ષિત થઈ રહેલા જયદ્રથને જોયો. તેને જોતાંજ ધનંજયના નેત્ર ક્રોધથી રાતાં થઈ ગયા, તેના શરીર ઉપર રોમોદ્ગમ થઈ આવ્યો અને અધર કંપવા લાગ્યા. તેજસ્વી અર્જુન આગળ આવ્યો તે છતાં જયદ્રથ તેની સામે આવ્યો અને તે સૂર્યની સન્મુખ જેમ દર્પણ દેદીપ્યમાન થાય. તેમ તે ક્રોધથી દેદી

વર્ણવાળા અંધકારરૂપ રાક્ષસે તે રણભૂમિને વ્યાપ્ત કરી દીધી; તથાપિ યોદ્ધાઓના શસ્ત્રોના પરસ્પર સંઘટ્ટ કરી ઉત્પન્ન થયેલા અગ્નિથી પ્રકાશ પડતો હતો. કૌરવોની સેનાને યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયેલી જોઈ પાંડવસેના પણ સામે તૈયાર થઈ ગઈ અને બન્નેની વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. આ સમયે ભીમનો પુત્ર ઘટોત્કચ રણભૂમિમાં યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તેના ભયંકર નાદથી ભૂમિ અને અંતરીક્ષમાં રહેલા દેવતાઓ ગાજી ઉઠ્યાં. તેણે આવી કૌરવસેનામાં મોટું ભંગાણ પાડ્યું અને કૌરવસૈનિકોને આકુળ-વ્યાકુળ કરી દીધા. ભયંકર રાત્રિમાં વૃક્ષો અને પાષાણોની વૃષ્ટિ કરવા માંડી અને તેના ચરણના પ્રહારથી ભૂકંપ થવા લાગ્યા. તેણે અનેક પ્રકારનું માયાયુદ્ધ કરવા માંડ્યું. તેના માયાયુદ્ધથી દીપકની આગળ જેમ અંધકાર પલાયન કરે, તેમ કૌરવોના યોદ્ધાઓ પલાયન કરવા લાગ્યા. મુખમાંથી અગ્નિની જ્વાળા પ્રગટ કરતો ઘટોત્કચ યુદ્ધભૂમિમાં નૃત્ય કરવા લાગ્યો. તેણે વૃક્ષો તથા પાષાણોના પ્રહારથી કેટલાએક રથો, હાથીઓ, અશ્વો અને પેદલ યોદ્ધાઓનો નાશ કરી દીધા. ઘટોત્કચનું આવું અદ્ભુત પરાક્રમ જોઈ પાંડવો હર્ષ પામી ગયા. એકલા ઘટોત્કચે ક્ષણવારમાં તો કૌરવસેનાને અવ્યવસ્થિત કરી દીધી અને તે સેનામાં અનેક શત્રુઓનો સંહાર થઈ ગયો.

આ દેખાવ જોઈ વીરકર્ણ તેની સામે દોડી આવ્યો. તેણે મૂર્તિમતી જયશ્રી હોય તેવી એક દિવ્યશક્તિ કે જે તેને

ઓનાઓએ આપેલી અને જે ઘણા દિવસ થયા સર્જી [illegible]
[illegible] ગાભને [illegible] હતી. તે ઉપરે કર્યું મહેરાજની [illegible]
આવ્યો તેનું [illegible] કમળ [illegible] યંત્ર શક્તિ મહેરાજની [illegible]
[illegible] જ્યાં [illegible] મુલાકાત થઈ પૃથ્વી ઉપર પડી [illegible]
[illegible] જીવનના હર્ષિત થઈ અને તેમને [illegible]
[illegible] પાડવાની ઈનામ [illegible]
[illegible] રહ્યા હતો એમ કહવું [illegible]
[illegible] અપરીક્ષણ કરી આવ્યું [illegible]
[illegible] ઉપર [illegible]
[illegible] સમર્થ [illegible]
[illegible]
[illegible]

કોઈ દિવ્ય અપ્સરાઓ તેમના અંગોના સંગ કરવાની ઈચ્છા રાખી ચારુ કોઈ ઉભી હતી. મહાવીર દ્રોણાચાર્યે પોતાના બાણોનો સમૂહ એટલો બધો વર્ષાવ્યો કે, આકાશમાર્ગે તેનો અંધકાર વ્યાપી ગયો અને તેના મંડપની છાયામાં સૂર્યગગન ઢંકાઈ ગયો હતો.

આ સમયે માળવ દેશના રાજાનો અશ્વત્થામા નામનો હાથી કે જે યુદ્ધને વિષે કાળ સરખો હોઈ પાંડવોની સેનાનો સંહાર કરતો હતો. તેને પાંડવપક્ષની સેનાએ મારી નાંખ્યો. તે વખતે " અશ્વત્થામા મરાયો " એમ પાંડવોના સૈનિકોએ પોકાર કરી કોલાહલ કરવા માંડ્યો. એ કોલાહલ સાંભળી દ્રોણાચાર્યે જાણ્યું કે, ' મારો પુત્ર અશ્વત્થામા મરાયો ' તેથી પોતે સખેદ થઇ ગયા, પણ તેમના મનમાં તે વિષે શંકા હતી. પરંતુ કૃષ્ણના આગ્રહથી સત્યવાદી યુધિષ્ઠિરે પણ કહ્યું કે, ' અશ્વત્થામા હણાયો ' એટલે દ્રોણાચાર્યને યુધિષ્ઠિરની વાણીમાં વિશ્વાસ હોવાથી તે વાત માની અને તરતજ નમેલું સર્વ હથિઆરોનો ત્યાગ કરી દીધો. તે વખતે યુધિષ્ઠિરે પોતાના ઉપકારી ગુરૂને જણાવ્યું કે, " અશ્વત્થામા નામનો હાથી મરાયો છે, તમારો પુત્ર મરાયો નથી. " તે કાળે દ્રોણાચાર્યે યુધિષ્ઠિરને ઉપાલંભપૂર્વક કહ્યું કે, " રાજન્! તેં તારા સત્યવ્રતનો પરિત્યાગ કર્યો તે ખોટું કર્યું. " દ્રોણાચાર્ય આ પ્રમાણે કહેતા હતા, તેવામાં આકાશવાણી પ્રગટ થઈ—" હે બ્રહ્મન્! તું ક્રોધનો ત્યાગ કરી શાંતિરૂપ સુધાસ-

મુકમાં સ્નાન કર અને આ ગુરૂના રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરી શુભધ્યાન કર જેથી પ્રસન્નચંદ્રના મુખની સંપત્તિ તારા આત્માના માર્ગની શુદ્ધ જાણે છે." આ અદ્દશ્ય વાણી ભાવથી વાણી કાળુંચાર્યે પોતાના હૃદયમાં ચિંતવ્યું કે, "આ [illegible] અનર્થ [illegible] કરે છે અને ક્રોધ વગેરે કષાયો આ [illegible] કરનારા હોય છે." આ પ્રમાણે ચિંતવી [illegible] સ્મરણ કરતા શ્રી અરિહં[illegible] શુભધ્યાન કર્યું અને તેઓએ શુભધ્યાન રૂપ [illegible] નો ભેદ કરી [illegible] નામના પાયમાં [illegible] આવી [illegible] કરી દીધું આ [illegible] અને [illegible]

[illegible]

પ્રમાણે કહી અશ્વત્થામાએ બાણોનો એવો વર્ષાદ વર્ષાવ્યો કે જેથી આકાશ રૂપ સમુદ્ર છળકી રહ્યો હતો. પ્રલયકાળના મેઘના જેવી તેની બાણવૃષ્ટિથી પાંડવસેનાના સેંકડો સૈનિકો પ્રાણરહિત થવા લાગ્યા. પાંડવોના સૈન્યરૂપ જળને અશ્વત્થામારૂપ પ્રચંડ ગ્રીષ્મનો સૂર્ય પોતાના બાણરૂપ કિરણોથી શોષણ કરવા લાગ્યો. જ્યારે અશ્વત્થામાએ પાંડવસેનામાં ત્રાસ વર્તાવવા માંડયો એટલે વીર અર્જુન તેની સામે આવી યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયો. અર્જુનનાં દેદીપ્યમાન બાણો વાયુ જેમ ધુમસને નિવૃત્ત કરે, તેમ અશ્વત્થામાની બાણક્રિયાને નિવૃત્ત કરવા લાગ્યાં. તે વખતે અશ્વત્થામા વધારે રોષિત થયો અને તેણે પ્રલયકાળના અગ્નિની જેવું નારાયણીય નામના ભયંકર અસ્ત્રનો પ્રયોગ કરી તે અસ્ત્ર અર્જુનની ઉપર છોડયું. તે ભયંકર અસ્ત્રને જોઇ કૃષ્ણે ઉંચે સ્વરે જણાવ્યું કે, "શૂરવીરો! તમે શસ્ત્ર, અસ્ત્ર અને રથનો ત્યાગ કરી આ અસ્ત્રને મસ્તક નમાવી પ્રણામ કરો એટલે તે અસ્ત્ર તત્કાળ શાંત થશે." કૃષ્ણનાં આવાં વચન સાંભળી સર્વવીરોએ તે પ્રમાણે કર્યું, પણ એકલા ભીમે તેમ કર્યું નહિં. તે મહાવીરે જણાવ્યું કે, ઇંદ્રના ધનુષ્યને પણ ધુળના રજકણ જેવો ગણનારો હું એ અસ્ત્રને નમવાનો નથી. તે વખતે કૃષ્ણ અને અર્જુને ભીમને બળાત્કારે સમજાવી શસ્ત્રોનો ત્યાગ કરાવી તે અસ્ત્રને નમન કરાવ્યું." જ્યારે પોતાનું નારાયણીય અસ્ત્ર નિષ્ફળ થયું એટલે અશ્વત્થામાએ બીજું આગ્નેય અસ્ત્ર

પાંડવસેના ઉપર ફેંક્યું. તે અસ્રના પ્રભાવથી પાંડવસેના દગ્ધ થવા લાગી. એટલે અર્જુને બ્રહ્માસ્ત્ર છોડી તેને શાંત કરી દીધું. આથી અશ્વત્થામાને ભારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો અને પોતાના અસ્રોની નિષ્ફળતા થવાથી તેના મનમાં ગ્લાનિ ઉત્પન્ન થઇ આવી. આ વખતે કોઈ દેવતાએ ઉચ્ચસ્વરે કહ્યું, હે દ્વિજપુત્ર ! તું શાંત થા. આ અર્જુન અને કૃષ્ણે પૂર્વજન્મે એવું તપ કર્યું છે કે, જેથી તેમનામાં દિવ્ય પરાક્રમ પ્રાપ્ત થયું છે; માટે તેમને દેવ પણ જીતવાને સમર્થ નથી." દેવની આ વાણી સાંભળી અશ્વત્થામા વિચારમાં પડયો. તેવામાં સૂર્ય અસ્તાચળ ઉપર આરૂઢ થઇ ગયો એટલે બાર પહોરનું યુદ્ધ કરી શ્રાંત થયેલી બન્ને સેના પોતપોતાના શિબિર પ્રત્યે ચાલી ગઈ.

તે રાત્રે કૌરવપતિ દુર્યોધને દ્રોણાચાર્યના મરણથી ખેદ પામી પોતાની સેનાનું આધિપત્ય કર્ણને આપ્યું. હવે તેની આશારૂપ વલ્લીનો આશ્રયરૂપ એક કર્ણજ રહ્યો હતો.

બીજે દિવસે પ્રાત:કાળે બન્ને પક્ષની સેના કુરુક્ષેત્રના વિશાળ મેદાનમા આવી. આ યુદ્ધનો સોળમો દિવસ હતો. મહાવીર કર્ણ કૌરવસેનાની મોખરે ચાલતો હતો. પાંડવસેનાનો અધિપતિ ધૃષ્ટદ્યુમ્ન તે સેનાના અગ્રભાગે રહેલો હતો. જેમ પૂર્વ અને પશ્ચિમ સમુદ્રનો સંગમ થાય, તેમ બન્ને પક્ષના વીરો યુદ્ધભૂમિમાં એકઠા થયા. સેનાપતિઓની આજ્ઞાથી તેમની વચ્ચે ભયંકર યુદ્ધ ચાલવા લાગ્યું. ક્ષણવારમાં તો અને

અર્થમાં ભાગ લેવો એ મિત્રનું કર્તવ્ય છે." શલ્યે વિચાર કરી કહ્યું, "દુર્યોધન ! જો તું મને મિત્ર તરીકે કહેતો હોય તો એ કાર્યનો અંગીકાર કરીશ, પણ યુદ્ધ વખતે મારાં ઉચ્ચારેલાં વચનો કર્ણે સહન કરવાં પડશે." શલ્યનો આ ઠરાવ કર્ણે માન્ય કર્યો. પછી કર્ણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે—"પ્રાતઃકાળે **આ ભૂમિને અર્જુન વગરની ન કરૂં તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ.**" કર્ણની આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળી દુર્યોધન વગેરે પોતપોતાના સ્થાનમાં ચાલ્યા ગયા હતા.

બીજે દિવસે યુદ્ધનો સત્તરમો દિવસ હતો. સૂર્ય ઉદયગિરિ ઉપર આરૂઢ થયો, તે વખતે બન્ને સેનાના શૂરવીરો પણ કુરુક્ષેત્રની ભૂમિ ઉપર આરૂઢ થયા હતા. બન્નેની વચ્ચે ભયંકર સંગ્રામ પ્રવૃત્ત થયો. આ વખતે કર્ણે શલ્યને કહ્યું કે 'વીર અર્જુન ક્યાં છે?' શલ્ય બોલ્યો—"કર્ણ ! **તારા મસ્તક ઉપર કાન નથી, હૃદયમાં વિવેક નથી, અને ચિત્તમાં ચૈતન્ય નથી. કારણકે જો એ બધા હોત તો તું અર્જુનને મારવાની પ્રતિજ્ઞા શા માટે કરે ? યુદ્ધમાં અર્જુનનો વિજેતા કોઈ પણ પુરૂષ નથી.**" શલ્યનાં આવાં વચન સાંભળી કર્ણ ક્રોધથી બોલ્યો—"શલ્ય ! મ્લેચ્છના જેવી વૃત્તિવાળા જેમાં લોકો વસે છે, એવા મદ્રદેશમાં રહેનારો તું સારાં વચન ક્યાથી બોલી શકે ? તેમા પણ તું તો એવા લોકોનો રાજા છે. તેથી તારા મુખમાંથી તો આવુંજ ભાષણ નીકળવું જોઈએ. તને મારા પરાક્રમની

તેણે પ્રથમ ઝપાટે બાણુ મારી મહારથી વૃષસેનને યમપુરીમાં પહોંચાડી દીધો. વૃષસેનનો વધ થતાંજ કર્ણને ભારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તરત તેણે અર્જુન ઉપર વેગથી દોટ કાઢી. તેને જોતાંજ શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને ચેતવણી આપી એટલે અર્જુને કર્ણની સામે પોતાનો રથ વેગથી ચલાવ્યો. અર્જુનને સામો આવેલો જોઈ કર્ણ ક્રોધથી રક્ત નેત્ર કરી બોલ્યો—"અર્જુન! તું એમ જાણે છે કે," આ જગતમાં હું એકજ વીર છું, પણ મારી આગળ તારો એ ગર્વ રહેવાનો નથી. મેં બીજા અનેક વીરોનો વધ કર્યો છે, પણ તારો વધ કર્યા વિના હું મારા સામર્થ્યવડે સંતોષ પામતો નથી. હવે જો તારામા સામર્થ્ય હોય તો તારૂં ગાંડીવ ધનુષ્ય કુંડલાકાર કરી સજ્જ કર." કર્ણના આ વચન સાંભળી વીર અર્જુન બોલ્યો—"રાધેય! મગરૂર થા નહીં. ઉત્તમ પુરૂષો આત્મપ્રશંસા કરતા નથી તારામા કેટલું સામર્થ્ય છે, તેની પરીક્ષા અહિં મારી પાસે થવાની છે."

આ પ્રમાણે બંને પરસ્પર ભાષણ કરી યુદ્ધારંભ કરવા લાગ્યા. તેમના ધનુષ્યોના ટંકાર શબ્દથી ત્રણ ભુવન કંપી ચાલ્યાં અને પ્રચંડ શબ્દ કરતા બાણો પરસ્પર અગ્નિ જ્વાળા વર્ષાવતા છુટવા માડ્યા. કર્ણે પ્રચંડ ક્રોધમાં આવી બાણવૃષ્ટિ કરવા માંડી કે જેથી અર્જુન રથ, સારથિ અને ધ્વજદંડ સાથે આચ્છાદિત થઈ ગયો. ક્ષણવારે વીરઅર્જુને પોતાના તીક્ષ્ણ બાણોથી કર્ણના બાણમંડપને વિચ્છિન્ન કરી નાંખ્યો. પછી અંગદેશના પતિ કર્ણે પન્નગ નામના અસ્ત્રનો

ક્ષણવાર મૂર્છિત થઇ ગયો હતો. પછી તરતજ જાણે ભયે. ઉડાડયો હોય તેમ બેઠો થઇ રણભૂમિમાંથી દોડી ગયો અને હૃદયમાં આકુળ-વ્યાકુળ થઇ ગયો હતો. દુર્યોધનના ભાગવાથી કૌરવ સૈન્ય નાયક વગરનું થઇ ગયું અને સર્વે ચિંતાતુર થઇ ગયા હતા. કૃપાચાર્ય, કૃતવર્મા અને અશ્વત્થામા દુર્યોધનની શોધ કરવા લાગ્યા, પણ તેમણે દુર્યોધનને કોઇ સ્થાને જોયો નહિં, એટલે તેઓ પણ હૃદયમાં ભયભીત થઇ ગયા હતા.

પાંડવો પણ દુર્યોધનની શોધ કરવાને મોટા સૈન્ય સાથે તેનાં પગલાંને અનુસારે ફરતા ફરતા એક સરોવર પાસે આવ્યા. તે સરોવર વ્યાસ સરોવરના નામથી ઓળખાતું હતું. પેલા કૃપાચાર્ય વગેરે ત્રણે જણ 'દુર્યોધન આ સરોવરમાં પેસી ગયો છે,' એવું ધારી તેના તીર ઉપર તેની રક્ષા કરવાને બેઠા હતા. જ્યારે પાંડવોને સૈન્ય સાથે તે સ્થળે આવતા જોયા. એટલે તેઓ એક વૃક્ષની પોલમાં સંતાઇ ગયા. કોઇ વનચરે ' આ સરોવરમાં દુર્યોધન પેસી ગયો છે ' એવા ખબર આપ્યા એટલે તે પાંડવોએ પોતાના સૈન્યથી તે સરોવરને ઘેરી તે સ્થળે પડાવ નાંખ્યો હતો.

આ વખતે યુધિષ્ઠિર સરોવરના કાંઠા ઉપર રહી દુર્યોધનને સંભળાવવા બોલ્યો—"અરે દુરાચારી ! ક્ષત્રિય થઇને આમ શું સંતાય છે ? પોતાના કુળનો નાહક સંહાર કરાવી આમ શીયાળની જેમ સંતાઇ રહ્યો છે, તથી તે બધા કૌરવ-

[illegible] કે [illegible] ક્યાંથી [illegible]
[illegible] આ [illegible] નહીં કે, [illegible]
[illegible] મારે [illegible]
[illegible]
[illegible] સાથે [illegible]
[illegible]

[illegible] સાથે [illegible]
[illegible]
[illegible] સમાગમે [illegible]
[illegible]
[illegible] થાય, ત્યારે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ી ગદાએ તેની ગદાને પ્રહાર કરી તેના હાથમાંથી તે ગદા
ૂ પાડતો હતો. પછી તેઓ બંનેએ પરસ્પરના શરીરને
ી ગદાનો પ્રહાર કરવા લાગ્યા. તેમની ગદાઓના પ્રહારથી
થત થયેલા નાદે 'આ જગત્ શું ફાટી જાય છે' એવી
ોના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન કરી હતી. બંને મહાવીરોનું
ાયુદ્ધ પ્રચંડ બળથી પ્રવર્ત્તવા લાગ્યું. જયલક્ષ્મી કરમાં
જયમાળ ધારણ કરી ઘણા વખત સુધી સ્તબ્ધ થઇ ઉભી
ી હતી. દુર્યોધને પોતાના સમગ્ર બળથી ભીમસેનની ઉપર
ેવો ગદાપ્રહાર કર્યો કે જેથી ભીમસેનનાં નેત્રો ભમી ગયાં
ને તેને ચક્કી આવી ગઇ. પછી ભીમસેને પોતાના બળથી
ર્યોધનના હૃદયમાં ગદાનો એવો પ્રહાર કર્યો કે જેથી તેને
ઈ દુઃખનો અનુભવ કરવો પડ્યો. પછી ગદાયુદ્ધમાં પ્રવીણ
ાવા દુર્યોધને ભીમસેનના મસ્તક ઉપર ઘણા જોરથી ગદાનો
્હાર કર્યો, જેથી ભીમસેનનું વજ્ર જેવું શરીર પણ કંપી
ાયું હતું. આ વખતે અર્જુને કૃષ્ણને કહ્યું કે, " હરિ !
ીષ્મપિતામહ, દ્રોણાચાર્ય, કર્ણ, શલ્ય અને જયદ્રથ વગે-
ેનો વધ કર્યા છતાં અને સામ્રાજ્યે અમારા હાથમાં છતાં
અમારા જીવિતરૂપ આ ભીમસેનને દુર્યોધન પ્રહાર કરે છે,
ે બહુ અસહ્ય છે."

આ વખતે કૃષ્ણે કહ્યું, "અર્જુન' તું કહે છે તે સત્ય
છે. આ દુર્યોધન ભીમસેનથી પરાભવ પામવાનો નથી. આ
દુર્જય દુર્યોધનને ભીમસેન જો સાથળ ઉપર ગદાપ્રહાર કરે

તો તેનો પરાભવ થવો સુલભ છે. " કૃષ્ણના આ વચન ઉપરથી અર્જુને ભીમસેનને સંકેત કરી સમજાવ્યું, એટલે બળવાન્ ભીમસેને દુર્યોધનના મસ્તકને વિષે એક ગદાનો ઘા કર્યો, એટલે દુર્યોધન બેભી ગયો. પછી તે સત્વર ભીમસેનને મારવાને બેઠો થતો હતો. તેવામાં ભીમસેને તેના ઉરૂ ઉપર ગદાનો બીજો ઘા કર્યો, જેથી મસ્તકમાં લોહીલુહાણ થયેલો દુર્યોધન પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. તે વખતે દેવતાઓએ ભીમસેનની ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી. પીડાથી નેત્રોને મીંચતો દુર્યોધન ભૂમિ ઉપર પડ્યાં પડ્યાં તરફડીયા મારતો હતો તે વખતે ભીમસેને આવી પોતાના ચરણથી દુર્યોધનના મુગટને ચૂર્ણ કરી નાખ્યો. આ સમયે ત્યાં રહેલા બળભદ્રને ગુસ્સો ચડી આવ્યો. તેમણે ઉભા થઈને કહ્યું. " આ ભીમસેનનું કર્મ ક્ષત્રિયોને નિંદવા લાયક છે. આવું કર્મ મ્લેચ્છને હાથે પણ બનતું નથી. આ શત્રુના મુગટને ભીમસેન ચરણવડે ચૂર્ણ કરે છે, એ અન્યાયને હું સહન કરી શકતો નથી. હું પાપી પુરૂષોને શાસન કરનારો છું. આ મારૂં મુશળ કોપે કરી પાંચ પાંડવોને તત્કાળ અન્યાયનું ફળ દેખાડત, પરંતુ પાંડવાના બંધુ ધર્મે મને અટકાવ્યો છે. તથાપિ આજથી હું પાંડવોનું મુખ જોવાનો નથી. " આવાં વચનો બોલી બળભદ્ર રોષાતુર થઈ પોતાના તંબુ તરફ ચાલ્યા ગયા અને તે સમયે સૂર્ય પણ દ્વીપાંતર તરફ ચાલ્યો ગયો.

સૂર્યાસ્ત થયા પછી દુર્યોધનને તેવીજ સ્થિતિમાં ત્યાં

ઉંચે સ્વરે આક્રંદ કરી મુકયું હતું. આ સમયે ચતુરબુદ્ધિ કૃષ્ણે તેમને સારી રીતે બોધ આપી શાંત કર્યાં હતા.

પ્રાતઃકાળે શ્રીકૃષ્ણ અને પાંડવો પોતાના કાકા ધૃતરાષ્ટ્રનો શોક દૂર કરાવવા તેમની પાસે ગયા હતા. તેમણે ગાંધારી સહિત ધૃતરાષ્ટ્રના ચરણમાં નમન કર્યું. તે વખતે ધૃતરાષ્ટ્ર વિમુખ થઇને બેઠા એટલે કૃષ્ણે તેમને કહ્યું, રાજન્! આ પાંડુપુત્રો શું તમારા પુત્રો નથી ? તેમની પિતૃભક્તિ પાંડુના જેવીજ તમારી ઉપર છે. દુર્યોધન વગેરેનો વધ થયો, એ તેમને તેમના દુરાચારનું ફળ મળ્યું છે. તે વાત તમારા જાણવામાં છે. આ પાંચ પાંડવોએ ફક્ત પાંચ ગામ લઈ સંધિ કરવાની ઇચ્છા કરી હતી, પણ તમારા દુરાગ્રહી દુર્યોધને એ વાત માન્ય કરી ન હતી તેથી તમારે આ તમારા પુત્રોને અપરાધી ગણવા ન જોઇએ" કૃષ્ણનાં આવાં વચનોથી ધૃતરાષ્ટ્ર અને ગાંધારી શાંત થયાં હતા. પછી તેમણે પાંડવોના પૃષ્ટ ઉપર હાથ મુકી કહ્યું કે, "અમારા પુત્રોએ તમારો જે અપરાધ કર્યો, તે તેમના દૈવનો અપરાધ છે, અમારા પુત્રોનો અપરાધ નથી." આ પ્રમાણે કહી તેમણે પાડવોને આલિંગન કરી શુદ્ધ સ્નેહ દર્શાવ્યો હતો. તે પછી ગાંધારી દુર્યોધનની સ્ત્રી ભાનુમતી વગેરે વધૂઓને લઈ કુરૂક્ષેત્રના સ્મશાનમાં પોતાના પુત્રોના મુખાવલોકન કરવાને ગઈ હતી. મરણ પામેલા રાજાઓની અને બીજા મહાન્ શૂરવીરોની બીજી પણ સ્ત્રીઓ તે સ્થળે આવી હતી. તે સર્વેના આક્રંદથી ભૂમિ અને અંતરી-

ચપલ થઈ ગયું અને તેથી યાદવસેનામાં હાહાકાર થઈ ગયો. આ વખતે અર્જુને આવી જરાસંધને પોતાના બાણોના પ્રહારથી હઠાવી દીધો હતો. એવામાં કૃષ્ણ મહારાજ! આવ્યા અને તેણે પોતાના શસ્ત્રોનો એવો મારો ચલાવ્યો કે જેથી જરાસંધના અવશેષ રહેલા એકતાળીશ પુત્રોનો સંહાર થઈ ગયો હતો.

પોતાના બધા પુત્રોના સંહારથી જરાસંધના હૃદયમાં ક્રોધાગ્નિ પ્રગટ થઈ આવ્યો અને ક્રોધથી ઓષ્ટને કંપાવતો કૃષ્ણની સામે મરણીયો થઈને આવ્યો હતો. તેણે કૃષ્ણને કહ્યું કે, " હવે તારો કાળ આવ્યો છે. તારા બચાવને માટે જે ઉપયોગી શસ્ત્ર હોય તે ગ્રહણ કર. મારી પુત્રી જીવયશાની પ્રતિજ્ઞા હવે હું પૂરી કરીશ. " આ પ્રમાણે કહી તેણે બાણોનો ભયંકર મારો ચલાવ્યો હતો. રામ અને રાવણના યુદ્ધને જોનારા દેવતાઓને પૂર્વે જે રસ આવ્યો હતો, તેવો રસ આ જરાસંધ અને કૃષ્ણના યુદ્ધમાં પ્રાપ્ત થયો હતો. ઘણીવાર યુદ્ધ કર્યા પછી જરાસંધે સ્મરણ કરી એક દિવ્ય ચક્ર હાથમાં પ્રાપ્ત કર્યું અને તે ચક્ર તેણે કૃષ્ણની ઉપર છોડયું. તે વખતે બળરામે અને યાદવસેનાપતિ અનાધૃષ્ટિએ તે ચક્ર ઉપર અનેક પ્રહારો કરવા માંડયા હતા. છેવટે અનાધૃષ્ટિએ પરિઘનો ઘા કરી તે ચક્રને નિષ્ફળ કરી દીધું. પણ તે પાછું આગળ ચાલ્યું હતું. તે ચક્રને નિષ્ફળ કરવાને સમુદ્રવિજય રાજાએ અને ભીમસેને પણ ભારે પ્રયત્ન કર્યો હતો. તથાપિ એ તેજસ્વી ચક્ર અપ્રતિહત થઈ કૃષ્ણની

જરાસંધના મરણથી, તેના પક્ષના રાજાઓ નિસ્તેજ થઈ ગયા અને તેઓ કૃષ્ણને શરણ થયા હતા. પછી તેઓએ સમયવર્તી જરાસંધના પુત્ર સહદેવને ત્યાં લાવી કૃષ્ણના ઉત્સંગમાં બેસાડયો હતો. પછી દયાળુ કૃષ્ણે મગધ દેશના રાજ્ય ઉપર સહદેવનો રાજ્યાભિષેક કર્યો હતો.

જરાસંધનો વધ થયા પછી કૃષ્ણ, બળભદ્ર અને નેમીકુમાર એ ત્રિપુટીની જગત્‌માં ભારે પ્રશંસા થઈ હતી. સર્વ યાદવોએ તે વીર ત્રિપુટીની મંગલારતિ કરી પૂજા કરી હતી. પછી ઇંદ્રનો સારથિ માતલિ ખુશી થઈ પ્રભુની આજ્ઞા લઇ સ્વર્ગમા ચાલ્યો ગયો હતો અને તે યાદવપતિ કૃષ્ણ, બળભદ્ર અને નેમિકુમારની કીર્તિને સાથે લઇ ગયો હતો.

રાજા સમુદ્રવિજયની આજ્ઞાથી મરણ પામેલા યાદવોની ઉત્તરક્રિયા કરવામાં આવી હતી અને સર્વ વીરસમાજ સરસ્વતીને તીરે કૃષ્ણ તથા નેમિકુમારની વિજયકીર્તિ ફેલાવી તેમનું યશોગાન કરતો પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો હતો.

આ વખતે વસુદેવ પ્રદ્યુમ્ન અને સાંબકુમારને સાથે લઇ સમુદ્રવિજય રાજાના ચરણમા નમી પડયા હતા. તેમને કૃષ્ણ તથા બળભદ્ર વગેરે અનુક્રમે વંદના કરતા હતા. તે વખતે ખેચરો પણ આવી કૃષ્ણને વંદના કરી બોલ્યા કે, "શ્રી કૃષ્ણ! તમે નવમા વાસુદેવ થયા છો. તેથી અમે તમારી આજ્ઞારૂપ માળાને મસ્તકપર ધારણ કરવા ઇચ્છીએ છીએ."

તથા કુંતી વગેરે સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓએ મંગળ ગીત ગાયાં હતાં. આ રાજ્યાભિષેકનો મહોત્સવ જોવાને આકાશમાં અનેક દેવતાઓ એકત્ર થયા હતા અને તેમણે ઉંચે સ્વરે કૃષ્ણવાસુદેવની જયઘોષણા કરી હતી. કૃષ્ણનો રાજ્યાભિષેક થયા પછી તે પ્રસંગે આવેલા અનેક સંબંધી અને સ્નેહી રાજાઓને કૃષ્ણે સારી સારી ભેટો આપી વિદાય કર્યા હતા.

પ્રિય વાંચનાર ! આ પ્રસંગ પણ યુધ્ધનો હોવાથી તેમાંથી વિશેષ બોધ મળી શકે તેમ નથી, તથાપિ દીર્ઘ વિચાર કરી તેમાંથી કાંઇ પણ બોધ મેળવવા પ્રયત્ન કરજો. નવમા વાસુદેવ કૃષ્ણે પ્રતિવાસુદેવ જરાસંધને જીત્યો, એ વાત તો આર્હતશાસ્ત્રથી નિશ્ચયજ છે. તથાપિ પ્રતિવાસુદેવ સ્વભાવે ઉધ્ધત અને કુશીળ હોય છે, તેથી તેને વાસુદેવની શિક્ષા સહન કરવી પડે છે. કોઇ પણ માણસ કુશીલ કે દુરાચારી થાય છે, તો તેને શિક્ષા કરનાર કોઇ પણ સમર્થ વ્યક્તિ પ્રગટ થયા વિના રહેતી નથી. તેથી દરેક મનુષ્યે કુશીલ કે દુરાચારી થવું ન જોઇએ. એજ બોધ આ પ્રસંગમાંથી ગ્રાહ્ય છે.

બીજો પ્રસંગ સ્નેહ-સંબંધને લગતો છે. કૃષ્ણે પાંડવોની ઉપર પોતાનો પૂર્ણ સ્નેહ દર્શાવ્યો હતો. અર્જુનના સારથિ થઇ તેમણે યુધ્ધના વિકટ પ્રસંગે પાંડવોને હૃદયથી સહાય આપી હતી. તે ઉપકાર તથા સંબંધ ધ્યાનમાં રાખી પાંડવોએ જરાસંધના યુધ્ધમાં તેમને સહાય આપી પો-

પ્રકરણ ૪૫ મું.

હસ્તિનાપુરપતિ યુધિષ્ઠિર.

હસ્તિનાપુરની રાજધાની આનંદ ઉત્સવથી ભરપૂર થઈ ગઈ હતી. સ્થાને સ્થાને રાજ્યભક્ત પ્રજા પોતાના ઘર શણગારી અતિ ઉમંગ દર્શાવતી હતી. અનેક દેશના નરપતિઓ પાંડવ પતિ યુધિષ્ઠિરને ભેટ ધરવા આવ્યા હતા. દ્વારકાપતિ શ્રી કૃષ્ણે પોતાના પરિવાર સાથે તે સ્થળે આવી પાંડવોના સંબંધને બતાવી આપ્યો હતો.

આજે મહારાજા યુધિષ્ઠિરને રાજ્યાભિષેક કરવાનો દિવસ હતો. કુરૂક્ષેત્રનું યુધ્ધ સમાપ્ત થયા પછી આ શાંતિમય ઉત્સવ ઉજવવાને સર્વ પ્રજા તત્પર બની ગઈ હતી ન્યાયમૂર્તિ ધર્મરાજાના રાજ્યાભિષેકના ખબર ભારતના ચારે ખુણામાં પ્રસરી રહેવાથી ભારતીપ્રજા અત્યંત હર્ષિત થઈ હતી.

પાંડવોના પ્રભાવથી અને યુધિષ્ઠિરનો ધાર્મિકવૃત્તિથી ભારત પ્રજાની સાથે ઘણા ભૂપતિઓ પણ એ ઉત્સવમા ભાગ લેવાને ઉત્સુક થયા હતા. મહારાજા યુધિષ્ઠિરે પણ પોતાના પૂજ્ય સંબંધી શ્રીકૃષ્ણની સલાહથી ભારતના ઘણા પ્રખ્યાત રાજાઓને આમંત્રણો મોકલાવ્યા હતા. જે આમંત્રણને માન આપી ઘણા રાજાઓ આ પ્રસંગે હસ્તિનાપુરમાં પાંડવોનું આતિથ્ય લેવાને આવી પહોંચ્યા હતા.

હસ્તિનાપુરમાં સર્વ પ્રજાએ પોતપોતાના ગૃહને વિષે ધ્વજા, પતાકા અને તોરણોની અદ્ભુત રચના કરી હતી. તે જોવાને આવેલા વિદેશી લોકો શ્રેણીબંધ નીકળતા હતા. હાથીઓ, ઘોડાઓ અને રથોની ભીડથી રાજમાર્ગ સાંકડો થઈ ગયો હતો. રાજદ્વારમાં સુંદર શોભા કરવામાં આવી હતી. મોતીઓના સ્વસ્તિકો અને પુષ્પાદિકના તોરણો રચવામાં આવ્યા હતા. ગજમહેલ ઉપર ચોડેલી ધ્વજા પવનથી ચલાયમાન થતી જાણે લોકોને બોલાવતી હોય તેવી દેખાતી હતી. ચોકમાં જાણે મૂર્તિમાન મનોરંગ હોય તેવા કેશરના જળનો છંટકાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ સમયે પાંડુરાજા પોતાના પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કરવા અતિ ઉત્સાહ ધરી કાર્ય કરતા હતા. તેમણે અંતઃપુરની સ્ત્રીઓના પાસે તૈલાદિક સુગંધી પદાર્થનું લેપન કરાવી યુધિષ્ઠિરના શરીરપર ચંદનનો અંગરાગ કરાવ્યો હતો. પુત્રવત્સલ માતા કુંતી પોતાના પુત્ર યુધિષ્ઠિરને વિવિધ જાતના અલંકારો પહેરાવી નીરખતી હતી. પછી ધર્મરાજાને ઉત્તમ ગજેંદ્ર ઉપર બેસાડી મોટી સ્વારી સાથે નગરમાં ફેરવ્યા હતા. તે વખતમાં પડહોની રાજ્યસમૃદ્ધિ ઇંદ્રના વૈભવને અનુસરતી હતી. ગજેંદ્રના ઉપર બેઠેલા યુધિષ્ઠિરને સ્ત્રીઓ નીરખતી હતી અને મોતી, પુષ્પ તથા ધાણીથી વધાવતી હતી. તેમ ઉપર ચડેલી હરિણાક્ષી સ્ત્રીઓને નમુકત વધાવતી ધર્મના પ્રત્યેક આંગણામાં, પ્રત્યેક

મંચકમાં અને પ્રત્યેક ગૃહને વિષે પ્રજાએ સમર્પણ કરેલા માંગલિક ઉપચારોને ગ્રહણ કરતો કરતો દરબારમાં આવ્યો. તેના અગ્રભાગે પાંડુરાજા, બંને બાજુ કૃષ્ણ વગેરે અને પૃષ્ઠ ભાગમાં ભીમસેન વગેરે બંધુઓ ચાલતા હતા. સ્વારી દરબારમાં આવી એટલે ધર્મરાજાએ રાજ્યગૃહમાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે કુંતીએ આવી દહીં, દુર્વા અને અક્ષત વગેરેથી ધર્મરાજાનું મંગળ કૃત્ય કર્યું હતું.

જ્યારે બરાબર શુભ મુહૂર્ત્તમાં પ્રવેશ થયો એટલે શ્રી કૃષ્ણે અને પાંડુરાજાએ યુધિષ્ઠિરને રાજ્યસિંહાસન ઉપર બેસાર્યો. તે સમયે મંગળ વાદ્યોના શબ્દો અને જયધ્વનિથી રાજદ્વાર ગાજી ઉઠયું હતું. સિંહાસનપર વિરાજિત થયેલા ધર્મરાજાને તે વખતે બીજા રાજાઓ તરફથી નજરાણા અને ભેટો ધરવામા આવી હતી પૂર્વે સમુદ્રના અધિષ્ટાયક દેવોએ આપેલો રત્નજડિત મુગટ શ્રીકૃષ્ણે યુધિષ્ઠિરના મસ્તક ઉપર આરોપિત કર્યો તે પછી વિવિધ પ્રકારના પોશાકો તેમને આપવામા આવ્યા હતા પછી તે વિશાળ મંડપમાં મોટી સભા ભરવામાં આવી હતી અને વારાંગનાઓનું નૃત્ય થવા માંડયું હતું

જ્યારે અજાતશત્રુ યુધિષ્ઠિર હસ્તિનાપુર (દિલ્હી) ના સિંહાસનપર બેઠા, તે દિવસે અતિ આનંદ પામેલા પ્રજાજનોએ વાજીંત્રોના નાદ સાથે તથા સંગીતના સુર સાથે આખી રાત્રિ જાગરણ કરી મહાન્ ઉત્સવ કર્યો હતો.

દૂર કરનારૂં જ્ઞાનનું દાન સર્વ દાનોમાં ઉત્તમ દાન છે." એ દાનના દિવ્ય પ્રભાવથી અનેક આત્માઓ મોક્ષગામી થયેલા છે. એ જ્ઞાનદાનમાં અભ્યાસી સાધુઓ અને ગૃહસ્થોને પૂર્ણ સહાય આપવાથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ દૂર થઈ અનેક પુણ્ય બંધાય છે. કારણકે જ્ઞાનના દાનને પામેલો આત્મા જ્ઞાનરૂપ દીપકે કરી અંતરંગ એવા અજ્ઞાનસમૂહને ખંડન કરી શકે છે અને તેથી સાધુઓનો સંયમ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ત્રીજું પાત્રદાન કહેવાય છે. એમા સુપાત્રને અન્ન તથા વસ્ત્ર વગેરે ઉપયોગી વસ્તુનું દાન કરવામા આવે છે. એ દાનથી પણ અન્યને સંતોષિત કરવાથી અગણિત પુણ્ય બંધાય છે. આ ત્રણ પ્રકારનાં દાન આર્હતવાણીથી પ્રગટ થયેલા છે અને તેનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રભાવ મહાત્મા તીર્થંકરોએ પ્રરૂપેલો છે.

હે યુધિષ્ઠિર! સંપત્તિ, સૌભાગ્ય, આરોગ્ય, આજ્ઞા, ઐશ્વર્ય, ગુણોન્નતિ અને યોગ્યતા—એ સર્વે દાનરૂપ કલ્પવૃક્ષના પલ્લવો છે.

ભદ્ર ! ધર્મનો બીજો પ્રકાર શીળ છે. દેશથી અને સર્વથી વિરતિ થવી એ શીળનું યથાર્થ સ્વરૂપ છે. એ શીળના પ્રભાવથી અનેક પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ આ સંસારસમુદ્રના તરનારા થયેલા છે. પાપે કરી પુષ્ટ થયેલા પુરૂષો કદિ ઔદાર્ય ગુણને લઈને દાન તો આપી શકે છે, પણ ઉત્તમ પ્રકારનું શીળવ્રત પાલન કોઈકજ સમર્થ કરવાને થાય છે.

નનો છેદ સર્વ રીતે સાર્થક થઈ તને આત્મજ્ઞાનનો સંપાદક થશે." ભીષ્મમુનિની આ વાણી સાંભળી યુધિષ્ઠિર આનંદિત થઇ ગયો અને તેણે હૃદયથી એ રાજર્ષિનો ઉત્તમ બોધ અંગીકાર કર્યો હતો.

આ વખતે ભદ્રગુપ્તાચાર્યે ભીષ્મમુનિને કહ્યું, "મહાભાગ! હવે તમારો અંતસમય નજીક આવેલો છે. માટે યોગારાધન કરો." ગુરૂની આવી આજ્ઞાને અનુસરી ભીષ્મમુનિએ યોગારાધન કરવા માંડયું. આઠ પ્રકારના જ્ઞાનાચારમાં મને કાંઇ પણ અતિચાર પ્રાપ્ત થયા હોય, તે સર્વ અતિચારોને હું શુદ્ધ ચિત્તથી નિંદું છું અને આઠ પ્રકારના દર્શનાચારને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા સંપૂર્ણ અતિચારોને હું સમાહિતચિત્તે નિંદું છુ. પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ એ આઠ પ્રવચનની માતાઓમાં જે મને કાંઇ અતિચાર થયા હોય, તેમનો હું ત્યાગ કરૂં છું. બાર પ્રકારના તપમાં લાગેલા અતિચારને હું ગર્હું છું મેં ધૈર્યથી જે કાંઈ વીર્યગોપન કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય અને અનુમોદ્યું હોય, એ ત્રણ પ્રકારના દુરાત્મપણાને હું મન, વચન અને કાયાથી નિંદું છું. સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવોના ભેદરૂપ સ્થાવર તથા ત્રસ જીવોને વિષે કરેલા ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતને હું નિંદું છું. હાસ્ય, લોભ, ભય અને ક્રોધ—એઓએ કરી જે મેં બીજાઓને પીડા કરી હોય અને કાંઇ મૃષાવાદ બોલ્યો હોઉં તેની હું ગર્હા કરૂં છું. આજ સુધીમાં અલ્પ અથવા વિશેષ બીજાઓની વસ્તુઓને

ઘણા ગુણો પ્રિશંસનીય છે. તે સાથે પાલક-પોષકના મહાન્ ઉપકારને માન આપવાનો ઉત્તમ ગુણ ભીષ્મના જીવનનું ઉદયશિખર છે. પાંડવો પોતાને અતિ પ્રિય હતા, તે છતાં પોતે જેનું અન્ન ખાય છે અને જે પોતાનો પાલક-પોષક છે, એવા દુર્યોધનની સહાય કરવા તેઓ પાંડવોની સામે આવ્યા હતા. આ મહાન્ ગુણને લઈ ભીષ્મ પોતાના યશઃશરીરને આ જગત્ ઉપર કાયમ મુકી ગયા છે.

વર્ત્તમાનકાળે જેઓ પોતાના પાલક-પોષક અને જેઓ પોતાના અન્નદાતા તથા આશ્રયદાતા છે, તેમની તરફ ઉપકારને બદલે અપકાર કરવાની વૃત્તિવાળા અર્થાત્ જેનું ખાય તેનુંજ ખોદનારા ખળ પુરૂષોનું જીવન ધિક્કારને પાત્ર છે. તેવા પુરૂષોએ આ ભીષ્મના જીવનમાથી ઉત્તમ બોધ લઈ પોતાના જીવનને સન્માર્ગે દોરવું જોઈએ. એવા એવા દુર્ગુણી પુરૂષોના ઉદ્ધાર કરવામાંજ આવા લેખકની સાર્થકતા છે.

મહાનુભાવ ભીષ્મનું સ્થૂળ શરીર અદૃશ્ય થયું છે. તથાપિ તેમનું યશઃશરીર યાવચ્ચંદ્રદિવાકર સુધી આ ભારત ભૂમિમાં રહેલું છે. ભારતીયપ્રજા એ મહાનુભાવના ગુણોને સદાકાળ ગાયા કરતી આવી છે, વર્ત્તમાનકાળે ગાય છે અને ભવિષ્યમાં ગાશે.

વીર શાસનના પ્રભાવિક દેવતા એવા પ્રભાવિક પુરૂષોનાં ચરિત્રો વાંચવાની, સાંભળવાની અને મનન કરવાની જૈન પ્રજાને સદાકાળ પ્રેરણા કરો.

—⊰◎⊱—

ધીરજ ધરતા નથી અને શરદ ઋતુમિષે એકાંતમાં કહે છે " આપના પુત્રની આવી સ્થિતિ જોઈ કેટલીક સ્ત્રીઓને કૌતુકભર્યું લાગ્યું છે," "સ્વામી ! નેમિકુમાર સદા મૌન રહે છે. કોઈપણ સ્ત્રીની સાથે બોલતા નથી, તેમ કોઈની સાથે રમતા નથી. પુત્રનું એવું વર્તન જોઈ મારા મનમાં ચિંતા રહે છે. તેથી કોઈ પણ યુક્તિથી નેમિકુમારનો વિવાહ કરાવો." શિવાદે-વીના આવા વચન સાંભળી રાજા સમુદ્રવિજયે નેમિકુમારને બોલાવીને પૂછ્યું—"પુત્ર ! તું અમારા મનને પ્રસન્ન કરવાને વિવાહ કર. તને વિવાહિત થયેલો જોઈને અમે ઘણા આનંદ પામીએ." પિતાના આ વચન સાંભળી નેમિકુમારે કહ્યું કે "પિતાજી ! કોઈપણ સ્ત્રી અદ્યાપિ મારે વિવાહ કર-વાને યોગ્ય નથી માટે વિવાહ કરવાની મારી ઇચ્છા નથી." આ વખતે શિવાદેવીએ આવીને કહ્યું, "વત્સ ! જો તારી ઇચ્છા હોય તો ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી રાજીમતી નામે ગુણવંત કન્યા છે તેની સાથે તારો વિવાહ કરવા યોગ્ય છે." માતાપિતાનો આવો આગ્રહ જોઈ નેમિકુમાર બોલ્યા—"હું તમારી આ-જ્ઞાને લાયક છું. એ વાત અંગીકાર કરીશ, પણ હું તે વાત જ જણાવીશ કોઈ યોગ્ય કાળ જોઈને. તેવો સમય આવે ત્યાં સુધી તમે રાહ જુઓ." કુમારના આ વચન સાંભળી તેઓ તે વખતે કાંઈ બોલ્યા નહીં.

એક વખતે એવું બન્યું કે શ્રીકૃષ્ણ સભામાં બેઠા હતા. તેવામાં એક મહાન શંખનો અવાજ સંભળાવવામાં આવ્યો. તે

રૂપનો પરમાનંદ કદિપણ નાશ પામતો નથી. માટે આનંદના સમુદાયને આપનારી એ શમતારૂપ સ્ત્રીને વરવા માટે હું ઉદ્યુક્ત થયો છું.

નેમિકુમારનાં આ વચનો સાંભળી કૃષ્ણ, સમુદ્રવિજય, શિવાદેવી અને બીજા યાદવોને નિશ્ચય થયો કે, "આ નેમિકુમાર હવે ગૃહાવાસમાં આવવાના નથી" પછી તેઓએ પ્રેમના વશથી રૂદન કરવા માંડયું હતું. શ્રી નેમિકુમાર તો તે મોહની સેનાને મથન કરી પોતાનો રથ આગળ ચલાવી ચારિત્રરૂપી મહારાજાના દરબારમાં દાખલ થઇ ગયા. તે વખતે લોકાંતિક દેવતાઓએ આવી તેમને સૂચવ્યું કે, "પ્રભુ! તમે સર્વ જગતના જીવોને હિતકારક એવા તીર્થની પ્રવૃત્તિ કરો." પછી નેમિ પ્રભુએ સાંવત્સરિક દાન આપવાનો આરંભ કર્યો. જે દાનનો પ્રવાહ અસ્ખલિતપણે એક વર્ષ પર્યંત ચાલ્યો હતો.

અહીં કુમારી રાજીમતી નેમિકુમાર ચાલ્યા ગયા એ વાત સાંભળી મૂર્છિત થઇ હતી. પછી જ્યારે તે સાવધાન થઇ એટલે તેને શાંત કરવાને કુંતી અને દ્રૌપદી વિગેરે આવ્યા હતા. રાજીમતીનું દુઃખ જોઈ તેઓ બધા દુઃખી થયા. સખીઓએ કરેલા શીતોપચારથી સ્વસ્થ થઇ રાજીમતી બોલી. "અરે દૈવ! તેં આ શું કર્યું? હું પ્રથમથીજ વિષયભોગથી વિમુખ હતી. તેં મને નેમિવરને દેખાડી ભોગને વિષે સન્મુખ શા માટે કરી? આ નેમિશ્વર મને પ્રાપ્ત થવાના નથી"

આ તરફ નેમિકુમાર શ્રાવણ શુકલ ષષ્ઠીને દિવસે ચારિત્ર લઈ ચાલી નીકળ્યા હતા. તેઓ રૈવતગિરિના સહસ્રાગ્ર વનમાં આવીને રહ્યા હતા. તે સમયે તેમને મનઃપર્યવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું; જેથી નારકીના જીવોને ક્ષણવાર સુખ થયું હતું. જ્યારે મહાનુભાવ નેમિપ્રભુ સ્વતઃ દીક્ષિત થયા, ત્યારે તેમની સાથે બીજા હજારો રાજાઓએ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી હતી. આ વખતે ઇંદ્ર, કૃષ્ણ અને પાંડવો વગેરેએ આવી તેમને વંદના કરી હતી. તેઓ વંદના કરી પોતપોતાના સ્થાનમાં ચાલ્યા ગયા હતા.

નેમિપ્રભુએ ગોકુળને વિષે રહેલા વરદત્ત રાજાના ઘરમાં નિર્દોષ અન્નથી પારણું કર્યું હતું. જે વખતે દેવતાઓએ તેના ઘરમા રત્નોની વૃષ્ટિ અને ચેલોત્ક્ષેપ કરી દુંદુભિના નાદ કર્યા હતા. તે પછી તે મહાનુભાવ સર્વ જનોને ઉપકાર કરવાને પૃથ્વીમા વિહાર કરતા હતા. કેટલોક વિહાર કરી પાછા તેઓ સહસ્રાગ્ર વનમા આવ્યા હતા. અને ત્યા આશ્વિન માસની અમાવાસ્યાને દિવસે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું હતું. તે વખતે ઇંદ્રોએ આવી તેમનુ સમવસરણ રચ્યું હતું. જેમાં તે મહાનુભાવે વિરાજિત થઈ ઉત્તમ દેશના આપી હતી.

એક વખતે શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકામા નેમિપ્રભુના ગુણોનું સ્મરણ કરતા પોતાની સભામા બેઠા હતા, તેવામા રૈવતગિરિના બગીચાના માળીઓએ આવી ખબર આપ્યા કે, "નેમિનાથ

પ્રકરણ ૪૯ મું.

દ્રૌપદી હરણ અને કૃષ્ણકોપ.

પૂર્વ સમુદ્ર પોતાના તરંગોથી ઉછળી રહ્યો છે. અનેક જળચરો તે તરંગની સાથે ઉછળી નૃત્ય કરે છે. તીર ઉપર અનેક જાતનાં પક્ષીઓ શ્રેણીબંધ બેઠાં છે. અનેક વનચરોનાં બાળકો સમુદ્રના તીર પર પડેલાં અસ્થિનાં રમકડાં શોધતાં ફરે છે. વિવિધ આકૃતિનાં વહાણો સઢ ચડાવી જળમાર્ગે પસાર થતાં જોવામાં આવે છે.

આ પૂર્વ સમુદ્રના તીર ઉપર પાંચે પાંડવો શોકાતુર થઈ બેઠા હતા. તેમના મુખ ઉપર પૂર્ણ ગ્લાનિ પ્રસરી રહી હતી. તેમનું મહાન્ પરાક્રમ પ્રતિહત થઈ ગયું હતું. પાંચે બંધુઓ પરસ્પર મુખાવલોકન કરી નિઃશ્વાસ નાંખતા હતા અને દુઃખમાંથી મુક્ત થવાના અનેક ઉપાયો મનમાં ચિંતવતા હતા.

આ વખતે જાણે તેમના મનની પીડા જાણતા હોય તેમ શ્રીકૃષ્ણ પોતાના અલ્પ પરિવાર સાથે તે સ્થળે આવી ચડ્યા. કૃષ્ણને જોતાં જાણે પ્રાણ આવ્યા હોય, તેમ પાંડવો બેઠા થયા અને સત્વર પ્રેમના આવેશથી કૃષ્ણને મળવા દોડી આવ્યા. શ્રીકૃષ્ણ પણ પોતાના સંબંધી પાંડવોને જોઈ હૃદયમા સાનંદાશ્ચર્ય થઈ ગયા. પાંડવોના મુખ ઉપર ગ્લાનિ જોઈ કૃષ્ણ

હવે તું નિર્ભય છે, પણ તેં દ્રૌપદીનું શામાટે હરણ કર્યું ? અને તે કેવી રીતે કર્યું ? તે વૃત્તાંત મને કહી સંભળાવ."

કૃષ્ણના આવાં વચન સાંભળી પદ્મનાભ બોલ્યો—"મહાનુભાવ! એક વખતે નારદમુનિએ આવી મારી પાસે દ્રૌપદીના સ્વરૂપનું ભારે વર્ણન કર્યું, તે ઉપરથી મોહિત થઈ હું હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો હતો. ત્યાં અવસ્વાપિની વિદ્યાનો પ્રયોગ કરી હું દ્રૌપદીને હરી લાવ્યો હતો. દ્રૌપદી મારા મંદિરમાં આવી જાગ્રત થયાં તે વખતે તે સંભ્રમિત થયાં હતાં. પછી મારો વૃત્તાંત સાંભળી તેઓ વિચારમાં પડ્યાં હતાં. મેં તેમને મારો પતિ તરીકે સ્વીકાર કરવા ઘણો આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેમણે દીર્ઘવિચાર કરી મને કહ્યું કે, " રાજન્! આજથી છ માસ સુધીમાં મારો કોઈપણ સંબંધી આ સ્થળે નહીં આવે તો પછી હું તારા વચનનો સ્વીકાર કરીશ. " તે પછી થોડાજ દિવસ પછી તમે અહીં આવી ગયા. એ મહાસતિનું શીળ અખંડિત છે અને તે ખરેખર ભારતવર્ષની દેવી છે. " પદ્મનાભના આવા વચનો સાંભળી કૃષ્ણ અને પાંડવો પ્રસન્ન થયા અને તે પછી તેઓ દ્રૌપદીને લઈને ત્યાંથી પાછા વળ્યા હતા.

આ સમયે ચંપાનગરીમાં પુષ્પભદ્રક નામના ઉદ્યાનમાં મુનિસુવ્રત નામના તીર્થંકરનું સમવસરણ થયું હતું. તે સમવસરણમાં કપિલ નામે વાસુદેવ તેમની દેશના સાંભળતો હતો. જ્યારે શ્રીકૃષ્ણે પદ્મનાભને જીતવા પાંચજન્ય

જતા હતા, માર્ગે યુધિષ્ઠિરે દ્રૌપદીને પુછયું કે, "દેવી! તમે પદ્મનાભને છ માસનો વાયદો શા આધારે આપ્યો હતો? કદિ અમે છ માસ સુધીમાં ન આવી પહોંચતે તો તમે પછી શું કરતે?" સતીએ કહ્યું, સ્વામી! તે વખતે મેં મારા મનમાં ચિંતવ્યું હતું કે, "એક માસમાં મારા પતિ અહીં આવી મને નહીં લઇ જાય તો પછી અનશનવ્રત લઇ હું મરણ પામીશ." સતીનો આ ઉત્તર સાંભળી જ્યેષ્ઠ પાંડવ યુધિષ્ઠિર હૃદયમાં પ્રસન્ન થયો હતો. શ્રીકૃષ્ણ પાંડવો સાથે જે પ્રમાણે આવ્યા હતા, તે પ્રમાણે સમુદ્રને ઉતરી તેના તીર ઉપર આવ્યા હતા. તે વખતે કૃષ્ણે પાંડવોને કહ્યું કે, "મારે આ લવણસમુદ્રના પતિની સાથે કેટલીએક વાતચિત કરવી છે, તે વાતચિત કરી હું આવું ત્યાંસુધીમાં તમે આ ગંગાનદીને ઉતરી ચાલતા થાઓ." કૃષ્ણની આવી આજ્ઞાથી પાંડવો સુવર્ણની નૌકામાં બેસી સાડીબાસઠ યોજન વિસ્તીર્ણ એવી ગંગાનદીને ઉતરી ગયા હતા. ગંગાને ઉતર્યા પછી પાંડવોને કૃષ્ણનું સામર્થ્ય જોવાની ઇચ્છા થઇ એટલે તેમણે કૃષ્ણને લેવા સોનાની નૌકા મોકલી નહીં. આ તરફ કૃષ્ણ સમુદ્રના અધિષ્ઠાયકને મળી ગંગાતીરે આવ્યા, ત્યાં પાંડવોએ સુવર્ણનૌકા મોકલેલી જોવામા ન આવી એટલે કૃષ્ણે એક હાથમાં રથ રાખી અને બીજે હાથે તરી ગંગાનદીને ઉતરી ગયા. તેમનું આ સામર્થ્ય જોઇ પાડવો ચકિત થઇ ગયા. કૃષ્ણે જ્યારે નૌકા ન મોકલવાનું કારણ પુછયું, એટલે પાંડવોએ જે યથાર્થ હતું તે કહ્યું. તે ઉપરથી કૃષ્ણને પાંડવો

પિતાના રક્ષણ માટે વૃથા પ્રયત્ન શા માટે કરે છે ? હું દ્વૈપાયનમુનિ કોપ કરી નગરીસહ વર્તમાન સર્વને બાળવા આવ્યો છું. નગરવાસીઓએ આજ સુધી જિનપૂજા અને તપસ્યા કરેલી તેથી મારૂં બળ ચાલ્યું ન હતું, પણ હવે તેઓ પ્રમાદમાં પડ્યા છે, તેથી મને અવકાશ પ્રાપ્ત થયો છે. તમે બને એકલા બાહેર નીકળી જાઓ. તમારા માતાપિતાનો બચાવ થાય તેમ નથી." તે મુનિનાં આ વચન સાભળી માતાપિતાએ અમને બહાર નીકળવાનું કહ્યું અને પોતે પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન ધરી સર્વ પ્રત્યે મિથ્યા દુષ્કૃત્ય આપી અને ખમાવી એ મુનિના કોપાનળમાં આહુતિરૂપ થઈ ગયા અને અમે અધમ પુત્રો માતપિતાને છોડી બહાર નીકળી ગયા હતા. ભાઈ જરાકુમાર ! તે વખતે દહન થતાં દ્વારકાવાસીઓએ જે આર્ત્તશબ્દ કર્યો છે, તેનું સ્મરણ થતાં અત્યારે પણ મને મહાશોક ઉત્પન્ન થાય છે. પછી મેં ઘણો અફસોસ કરવા માંડ્યો એટલે બળરામે મને શાંત કર્યો. અને નેમિશ્વર ભગવાનના ઉપદેશનું મને સ્મરણ કરાવ્યું હતું. પછી અમે ભસ્મીભૂત થયેલી દ્વારકાને છોડી પાંડવોની નગરીમાં જવા નીકળ્યા, ત્યાં માર્ગમાં હસ્તિકલ્પનગરના ઉપવનમાં આવી ચડ્યા, ત્યાં મને ઘણી ક્ષુધા લાગી. બળભદ્ર મારે માટે ભોજન લાવવાને તૈયાર થયા, એટલે મેં તેને કહ્યું, "ભાઈ ! આ હસ્તિકલ્પનગરમા ધૃતરાષ્ટ્રનો અચ્છદંત નામનો પુત્ર રાજ્ય કરે છે. તે કદિ તમને પાંડવોના પક્ષપાતી ધારી કાંઈ અનિષ્ટ કરવા આવે તો તમે સિંહનાદ કરજો, એટલે તે

જરાકુમારના મુખથી દ્વારકાના દાહનો અને કૃષ્ણના કાળધર્મનો વૃત્તાંત સાંભળી પાંડવો શોકગ્રસ્ત થઈ ગયા હતા. તેમના હૃદયમાં શોક થયા પછી તરતજ શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ આવ્યું હતું. એ પવિત્ર જ્ઞાનના પ્રભાવથી તેમની મનોવૃત્તિમાં વૈરાગ્યભાવના પ્રગટ થઈ આવી. તત્કાળ તેઓ આ સંસારની અસારતા વિચારવા લાગ્યા અને તે સદ્વિચારથી હૃદયમાં સંવેગની ભાવના ભાવવા લાગ્યા. પાંડવોના હૃદયમાં એવો વિવેક ઉત્પન્ન થયો કે જે વિવેકે તેમના શોકનો નાશ કરી ચિત્તવૃત્તિમાં રહેલા ચારિત્રરૂપ મહારાજાને બનાવ્યો હતો. એ ચારિત્રરૂપ મહારાજાને યતિધર્મ અને શ્રાવકધર્મરૂપી બે કુમારો હતા. સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ પ્રધાનો હતા. અને તેની સમીપ સંતોષ વગેરે વફાદાર સેવકો હાજર રહેતા હતા. વિરક્ત થયેલા પાંડવોએ પછી જરાકુમારનો ઉપકાર માની પોતે સંયમ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

પ્રિય વાચનાર ! દ્વારકા જેવી સુવર્ણમય નગરીનો નાશ અને કૃષ્ણના જેવા ભગવાન્ વાસુદેવનું એક પારાધિને હાથે જંગલમાં મરણ—એ બનાવ ઉપરથી તને ઘણો બોધ મળી શકે તેમ છે. કર્મની શક્તિ કેવી અદ્ભુત છે ! રાજાને રંક અને રંકને રાજા કરનાર કર્મની આગળ કોઈનું સામર્થ્ય ચાલતું નથી. આવી કર્મની ગતિ અને શક્તિ જોઈ કોઈએ

મનઃપરિણામ સત્વ ગુણનું પોષણ કરી રહ્યા છે. તે પુરૂષોએ આવી એ મહા મુનિને વંદના કરી અને વિનય દર્શાવી તેમની સમીપે બેઠા. તે પુરૂષોની પ્રચંડ આકૃતિ અને મનોવૃત્તિ જોઇ તે મહાનુભાવે તેમને ઓળખી લીધા અને તેમના મનની ભાવના જાણી લીધી.

વાંચનાર! પાંચની સંખ્યા ઉપરથી અને ચાલતા પ્રસંગથી તે પાંચે પુરૂષોને ઓળખી શકયા હશો, પણ પેલા મહામુનિને ઓળખી શકયા નહીં હો. તે મહા મુનિધર્મઘોષ નામે પ્રખ્યાત મુનીશ્વર હતા. પાંડવોના ચરિત્ર સાથે એ મહામુનિનું ચરિત્ર પ્રખ્યાત છે. તેમના નિર્મળ તપનું અને તેમના શુદ્ધ ચારિત્રનું યશોગાન ભારતીય પ્રજા કરતી હતી. જ્યારે જરાકુમારે કૃષ્ણના દેહનો વિનાશ અને દ્વારકાનો સર્વ સંબંધી સહિત દાહની વાર્ત્તા કરી ત્યારે પાંડવો હૃદયમાં વૈરાગ્ય પામી એ મહામુનિને શરણે આવ્યા હતા. વળી જરાકુમારે કૃષ્ણની બધી હકીકત કહી હતી. પણ બળભદ્રનું પછવાડે શું બન્યું ? એ જાણવાની તેમની પ્રબળ ઇચ્છા પ્રગટ થઈ હતી. એ ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાની પણ તેઓની આકાંક્ષા હતી.

પાંડવોએ મહામુનિ ધર્મઘોષસૂરિને વંદના કરી તરતજ પ્રશ્ન કર્યો. " ભગવન્! દ્વારકાપતિ કૃષ્ણ પંચત્વને પામ્યા અને દ્વારકાનગરીનું દહન થયું. એ વાત જરાકુમારે અમોને કહી છે, પણ પછવાડે બળભદ્રની શી ગતિ થઈ ? એ અમારા જાણવામાં આવ્યું નથી. માટે આપ જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી અવલોકી એ

વૃત્તાંત અમોને જણાવો. જે વૃત્તાંત સાંભળી અમારી વૈરાગ્યભાવના પુષ્ટ થશે.”

પાંડવોનો આવો પ્રશ્ન સાંભળી મહાજ્ઞાની ધર્મઘોષ મુનિ બોલ્યા—“ રાજન્ ! કૃષ્ણને મૃત્યુ પમાડી જરાકુમાર ચાલ્યો ગયો, તે પછી બળભદ્ર જળ લઈ કૃષ્ણની પાસે આવ્યા હતા. તેણે કૃષ્ણને જાગ્રત કરવા માંડયા, ઘણા ઉંચે શબ્દોથી બોલાવ્યા, પણ જ્યારે તેમનો કાંઈ પણ ઉત્તર મળ્યો નહીં એટલે તેમણે ઓઢેલું વસ્ત્ર ખેંચ્યું, ત્યાં કૃષ્ણનું અચેતન શરીર જોવામાં આવ્યું. ચરણ ઉપર બાણના ઘાનું રૂધિર નજરે પડયું. તે જોઈ તેઓ ઘણા સશોક થઈ આશ્ચર્ય પામી ગયા. “ મહાઘ અને પાતકી એવા કયા પુરૂષે આ મારા પરાક્રમી બંધુનો વધ કર્યો હશે ? ” એવું ચિંતવતાં તે ક્ષણવાર મૂર્છિત થઈ ગયા. ઘણીવારે સાવધાન થઈ તેમણે પોતાના બંધુના પૂર્વપ્રેમનું સ્મરણ કરી એવો વિલાપ કર્યો કે, જેથી તે સ્થળે સ્થાવર જંગમ પદાર્થો પણ રૂદન કરવા લાગ્યા.

એમ કરતાં શોકના આવેશથી તેઓ ગાંડા બની ગયા અને કૃષ્ણ જીવતા છે, એવું માની તેના શબને સ્કંધ ઉપર લઈ જંગલમાં ફરવા નીકળ્યા. એમ ફરતા ફરતા છ માસ વીતી ગયા એમ કરતાં વર્ષાઋતુ આવી. એક વખતે ફરતા ફરતા બળરામ કોઈ પર્વતને માર્ગે આવી ચડ્યા. તે રસ્તે પર્વતની શિલા સાથે અફળાઈ ચૂર્ણ થયેલા રથને સુધારવા બેઠેલ કોઈ પુરૂષ તેમના જોવામાં આવ્યો. તેને જોઈ બળભદ્ર

તમારૂં જીવન તમારે નિવૃત્તિમાર્ગમાં જોડવું જોઇએ. તમારી મનોવૃત્તિમાં હવે અધ્યાત્મ ધર્મરૂપ ચંદ્રનો પ્રકાશ પાડવો જોઇએ. તમે હવે ચારિત્રમાર્ગની આરાધના કરો." વિદ્યાધર મુનિનાં આ વચનો સાંભળી બળભદ્ર સર્વ સાવદ્ય કાર્યથી વિરત થવાને તત્પર થયા અને તેમણે તે મુનિ પાસે અધ્યાત્મ વિદ્યાનું રહસ્ય જાણી ચારિત્રધર્મનો અંગીકાર કર્યો. તેઓ ભારતના ઘણા પ્રદેશમાં વિહાર કરી ધર્મરૂપ અમૃતરસના શાંત તરંગોવડે લોકોની ઉપર અતિ ઉપકાર કરવા લાગ્યા. એક તરફ નેમિશ્વર ભગવાન્ અને બીજી તરફ બળભદ્ર એમ તે બંને સૂર્ય અને ચંદ્રની જેમ વિહાર કરતાં સર્વ લોકોને પ્રતિબોધ આપવા લાગ્યા હતા.

બળભદ્રનું આ પ્રમાણે વૃત્તાન્ત કહી મહામુનિ ધર્મઘોષે જણાવ્યું કે, "હે પાંડવો! હવે તમારે પણ તમારા બંધુ બળભદ્રને અનુસરવું જોઇએ. રામ અને કૃષ્ણે સ્વીકારેલા માર્ગને અનુસરી તમે તમારૂં પશ્ચિમ જીવન સાર્થક કરો. તમે યુદ્ધ કરી શત્રુઓનો નાશ કર્યો. પછી રાજ્ય કર્યું અને નિરૂપમ સુખનો ઉપભોગ કર્યો. હવે તમારે આ સંસારમાં ઉપભોગ કરવા યોગ્ય કોઇપણ વસ્તુ અવશેષ રહી નથી. કેવળ તમારે અદ્વૈત સુખ ભોગવવાનું રહેલું છે. માટે હવે ત્વરા કરો. વૃથા કાળક્ષેપ કરવો યોગ્ય નથી. કારણ કે કાળનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. તે તમને અચાનક આવી આક્રાંત કરી લેશે. કૃષ્ણ જેવા સમર્થ પુરૂષને પણ તેણે અચાનક પકડ્યા હતા."

મુનિવર્ય ધર્મઘોષસૂરિનો આ ઉપદેશ સાંભળી પાં
વોના વૈરાગ્યમાં અકસ્માત્ વૃદ્ધિ થઇ ગઇ. તેમનો સંયમ
ઉત્સાહ ચંદ્રના પ્રકાશથી સમુદ્રની જેમ વધવા લાગ્યો અ
મનઃપરિણામમાં અકસ્માત્ ફેરફાર થઇ ગયો હતો. પછી
ત્કાળ તે મહાવીરોએ મહાનુભાવને વંદના કરી અને તેમ
ઉપદેશની ભાવના ભાવતા ભાવતા ત્યાંથી પુનઃ પોતાની
ગરી તરફ વિદાય થયા હતા.

પ્રકરણ પર મું.

પાંડવનિર્વાણ અને ઉપસંહાર.

પરમ શાંતિ સુધાસાગર શ્રીધર્મઘોષમુનિવરના ઉપદે
શથી પાંડવોના હૃદયમા સંયમ લેવાની પવિત્ર ધારણા પ્રગ
થઇ હતી. હવે તેમણે પોતાના જીવનને સન્માર્ગનો સાર્થ
બનાવ્યો હતો. તેઓ રાજ્યમા આવી આર્હત ધર્મ
ના સાતક્ષેત્રોમા પોતાની રાજ્યલક્ષ્મીનો ઉપભોગ કરવ
લાગ્યા. અનાથ-નિરાધાર અને દુઃખી જનોનો ઉદ્ધાર
કરવા માંડ્યો. પરમ ઉદારતાથી દાનધર્મ કરી તેઓ ખરે
ખરા દાનવીર બન્યા હતા. છાત્રશાળા, જ્ઞાનશાળા અને
ધર્મશાળાની ઉત્તમ યોજના કરી તેમણે પોતાના દ્રવ્યને
ઉપયોગી કર્યું હતું. દરિદ્ર પુરૂષોને સુવર્ણમુદ્રાના દાન કરી

પોતાની અસાધારણ ઉદારતા દર્શાવી હતી. સાત ક્ષેત્રોમાં અસંખ્ય ધન વાવીને દુર્ગતિરૂપ અંધ કૂપમાંથી પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા તત્પર થયા હતા. આ પ્રમાણે સુકૃતોની શ્રેણી પર આરૂઢ થઈ પાંડવોએ પોતાના રાજ્ય ઉપર જરાકુમારને બેસાર્યો હતો અને પોતે સર્વોપાધિથી મુક્ત થઈ ચારિત્રારાધન પર તત્પર થયા હતા. તે સમયે તેમણે હૃદયમાં દયા લાવી કારાગૃહમાં પડેલા કેદીઓને મુક્ત કર્યા હતા. પછી સતી દ્રૌપદીને સાથે લઈ ઐરાવત જેવા ગજેંદ્રો ઉપર ચડી પાંડવો સુવર્ણવૃષ્ટિ કરતા કરતા દીક્ષા લેવાને નગરની બાહેર નીકળ્યા હતા. હજારો લોકો તેમના દર્શન કરી તેમની વૃત્તિને ધન્યવાદ આપતા હતા. તેમની પાછળ તેમના સામંતો અને સચિવો તેમના એ સુકૃતને અનુમોદન કરતા ચાલતા હતા. જાણે મૂર્તિમાન પંચમહાવ્રત હોય તેવા તે પાંડવોની સાથે મૂર્તિમતી ક્રિયાના જેવી સતિ દ્રૌપદી ચારિત્રરત્નના અલંકારને ધારણ કરવાને ઉત્સુક થઈ શોભતી હતી.

પાંડવો અને દ્રૌપદી નગરની બહાર નીકળી ધર્મઘોષ મુનીના ચરણ સમીપે આવ્યા હતા. તેઓ ગજેંદ્ર ઉપરથી નીચે ઉતરી અને રાજ્યચિન્હોનો પરિત્યાગ કરી તે મહા મુનિની સમીપે વિનીત થઈ ઉભા રહ્યા. તેમણે વિનીત વાણીથી મુનિને પ્રાર્થના કરી, “સ્વામિન્! તમારા હસ્તસ્પર્શથી અમારા મસ્તકને પવિત્ર કરો. અને દીક્ષાનું મહાદાન આપી અમને કૃતાર્થ કરો.” આ પ્રમાણે કહેતાજ તેમનાં શરીર

પોતાના પૂર્વપરાક્રમને કર્મરૂપ શત્રુઓનો વિજય કરવા પ્રગટ કરતા હતા. તેઓ ઉત્તમ પ્રકારના દુષ્કર અભિગ્રહવડે ઉત્કૃષ્ટ તપ આચરતા હતા.

શ્રીમાન્ પરાક્રમી ધર્મરાજાએ પોતાના આત્મામાં શાંતિરૂપ હિમસમુદાયનો એવો ઉદય કર્યો કે જેથી તેણે મહામોહરૂપ ગ્રીષ્મઋતુનો આરંભ વ્યર્થ કરી દીધો હતો. એ રાજર્ષિના ચિત્તરૂપ અંતઃપુરને તાબે કરવા ચડી આવેલા કામાદિક અંતરંગ શત્રુઓ તેની શાંતિરૂપ વિશાળ ખાઇની અંદર ડુબી ગયા હતા. મહા પરાક્રમી ભીમમુનિ એ ખરેખર ભીમમુનિ બન્યા હતા. તેનું મહાબળ પૂર્વે જેમ બાહ્ય શત્રુઓને દુર્લંઘ્ય થયું હતું, તે સાંપ્રતકાળે મોહાદિક શત્રુઓને દુર્લંઘ્ય થયું હતું. પૂર્વે જે ભીમ ભયંકર ગદાએ સર્વ શત્રુઓને નાશ કરનારો હતો, તે ભીમ અત્યારે મહામુનિ થઇ ક્ષમારૂપ ગદા લઇ કામાદિક શત્રુઓને નાશ કરનારો થયો હતો. પૂર્વે જે મહાવીર અર્જુને પોતાના ગાંડીવ ધનુષ્યથી રાધાવેધ કરી દ્રૌપદીને હસ્તગત કરી હતી, આજે તે અનગાર અર્જુન પ્રશમરૂપ ગાંડીવ લઇ શમતારૂપ રાધાનો વેધ કરી પરમાનંદની સંપત્તિને હસ્તગત કરવા તૈયાર થયો હતો. નકુળ અને સહદેવ તપરૂપ સમુદ્રથી ઉત્પન્ન થયેલા શમરૂપ અમૃત વડે સંપૂર્ણ તૃપ્ત થયા હતા.

આ પ્રમાણે ધર્મવીર પાંડવોનું ચારિત્રજીવન પ્રસાર થતું હતું. તેમની મનોવૃત્તિ એકાગ્રતા ધારણ કરી પંચપર-

પવિત્ર પાંડવમુનિઓ આશ્ચર્ય પામી ગયા. અને તેઓ ખેદ કરવા લાગ્યા—" અહો ! અમે કેવા નિર્ભાગી ! કે એવા પરમ પવિત્ર અને તપસ્વી ભગવદ્મુનિના અમારે દર્શન થયાં નહીં. ઐશ્વર્યથી અલંકૃત એવા એ અનગાર શિરોમણિને અમે વંદના કરી શક્યા નહીં. જગતનું કલ્યાણ કરનારા એ મહાનુભાવ અમારા દ્રષ્ટિમાર્ગમાં આવ્યા નહીં અને તેમની [illegible] નહીં. એજ અમારું અલ્પ પુણ્ય છે. માટે હવે [illegible] શ્રીનેમી [illegible] વંદના થાય [illegible] નું દાન થશે અને [illegible] પણ એ [illegible]

પવિત્ર પાંડવમુનિઓ આશ્ચર્ય પામી ગ
ખેદ કરવા લાગ્યા—" અહો ! અમે કેવા નિ
પરમ પવિત્ર અને તપસ્વી બળભદ્રમુનિ
થયાં નહીં. ઐશ્વર્યથી અલકૃંત એવા એ અ
ભિને અમે વંદના કરી શકયા નહીં. જગતનું
એ મહાનુભાવ અમારા દૃષ્ટિમાર્ગમાં આવ
તેમની દેશનાએ સાભળી નહીં, એજ અમા
છે. માટે હવે સાપ્રતકાળે શ્રીનેમીશ્વરપ્રભુના
વંદના થાય તો આપણા સર્વ પાતકોને જળ
થશે અને આપણું વ્રતગ્રહણ પણ કૃતાર્થ થ
પરમ પવિત્ર ત્રૈલોકયઉદ્ધારક પ્રભુ કયાં વિચર
આપણે જાણતા નથી " પાડવોની આ ધારણા
પોતાના જ્ઞાનથી ત્રૈલોકયનુ અવલોકન કરનાર
મુનિવર બોલ્યા—"ભદ્ર ! સાપ્રતકાળે શ્રીનેમિપ્ર
અનાર્ય દેશ અને મધ્ય દેશને વિષે અનુક્રમે
વિવિધ પ્રકારના પ્રાણીઓને બોધ કરી અધુના
વાંણ સમય નજીક જાણી રૈવતગિરિ ઉપર વિરા
મુનિશ્વરનાં આ વચન સાભળી પાડવોએ કહ્યું,
શ્રી નેમીશ્વરપ્રભુનું સત્વર નિર્વાણ થનાર છે,
કૃપા કરી અમારી સાથે વિહાર કરો અને અ
એ જગત્પતિના ચરણના દર્શન કરો. " પાં
આ પ્રાર્થના સ્વીકારી મુનીશ્વર ધર્મઘોષમુનિ
સાથે ત્યાંથી વિહાર કર્યો હતો. વિહાર કર

અન્ચળના આચાર્ય શ્રી મેઘરાજ મુનિકૃત સત્તર ભેદી પુજા એ રીતે પુજાઓ દાખલ કરવામાં આવેલી છે.

ચોથા ભાગમાં—શ્રીમદ્ આત્મારામજીકૃત પુજાઓ. તેમાં અષ્ટપ્રકારી પુજા, નવપદની પુજા, સત્તરભેદી પુજા, વિશસ્થાનકની પુજા. શ્રી કુંવરવિજયજીકૃત અષ્ટપ્રકારી, શ્રી બુદ્ધિસાગરજી મહારાજની બનાવેલી વાસ્તુ પુજા, પંડિત શ્રી વીરવિજયજીકૃત અષ્ટપ્રકારી પુજાના દુહા અદ્દીસે અભિષેક, જિન નવ અંગ પુજાના દુહા, આરતિઓ, મંગળદીવો મંગળાચાર વિગેરે.

ભાગ પાંચમામાં—શ્રી રાજેન્દ્ર સુરીશ્વરજીકૃત, શ્રી હંસવિજયજીકૃત શ્રીવલ્લભવિજયજીકૃત તથા જૈનોના મહાન્ દાદા જીનદત્તસુરિશ્વરજીની પુજાઓ આવશે.

છઠ્ઠા ભાગમાં—અમદાવાદ અને પાટણના દેરા ઉપાશ્રય વિગેરેની વિગત દર્શાવવામાં આવી છે.

છપાય છે !! છપાય છે !! છપાય છે !!

ઉત્તમ કુમાર ચરિત્ર—સચિત્ર.

કર્ત્તા—પ્રભાવક શ્રી જીનહર્ષ સૂરિ વિરચિત.

અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પાસેથી કિંમત રૂા. ૧॥ પાછળથી રૂ. ૨)

અગાઉથી ગ્રાહક થનારને એક શ્રીમંત તરફથી લાલન આત્મવાટિકાનો જૈનધર્મ સંબંધીની તમામ માહિતી આપનારો ઉત્તમોત્તમ ગ્રંથ ૩૦૫ પાનાનો ભેટ આપવામાં આવશે.

આ મહાન ચમત્કારી પુરૂષનું જીવન ચરિત્ર અમારા તરફથી સંવત ૧૯૭૯ ના પોષ માસમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

આ ગ્રંથ લગભગ બસો પૃષ્ટનો થવા સંભવ છે. ગ્રાહક થનારે અગાઉથી પુરેપુરી કિંમત ભેટની બુક લઈ પોતાનું નામ રજીસ્ટર કરાવી લેવું

મહાન ગ્રંથ પૂજા સંગ્રહ.

ભાગ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ (સચિત્ર)

અગાઉથી ડીપોઝીટ રૂા. ૧ મોકલી ગ્રાહક થનાર પાસેથી
કિંમત રૂા. ૨॥ પાછળથી કિંમત રૂા. ૩॥

આજ સુધીમાં પુજા સંગ્રહની ઘણી ચોપડીઓ છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયેલી છે, પણ તે ચોપડીઓમાં પુજા ભણાવવાની વિધિ પુજાઓ સાથે નહીં જણાવેલી હોવાથી ઘણા ભાઈઓને પુજાઓ ભણાવવાની અગવડો પડે છે; તે અગવડો દુર કરવાના સબબથી અમે બધી પુજાઓની વિધિ દરેક પુજાની પહેલાં દાખલ કરી છે તેથી પુજા ભણાવવાવાળાને કશી અડચણ પડે નહીં, તેમ પોતાની મેળે પુસ્તકમાં જોઈને સામાન વિગેરે મેળવી શકે. આ બુકના ૬ ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે.

પહેલા ભાગમાં—ચાર જાતનાં સ્નાત્ર વિધિ સાથે ૧ પંડિત શ્રી વિરવિજયજીકૃત ૨ શ્રી દેવપાલ કવિકૃત ૩ પંડિત શ્રી દેવચંદ્રજીકૃત ૪ પંડિત શ્રી રૂપવિજયજીકૃત. પુજાઓમાં પંચકલ્યાણકનીપુજા, પિસ્તાલીશ આગમની પુજા, નવાણું પ્રકારી પુજા, બારવ્રતની પુજા અને ચોસઠપ્રકારની પુજા, એ રીતે દાખલ કરવામાં આવ્યું છે.

બીજા ભાગમાં—પંડિત શ્રી રૂપવિજયજીકૃત પુજાઓ, તેમાં પંચકલ્યાણકની પુજા, પંચજ્ઞાનની પુજા, વિશસ્થાનકની પુજા, અને પિસ્તાલીશ આગમની પુજા. શ્રી દેવવિજયજીકૃત અષ્ટપ્રકારી પુજા, ઉત્તમવિજયજીકૃત અષ્ટપ્રકારી પુજા. એ રીતે પુજાઓ દાખલ કરવામાં આવેલી છે.

ત્રીજા ભાગમાં—શ્રી વિજયલક્ષ્મીસુરિકૃત વીશસ્થાનકની પુજા, શ્રી સકલચંદ્રજીકૃત સત્તરભેદી પુજા, એકવિશપ્રકારી પુજા. શ્રીમદ યશોવિજયજીકૃત નવપદની પુજા, શ્રી પદ્મવિજયજીકૃત નવપદની પુજા, ધર્મચંદ્રજીકૃત નંદીશ્વરદ્વીપની પુજા અને પંડિત શ્રી દીપવિજયજીકૃત અષ્ટાપદની પુજા, તથા પંડિત શ્રી ઉત્તમવિજયજી કૃત પંચતીર્થની પુજા અથવા